John Adams Library.

IN THE CUSTODY OF THE
BOSTON PUBLIC LIBRARY.

SHELF No.
ADAMS
143.5
v. 4

T. LIVII PATAVINI

HISTORIARUM AB URBE CONDITA

LIBRI QUI SUPERSUNT XXXV.

TOMUS SECUNDUS.

PARS ALTERA.

T. LIVII PATAVINI

HISTORIARUM AB URBE CONDITA

LIBRI QUI SUPERSUNT XXXV.

Recensuit, & notis ad usum Scholarum accommodatis illustravit. J. B. Crevier, Emeritus Rhetoricæ Professor in Collegio Dormano-Bellovaco Universitatis Paris.

TOMUS SECUNDUS.

PARS ALTERA.

PARISIIS,
Apud J. Barbou, viâ Mathurinensium.

M DCC LXXXI.

Adams
143.5
v.1

EPITOME

LIBRI XXXI. LIVIANI.

ANNIBAL ad tertium ab urbe Roma lapidem super Anienem castra posuit : ipse verò cum duobus millibus equitum usque (1) *ad ipsam Capenam portam, ut urbis situm exploraret, obequitavit : & quum per triduum in aciem utrimque exercitus omnis descendissent, certamen tempestas diremit :* (2) *nam quum in castra rediissent, statim serenitas erat. Capua capta est a Q. Fulvio & Ap. Claudio* (3) *consulibus. Principes Campanorum veneno sibi conscivêrunt mortem. Quum senatus Campanorum deligatus esset ad palos, ut securi feriretur ; litteras a senatu missas Q. Fulvius consul, quibus jubebatur parcere, antequam legeret, in sinu posuit, & lege agi jussit, & supplicium peregit. Quum in comitiis apud populum quæreretur, cui mandaretur Hispaniarum imperium ; nullo id volente suscipere, P. Scipio, P. filius, qui in Hispania ceciderat, professus est se iturum, & suffragio populi consensuque omnium missus, novam Carthaginem uno die expugnavit, quum ageret vigesimum quartum annum,*

1 *Ad ipsam Capenam portam*] Immo *Collinam portam*, ut habet Livius cap. 10. Paulò post *per triduum*. Lege *biduum*, ex Livio cap. 12.

2 *Nam quum in castra rediissent*] Particula *nam* huc minimè convenit : nisi fortè aliquid ante eam intercidit, quale reperimus apud ipsum Livium, infra c. 11. *In religionem ea res apud Pœnos versa : nam quum*, &c.

3 *Consulibus*] Imo *proconsulibus* : ut & infra scribi debuit *Q. Fulvius proconsul*, vel *proconsule*.

videreturque divinâ stirpe creatus: quoniam & ipse posteaquam togam accèperat, quotidie in Capitolio erat; & in cubiculo matris ejus (4) *anguis sæpenumero visus est. Res præterea in Sicilia gestas continet, & amicitiam cum Ætolis junctam, bellumque gestum adversùm Acarnanas, & Philippum Macedoniæ regem.*

4 *Anguis sæpenumero visus est*] Ita cum pluribus mss. editi, pro vulgato parum aptè dicto *videbatur.*

LIBER XXVI.

U.c.541. a.C.211. Cn. Fulvio, P. Sulpicio Coss.

CN. Fulvius Centumalus, P. Sulpicius Galba consules, quum idibus Martiis magistratum inissent, senatu in Capitolium vocato, de republica, de administratione belli, de provinciis exercitibusque Patres consuluerunt. Q. Fulvio, Appio Claudio, prioris anni consulibus, prorogatum imperium est; atque exercitus, quos habebant, decreti: adjectumque, ne a Capua, quam obsidebant, abscederent, priusquam expugnassent. Ea tum cura maximè intentos habebat Romanos, (1) non ab ira tantùm, quæ in in nullam unquam civitatem justior fuit, quàm quòd urbs tam nobilis ac potens, sicut defectione suâ traxerat aliquot populos, ita recepta, inclinatura rursus animos videbatur ad veteris imperii respectum. Et prætoribus prioris anni, M. Junio in Etruria, P. Sempronio in Gallia, cum binis legionibus quas habuerant, prorogatum est imperium: prorogatum & M. Marcello, ut proconsule in Sicilia (2) reliqua belli perficeret eo exer-

Provinciæ & exercitus.

1 *Non ab ira tantùm... quàm*] Non tam propter iram, quàm quòd... Non rarò *quàm* & *tantùm* sibi invicem respondent.

2 *Reliqua belli*] Ita co-

citu, quem haberet : si supplemento opus esset, U.c.541;
suppleret de legionibus, quibus P. Cornelius pro- a.C.211.
prætor in Sicilia præesset ; dum ne quem militem legeret ex eo numero, quibus senatus missionem reditumque in patriam negasset ante belli finem. C. Sulpicio, cui Sicilia evenerat, duæ legiones, quas P. Cornelius habuisset, decretæ ; & supplementum de exercitu Cn. Fulvii, qui priore anno in Apulia fœdè cæsus fugatusque erat. Huic generi militum senatus eumdem, quem Cannensibus, finem statuerat militiæ : additum etiam utrorumque ignominiæ est, ne in oppidis hibernarent, neve hiberna propiùs ullam urbem decem millibus passuum ædificarent. L. Cornelio in Sardinia duæ legiones datæ, quibus Q. Mucius præfuerat : supplementum, si opus esset, consules scribere jussi. T. Otacilio & M. Valerio, Siciliæ Græciæque ora cum legionibus classibusque quibus præerant, decretæ. (3) Quinquaginta Græci cum legione una, centum Siculi cum duabus legionibus habebant naves. Tribus & viginti legionibus Romanis eo anno bellum terrâ marique est gestum. 23. *Le-giones.*

II. Principio ejus anni quum de litteris L. Marcii referretur, res gestæ magnificæ senatui visæ : titulus honoris (quòd imperio, non populi jussu, non ex auctoritate Patrum dato, *Proprætor senatui* scripserat) magnam partem hominum offendebat. *Rem mali exempli esse, imperatores legi ab exercitibus ; &* (4) *solenne auspicatorum comitiorum in castra & provincias, procul ab legibus magistratibusque, ad militarem* *Littera L. Marcii.*

dices optimi Flor. & Put. non ut vulgò *reliquias.*

3 *Quinquaginta Græci*] Tuendæ Græcorum oræ quinquaginta naves ; Siculorum, centum præerant.

4 *Solenne auspicatorum comitiorum*] Solenne institutum, quo comitia auspicatò Romæ habebantur.

U.c.541. a.C.211. *temeritatem transferri.* Et, quum quidam refe-rendum ad senatum censerent, melius visum differri eam consultationem, donec proficiscerentur equites, qui ab Marcio litteras attulerant. Rescribi de frumento & vestimentis exercitûs placuit; *eam utramque rem curæ fore senatui:* adscribi autem, *Proprætori L. Marcio*, non placuit; (5) ne idipsum, quod consultationi reliquerant, pro præjudicato ferret. Dimissis equitibus, de nulla re priùs consules retulerunt, omniumque in unum sententiæ congruebant, agendum cum tribunis plebis esse, primo quoque tempore ad plebem ferrent, quem cum imperio mitti placeret in Hispaniam ad eum exercitum, cui Cn. Scipio imperator præfuisset. Ea res cum tribunis acta, promulgataque est. Sed aliud certamen occupaverat animos. C. Sempronius Blæsus die dictâ Cn. Fulvium, ob exercitum in Apulia amissum, in concionibus vexabat: *multos imperatores temeritate atque inscientiâ exercitum in locum præcipitem perduxisse* dictitans: *neminem præter Cn. Fulvium, antè corrupisse omnibus vitiis legiones suas, quàm proderet: itaque verè dici posse, priùs eos periisse, quàm viderent hostem; nec ab Annibale, sed ab imperatore suo victos esse. Neminem, quum suffragium ineat, satis cernere, cui imperium, cui exercitum permittat.* (6) *Quid interfuisse inter Ti. Sempronium?*

Cn. Fulvius accusatur.

5 *Ne idipsum ... ferret*] Ne Marcius auferret, *id est*, assequeretur, tanquam aliquo jam præjudicio, sive priore quodam judicio in anteceſſum lato, sibi attributum eum ipsum honoris titulum, quem utrùm ei concedere deberent, consultationi reliquerant.

6 *Quid interfuisse inter Ti. Sempronium*] Hoc mancum esse patet. Lege, *Quid interfuisse hunc & Ti. Sempronium?* ut, apud Terentium, *Hoc pater ac dominus interest.*

Quum ei servorum exercitus datus esset, brevi effecisse disciplinâ atque imperio, ut nemo eorum generis ac sanguinis sui memor in acie esset; præsidio sociis, hostibus terrori essent; Cumas, Beneventum, aliasque urbes eos velut e faucibus Annibalis ereptas populo Rom. restituisse. Cn. Fulvium Quiritium Romanorum exercitum, honestè genitos, liberaliter educatos, servilibus vitiis imbuisse. Ergo effecisse, ut feroces & inquieti inter socios, ignavi & imbelles inter hostes essent; (7) *nec impetum modò Pœnorum, sed ne clamorem quidem sustinere possent.* (8) *Nec, hercule, mirum esse milites in acie non stetisse, quum primus omnium imperator fugeret: magis mirari se, aliquos stantes cecidisse, & non omnes comites Cn. Fulvii fuisse pavoris ac fugæ. C. Flaminium, L. Paullum, L. Postumium, Cn. ac P. Scipiones cadere in acie maluisse, quàm deserere circumventos exercitus. Cn. Fulvium prope unum nuncium deleti exercitûs Romam rediisse. Facinus indignum esse, Cannensem exercitum, quòd ex acie fugerit, in Siciliam deportatum, ne priùs inde dimittatur, quàm hostis ex Italia decesserit, & hoc idem in Cn. Fulvii legionibus nuper decretum; Cn. Fulvio fugam ex prœlio, ipsius temeritate commisso, impunitam esse: & eum in ganea lustrisque, ubi juventam egerit, senectutem acturum; milites, qui nihil aliud peccaverint, quàm quòd imperatoris similes fuerint, relegatos prope in exilium, ignominiosam pati militiam: adeo imparem* U.c.541. a.C.211.

7 *Nec impetum modò*] Et impetum Pœnorum non modò sustinere non possent. Plerumque Livius post has voces *non modò* supprimit *non*, ubi in sequenti membro reperitur *ne... quidem.*

8 *Nec, hercule, mirum esse milites in acie non stetisse*] Duas voces postremas codices ignorant; & sic legendum videtur: *nec, hercule, mirum cessisse milites in acie, quum*, &c.

U.c.541. a.C.211. *libertatem Romæ diti ac pauperi, honorato atque inhonorato esse.*

Se defendit. III. Reus ab se culpam in milites transferebat: *Eos ferociter pugnam poscentes productos in aciem, non eo quo voluerint, (quia serum diei fuerit) sed postero die, & tempore & loco æquo instructos, seu famam, seu vim hostium non sustinuisse. Quum effusè omnes fugerent, se quoque turbâ ablatum; ut Varronem Cannensi pugnâ, ut multos alios imperatores. Quî autem solum se restantem prodesse reipublicæ, nisi si mors sua remedio publicis cladibus futura esset, potuisse? Non se inopiâ commeatûs, non in loca iniqua incautè deductum, non agmine inexplorato euntem insidiis circumventum: vi apertâ, armis, acie victum: nec suorum animos, nec hostium, in potestate habuisse: suum cuique ingenium audaciam aut pavorem facere.* Bis est accusatus, (9) pecuniâque anquisitum: tertiò, testibus datis, quum, præterquam quòd omnibus probris onerabatur, jurati permulti dicerent fugæ pavorisque initium a prætore ortum; ab eo desertos milites, quum haud vanum timorem ducis crederent, terga dedisse; tanta ira accensa est, ut capite anquirendum concio succlamaret. De eo quoque novum certamen ortum: nam quum tribunus bis pecuniâ anquisisset, tertiò capitis se anquirere diceret; tribuni plebis appellati, (1) *collegæ* negarunt *se in mora esse, quominus, quod ei more majorum permissum esset,* (2) *seu legibus, seu moribus mal-*

9 *Pecuniâque anquisitum*] *Anquirere* propriè idem est ac *quærere*, sive *inquirere*. Hîc de eo dicitur qui accusat. *Anquirit* igitur *pecuniâ* is qui postulat, ut reus pecuniæ damnetur. *Capite anquirit* is qui postulat, ut reus damnetur capitis.

1 *Collegæ negarunt se in mora esse*] Negarunt se impedimento esse collegæ suo.

2 *Seu legibus, seu moribus mallet, anquireret*] Sæ-

let; *anquireret*, (3) *quoad vel capitis, vel pecuniæ judicaſſet privato.* Tum Sempronius (4) perduellionis ſe judicare Cn. Fulvio dixit, (5) diemque comitiis ab C. Calpurnio prætore urbis petit. Inde alia ſpes ab reo tentata eſt; ſi adeſſe in judicio Q. Fulvius frater poſſet, florens tum & famâ rerum geſtarum, & propinquâ ſpe Capuæ potiundæ. Id quum per litteras miſerabiliter pro fratris capite ſcriptas petiſſet Fulvius, negaſſentque Patres e republica eſſe, abſcedi a Capua; (6) poſtquam dies comitiorum aderat, Cn. Fulvius exſulatum Tarquinios abiit: id ei (7) juſtum exſilium eſſe, ſcivit plebs. U.c.541. a.C.211. *It in exſilium.*

IV. Inter hæc vis omnis belli verſa in Capuam erat: obſidebatur tamen acriùs quàm oppugnabatur; nec aut famem tolerare ſervitia ac plebs poterant, aut mittere nuncios ad Annibalem per cuſtodias tam arctas. Inventus eſt Numida, *Capuæ arctior obſidio.*

pe in jure *mores* opponuntur *legibus*: quia nimirum uſu derogatum aliquando legibus fuerat, ac plerumque in mitiorem partem: iſque uſus, ubi diuturnitate temporis comprobatus fuerat, penè in legis vim evaluerat.

3 *Quoad vel capitis, vel pecuniæ judicaſſet privato*] Donec id aſſecutus eſſet ut populus judicaret Fulvium, qui tunc privatus erat, vel capite, vel pecuniâ mulctandum.

4 *Perduellionis ſe judicare*] *Perduellionis*, ſive *perduellionem judicare* dicitur reo & judex, qui damnat tanquam perduellionis manifeſtum; & accuſator, qui poſtulat ut reus perduellionis damnetur. Sic & accuſator paſſim dicitur condemnare reum, *id eſt*, dare operam ut condemnetur.

5 *Diemque comitiis*] Perduellio judicabatur comitiis centuriatis, quæ tribunus habere non poterat: ideo a prætore urbano diem comitiis petit.

6 *Poſtquam dies... aderat*] Quum jam adeſſet, adventaret judicii dies.

7 *Juſtum exſilium*] Verum exſilium ac legitimum, tanquam ſi judicio populi indictum eſſet.

U.c.541. a.C.211. qui, acceptis litteris, evasurum se professus; ut promissum præstaret, per media Romana castra nocte egressus, spem accendit Campanis, dum aliquid virium supereſſet, ab omni parte eruptionem tentandi. Ceterùm in multis certaminibus equestria prœlia ferme prospera faciebant; (8) pedites superabantur: sed nequaquam tam (9) lætum vincere, quàm triste vinci ullâ parte erat ab obsesso & prope expugnato hoste. Inita tandem ratio est, ut quod viribus deerat, arte æquaretur: ex omnibus legionibus electi sunt juvenes maximè vigore ac levitate corporum veloces: eis parmæ breviores quàm equestres, & septena jacula quaternos longa pedes data, præfixa ferro, quale (1) hastis velitaribus inest: eos singulos in equos suos accipientes equites assuefecerunt, & vehi post sese, & desilire perniciter, ubi signum datum esset. Postquam assuetudine quotidianâ satis intrepidè visum est fieri, in campum, qui medius inter castra murumque erat, adversùs instructos Campanorum equites processerunt, & ubi ad conjectum teli ventum est, signo dato velites desiliunt: pedestris inde acies ex equitatu repentè in hostium equites incurrit; jaculaque cum impetu alia super alia emittunt. Quibus plurimis in equos viroſque passim conjectis, permultos vulneraverunt: pavoris tamen plus ex re nova atque inopinata injectum est; & in perculsum hostem equites invecti, fugam stragemque eorum usque ad portas fecerunt. Inde

Equestria prœlia prospera Campanis.

8 *Pedites superabantur*] Dubitari potest an non fuerit, *pedite* superabantur.

9 *Lætum*] *Supp.* Romanis.

1 *Hastis velitaribus inest*] Hasta velitaris sumitur universè pro hasta missili; quæ quidem in usu fuit & ante institutos velites, & post extinctos.

equitatu quoque superior (2) Romana res fuit. U.c.547. a.C.211.
(3) Institutum, ut velites in legionibus essent. *Velites in legionibus.*
Auctorem peditum equiti immiscendorum centurionem Q. Navium ferunt; honorique id ei apud imperatorem fuisse.

V. Quum in hoc statu ad Capuam res esset, Annibalem (4) diversum Tarentinæ arcis potiundæ Capuæque retinendæ trahebant curæ! vicit tamen respectus Capuæ, in quam omnium sociorum hostiumque conversos videbat animos; (5) documento futuræ, qualemcumque eventum defectio ab Romanis habuisset. Igitur magnâ parte impedimentorum relictâ in Bruttiis, & omni graviore armatu, cum delectis peditum equitumque quàm poterat aptissimis ad maturandum iter, in Campaniam contendit! secuti tamen tam raptim euntem tres & triginta elephanti. In valle occulta post Tifata montem imminentem Capuæ consedit. Adveniens quum castellum Galatiam, præsidio vi pulso, cepisset, in circumsedentes Capuam se *Annibal ad Capuam.*

2 *Romana*] Ita codices optimi, pro vulgato *Romana acies.*

3 *Institutum, ut velites in legionibus essent*] Antea jam in exercitibus Rom. levis armaturæ milites erant, ut sagittarii, funditores, jaculatores, & ii qui hoc loco dicuntur *velites.* Cùm igitur generatim mentio fit *velitum* prioribus temporibus, intellige omnibus veteribus levis armaturæ militibus accommodatum esse illud nomen, quod tamen iis proprio sensu non competebat.

4 *Diversum... trahebant*] In diversa trahebant; modò huc, modò illuc inclinabant.

5 *Documento futuræ, qualemcumque eventum*] Propositæ in exemplum ac documentum, ut ex eventu quem Campanorum ab Romanis defectio habuisset, ceteri omnes populi judicarent utra societas, Romanorumne an Annibalis, potior esset.

U.c.541. a.C.211. vertit. Præmissis antè nunciis Capuam, quo tempore castra Romana aggressurus esset, ut eodem *Prælium.* & illi ad eruptionem parati, portis omnibus sese effunderent, ingentem præbuit terrorem: nam aliâ parte ipse adortus est; aliâ Campani omnes, pedites equitesque, & cum iis Punicum præsidium, cui Bostar & Hanno præerant, erupit. Romani, ut in re trepida, ne ad unam concurrendo partem aliquid indefensi relinquerent, ita inter se copias partiti sunt. Appius Claudius Campanis, Fulvius Annibali est oppositus. C. Nero prætor cum equitibus sextæ legionis, viâ quæ Suessulam fert; C. Fulvius Flaccus legatus cum sociali equitatu constitit e regione Vulturni amnis. Prœlium non solito modò clamore ac tumultu est cœptum, sed ad alium virorum, equorum, armorumque sonum, disposita in muris Campanorum imbellis multitudo tantum cum æris crepitu, qualis in defectu lunæ silenti nocte cieri solet, edidit clamorem, ut averteret etiam pugnantium animos. Campanos facilè a vallo Appius arcebat. Major vis ab altera parte Fulvium, Annibal & Pœni urgebant: legio ibi sexta loco cessit; quâ pulsâ, cohors Hispanorum cum tribus elephantis usque ad vallum pervasit; ruperatque mediam aciem Romanorum, & in ancipiti spe & periculo erat, utrùm in castra perrumperet, an intercluderetur a suis. Quem pavorem legionis periculumque castrorum Fulvius ubi vidit, Q. Navium primoresque alios centurionum hortatur, (6) *ut cohortem hostium sub vallo pugnantem invadant: in summo discrimine rem verti: aut*

6 *Ut cohortem hostium invadant*] Addunt vulgati *ac trucident*, quas voces scripti codices nesciunt.

viam dandam iis esse, & minore conatu, (7) *quàm condensam aciem rupissent, in castra irrupturos; aut conficiendos sub vallo esse. Nec magni certaminis rem fore: paucos esse, & ab suis interclusos;* (8) *& quæ, dum paveat Romanus, interrupta acies videatur, eam, si se utrimque in hostem vertat, ancipiti pugnâ medios circumventuram.* Navius ubi hæc imperatoris dicta accepit, (9) secundi hastati signum ademptum signifero in hostes infert; jacturum in medios eos minitans, ni se propere sequantur milites & partem capessant pugnæ. Ingens corpus erat, & arma honestabant; & sublatum altè signum converterat ad spectaculum cives hostesque: ceterùm, postquam jam ad signa pervenerat Hispanorum, tum undique in eum tragulæ conjectæ, & prope tota in unum acies versa: sed neque hostium multitudo, neque telorum vis arcere impetum ejus viri potuerunt. U.C.541. a.C.211.

VI. Et M. Atilius legatus, (1) primi principis ex eadem legione signum inferri in cohortem Hispanorum coegit. Et, qui castris præerant, L. Porcius Licinus & T. Popilius legati, pro vallo acriter propugnant, elephantosque transgredientes in ipso vallo conficiunt, quorum corporibus quum oppleta esset fossa, velut ag-

7 *Quàm condensam aciem rupissent*] Vulgò *irrupissent*. Legitur supra, *ruperatque mediam aciem Romanorum*: & sanè irrumpitur *in castra*, irrumpitur *in ædes*: non verò *in aciem*, multo minùs, *aciem*.

8 *Et quæ, dum paveat Romanus*] Sensus est: Et acies quæ, dum pavent Romani milites, interrupta videtur, si se utrimque in hostem vertat, ancipiti pugnâ medios Pœnos circumveniet ac conficiet.

9 *Secundi hastati*] Secundi manipuli hastatorum.

1 *Primi principis.... signum*] Signum primi manipuli principum.

U.c.541. a.C.211. gere aut ponte injecto, transitum hostibus dedit. Ibi per stragem jacentium elephantorum, atrox edita cædes. Altera in parte castrorum jam impulsi erant Campani, Punicumque præsidium; & sub ipsa porta Capuæ, (2) quæ Vulturnum fert, pugnabatur: (3) neque tam armati irrumpentibus Romanis resistebant, quàm quòd porta ballistis scorpionibusque instructa, missilibus procul hostes arcebat. Et suppressit impetum Romanorum vulnus imperatoris Appii Claudii; cui, suos ante prima signa adhortanti, sub lævo humero summum pectus gæso ictum est. Magna tamen vis hostium ante portam est cæsa: ceteri trepidi in urbem compulsi. Et Annibal postea quam cohortis Hispanorum stragem vidit, summâque vi castra hostium defendi, omissâ oppugnatione, recipere signa, & convertere agmen peditum, objecto a tergo equitatu, ne hostis instaret, cœpit. Legionum ardor ingens ad hostem insequendum fuit; sed Flaccus receptui cani jussit, satis ad utrumque profectum ratus, ut & Campani, quàm haud multum in Annibale præsidii esset, & ipse Annibal sentiret. Cæsa eo die, qui hujus pugnæ auctores sunt, octo millia hominum de Annibalis exercitu, tria ex Campanis, tradunt; signaque Carthaginiensibus quindecim adempta, duodeviginti Campanis. Apud alios nequaquam tantam molem pugnæ inveni; plusque pavoris quàm certaminis fuisse: quum inopinatò in castra Rom. Numidæ Hispanique cum elephantis irrupissent; elephanti per media castra vadentes, stragem tabernaculorum ingenti

Annibal recipit signa.

2 *Quæ Vulturnum fert*] Quæ fert ad oppidum Vulturnum. Si legas *ad Vulturnum*, quomodo quidam editi, intelliges amnem.

3 *Neque tam armati... resistebant, quàm quòd* Dele inutilem voculam *quòd*.

sonitu ac fugam abrumpentium vincula jumentorum facerent ; fraudem quoque super tumultum adjectam, immissis ab Annibale, qui (habuit aliquot) gnari Latinæ linguæ juberent consulum verbis, quoniam amissa castra essent, pro se quemque militum in proximos montes fugere : sed eam celeriter cognitam fraudem, oppressamque magnâ cæde hostium ; elephantos igni e castris exactos. Hoc ultimum (utcumque initum finitumque est) ante deditionem Capuæ prœlium fuit. Medixtuticus, qui summus magistratus apud Campanos est, eo anno Seppius Lesius erat, loco obscuro tenuique fortunâ ortus. Matrem ejus quondam, pro pupillo eo (4) procurantem familiare ostentum, quum respondisset haruspex, summum quod esset imperium Capuæ, perventurum ad eum puerum, (5) nihil ad eam spem agnoscentem, dixisse ferunt, *Næ tu perditas res Campanorum narras, ubi summus honos ad filium meum perveniet !* (6) Ea ludificatio veri, & ipsa in verum vertit. Nam quum fame ferroque urgerentur, nec spes ulla supereſſet, iis qui nati in spem honorum erant, honores detrectantibus, Lesius querendo desertam ac proditam a primoribus Capuam, summum magistratum ultimus omnium Campanorum cepit. U.c.541. a.C.211. *Seppius Lesius Medixtuticus Capuæ.*

VII. Ceterùm Annibal, ut nec hostes elici amplius ad pugnam vidit, nec per castra eorum

4 *Procurantem familiare ostentum*] Dum sacrum facit expiandi alicujus ostenti causâ, quod puero domi oblatum fuerat.

5 *Nihil ad eam spem agnoscentem*] Nihil agnoscentem in sua & filii sorte, quod tali tantæque spei responderet.

6 *Ea ludificatio veri & ipsa in verum vertit*] Ludificata fuerat Lesii mater responsum haruspicis, quod tamen verum eventu comprobatum est.

perrumpi ad Capuam posse, ne suos quoque commeatus intercluderent novi consules, abscedere irrito incepto, & movere a Capua statuit castra. Multa secum (7) quónam inde ire pergeret volventi, subiit animum impetus, caput ipsum belli Romam petendi; cujus rei semper cupitæ prætermissam occasionem post Cannensem pugnam, & alii vulgò fremebant, & ipse non dissimulabat. *Nec opinato pavore ac tumultu, non esse desperandum aliquam partem urbis occupari posse. Et si Roma in discrimine esset, Capuam extemplo omissuros, aut ambos imperatores Romanos, aut alterum ex iis;* (8) *& si divisissent copias, utrumque infirmiorem factum, aut sibi, aut Campanis bene gerendæ rei fortunam daturos esse.* Una cura angebat, ne, ubi abscessissset, extemplo dederentur Campani. Numidam promptum ad omnia audenda donis perlicit, ut litteris acceptis, specie transfugæ castra Rom. ingressus, alterâ parte Capuam clam pervadat. Litteræ autem erant adhortatione plenæ. *Profectionem suam, quæ salutaris illis foret, abstracturam ad defendendam Romam ab oppugnanda Capua duces atque exercitus Romanos. Ne desponderent animos: tolerando paucos dies, totam soluturos obsidionem.* Inde naves in flumine Vulturno comprehensas subigi ad id, quod jam antè præsidii causâ fecerat, castellum jussit. Quarum ubi tantam copiam esse, ut unâ nocte trajici posset exercitus, allatum est, cibariis decem dierum præparatis, deductas nocte ad fluvium legiones ante lucem trajecit.

a.C.541. a.C.211.

Annibal Romam petere statuit.

VIII. Id priusquam fieret, ita futurum compertum ex transfugis, Fulvius Flaccus senatui

7 *Quónam inde ire pergeret*] Ita plures mss. pro Vulgato *quò jam inde...*

8 *Et si divisissent copias*] Ita ex mss. Vulgati minus rectè *qui si divisissent...*

Romam quum scripsisset, variè hominum animi pro cujusque ingenio affecti sunt. Ut in re tam trepida, senatu extemplo vocato, P. Cornelius, cui Asinæ cognomen erat, omnes duces exercitusque ex tota Italia, neque Capuæ, neque ullius alterius rei memor, ad urbis præsidium revocabat. Fabius Maximus abscedi a Capua, terrerique & circumagi ad nutus comminationesque Annibalis, flagitiosum ducebat. *Qui ad Cannas victor, ire tamen ad urbem ausus non esset, eum a Capua repulsum spem potiundæ urbis Romæ cepisse? Non ad Romam obsidendam,* (9) *sed ad Capuæ liberandam obsidionem ire. Romam cum eo exercitu, qui ad urbem esset, Jovem fœderum ruptorum ab Annibale testem, deosque alios defensuros esse.* Has diversas sententias media sententia P. Valerii Flacci vicit; qui utriusque rei memor, imperatoribus qui ad Capuam essent *Scribendum* censuit, *quid ad urbem præsidii esset: quantas autem Annibal copias duceret, aut quanto exercitu ad Capuam obsidendam opus esset, ipsos scire. Si & Romam e ducibus alter, & exercitûs pars mitti posset, ut ab reliquo & duce & exercitu Capua rectè obsideretur; inter se compararent Claudius Fulviusque, utri obsidenda Capua; utri ad prohibendam obsidione patriam Romam veniendum esset.* Hoc senatusconsulto Capuam perlato, Q. Fulvius proconsul, cui, collegâ ex vulnere ægro, eundum Romam erat, e tribus exercitibus milite electo, ad quindecim millia peditum, mille equites, Vulturnum traducit: inde quum Annibalem Latinâ viâ iturum satis comperisset, ipse per Appiæ municipia, quæque propter eam viam sunt, Setiam, Coram, Lanuvium, præmisit,

U.c.541. a.C.211.

Variæ in senatu sententiæ.

Fulvius a Capua Romam evocatur.

9 *Sed ad Capuæ liberandam obsidionem ire*] Ita constanter scripti veteres, pro vulgato *sed ad Capuam liberandam obsidione ire.*

U.c.541. a.C.211. ut commeatus paratos & in urbibus haberent; & ex agris deviis in viam proferrent: præsidiaque in urbes contraherent, (1) ut sua cuique resp. in manu esset.

IX. Annibal quo die Vulturnum est transgressus, haud procul a flumine castra posuit. Postero die præter Cales in agrum Sidicinum pervenit; ibi diem unum populando moratus, (2) per Sueſſanum Allifanumque & Casinatem agrum viâ Latinâ ducit; sub Casinum biduo stativa habita, & passim populationes factæ. Inde, præter Interamnam Aquinumque, in Fregellanum agrum ad Lirim fluvium ventum; ubi interciſum pontem a Fregellanis morandi itineris causâ invenit. Et Fulvium Vulturnus tenuerat amnis, navibus ab Annibale incensis, (3) rates ad trajiciendum exercitum, in magna inopia materiæ, ægrè comparantem. Trajecto ratibus exercitu, reliquum Fulvio expeditum iter, non per urbes modò, sed circa viam expositis benignè commeatibus, erat; alacresque milites alius alium, ut adderet gradum memor ad defendendam ire patriam, hortabantur. Romam Fregellanus nuncius, diem noctemque itinere continuato, ingentem attulit terrorem; tumultuosiùs, quàm alla-

1 *Ut sua cuique respublica in manu esset*] Ut uniuscujusque urbis cives suam rempublicam per se ipsi tenerent ac tutari possent.

2 *Per Sueſſanum*] Ita emendandum vulgatum *per Sueſſulam*, quæ urbs, Capuam inter & Nolam sita, neutiquam in eo tractu est quà a Capua Romam itur. At Sueſſa Aurunca est juxta viam Latinam.

3 *Rates*] *Ratis* vel est scapha subitaria & tumultuaria, vel tignorum series doliorum inter se consertis ordinibus sustentata, quam Gallicè vocamus *un radeau*. Prior sensus hîc magis conveniat. Ceterùm *ratis* pro *nave* etiam non rarò, apud poetas præsertim, usurpatur.

tum erat, cursus hominum, affingentium vana auditis, totam urbem conciverat ploratus mulierum non ex privatis solùm domibus exaudiebatur; sed undique matronæ in publicum effusæ circa deûm delubra discurrunt, crinibus passis aras verrentes, nixæ genibus, supinas manus ad cœlum ac deos tendentes, oranteſque ut urbem Romanam e manibus hostium eriperent, matresque Romanas & liberos parvos inviolatos servarent. Senatus magistratibus in foro præstò est, si quid consulere velint. Alii accipiunt imperia, discedunt que ad suas quisque officiorum partes: alii offerunt se, si quò usus operæ sit; præsidia in arce, in Capitolio, in muris, circa urbem, in monte etiam Albano atque arce Æsulana ponuntur. Inter hunc tumultum, Q. Fulvium proconsulem, profectum cum exercitu a Capua affertur; (4) cui ne minueretur imperium, si in urbem veniſſet, decernit senatus, ut Q. Fulvio par cum consulibus imperium esset. Annibal infestiùs perpopulato agro Fregellano, propter interciſos pontes, per Frusinatem Ferentinatemque & Anagninum agrum in Labicanum venit: (5) inde Algido Tusculum petiit; nec receptus mœnibus, infra Tusculum dextrorsus Gabios descendit. Inde (6) in Pupiniam exercitu demisso, octo millia passuum ab Roma posuit castra. Quo propiùs hostis accedebat, eo major cædes fiebat fugientium, præcedentibus Numidis; pluresque omnium generum atque ætatum capiebantur.

U.c.541. a.C.211. *Tumultus Romæ.*

4 *Cui ne minueretur imperium, si in urbem veniſſet*] Ne Fulvius intrando urbem amitteret imperandi jus. In urbe enim proconsulare nemo habebat imperium, sed tantùm extra urbem.

5 *Inde Algido*] Inde transeundo per Algidum petit Tusculum.

6 *In Pupiniam*] *Supple*, tribum. In agrum Pupiniæ tribûs, sive Pupinienſem.

U.c.541. a.C.211. X. In hoc tumultu, Fulvius Flaccus portâ Capenâ cum exercitu Romam ingressus; mediâ urbe (7) per Carinas Esquilias contendit: inde egressus, inter Esquilinam Collinamque portam posuit castra. Ædiles plebis commeatum eò comportarunt. Consules senatusque in castra venerunt: ibi de summa republica consultatum. Placuit consules circa portas Collinam Esquilinamque ponere castra; C. Calpurnium prætorem urbanum Capitolio atque arci præesse; & senatum frequentem in foro contineri, si quid in tam subitis rebus consulto opus esset. Inter hæc Annibal ad Anienem fluvium, tria millia passuum ab urbe, castra admovit: ibi stativis positis, ipse cum duobus millibus equitum a porta Collina usque ad Herculis templum est progressus; atque unde proximè poterat, mœnia situmque urbis obequitans contemplabatur. Id eum tam licenter atque otiosè facere Flacco indignum visum est: itaque immisit equites, submoverique atque in castra redigi hostium equitatum jussit. Quum commissum prœlium esset, consules transfugas Numidarum, qui tum in Aventino ad mille & ducentos erant, mediâ urbe transire Esquilias jusserunt; nullos aptiores, inter convalles tectaque hortorum & sepulcra aut cavas undique vias, ad pugnandum futuros rati: quos (8) quum ex

Annibal tria millia passuum ab urbe castra locat.

Urbem obequitans contemplatur.

7 *Per Carinas Esquilias contendit*] Per eam regionem urbis quæ dicitur *Carinæ*, perrexit ad Esquilias.

8 *Quum ex arce Capitolioque*] Quum spectantes ex arce Capitolioque quidam vidissent Numidas clivo Publicio in equis decurrentes ex Aventino. Romani spectabant ex utraque montis parte, alterâ, quæ arx dicitur, alterâ, quæ Capitolium. Duæ enim partes, duo vertices montis Capitolini sunt, arx & Capitolium. Itaque non potest uno eodemque clivo *ex arce* simul *Capitolioque* descendi. Ceterùm hunc clivum *Pu-*

arce Capitolioque clivo Publicio in equis decurrentes quidam vidissent, captum Aventinum conclamaverunt. Ea res tantum tumultum ac fugam præbuit, ut nisi castra Punica extra urbem fuissent, effusura se omnis pavida multitudo fuerit: tunc in domos atque in tecta refugiebant, vagosque in viis suos pro hostibus lapidibus telisque incessebant. Nec comprimi tumultus aperirique error poterat, refertis itineribus agrestium turbâ pecorumque, quæ repentinus pavor in urbem compulerat. Equestre prœlium secundum fuit, summotique hostes sunt; & quia multis locis comprimendi tumultus erant, qui temere oriebantur, placuit omnes qui dictatores, consules, censoresve fuissent, cum imperio esse, donec recessisset a muris hostis. Et diei quod reliquum fuit, & nocte insequenti multi temere excitati tumultus sunt, compressique. U.c.541. a.C.211.

XI. Postero die transgressus Anienem Annibal, in aciem omnes copias eduxit; nec Flaccus consulesque certamen detrectavere. Instructis utrimque exercitibus in ejus pugnæ casum, in qua urbs Roma victori præmium esset, imber ingens grandine mixtus ita utramque aciem turbavit, ut vix armis retentis in castra sese receperint, nullius rei minore, quàm hostium metu. Et postero die eodem loco acies instructas eadem tempestas diremit: ubi recepissent se in castra, mira serenitas cum tranquillitate oriebatur. In religionem ea res apud Pœnos versa est; auditaque vox Annibalis fertur, *Potiundæ sibi urbis Romæ, modò mentem non dari, modò fortunam.* Minuêre etiam spem ejus & aliæ, parva magnaque, res: magna illa, quòd quum ipse ad mœ- *Instructas utrimque acies tempestas dirimit.*

blicium dictum esse, non *Publicum*, constat ex Varrone, & Festo, & ipso Livio, infrà XXVII. 37. & XXX. 26.

U.c.541. a.C.211. nia urbis Romæ armatus sederet, milites sub vexillis in supplementum Hispaniæ profectos audivit; parva autem, quòd per eos dies eum fortè agrum, in quo ipse castra haberet, venisse, nihil ob id deminuto pretio, cognitum ex quodam captivo est. Id verò adeo superbum atque indignum visum, ejus soli, quod ipse bello cap-tum possideret haberetque, inventum Romæ emptorem, ut, extemplo vocato præcone, tabernas argentarias, quæ circa forum Romanum tunc essent, jusserit venire. His motus ad Tutiam fluvium castra retulit, sex millia passuum ab urbe: inde ad lucum Feroniæ pergit ire, templum eâ tempestate inclytum divitiis. (9) Capenates, aliique, qui accolæ ejus erant; primitias frugum eò, donaque alia pro copia portantes, multo auro argentoque id exornatum habebant. His omnibus donis tum spoliatum templum: æris acervi, quum (1) rudera milites religione inducti jacerent, post profectionem Annibalis, magni inventi. Hujus populatio templi haud dubia inter scriptores est. Cœlius Romam euntem ab Ereto divertisse eò Annibalem tradit; (2) iterque ejus ab Reate, Cutiliisque, & ab Amiterno orditur: ex Campania in Samnium, inde in Pelignos perveniisse; præterque oppidum Sulmonem in Marrucinos transisse; inde Albensi agro in Marsos, hinc Amiternum, Foruloque

Supplementum in Hispaniam.

Ager, in quo Annibal castra habebat, venit Romæ.

Recedit Annibal.

9 *Capenates, aliique,*] Mendosa lectio vulgata, *Capenates aliqui accolæ ejus erant.*

1 *Rudera*] *Rudus* hoc loco accipiendum est pro ære infecto ac rudi.

2 *Iterque ejus ab Reate, &c.*] Hæc oppida nominantur non eo ordine, quo Annibal ea transiit, sed planè inverso. Annibal nempe Romam iens ab Amiterno Cutilias, dein Reate, postea Eretum venit; inde ad lucum Feroniæ, qui est ultra Tiberim in Etruria, divertit.

vicum veniſſe. Neque ibi error eſt, quòd tanti exercitûs veſtigia intra tam brevis ævi memoriam potuerint confundi: iſſe enim eà conſtat. Tantùm id intereſt, veneritne eo itinere ad urbem, an ab urbe in Campaniam redierit. U.c.541. a.C.211.

XII. Ceterùm non quantum pertinaciæ ad premendam obſidione Capuam Romanis fuit, tantum ad defendendam Annibali: namque ex Lucanis in Bruttium agrum, ad fretum verò ac Rhegium eo curſu contendit, ut prope repentino adventu incautos oppreſſerit. Capua etſi nihilo ſegniùs obſeſſa per eos dies fuerat, tamen adventum Flacci ſenſit; & admiratio orta eſt, non ſimul regreſſum Annibalem. Inde per colloquia intellexerunt relictos ſe deſertoſque, & ſpem Capuæ retinendæ deploratam apud Pœnos eſſe. Acceſſit edictum proconſulis ex ſenatuſconſulto propoſitum, vulgatumque apud hoſtes: *ut qui civis Campanus ante certam diem tranſiſſet*, (3) *ſine fraude eſſet*. Nec ulla facta eſt tranſitio, metu magis eos, quàm fide continente; quia majora in defectione deliquerant quàm quibus ignoſci poſſet. Ceterùm quemadmodum nemo privato conſilio ad hoſtem tranſibat, ita nihil ſalutare in medium conſulebatur. Nobilitas rempublicam deſeruerat, neque in ſenatum cogi (4) poterant! in magiſtratu autem erat, qui non ſibi honorem adjeciſſet, ſed indignitate ſuâ vim ac jus magiſtratui, quem gerebat dempſiſſet. Jam ne in foro quidem, aut publico loco, principum quiſquam apparebat; domibus incluſi patriæ occaſum cum ſuo exitio in dies exſpectabant: ſumma curæ omnis in Boſtarem Hannonemque præfectos præſidii Punici verſa erat, ſuo, non ſociorum periculo

It Rhegium.

Campanorum torpor & deſperatio.

3 *Sine fraude eſſet*] Ei ne fraudi eſſet defectio Campanorum; is immunis eſſet ab omni & noxa & pœna.

4 *Poterant*] Vulgò *poterat*, ſed mendoſè.

U.c.541. a.C.211. sollicitos. (5) Hi, conscriptis ad Annibalem litteris, non libere modò, sed etiam aspere, qui-

Litteræ Bostaris & Hannonis ad Annibalem.

bus, *non Capuam solam traditam in manum hostibus, sed se quoque & præsidium in omnes cruciatus proditos*, incusabant: *abiisse eum in Bruttios, velut avertentem se, ne Capua in oculis ejus caperetur: at hercule Romanos ne oppugnatione quidem urbis Rom. abstrahi ab Capua obsidenda potuisse: tanto constantiorem inimicum Romanum, quàm amicum Pœnum esse. Si redeat Capuam, bellumque omne eò vertat; & se, & Campanos paratos eruptioni fore. Non cum Rheginis, neque Tarentinis bellum gesturos transisse Alpes: ubi Romanæ legiones sint, ibi & Carthaginiensium exercitus debere esse. Sic ad Cannas, sic ad Trasimenum rem bene gestam; coeundo, conferendo cum hoste castra, fortunam tentando.* In hanc sententiam litteræ conscriptæ Numidis propositâ mercede jam professis operam, dantur. Hi specie transfugarum quum ad Flaccum in castra veniissent, ut inde tempore capto abirent, famesque, quæ tam diu Capuæ erat, nulli non probabilem causam transitionis faceret, mulier repentè Campana in castra venit, scortum transfugarum unius; indicatque imperatori Romano, Numidas fraude compositâ transisse, litterasque ad Annibalem ferre: (6) id unum ex iis, qui sibi rem aperuisset, arguere sese paratam esse. Productus primò satis constanter ignorare se mulierem simulabat: paulatim dein convictus veris, quum tormenta posci & parari videret, fassus id ita esse; litteræque prolatæ:

5 *Hi, conscriptis*] Pendula quodammodo remanet vox *hi*, cui nullum subest verbum finiti modi.

6 *Id unum ex iis... arguere sese paratam esse*] Se paratam esse de ea re convincere unum ex illis Numidis.

(7)

(7) & additum etiam indicio, quod celabatur, & alios ſpecie transfugarum Numidas vagari in caſtris Romanis: hi ſupra ſeptuaginta comprehenſi, & cum transfugis novis mulctati virgis, manibuſque præciſis, Capuam rediguntur. U.c.541. a.C.211.

XIII. Conſpectum tam triſte ſupplicium fregit animos Campanorum. Concurſus ad curiam populi factus, coegit Leſium ſenatum vocare; & primoribus, qui jam diu publicis conſiliis aberant, propalam minabantur, niſi venirent in ſenatum, circa domos eorum ituros ſe, & in publicum omnes vi extracturos eſſe. Is timor frequentem ſenatum magiſtratui præbuit. Ibi quum ceteri de legatis mittendis ad imperatores Rom. agerent, Vibius Virius, qui defectionis ab Romanis auctor fuerat, interrogatus ſententiam, negat, *eos qui de legatis, & de pace ac deditione loquantur, meminiſſe, nec quid facturi fuerint, ſi Romanos in poteſtate habuiſſent; nec quid ipſis patiendum ſit.* (8) *Quid? vos*, inquit, *eam deditionem fore cenſetis, quâ quondam ut adversùs Samnites auxilium impetraremus, nos noſtraque omnia Romanis dedidimus? Jam e memoria exceſſit, quo tempore, & in qua fortuna a populo Rom. defecerimus? jam, quemadmodum in defectione præſidium, quod poterat emitti, per cruciatum & ad contumeliam necarimus? quoties in obſidentes, quàm inimicè eruperimus, caſtra oppugnarimus? Annibalem vocaverimus ad opprimendos eos; hoc quod recentiſſimum eſt, ad oppugnan-*

Senatus Campanus convocatur.

Vibii Virii oratio.

7 *Et additum*] Et indicio ac confeſſioni de litteris id etiam additum eſt, quod primò celatum fuerat, nempe alios quoque Numidas...

8 *Quid? vos... eam deditionem fore cenſetis, quâ*] Talemne fore cenſetis deditionem quam ſuadetis nunc fieri, qualis fuit illa, quâ quondam.... De illa veteri Campanorum deditione vide l. VII. cap. 30 & 31.

U.c.541. *dam Romam hinc eum miserimus ? Age contrà ;*
a.C.211. *quæ illi infestè in nos fecerint, repetite, ut ex eo quid speretis habeatis. Quum hostis alienigena in Italia esset, & Annibal hostis, & cuncta bello arderent, omissis omnibus, omisso ipso Annibale, ambo consules & duo consulares exercitus ad Capuam oppugnandam miserunt. Alterum annum circumvallatos inclusosque nos fame macerant, & ipsi nobiscum ultima pericula ac gravissimos labores perpessi, circa vallum ac fossas sæpe trucidati, & prope ad extremum castris exuti. Sed omitto hæc : vetus atque usitata res est, in oppugnanda hostium urbe labores ac pericula pati : illud iræ atque odii exsecrabilis indicium est. Annibal ingentibus copiis peditum equitumque castra oppugnavit, & ex parte cepit : tanto periculo nihil moti sunt ab obsidione. Profectus trans Vulturnum, perussit Calenum agrum : nihil tantâ sociorum clade avocati sunt. Ad ipsam urbem Romam infesta signa ferri jussit : eam quoque tempestatem imminentem spreverunt. Transgressus Anienem, tria millia passuum ab urbe castra posuit ; postremò ad mœnia ipsa & ad portas accessit : Romam se adempturum eis, nisi omitterent Capuam, ostendit : non omiserunt. Feras bestias cœco impetu ac rabie concitatas, si ad cubilia & catulos earum ire pergas, ad opem suis ferendam avertas. Romanos Roma circumsessa, conjuges, liberi, quorum ploratus hinc prope exaudiebantur, aræ, foci, deûm delubra, sepulcra majorum temerata ac violata, a Capua non averterunt : tanta aviditas supplicii expetendi, tanta sanguinis nostri hauriendi est sitis ! Nec injuriâ forsitan : nos quoque idem fecissemus, si data fortuna esset. Itaque quando aliter diis immortalibus visum est, quum mortem ne recusare quidem debeam ; cruciatus contumeliasque quas sperat hostis, dum liber, dum mei*

potens sum, effugere morte præterquam honestâ, U.C. 541.
etiam leni, possum. Non videbo Ap. Claudium & A.C. 211.
Q. Fulvium victoriâ insolenti subnixos, neque vinctus per urbem Romanam triumphi spectaculum trahar, ut deinde in carcere, aut ad palum deligatus, lacerato virgis tergo, cervicem securi Romanæ subjiciam: nec dirui incendique patriam videbo; nec rapi ad stuprum matres Campanas, virgineſque, & ingenuos pueros. Albam, unde ipsi oriundi erant, a fundamentis prouerunt, (9) *ne stirps, ne memoria originum suarum exstaret; nedum eos Capuæ parsuros credam, cui infestiores quàm Carthagini sunt. Itaque quibus vestrûm ante fato cedere, quàm hæc tot tam acerba videant, in animo est, iis apud me hodie epulæ instructæ paratæque sunt. Satiatis vino ciboque poculum idem, quod mihi datum fuerit, circumferetur: ea potio corpus ab cruciatu, animum a contumeliis, oculos, aures, a videndis audiendisque omnibus acerbis indignisque, quæ manent victos, vindicabit: parati erunt, qui magno rogo in propatulo ædium accenso corpora exanima injiciant. Hæc una via & honesta & libera ad mortem: & ipsi virtutem mirabuntur hostes, & Annibal fortes socios sciet ab se desertos ac proditos esse.*

XIV. Hanc orationem Virii plures audierunt cum assensu, quàm forti animo id quod probabant exsequi potuerunt. Major pars senatûs, multis sæpe bellis expertam populi Rom. clementiam haud diffidentes sibi quoque placabilem fore, legatos ad dedendam Romanis Capuam decreverunt miseruntque. Vibium Virium septem & viginti ferme senatores domum secuti sunt, epulatique cum eo, &, quantum facere potuerant,

Legati ad Rom. missi.

Virius cum 27. senatoribus venenum sumit.

9 *Ne stirps*] Id est, radix, unde orta Roma est. Ita veteres editi constanter pro vulgato *stirpis* aut *stirpes*.

U.C.541. alienatis mentibus vino ab imminentis fenſu malî,
A.C.211. venenum omnes ſumpſerunt : inde miſſo convivio, dextris inter ſe datis, ultimoque complexu, collacrymantes ſuum patriæque caſum, alii, ut eodem rogo cremarentur, manſerunt ; alii domos digreſſi ſunt. Impletæ cibis vinoque venæ, minùs efficacem in maturanda morte vim veneni fecerunt : itaque noctem totam plerique eorum, & diei inſequentis partem quum animam egiſſent ; omnes tamen, priuſquam aperirentur hoſtibus portæ, exſpirarunt. Poſtero die porta Jovis, quæ adversùs caſtra Rom. erat, juſſu proconſulis aperta eſt : eâ intromiſſa legio una & (1) duæ alæ, cum C. Fulvio legato. Is quum omnium primùm arma telaque quæ Capuæ erant, ad ſe conferenda curaſſet, cuſtodiis ad omnes portas diſpoſitis, ne quis exire aut emitti poſſet, præſidium Punicum comprehendit, ſenatum Campanum ire in caſtra ad imperatores Rom. juſſit : quò quum veniſſent, extemplo his omnibus catenæ injectæ, juſſique ad quæſtores deferre quod auri argentique haberent : (2) auri pondo ſeptuaginta fuit ; argenti tria millia pondo, & ducenta : ſenatores quinque & viginti Cales in cuſtodiam, duodetriginta Teanum miſſi ; quorum de ſententia maximè deſcitum ab Romanis conſtabat.

Capuam ingrediuntur Romani.

XV. De ſupplicio Campani ſenatûs haudqua-

1 *Duæ alæ*] Equitatus enim ſocialis dividebatur a Romanis in duo corpora, quæ vocabantur *alæ*, & erant ferè quadringenorum equitum : atque ea vox propria erat ſociorum, nec niſi rarò admodum de Romanis equitibus uſurpatur. Itaque *duæ alæ*, de quibus hoc loco mentio eſt, accipientur de equitibus ſociis.

2 *Auri pondo ſeptuaginta .... argenti tria millia pondo, & ducenta*] Id eſt, noſtrates marcæ 109 auri, cum tribus unciis ; argenti, 5000.

quam inter Fulvium Claudiumque conveniebat. Facilis impetrandæ veniæ Claudius, (3) Fulvio durior sententia erat. Itaque Appius Romam ad senatum arbitrium ejus rei totum rejiciebat: percunctandi etiam æquum esse potestatem fieri Patribus, num communicassent consilia cum aliquibus (4) sociorum Latini nominis municipiorum; & num ope eorum in bello forent, & municipiorum adjuti. *Id verò minimè committendum esse*, Fulvius dicere, *ut sollicitarentur criminibus dubiis sociorum fidelium animi; & subjicerentur indicibus*, (5) *queis neque quid facerent, neque quid dicerent, quicquam unquam pensi fuisset: itaque se eam quæstionem oppressurum exstincturumque.* Ab hoc sermone quum digressi essent, & Appius, quamvis ferociter loquentem collegam, non dubitaret tamen litteras super tanta re ab Roma exspectaturum; Fulvius, ne id ipsum impedimentum incepto foret, (6) dimittens prætorium, tribunis militum ac præfectis sociûm imperavit, uti duobus millibus equitum delectis denunciarent, ut (7) ad tertiam

U.c.547. a.C.211.

Senatores Campani securi percutiuntur.

3 *Fulvio durior, &c.*] Ita optimi quique codices pro editorum *Fulvii.*

4 *Sociorum Latini nominis municipiorum*] Hîc ante ultimam vocem credimus adjiciendam esse particulam *&*. Siquidem ii qui ex municipiis erant, non socii Romanorum fuere, sed cives Romani. In sequenti versu inutiliter & odiosè rursus inculcatur eadem vox *municipiorum.* Itaque eam delendam censuerimus cum vocula quæ ei præfigitur.

5 *Queis neque .... quicquam unquam pensi fuisset*] Qui nunquam perpendissent, neque quid facerent, neque quid dicerent; qui in omnibus dictis factisque nunquam spectassent quid verum aut æquum esset, sed quid liberet.

6 *Dimittens prætorium.* Vide not. 1. ad l. XXI. c. 54.

7 *Ad tertiam buccinam*] Ad tertiam vigiliam. Vigiliarum enim signum buccinâ dabatur.

U.c.541. buccinam præstò essent. Cum hoc equitatu nocte
a.C.211. Teanum profectus, primâ luce portam intravit, atque in forum perrexit; concursuque ad primum equitum ingressum facto, magistratum Sidicinum citari jussit, imperavitque ut produceret Campanos, quos in custodia haberet. Producti omnes, virgisque cæsi, ac securi percussi. Inde citato equo Cales percurrit: ubi quum in tribunali consedisset, productique Campani deligarentur ad palum, eques citus ab Roma venit, litterasque a C. Calpurnio prætore Fulvio & senatusconsultum tradidit: murmur ab tribunali totam concionem pervasit, differri rem integram ad Patres de Campanis: & Fulvius id ita esse ratus, (8) acceptas litteras, neque resolutas, quum in gremio reposuisset, præconi imperavit, ut lictorem (9) lege agere juberet. Ita de iis quoque qui Calibus erant, sumptum supplicium. Tum litteræ lectæ senatûsque consultum, serum ad impediendam rem actam; quæ summâ ope approperata erat, ne impediri
Jubellii mors. posset. Consurgentem jam Fulvium Taurea Jubellius Campanus, per mediam vadens urbem turbamque, nomine inclamavit; & quum mirabundus quidnam sese vellet, resedisset Flaccus, *Me quoque*, inquit, *jube occidi, ut gloriari possis, multò fortiorem, quàm ipse es, virum abs te occisum esse.* Quum Flaccus negaret *profectò satis compotem mentis esse*, modò *prohiberi etiam se, si id vellet, senatusconsulto*, diceret; tum Jubellius, *Quandoquidem*, inquit, *captâ patriâ, propinquis amicisque amissis, quum ipse manu meâ conjugem liberosque interfecerim, ne quid indigni*

8 *Acceptas litteras, neque resolutas*] Vinculis quibusdam litteræ apud antiquos nectebantur.

9 *Lege agere.* Ex lege officii sui in damnatos animadvertere.

paterentur, mihi ne mortis quidem copia eadem est, quæ his civibus meis; petatur a virtute invisa hujus vitæ vindicta. Atque ita gladio, quem veste texerat, per adversum pectus transfixus, ante pedes imperatoris moribundus procubuit. U.c.541. a.C.211.

XVI. Quia, & quod ad supplicium attinet Campanorum, & pleraque alia, de Flacci unius sententia acta erant; mortuum Appium Claudium sub deditionem Capuæ, quidam tradunt: hunc quoque ipsum Tauream neque suâ sponte venisse Cales, neque suâ manu interfectum; sed, dum inter ceteros ad palum deligatur, quia parum inter strepitus exaudiri possent quæ vociferabatur, silentium fieri Flaccum jussisse; tum Tauream illa quæ antè memorata sunt dixisse, *virum se fortissimum ab nequaquam pari ad virtutem occidi:* sub hæc dicta, jussu proconsulis præconem ita pronunciasse: *Lictor, viro forti adde virgas, & in eum primum lege age.* Lectum quoque senatusconsultum, priusquam securi feriret, quidam auctores sunt: sed quia adscriptum in senatusconsulto fuerit, *si ei videretur, integram rem ad senatum rejiceret*, interpretatum esse, quid magis e republica duceret, æstimationem sibi permissam. Capuam a Calibus reditum est, Attellaque & Calatia in deditionem acceptæ: ibi quoque in eos qui capita rerum erant animadversum. Ita (1) ad septuaginta principes senatûs interfecti; trecenti ferme nobiles Campani in carcerem conditi: alii, per sociorum Latini nominis urbes in custodias dati, variis casibus interierunt: (2) multitudo alia civium Cam-

1 *Ad septuaginta principes senatûs*] Tum ex Capua, tum ex Atella Calatiaque.

2 *Multitudo alia civium Campanorum venumdata*] Ita quidem decreverat Flaccus: sed decretorum ejus severitatem mitigabit senatus infra, cap. 34.

U.c.541. a.C.211. *Res ad Capuam compositæ.*

panorum venumdata. De urbe agroque reliqua consultatio fuit; quibusdam delendam censentibus urbem prævalidam, propinquam, inimicam. Ceterùm præsens utilitas vicit; nam propter agrum, quem omni fertilitate terræ satis constabat primum in Italia esse, urbs servata est, ut esset aliqua aratorum sedes: urbi frequentandæ multitudo (3) incolarum libertinorumque & institorum opificumque retenta: ager omnis & tecta publica populi Rom. facta. Ceterùm habitari tantùm, tanquam urbem, Capuam, frequentarique placuit: corpus nullum civitatis, nec senatûs, nec plebis concilium, nec magistratus esse: sine consilio publico, sine imperio multitudinem, nullius rei inter se sociam, ad consensum inhabilem fore: (4) præfectum ad jura reddenda ab Roma quotannis missuros. Ita ad Capuam res compositæ, consilio ab omni parte laudabili: severè & celeriter in maximè noxios animadversum; multitudo civium dissipata in nullam spem reditûs: non sævitum incendiis ruinisque in tecta innoxia murosque; & cum emolumento quæsita etiam apud socios lenitatis (5) species, incolumitate urbis nobilissimæ opulentissimæque, cujus ruinis omnis Campania, omnes qui Campaniam circà accolunt populi ingemuissent: confessio expressa hosti, quanta vis in Romanis ad expetendas pœnas ab infidelibus sociis, & quàm nihil in Annibale auxilii ad receptos in fidem tuendos esset.

3 *Incolarum*] Eorum qui Capuam ex alia aliqua urbe vel regione immigrassent, & proinde cives Campani non essent.

4 *Præfectum ad jura reddenda*] Vide l. IX. c. 20.

5 *Species*] Gloria blandè alliciens animos. *Species* sæpe sumitur pro splendore, decore, dignitate. Sic infra XXXII. 36. *ut speciem legationi adjiceret.*

XVII. Romani Patres perfuncti, quod ad Capuam attinebat, curâ, C. Neroni ex iis duabus legionibus, quas ad Capuam habuerat, sex millia peditum, & trecentos equites, quos ipse legisset, & sociûm Latini nominis peditum numerum parem, & octingentos equites decernunt: eum exercitum Puteolis in naves impositum Nero in Hispaniam transportavit. Quum Tarraconem navibus venisset, expositisque ibi copiis, & navibus subductis, socios quoque navales multitudinis augendæ causâ armasset; profectus ad Iberum flumen, exercitum ab T. Fonteio & L. Marcio accepit: inde pergit ad hostes ire. Asdrubal Amilcaris ad Lapides atros castra habebat in Ausetanis: is locus est inter oppida Illiturgim & Mentissam. Hujus saltûs fauces Nero occupavit. (6) Asdrubal ne in arcto res esset, (7) caduceatorem misit, qui promitteret, si inde missus foret, se omnem exercitum ex Hispania deportaturum. Quam rem quum læto animo Romanus accepisset, diem posterum Asdrubal colloquio petivit, ut Romani leges conscriberent de tradendis arcibus urbium, dieque statuenda, ad quam præsidia deducerentur, suaque omnia sine fraude Pœni deportarent. Quod ubi impetravit, extemplo primis tenebris, atque inde totâ nocte, quod gravissimum exercitûs erat, Asdrubal, quacumque posset, evadere e saltu jussit: data sedulò opera est ne multi eâ nocte exirent, ut ipsa paucitas,

U.c.541. a.C.211.

Nero it in Hispaniam.

Asdrubal circumventus fraude elabitur.

6 *Asdrubal, ne in arcto res esset*] Hæc verba parum commodum sensum offerunt. Non enim *ne in arcto res esset*, sed ut rem, quæ in arcto erat, expediret & extricaret, Asdrubal Neronem dolo aggressus est. Hoc profectò voluit Livius, & fortè legere possis, *Asdrubal cui in arcto res erat.*

7 *Caduceatorem*] Legatum cum caduceo, qui pacem peteret.

U.c.541. a.C.211. quum ad hostem silentio fallendum aptior, tum ad evadendum per arctas semitas ac difficiles, esset. Ventum insequenti die ad colloquium est: sed loquendo plura scribendoque, deditâ operâ, quæ in rem non essent, die consumpto, in posterum dilatum est. Addita insequens nox spatium dedit & alios emittendi; nec postero die res finem invenit. Ita aliquot dies disceptando palam de legibus, nocteque, emittendis clam e castris Carthaginiensibus, absumptæ: & postquam major pars emissa exercitûs erat, (8) jam ne iis quidem quæ ultro dicta erant, stabatur: minúsque ac minùs (cum timore simul fide decrescente) conveniebat. Jam ferme pedestres omnes copiæ evaserant e saltu; quum primâ luce densa nebula saltum omnem camposque circà intexit: quod ubi sensit Asdrubal, mittit ad Neronem, qui in posterum diem colloquium differret: illum diem religiosum Carthaginiensibus ad agendum quicquam rei feriæ esse. Ne tum quidem suspecta fraus: quum data esset venia ejus diei, extemplo Asdrubal cum equitatu elephantisque castris egressus, sine ullo tumultu in tutum evasit. Horâ ferme quartâ dispulsa sole nebula aperuit diem, vacuaque hostium castra conspexerunt Romani. Tum demum Claudius Punicam fraudem agnoscens, ut se dolo captum sensit, proficiscentem instituit sequi, paratus confligere acie; sed hostis detrectabat pugnam: levia tamen prœlia inter extremum Punicum agmen præcursoresque Romanorum fiebant.

XVIII. Inter hæc Hispaniæ populi, (9) nec

8 *Jam ne iis quidem*] Jam Asdrubal ne iis quidem acquiescebat, quæ ultro obtulerat.

9 *Nec qui post cladem acceptam defecerant*] Nempe a Romanis, redibant ad eos; *nec ulli novi deficiebant* a Pœnis.

qui post cladem acceptam defecerant, redibant ad Romanos, nec ulli novi deficiebant. Et Romæ senatui populoque, post receptam Capuam, non Italiæ jam major quàm Hispaniæ cura erat; & exercitum augeri, & imperatorem mitti placebat: (1) nec tamen, quem mitterent, satis constabat, quàm illud, ubi duo summi imperatores intra dies triginta cecidissent, qui in locum duorum succederet, extraordinariâ curâ deligendum esse. Quum alii alium nominarent, postremùm eo decursum est, ut populus proconsuli creando in Hispaniam comitia haberet; diemque comitiis consules edixerunt. Primò exspectaverant, ut qui se tanto imperio dignos crederent, (2) nomina profiterentur: quæ ut destituta exspectatio est, redintegratus luctus acceptæ cladis, desideriumque imperatorum amissorum. Mœsta itaque civitas prope inops consilii, comitiorum die tamen in Campum descendit; atque in magistratus versi circumspectant ora principum, aliorum alios intuentium, fremuntque, adeo perditas res, desperatumque de republica esse, ut nemo audeat in Hispaniam imperium accipere. Quum subitò P. Cornelius, Publii qui in Hispania ceciderat filius, quatuor & viginti ferme annos natus, professus se petere, in superiore unde conspici posset loco constitit. In quem postquam omnium ora conversa sunt, clamore ac favore ominati extemplo sunt felix faustumque imperium: jussi deinde inire (3) confusum suffragium, ad unum

U.c.541. a.C.211.

Comitiæ proconsuli creando in Hispaniam.

1 *Nec tamen, quem mitterent, satis constabat, quàm illud*] Supplenda est ante voculam *satis*, particula *tam*.

2 *Nomina profiterentur*] Id est, publicè declararent voluntatem suam de imperio in Hispaniam, si ita populo visum esset, accipiendo.

3 *Confusum suffragium*]

U.c.541 a.C.211. omnes non centuriæ modò, sed etiam homines, P. Scipioni imperium esse in Hispania jusserunt. Ceterùm post rem actam, ut jam resederat impetus animorum ardorque, silentium subitò ortum & tacita cogitatio, (4) quidnam egissent? num favor plus valuisset, quàm ratio? Ætatis maximè pœnitebat: quidam fortunam etiam domûs horrebant nomenque, ex funestis duabus familiis, in eas provincias, ubi inter sepulcra patris patruique res gerendæ essent, proficiscentis.

Deligitur P. Scipio annos 24. natus.

XIX. Quam ubi ab re tanto impetu acta sollicitudinem curamque hominum animadvertit, advocatâ concione, ita de ætate sua, imperioque mandato, & bello quod gerendum esset, magno elatoque animo disseruit, ut ardorem eum qui resederat, excitaret rursus novaretque; & impleret homines certioris spei, quàm quantam fides promissi humani, aut (5) ratio ex fiducia rerum subjicere solet. Fuit enim Scipio, non veris tantùm virtutibus mirabilis, sed arte quoque quadam ab juventa in ostentationem earum compositus; pleraque apud multitudinem, (6) aut per nocturnas visa species, aut velut divinitus mente monitâ, agens: (7) sive

Scipionis artes apud multitudinem.

Vel dele vocem *confusum*, cujus sensus admodum obscurus est, vel muta in *confestim*.

4 *Quidnam egissent? num favor, &c.*] Sic omnes codices pro mendoso, *quidnam egissent novi, quòd favor, &c.*

5 *Ratio ex fiducia rerum.*] Ratio nixa fiduciâ rerum ipsarum: fiduciâ quæ capitur ex perspecto rerum ipsarum statu.

6 *Aut per nocturnas*] Tanquam aut per noctem in somnis ea vidisset, aut instinctu divino moneretur quid esset diis cordi.

7 *Sive & ipse capti*] Sive ipse esset superstitiosi animi, sive ut homines imperiis consiliisque suis dociles ac sine cunctatione parentes

& ipse capti quadam superstitione animi, sive ut imperia consiliaque, velut sorte oraculi missa, sine cunctatione exsequeretur. Ad hoc jam inde ab initio præparans animos, ex quo togam virilem sumpsit, nullo die priùs ullam publicam privatamque rem egit, quàm in Capitolium iret; ingressusque ædem consideret, & plerumque tempus solus in secreto ibi tereret. Hic mos, qui per omnem vitam servabatur, (8) seu consultò, seu temere vulgatæ opinioni fidem apud quosdam fecit, stirpis eum divinæ virum esse; retulitque famam, in Alexandro magno priùs vulgatam, (9) & vanitate & fabulâ parem, anguis immanis concubitu conceptum, & in cubiculo matris ejus persæpe visam prodigii ejus speciem, interventuque hominum evolutam repentè, atque ex oculis elapsam. His miraculis nunquam ab ipso elusa fides est; quin potiùs aucta arte quadam, nec abnuendi tale quicquam, nec palam affirmandi. Multa alia ejusdem generis, alia vera, alia assimulata, admirationis humanæ in eo juvene excesserant modum; quibus freta tunc civitas, ætati haudquaquam maturæ tantam molem rerum tantumque imperium permisit. Ad eas cohaberet. U.c.541. a.C.211.

Ceterùm, Polybius I. X. probat Scipionem nullo modo superstitione laborasse, sed commentum esse illa somnia & colloquia cum diis, ut ad exsequenda jussa promptiores, & ad quidlibet audendum alacriores milites efficeret.

8 *Seu consultò, seu temere vulgatæ opinioni*] Opinioni quæ in vulgus, seu consilio & voluntate Scipionis, sive fortuitò & sine auctore, sparsa erat.

9 *Et vanitate & fabulâ parem*] *Parem vanitate*, quia æquè vana, æquè falsa: *parem fabulâ*, quia eâdem prorsus de ortu Scipionis, quæ olim de ortu Alexandri Magni, vulgabantur, nempe anguis immanis concubitu conceptum.

U.c.541. a.C.211. pias quas ex vetere exercitu Hispania habebat, quæque a puteolis cum Claudio Nerone trajectæ erant, (1) decem millia militum, & mille equites adduntur; & M. Junius Silanus prætor adjutor ad res gerendas datus est. Ita cum triginta navium classe (omnes autem quinqueremes erant) Ostiis Tiberinis profectus, præter oram Tusci maris, Alpes atque Gallicum sinum, & deinde Pyrenes circumvectus promontorium, Emporiis urbe Græcâ, (2) oriundi & ipsi a Phocæa sunt, copias exposuit: inde sequi navibus jussis, Tarraconem pedibus profectus, conventum omnium sociorum (etenim legationes ad famam adventûs ejus ex omni se provincia effuderant) habuit: naves ibi subduci jussit, remissis quatuor triremibus Massilienssium, quæ officii causâ ab domo prosecutæ fuerant. Responsa inde legationibus suspensis varietate tot casuum dare cœpit, (3) ita elato ab ingenti virtutum suarum fiducia animo, ut nullum ferox verbum excideret; (4) ingensque omnibus quæ diceret, quum majestas inesset, tum fides.

Venit in Hispaniam.

XX. Profectus ab Tarracone, & civitates sociorum & hiberna exercitûs adiit; collauda-

1 *Decem millia militum, & mille equites*] *Militum* hîc pro *peditum*, quod jam observavimus ad l. IV. c. 59.

2 *Oriundi & ipsi a Phocæa*] Nobis suspicio oritur, ex eo quòd infra mentio fit de triremibus Massilienssium Scipionem officii causâ ab domo prosecutis, in narratione navigationis ejus aliquot excidisse voces, in quibus de Massilia scriptor egisset; eóque referendas voces, *& ipsi*.

3 *Ita elato . . . animo, ut*] Elato quidem animo, sed ita tamen ut . . . Sæpe particula *ita*, non intendendi vim habet, sed restringendi.

4 *Ingensque omnibus*] Et in omnibus quæ diceret, simul retineret dignitatem, simul efficeret ut sibi fides haberetur.

vitque milites, quòd duabus tantis cladibus deinceps ictì, (5) provinciam obtinuissent; nec fructum secundarum rerum sentire hostes passi, omni cis Iberum agro eos arcuissent, sociosque cum fide tutati essent. Marcium secum habebat cum tanto honore, ut facilè appareret nihil minùs quàm vereri, ne quis obstaret gloriæ suæ. Successit inde Neroni Silanus, & in hiberna novi milites deducti. Scipio omnibus quæ adeunda agendaque erant, maturè aditis peractisque, Tarraconem concessit. Nihilo minor fama apud hostes Scipionis erat, quàm apud cives sociosque; & (6) divinatio quædam futuri, quo minùs ratio timoris reddi poterat oborti temere, majorem inferens metum. In hiberna diversi concesserant; Asdrubal Gisgonis, usque ad Oceanum & Gades; Mago in mediterranea, maximè supra Castulonensem saltum; Asdrubal Amilcaris filius proximus Ibero, circa Saguntum hibernavit. (7) Ætatis ejus extremo, quâ capta est Capua, & Scipio in Hispaniam venit, Punica classis ex Sicilia Tarentum accita, ad arcendos commeatus præsidii Rom. quod in arce Tarentina erat, clauserat quidem omnes ad arcem a mari aditus; sed assidendo diutius arctiorem annonam sociis quàm hosti faciebat: non enim tantum subvehi oppidanis per pacata littora apertosque portus præsidio navium Punicarum poterat, quantum frumenti U.c.541. a.C.211.

5 *Provinciam obtinuissent*] Retinuissent, servassent.

6 *Divinatio quædam futuri*] Hic rursum Livius aliquid divini in Scipione, iisque quæ ad eum pertinebant, per ambages indicat.

7 *Ætatis ejus extremo, quâ*] Ex iis, quæ post captam Capuam gesta sunt, verisimile est captam esse urbem non extremo, sed principio ætatis. Itaque omnino scripsimus: *quâ capta est Capua.*

U.c.541. a.C.211. classis ipsa turbâ navali mistâ ex omni genere hominum absumebat: ut arcis præsidium etiam sine invecto (quia pauci erant) ex antè præparato sustentari posset; Tarentinis classique ne invectum quidem sufficeret. Tandem (8) majore gratiâ, quàm venerat, classis dimissa est: annona haud multùm laxaverat; quia remoto maritimo præsidio, subvehi frumentum non poterat.

Marcellus ovans urbem init.

XXI. Ejusdem æstatis exitu, M. Marcellus ex Sicilia provincia quum ad urbem veniisset, a C. Calpurnio prætore senatus ei ad ædem Bellonæ datus est: ibi quum de rebus a se gestis differuisset, questus leniter non suam magis quàm militum vicem, quòd (9) provinciâ confectâ exercitum deportare non licuisset, postulavit ut triumphanti urbem inire liceret: id non impetravit. Quum multis verbis actum esset, utrum minùs conveniret, cujus nomine absentis, ob res prospere ductu ejus gestas, supplicatio decreta foret, & diis immortalibus habitus honos, ei præsenti negare triumphum; an, quem tradere exercitum successori jussissent (quod nisi manente in provincia bello non decerneretur) eum quasi debellato triumphare, quum exercitus testis meriti atque immeriti triumphi abesset; medium visum, ut ovans urbem iniret. Tribuni plebis ex auctoritate senatûs ad populum tulerunt, (1) ut M. Mar-

8 *Majore gratiâ, quàm venerat, classis dimissa est*] Advenientem classem gratanter acceperant. Sed quum experti eam molestam essent, libentiùs eam dimiserunt, quàm venientem acceperant.

9 *Provinciâ confectâ*] Debellatâ, provinciâ omnino in ditionem populi Rom. redactâ.

1 *Ut M. Marcello, quo die urbem ovans iniret, imperium esset*] Triumphantes ovantesve debebant esse

cello, quo die urbem ovans iniret, imperium esset. Pridie quàm urbem iniret, (2) in monte Albano triumphavit: inde ovans multam præ se prædam in urbem intulit. Cum simulacro captarum Syracusarum, catapultæ ballistæque, & alia omnia instrumenta belli lata, & pacis diuturnæ regiæque opulentiæ ornamenta, argenti æriſque fabrefacti vis, alia suppellex, pretiosaque vestis, & multa nobilia signa, quibus inter primas Græciæ urbes Syracusæ ornatæ fuerant. Punicæ quoque victoriæ signum, octo ducti elephanti. Et non minimum fuit spectaculum cum coronis aureis præcedentes Sosis Syracusanus, & Mericus Hispanus; quorum altero duce nocturno Syracusas introitum erat, alter Nasum, quodque ibi præsidii erat, prodiderat. His ambobus civitas data, & quingena jugera agri. Sosidi in agro Syracusano, qui aut regius, aut hostium populi Rom. fuisset, & ædes Syracusis cujus vellet eorum in quos belli jure animadversum esset; Merico, Hispanisque qui cum eo transierant, urbs agerque in Sicilia, ex iis qui a populo Rom. defeciſſent, jussa dari. Id M. Cornelio mandatum, ut ibi ei videretur, urbem agrumque eis assignaret. In eodem agro Belligeni, per quem illectus ad transitionem Mericus erat, quadringenta jugera agri decreta. Post profectionem ex Sicilia Marcelli,

U.c.541. a.C.211.

Sosidi & Merico agri dati.

cum imperio: ideo mos erat, ut, qui post actum magistratum triumphans vel ovans urbem initurus esset, de eo tribuni ad populum ferrent, ut eo die esset illi imperium.

2 *In monte Albano triumphavit*] Hoc a nonnullis imperatoribus factitatum, ut, quum triumphantibus urbem inire non daretur, in monte Albano, ubi olim Alba urbs, triumpharent. Auctor hujus exempli C. Papirius Maso, anno u. c. 521.

U.c.541. a.C.211. Punica classis octo millia peditum, tria Numidarum equitum expositi. Ad eos Murgantini descivere: secutæ defectionem eorum Hybla & Macella sunt, & ignobiliores (3) quædam aliæ. Et Numidæ, præfecto Mutine, vagi per totam Siciliam, sociorum populi Rom. agros urebant. Super hæc exercitus Rom. iratus, partim quòd cum imperatore non devectus ex provincia esset, partim quòd in oppidis hibernare vetiti erant, segni fungebantur militiâ: magisque eis auctor ad seditionem, quàm animus deerat. Inter has difficultates, M. Cornelius prætor, & militum animos, nunc consolando, nunc castigando, sedavit, & civitates omnes quæ defecerant in ditionem redegit; atque ex his Murgantiam Hispanis, quibus urbs agerque debebatur ex senatusconsulto, attribuit.

XXII. Consules quum ambo Apuliam provinciam haberent, minusque jam terroris a Pœnis & Annibale esset, sortiri jussi Apuliam Macedoniamque provincias. Sulpicio Macedonia evenit, isque Lævino successit. Fulvius Romam comitiorum causâ arcessitus, quum comitia consulibus rogandis haberet, (4) prærogativa Veturia juniorum declaravit T. Manlium Torquatum & T. Otacilium. Manlius, qui præsens erat, gratulandi causâ quum turba coiret, nec dubius esset consensus populi, magnâ circumfusus turbâ ad tribunal consulis venit; petitque ut pauca sua verba audiret, centuriamque quæ tulisset suffragium, revocari juberet. Erectis omnibus exspectatione quidnam postulaturus esset, oculorum valetudinem excusavit. *Impudentem & gubernatorem & imperatorem esse, qui, quum alie-*

Manlius consulatum recusat.

3 *Quædam aliæ*] Supple *urbes.*

4 *Prærogativa Veturia juniorum*] Vide l. XXIV. cap. 7. not. 5.

nis oculis ei omnia agenda sint, postulet sibi alio- U.C.541.
rum (5) *capita ac fortunas committi : proinde si* a.C.211.
videretur, & redire in suffragium Veturiam junicrum juberet, & meminisset (6) *in consulibus creandis belli quod in Italia sit, temporumque reipublicæ. Vixdum requiesse aures a strepitu & tumultu hostili, quo paucos ante menses assederint prope mœnia Romana.* (7) Post hæc quum centuria frequens succlamasset, *nihil se mutare sententiæ, eosdemque consules dicturos esse ;* tum Torquatus, *Neque ego vestros*, inquit, *mores consul ferre potero, neque vos imperium meum. Redite in suffragium, & cogitate bellum Punicum in Italia, & hostium ducem Annibalem esse.* Tum centuria & auctoritate mota viri, & admirantium circa fremitu, petit a consule, ut Veturiam senioriim citaret. *Velle sese cum majoribus natu colloqui, & ex auctoritate eorum consules dicere.* Citatis Veturiæ senioribus, datum secretò (8) in Ovili cum his colloquendi tempus. Seniores de tribus consulendum dixerunt esse, duobus jam plenis honorum, Q. Fabio, & M. Marcello ;

5 *Aliorum*] Scripti vocem inferunt, *post aliorum*, unde conjiciendum est, *postulet sibi oculatorum capita... committi.*

6 *Et meminisset*] Lege cum veteribus editis *meminisse*, ut referatur ad centuriam.

7 *Quo... assederint prope mœnia Romana*] Cum quo hostes ad ipsa prope mœnia Rom. assederint. Ceterùm in verbo *assederint* variant codices, unde forsan legendum, *quo... sonuerint*, vel potius *circumsonuerint*, ita ut *mœnia Rom.* accipiantur in recto casu.

8 *In Ovili*] Id est, in loco cancellis undique clauso, qui propter similitudinem cum iis septis, in quibus stabulantur greges, *Ovile* dicebatur. Eum in locum singulæ centuriæ, prout citabantur, ingressæ, ita suffragium ferebant, ut nemini interim liceret in Ovili esse. Ideo dimittuntur seniores, antequam juniores suffragium ineant.

U.c.541. & , si utique (9) novum aliquem adversùs Pœ-
a.C.211. nos consulem creari vellent, M. Valerium Lævinum egregiè adversùs Philippum regem terrâ marique res gessisse. Ita de tribus consultatione datâ, senioribus dimissis, juniores suffragium ineunt. M. Claudium Marcellum fulgentem tum Siciliâ domitâ, & M. Valerium absentes (1) consules dixerunt: auctoritatem prærogativæ omnes centuriæ secutæ sunt. Eludant nunc antiqua mirantes (2): non equidem, si qua sit sapientium civitas, quam docti fingunt magis quàm norunt (3), aut principes graviores temperantioresque a cupidine imperii, aut multitudinem meliùs moratam censeam fieri posse. Centuriam verò juniorum seniores consulere voluisse, quibus imperium suffragio mandaret, vix ut verisimile sit, parentum quoque hoc seculo vilis leviscque apud liberos auctoritas fecit.

XXIII. Prætoria inde comitia habita. P. Manlius Vulso, & L. Manlius Acidinus, & C. Lætorius, & L. Cincius Alimentus creati sunt. Fortè ita incidit, ut comitiis perfectis nunciaretur, T. Otacilium, quem T. Manlio, nisi interpellatus ordo comitiorum esset, collegam absentem daturus fuisse videbatur populus, mortuum in Sicilia esse. Ludi Apollinares & priore anno fuerant, & eo anno ut fierent referente Calpurnio prætore, senatus decrevit, ut in perpetuum voverentur. Eodem anno prodigia ali-

9 *Novum aliquem adversùs Pœnos consulem*] Aliquem qui nondum adversùs Pœnos consul rem gessisset.

1 *Absentes*] Valerium absentem ab urbe, Marcellum a Campo.

2 *Eludant nunc, &c.*] Eant nunc illi amatores hodiernorum temporum atque morum, & irrideant eos qui antiqua mirantur.

3 *Quam docti fingunt magis quàm norunt*] Significat Platonis libros de Republica.

quot visa nunciataque sunt. In æde Concordiæ Victoria, quæ in culmine erat, fulmine icta decussaque, (4) ad Victorias quæ in antefixis erant hæsit, neque inde procidit. Et Anagniâ & Fregellis nunciatum est, murum portasque de cœlo tactas: & in foro Sudertano sanguinis rivos per diem totum fluxisse, & Ereti lapidibus pluisse, & Reate mulam peperisse. Ea prodigia hostiis majoribus sunt procurata, & obsecratio in unum diem populo indicta, & novendiale sacrum. Sacerdotes publici aliquot eo anno demortui sunt, novique suffecti: in locum M. Æmilii Numidæ decemviri sacrorum, M. Æmilius Lepidus; in locum M'. Pomponii Mathonis pontificis, C. Livius; in locum Sp. Carvilii Maximi auguris, M. Servilius. T. Otacilius Crassus pontifex quia exacto anno mortuus erat, ideo nominatio in locum ejus non est facta. C. Claudius flamen Dialis, (5) quòd exta perperam dederat, flaminio abiit. U.c.541. a.C.211.

XXIV. Per idem tempus, M. Valerius Lævinus, tentatis priùs per secreta colloquia principum animis, ad indictum antè ad idipsum concilium Ætolorum classe expeditâ venit. (6) Ubi quum Syracusas Capuamque captam, in fidem in Sicilia Italiaque rerum secundarum, ostendis victimæ extis aliquid peccaverat. *Valerii oratio apud Ætolos.*

6 *Ubi quum Syracusas Capuamque captam*] Ita constanter scripti & editi veteres, non, ut vulgò *captas*. Quæ hîc incipit periodus, non absolvitur, nisi post interpositam Lævini orationem.

4 *Ad Victorias quæ in antefixis erant*] Ad statuas Victoriæ, quæ erant inter antefixa. *Antefixa*, inquit Festus, *quæ ex opere figulino tectis adfiguntur sub stillicidio.* Et consonat illud Livii l. XXXIV. c. 4. *Antefixa fictilia deorum Romanorum.*

5 *Quòd exta perperam dederat*] Quòd in distribuen-

U.c.541. a.C.211. tasset, adjecissetque, *jam inde a majoribus tra-ditum morem Romanis colendi socios, ex quibus alios in civitatem atque æquum secum jus accepissent, alios in ea fortuna haberent, ut socii esse-quàm cives mallent : Ætolos eo in majore futuros honore, quòd gentium transmarinarum in amicitiam primi veniissent : Philippum eis & Macedonas graves accolas esse, quorum se vim ac spiritus & jam fregisse, & eò redacturum esse, ut non his modò urbibus, quas per vim ademissent Ætolis, excèdant, sed ipsam Macedoniam infestam habeant : & Acarnanas, quos ægre ferrent Ætoli a corpore suo diremptos, restituturum se in antiquam formulam jurisque ac ditionis eorum:* Hæc dicta promissaque ab Romano imperatore, Scopas, qui tum prætor gentis erat, & Dorymachus princeps Ætolorum affirmaverunt auctoritate suâ, minore cum verecundia & (7) majore cum fide vim majestatemque populi Rom. extollentes : maximè tamen spes potiundæ movebat Acarnaniæ. Igitur conscriptæ conditiones, quibus in amicitiam societatemque populi Rom. venirent ; additumque, *ut, si placeret vellentque, eodem jure amicitiæ Elei, Lacedæmoniique, & Attalus, & Pleuratus, & Scerdilædus essent.* (Asiæ Attalus, hi Thracum & Illyriorum reges.) *Bellum ut extemplo Ætoli cum Philippo terrâ gererent. Navibus ne minùs viginti quinqueremibus adjuvaret Romanus. Urbium Corcyræ tenus ab Ætolia incipienti solum, tectaque, & muri cum agris, Ætolorum ; alia omnis præda populi Rom. esset : darentque operam Romani, ut Acarnaniam Ætoli haberent. Si Ætoli pacem cum Philippo facerent, fœderi adscriberent,* (8) *ita ratam*

Fœdus cum Ætolis.

7 *Majore cum fide*] Ita ut faciliùs iis laudibus fides haberetur.

8 *Ita ratam eorum pacem*] Lege *fore eorum pacem.*

eorum pacem, si Philippus arma ab Romanis, so- U.c.541.
ciisque, quique eorum ditionis essent, abstinuisset. a.C.211.
Item, si populus Rom. fœdere jungeretur regi, ut caveret, ne jus ei belli inferendi Ætolis sociisque eorum esset. Hæc convenerunt, conscriptaque biennio post Olympiæ ab Ætolis, in Capitolio ab Romanis, ut testata sacratis monumentis essent, sunt posita. Moræ causa fuerant retenti Romæ diutius legati Ætolorum. Nec tamen impedimento id rebus gerendis fuit. Et Ætoli ex- *Res gestæ*templo moverunt adversùs Philippum bellum, *ab Æto-* & Lævinus Zacynthum (parva insula est pro- *lis & a*pinqua Ætoliæ: urbem unam eodem quo ipsa *Valerio.* est nomine habet) eam præter arcem vi cepit, & Œniadas Nasumque Acarnanum captas Ætolis contribuit. Philippum quoque satis implicatum bello finitimo ratus, ne Italiam Pœnosque & pacta cum Annibale posset respicere, Corcyram ipse se recepit.

XXV. Philippo Ætolorum defectio Pellæ hibernanti allata est: itaque quia primo vere moturus exercitum in Græciam erat, Illyrios finitimasque eis urbes (9) alterno metu quietas ut Macedonia haberet, expeditionem subitam in Oricinorum atque Apolloniatium fines fecit: egressosque Apolloniatas, cum magno terrore atque pavore, compulit intra muros. Vastatis proximis Illyrici, in Pelagoniam eâdem celeritate vertit iter: inde (1) Dardanorum urbem sitam in Macedonia, transitum Dardanis facturam, cepit. His raptim actis, memor Ætolici junctique cum eo Romani belli, per Pelago-

9 *Alterno metu*] *Alternus metus* est, Illyriorum a Macedonibus, ut priùs Macedonum ab Illyriis.

1 *Dardanorum urbem sitam in Macedonia*] Lege omnino: *Dardanorum urbem Sintiam, in Macedoniam transitum Dardanis facturam, cepit.*

U.c.451. niam, & Lyncum, & Bottiæam, in Theſſaliam
a.C.211. deſcendit. Ad bellum ſecum adversùs Ætolos capeſſendum incitari poſſe homines credebat: &, relicto ad fauces Theſſaliæ (2) Perſeo cum quatuor millibus armatorum ad arcendos aditu Ætolos, ipſe, priuſquam majoribus occuparetur rebus, in Macedoniam atque inde in Thraciam exercitum ac Mædos duxit. Incurrere ea gens in Macedoniam ſolita erat, ubi regem occupatum externo bello, ac ſine præſidio eſſe regnum ſenſiſſet. Ad Phragandas igitur vaſtare agros, & urbem Jamphorinam, caput arcemque Mædicæ, oppugnare cœpit. Scopas, ubi profectum in Thraciam regem, occupatumque ibi bello audivit, armatâ omni juventute Ætolorum, bellum inferre Acarnaniæ parat. Adversùs quod Acarnanum gens & viribus impar, & jam Œniadas Naſumque (3) amiſſa cernens, Romanaque inſuper arma ingruere, irâ magis inſtruit quàm conſilio bellum. Conjugibus liberiſque, & ſenioribus ſupra ſexaginta annos, in propinquam Epirum miſſis, ab quindecim ad ſexaginta annos conjurant, niſi victores, ſe non redituros: qui victus acie exceſſiſſet, eum ne quis urbe, tecto, mensâ, lare reciperet (4), diram exſecrationem in populares, obteſtationem quàm ſanctiſſimam potuerunt adversùs hoſpites, compoſuerunt; precatique ſimul Epirotas ſunt, ut, qui ſuorum in acie cecidiſſent, eos uno tumulo contegerent, (5) adhi-

Acarnaniæ bellum inferunt Ætoli.

Acarnanum conjuratio.

2 *Perſeo*] Hic fuit e præfectis regiis unus; non Philippi filius, qui totis undecim poſt hunc annis, puer admodum fuiſſe dicitur; infra XXXI. 28.

3 *Amiſſa*] Nempe *oppida*.

4 *Diram exſecrationem in populares*] Exſecrationem in caput popularium, qui victos ac fugientes recepiſſent; obteſtationem ad hoſpites, ne reciperent.

5 *Adhiberentque... titulum*] Lege *adſcriberentque*.

berentque

befentque humatis titulum : HIC SITI SUNT ACARNANES, QUI, ADVERSUS VIM ATQUE INJURIAM ÆTOLORUM PRO PATRIA PUGNANTES, MORTEM OCCUBUERUNT. Per hæc incitatis animis, castra in extremis finibus suis obvia hosti posuerunt : nunciis ad Philippum missis, quanto res in discrimine esset, omittere Philippum, id quod in manibus erat, coegerunt, bellum, Jamphorinâ per deditionem receptâ, & prospero alio successu rerum. Ætolorum impetum tardaverat primò conjurationis fama Acarnanicæ : deinde auditus Philippi adventus regredi etiam in intimos coegit fines. Nec Philippus, quanquam, ne opprimerentur Acarnanes, itineribus magnis ierat, ultra Dium est progressus : inde quum audisset reditum Ætolorum ex Acarnania, & ipse Pellam rediit. U.c.541. a.C.211. *Eos liberat periculo Philippus.*

XXVI. Lævinus veris principio a Corcyra profectus navibus, superato Leucate promontorio, quum venisset Naupactum, Anticyram inde se petiturum edixit, ut præstò ibi Scopas Ætolique essent. Sita Anticyra est in Locride lævâ parte sinum Corinthiacum intrantibus : breve terrâ iter eò, brevis navigatio ab Naupacto est. Tertio ferme post die utrimque oppugnari cœpta est. Gravior a mari oppugnatio erat; quia & tormenta machinæque omnis generis in navibus erant, & Romani inde oppugnabant. Itaque intra paucos dies recepta urbs per deditionem Ætolis traditur : præda ex pacto Romanis cessit. Litteræ Lævino redditæ, consulem eum absentem declaratum, & successorem venire P. Sulpicium : ceterùm diuturno ibi morbo implicitus, seriùs spe omnium Romam venit. M. Marcellus quum Idibus Martiis consulatum iniisset, senatum eo die, moris modò causâ, habuit : professus, *nihil se, absente col-*

U.c.542. a.C.210. M.Claudio IV. M.Valerio II. Coss.

U.c.542. a.C.210. *legâ, neque de republica, neque de provinciis actu-rum. Scire se, frequentes Siculos prope urbem in villis obtrectatorum suorum esse: quibus tantum abesse ut per se non liceat palam Romæ crimina edita fictaque ab inimicis vulgare, ut ni simula-rent aliquem sibi timorem, absente collegâ, dicendi de consule esse, ipse eis extemplo daturus senatum fuerit. Ubi quidem collega venisset, non passurum quicquam priùs agi, quàm ut Siculi in senatum introducantur. Delectum prope a M. Cornelio per totam Siciliam habitum, ut quamplurimi questum de se Romam venirent: eumdem litteris falsis urbem implesse, bellum in Sicilia esse, ut suam laudem minuat.* Moderati animi gloriam eo die adeptus consul, senatum dimisit; ac prope justitium omnium rerum futurum videbatur, donec alter consul ad urbem venisset. Otium, ut solet, excitavit plebis rumores: (6) *belli diu-turnitatem, & vastatos agros circa urbem, quâ infesto agmine isset Annibal, & exhaustam delec-tibus Italiam, prope quotannis exercitus cæsos* querebantur; *& consules bellicosos ambo, viros acres nimis & feroces, creatos, qui vel in pace tranquilla bellum excitare possent, nedum in bello respirare civitatem forent passuri.*

Querelæ P. R.

Incen-dium Ro-mæ.

XXVII. Interrupit hos sermones nocte, quæ pridie (7) Quinquatrus fuit, pluribus simul locis circa forum incendium ortum. Eodem tempore septem tabernæ, quæ postea quinque, & argen-tariæ, quæ nunc Novæ appellantur, arsere.

6 *Belli diuturnitatem... querebantur*] Sic duo codi-ces pro Vulgato, *belli diu-turnitate:* parum enim com-modè videtur adscribi diu-turnitati belli, agrorum qui circa urbem erant vastatio.

7 *Quinquatrus*] Festum Minervæ: cui nomen alii ab eo esse volunt, quòd es-set post quintum diem Idus Martii, alii ab eo quòd per quinque dies ageretur.

Comprehensa postea privata ædificia : (8 neque enim tum basilicæ erant) comprehensæ (9) lautumiæ, forumque piscatorium, & (1) atrium regium. Ædes Vestæ vix defensa est tredecim maximè servorum operâ, qui (2) in publicum redempti ac manumissi sunt : nocte ac die continuatum incendium fuit. Nec ulli dubium erat, humanâ id fraude factum esse, quòd plurimis simul locis, & iis diversis, ignes coorti essent. Itaque consul ex auctoritate senatûs pro concione edixit, qui, quorum operâ id conflatum incendium, profiteretur, præmium fore, libero pecuniam, servo libertatem. Eo præmio inductus Campanorum Calaviorum servus (Mannus ei nomen erat) indicavit, *dominos, & quinque præterea juvenes nobiles Campanos, quorum parentes a Q. Fulvio fecuri percussi erant, id incendium fecisse ; vulgóque facturos alia, ni comprehendantur.* Comprehensi ipsi, familiæque eorum. Et primò elevabatur index indiciumque : *pridie eum verberibus castigatum ab dominis discessisse ; per iram ac levitatem ex re fortuita crimen commentum.* Ceterùm ut coram coarguebantur, & quæstio ex ministris facinoris foro medio haberi cœpta

U.C.542. a.C.210.

Campani norum fraude ortum.

8 *Neque enim tum basilicæ erant*] BASILICÆ sunt publica ædificia, in quibus senatores deliberare, judices causas cognoscere, clientibus homines periti de jure respondere solebant. Mercatores ibidem & nummularii sua tractabant negotia.

9 *Lautumiæ*] Propriè loca, ex quibus excisi sunt lapides, a λᾶς lapis, & τέμνω cædo. Sic vocabatur unus ex carceribus urbis, quòd in eo videlicet lapidicinæ fuerant.

1 *Atrium regium*] Atrium regium Numæ Pompilii. Regia Numæ erat prope ædem Vestæ, cujus infra fit mentio.

2 *In publicum redempti*] Redempti, ut in potestate populi, non privatorum dominorum essent, ac postea manumissi.

U.c.542. a.C.210. est, fassi omnes, atque in dominos servosque conscios animadversum est: indici libertas data, & (3) viginti millia æris. Consuli Lævino Campuam prætereunti circumfusa multitudo Campanorum est, obsecrantium cum lacrymis, ut sibi Romam ad senatum ire liceret, oratum, si quâ misericordiâ tandem flecti possent, ne se ad ultimum perditum irent, nomenque Campanorum a Q. Flacco deleri sinerent. Flaccus, *sibi privatam simultatem cum Campanis*, negare, *ullam esse: publicas inimicitias & hostiles esse, & futuras, quoad eo animo esse erga populum Rom. sciret: nullam enim in terris gentem esse, nullum infestiorem populum nomini Romano. Ideo se mœnibus inclusos tenere eos; quia, si qui evasissent aliquà, velut feras bestias per agros vagari, & laniare, & trucidare quodcumque obvium detur. Alios ad Annibalem transfugisse, alios ad Romam incendendam profectos. Inventurum in semiusto fœro consulem vestigia sceleris Campanorum. Vestæ ædem petitam, & æternos ignes, & conditum in penetrali (4) fatale pignus imperii Romani. Se minimè censere tutum esse, Campanis potestatem intrandi Romana mœnia fieri.* Lævinus Campanos jurejurando a Flacco adactos, quinto die quàm ab senatu responsum accepissent, Capuam redituros, sequi se Romam jussit. Hac circumfusus multitudine, simul Siculis obviam egressis (5) Ætolisque Romam præivit: clarissimarum urbium exscidio celeberrimis viris victos bello accusatores in urbem adducens. De republica

Campani querelas de Fulvio deferunt ad Valerium Cos.

3 *Viginti millia æris*] Id est, marcæ argenti Parisienses 31. cum unciis 2.

4 *Fatale pignus*] Palladium, quod ab Ænea advectum in Italiam, in ædes Vestæ asservari jactitabant.

5 *Ætolisque*] Ætoli illi videntur intelligendi legati Ætolorum quos Romæ diutius fuisse retentos memoravit Livius supra c. 24.

tamen primùm ac de provinciis ambo consules ad senatum retulere. U.c.542. a.C.210.

XXVIII. Ibi Lævinus, quo statu Macedonia & Græcia, Ætoli, Acarnanes, Locrique essent, quæque ibi res ipse egisset terrâ marique, exposuit. *Philippum inferentem bellum Ætolis in Macedoniam retro ab se compulsum, ad intima penitus regni abiisse, legionemque inde deduci posse:* (6) *classem satis esse ad arcendum Italiâ regem.* Hæc de se, deque provincia cui præfuerat. Consulum de provinciis communis relatio fuit: decrevere Patres, *Ut alteri consulum Italia bellumque cum Annibale, provincia esset: alter classem, cui T. Otacilius præfuisset, Siciliamque provinciam cum L. Cincio prætore obtineret.* Exercitus eis duo decreti, qui in Etruria Galliaque essent: eæ quatuor erant legiones: urbanæ duæ superioris anni in Etruriam; duæ, quibus Sulpicius consul præfuisset, in Galliam mitterentur. Galliæ & legionibus præesset, quem consul, cujus Italia provincia esset, præfeciset. In Etruriam C. Calpurnius, post præturam prorogato in annum imperio, missus; & Q. Fulvio Capua provincia decreta, prorogatumque in annum imperium. Exercitus civium sociorumque minui jussus, ut ex duabus legionibus una legio, quinque millia peditum, & trecenti equites essent, dimissis qui plurima stipendia haberent: & sociorum septem millia peditum, & trecenti equites relinquerentur; eâdem ratione stipendiorum habitâ in veteribus militibus dimittendis. Cn. Fulvio consuli superioris anni, nec de provincia Apulia, nec de

Provinciarum divisio.

6 *Classem satis esse*] Classem sine legionario milite, sociis tantùm navalibus instructam. Non ii solùm sunt, qui nautica ministeria obeunt, sed & milites tuendis navibus attributi.

U.c.542. a.C.210. exercitu quem habuerat, quicquam mutatum: tantùm in annum prorogatum imperium est. P. Sulpicius collega ejus omnem exercitum, præter socios navales, jussus dimittere est. Item ex Sicilia exercitus, cui M. Cornelius præesset, ubi consul in provinciam venisset, dimitti jussus. L. Cincio prætori, ad obtinendam Siciliam, Cannenses milites dati, duarum instar legionum. Totidem legiones in Sardiniam P. Manlio Volsoni prætori decretæ, quibus L. Cornelius in eadem provincia priore anno præfuerat. Urbanas legiones ita scribere consules jussi, (7) ne quem militem facerent, qui in exercitu M. Claudii, M. Valerii, Q. Fulvii fuissent, neve eo anno plures quàm una & viginti Romanæ legiones essent.

Legiones 21.

XXIX. His senatusconsultis perfectis, sortiti provincias consules. Sicilia & classis Marcello, Italia cum bello adversùs Annibalem Lævino evenit. Quæ sors, velut iterum captis Syracusis, ita exanimavit Siculos, exspectatione sortis in consulum conspectu stantes, ut comploratio eorum flebilesque voces, & extemplo oculos hominum converterent, & postmodo sermones præbuerint. Circumibant enim senatum cum veste sordida, affirmantes, (8) *se non modò suam quisque patriam, sed totam Siciliam relicturos, si eo Marcellus iterum cum imperio rediisset. Nullo suo merito eum antè implacabilem in se fuisse: quid, iratum quòd Romam de se questum venisse Siculos sciat, facturum? Obrui Ætnæ ignibus, aut mergi freto, satius illi insulæ esse, quàm ve-*

Marcello obvenit Sicilia.

Siculorum legatorum comploratio.

7 *Ne quem militem facerent; qui... fuissent*] Possis exponere, ex iis *qui fuissent*. Sed expeditius & melius erit, *fuisset*.

8 *Se... suam quisque patriam.... relicturos*] Non dubitamus legendum esse *quemque*; alioqui solæca esset oratio.

lut (9) *dedi noxæ inimico.* Hæ Siculorum querelæ, domos primùm nobilium circumlatæ, celebratæque sermonibus, quos partim misericordia Siculorum, partim invidia Marcelli excitabat, in senatum etiam pervenerunt. Postulatum a consulibus est, ut de permutandis provinciis senatum consulerent. Marcellus, *si jam auditi ab senatu Siculi essent, aliam forsitan futuram fuisse sententiam suam*, dicere: *nunc ne quis timore frenari eos dicere posset, quominus de eo libere querantur, in cujus potestate mox futuri sint; si collegæ nihil intersit, mutare se provinciam paratum esse.* (1) *Deprecari senatûs præjudicium: nam quum extra sortem collegæ optionem dari provinciæ iniquum fuerit, quanto majorem* (2) *injuriam, imo contumeliam esse, sortem suam ad eum transferri?* Ita senatus, quum quid placeret magis ostendisset, quàm decresset, dimittitur: inter ipsos consules permutatio provinciarum, rapiente fato Marcellum ad Annibalem, facta est: ut, ex quo primus adversæ pugnæ gloriam ceperat, in ejus laudem postremus Romanorum imperatorum, prosperis tum maximè bellicis rebus, caderet. U.C.542. a.C.210. *Mutantur provinciæ.*

XXX. Permutatis provinciis, Siculi in senatum introducti, multa de Hieronis regis fide perpetua erga populum Rom. verba fecerunt, *Siculorum oratio in Marcellum.*

9 *Dedi noxæ*] Dedi, velut ob noxam, ad supplicium. *Noxa* dicitur & culpa, & pœna.

1 *Deprecari senatûs præjudicium*] Precari ne decretum senatûs interponatur de permutandis provinciis, quo decreto de sua jam causa querelisque Siculorum præjudicium aliquod fieri videretur. De voce *præjudicium* vid. not. 4. ad l. III. c. 40.

2 *Injuriam, imo contumeliam*] *Injuria* est id quod fit contra jus, *injustice*; *contumelia* denotat probrum, *affront.*

U.c.542. a.C.210. (3) in gratiam publicam avertentes. *Hieronymum ac postea Hippocratem & Epicydem tyrannos, quum ob alia, tum propter defectionem ab Romanis ad Annibalem, invisos fuisse sibi: ob eam causam & Hieronymum a principibus juventutis prope publico consilio interfectum; & in Epicydis Hippocratisque cædem septuaginta nobilissimorum juvenum conjurationem factam; quos Marcelli morâ destitutos, quia ad prædictum tempus exercitum ad Syracusas non admovisset, indicio facto, omnes ab tyrannis interfectos. Eam quoque Hippocratis atque Epicydis tyrannidem Marcellum excitasse, Leontinis crudeliter direptis. Nunquam deinde principes Syracusanorum desisse ad Marcellum transire, pollicerique, se urbem, quum vellet, ei tradituros. Sed eum primò vi capere maluisse: dein, quum id neque terrâ, neque mari, omnia expertus, potuisset, auctores traditarum Syracusarum fabrum ærarium Sosin, & Mericum Hispanum, quàm principes Syracusanorum habere, toties id nequicquam ultro offerentes, præoptasse; quò scilicet justiore de causa vetustissimos socios populi Rom. trucidaret, ac diriperet. Si non Hieronymus ad Annibalem defecisset, sed populus Syracusanus & senatus, si portas Marcello Syracusani publicè, & non, oppressis Syracusanis, tyranni eorum Hippocrates & Epicydes, clausissent; si Carthaginiensium animis bellum cum populo Rom. gessissent; quid ultra quàm quod fecerit, nisi ut deleret Syracusas, facere hostiliter Marcellum potuisse? Certè præter mœnia, & tecta exhausta urbis, & refracta ac spoliata deûm delubra, diis ipsis ornamentisque eorum ablatis, nihil relictum*

3 *In gratiam publicam avertentes*] Id agentes ut pro meritis Hieronis in populum Rom. gratia toti Syracusanorum civitati habenda videretur.

Syracusis esse. Bona quoque multis adempta, (4) *ita ut ne nudo quidem solo, reliquiis direptæ fortunæ alere sese ac suos possent. Orare se Patres Conscriptos, ut, si nequeant omnia, saltem, quæ compareant cognoscique possint, restitui dominis jubeant.* Talia conquestos quum excedere (5) ex templo, ut de postulatis eorum Patres consuli possent, Lævinus jussisset, *Maneant imo*, inquit Marcellus, *ut coram his respondeam; quando eâ conditione pro vobis, P. C. bella gerimus, ut victos armis accusatores habeamus. Duæ captæ hoc anno urbes, Capua Fulvium reum, Marcellum Syracusæ habeant.* U.C.542. a.C.210.

XXXI. Reductis in curiam legatis, tum consul, *Non adeo majestatis*, inquit, *populi Rom.* (6) *imperiique hujus oblitus sum, P. C. ut, si de meo crimine ambigeretur, consul dicturus causam, accusantibus Græcis, fuerim*: (7) *sed non, quid ego fecerim, in disquisitionem venit, quàm quid isti pati debuerint: qui si non fuerunt hostes, nihil interest, nunc, an vivo Hierone, Syracusas violaverim. Sin autem desciverunt, legatos nostros ferro atque armis petierunt, urbem ac mœnia clauserunt, exercituque Carthaginiensium adversùs nos tutati sunt; quis passos esse hostilia, quum fece-* *Siculis respondet Marcellus.*

4 *Ita ut ne nudo quidem solo*] Hic locus videtur exponi posse: *ita ut nudo solo*, quum nihil reliquerit Marcellus, præter mœnia & tecta urbis exhausta, & spoliata deûm delubra: *ne reliquiis quidem direptæ fortunæ*, id est, privatis suis bonis, putà agris, &c. *alere sese ac suos possent.*

5 *Templo*] In loco enim auguriis consecrato senatus semper habebatur. Præpositionem *ex* servant scripti & editi priores.

6 *Imperiique hujus*] Et imperii consularis, quod gero.

7 *Sed non, quid ego fecerim, in disquisitionem venit, quàm*] Particula *tam* in primo membro supplenda est.

U.C.542. A.C.210. *rint, indignatur? Tradentes urbem principes Syracusanorum aversatus sum: Sosin, & Mericum Hispanum, quibus tantum crederem, potiores habui. Non estis extremi Syracusanorum, quippe qui aliis humilitatem objiciatis. Quis est vestrûm, qui se mihi portas aperturum, qui armatos milites meos in urbem accepturum promiserit? Odistis & exsecramini eos qui fecerunt, & ne hîc quidem contumeliis in eos dicendis parcitis: tantum abest ut & ipsi tale quicquam facturi fueritis. Ipsa humilitas eorum, P. C. quam isti objiciunt, maximo argumento est, me neminem, qui navatam operam reip. nostræ velit, aversatum esse. Et antequam obsiderem Syracusas, nunc legatis mittendis, nunc ad colloquium eundo, tentavi pacem: &, postea quam neque legatos violandi verecundia erat, nec mihi ipsi congresso ad portas cum principibus responsum dabatur, multis terrâ marique exhaustis laboribus, tandem vi atque armis Syracusas cepi. Quæ captis acciderint, apud Annibalem & Carthaginienses, (8) victos secum, justiùs, quàm apud victoris populi senatum, quererentur. Ego, P. C. Syracusas spoliatas si negaturus essem, nunquam spoliis earum urbem Romam exornarem. Quæ autem singulis victor aut ademi, aut dedi; quum belli jure, tum ex cujusque merito, satis scio me feciss̃e. (9) Ea vos rata habeatis, P. C. næ magis reip. interest, quàm meâ. Mea quippe fides exsoluta est: ad remp. pertinet, ne, acta mea rescindendo, alios in posterum segniores duces faciatis. Et quoniam coram, & Siculorum, & mea verba audistis, P. C. simul templo excedemus, ut me absente liberiùs consuli senatus*

8 *Victos secum*] Sic dedimus, ut videtur esse ad sensum commodius, in vice vulgati *victosque* aut *victos* sese.

9 *Ea vos rata habeatis*] Intellige *ut*, ex more admodum usitato.

posſit. Ita dimiſſis Siculis, & ipſe in Capitolium ad delectum diſceſſit. U.c.542. a.C.210.

XXXII. Conſul alter de poſtulatis Siculorum ad Patres retulit. Ibi (1) quum diu de ſententiis certatum eſſet, & magna pars ſenatûs, principe ejus ſententiæ T. Manlio Torquato, (2) *cum tyrannis bellum gerendum fuiſſe*, cenſerent, *hoſtibus & Syracuſanorum & populi Romani: & urbem recipi, non capi: & receptam, legibus antiquis & libertate ſtabiliri, non feſſam miſerandâ ſervitute, bello affligi. Inter tyrannorum & ducis Rom. certamina, præmium victoris in medio poſitam urbem pulcherrimam ac nobiliſſimam periiſſe, horreum atque ærarium quondam populi Romani; cujus munificentiâ ac donis multis tempeſtatibus, hoc denique ipſo Punico bello adjuta ornataque reſp. eſſet. Si ab inferis exiſtat rex Hiero, fidiſſimus imperii Rom. cultor, quo ore aut Syracuſas, aut Romam ei oſtendi poſſe? quum, ubi ſemirutam ac ſpoliatam patriam reſpexiſſet, ingrediens Romam, in veſtibulo urbis,* (3) *prope in porta, ſpolia patriæ ſuæ viſurus ſit:* Hæc taliaque quum ad invidiam conſulis miſerationemque Siculorum dicerentur, mitiùs tamen decreverunt Patres causâ Marcelli: *Quæ is gerens bellum victorque egiſſet, rata habenda eſſe: in reliquum curæ ſenatui fore rem Syracuſanam, mandaturoſque conſuli Lævino, quod ſine jactura reip. fieri poſſet, fortunis ejus civitatis conſuleret.* Miſſis duobus ſenatoribus in Capito- *Senatuſconſultum de Syracuſanorum rebus.*

1 *Quum diu de ſententiis*] Expunge præpoſitionem.

2 *Cum tyrannis bellum gerendum fuiſſe... & urbem recipi*] Accuratius & magis exactum ad Grammaticæ leges videretur: *Cum tyrannis oportuiſſe bellum geri, & urbem recipi, non capi.* Livius ſæpe ad ſenſum magis quàm ad verba attendit.

3 *Prope in porta*] Ad portam Capenam erant templa a Marcello dedicata, & ſpoliis Syracuſarum exornata.

U.c.542. A.C.210. lium ad consulem, uti rediret in curiam, & introductis Siculis, senatusconsultum recitatum est; legatique benignè appellati, ac dimissi, ad genua se Marcelli consulis projecerunt, obsecrantes, *ut, quæ deplorandæ ac levandæ calamitatis causâ dixissent, veniam eis daret, & in fidem clientelamque se urbemque Syracusas acciperet:* post hæc consul clementer appellatos dimisit.

Syracusæ in clientelam Marcelli.

Campanis datur senatus.

XXXIII. Campanis deinde senatus datus est, quorum oratio miserabilior, causa durior erat: neque enim meritas pœnas negare poterant, nec tyranni erant, in quos culpam conferrent; sed satis pensum pœnarum, tot veneno absumptis, tot securi percussis senatoribus, credebant. *Paucos nobilium superstites esse, quos nec sua conscientia, ut quicquam de se gravius consulerent, impulerit, nec victoris ira capitis damnaverit; eos libertatem sibi suisque, & bonorum aliquam partem orare, cives Romanos, affinitatibus plerosque & propinquis jam cognationibus* (4) *ex connubio vetusto junctos.* Summotis deinde e templo, paulisper dubitatum, an arcessendus a Capua Q. Fulvius esset, (mortuus enim post captam (5) Claudius consul erat) ut coram imperatore qui res gessisset, sicut inter Marcellum Siculosque disceptatum fuerat, disceptaretur: dein, quum M. Atilium, C. Fulvium fra-

4 *Ex connubio vetusto*] Quòd jam pridem Romani Campanique per connubia miscere invicem domos sanguinemque cœperint: unde factum erat ut affinitates ultro citroque inter easdem sæpe domos iterumque iterumque jungerentur. Atque inde propinquitas cognationum; alioquin *vetustum connubium* remotas, non propinquas cognationes argueret.

5 *Claudius consul*] Id est, proconsule: neque enim Capuam Fulvius & Claudius consules ceperunt, sed consulari imperio post exactum magistratum prorogato,

trem Flacci, legatos ejus, ac Q. Minucium & L. Veturium Philonem, item Claudii legatos, qui omnibus gerendis rebus adfuerant, in senatu viderent, nec Fulvium avocari a Capua, nec differri Campanos vellent; interrogatus sententiam M. Atilius Regulus, cujus, ex iis qui ad Capuam fuerant, maxima auctoritas erat, *In consilio*, inquit, *arbitror me fuisse consulibus Capuâ captâ, quum quæreretur, ecquis Campanorum de rep. nostra bene meritus esset: duas mulieres compertum est, Vestiam Oppiam Atellanam Capuæ habitantem, & Fauculam Cluviam, quæ quondam quæstum corpore feciſſet, illam quotidie sacrificasse pro salute & victoria populi Rom. hanc captivis egentibus alimenta clam suppeditasse: ceterorum omnium Campanorum eumdem erga nos animum, quem Carthaginiensium, fuisse; securique percussos a Q. Fulvio esse magis, quorum dignitas inter alios, quàm quorum culpa eminebat. Per senatum agi de Campanis, qui cives Romani sunt, injussu populi non video posse; idque & apud majores nostros in Satricanis factum est, quum defeciſſent, ut M. Antistius tribunus plebis priùs rogationem ferret, (6) sciretque plebs, uti senatui de Satricanis sententiæ dicendæ jus esset. Itaque censeo cum tribunis plebis agendum esse, ut eorum unus pluresve rogationem ferant ad plebem, quâ nobis statuendi de Campanis jus fiat.* L. Atilius tribunus plebis, ex auctoritate senatûs, plebem in hæc verba rogavit: (7) *Omnes Campani, Atellani, Calatini, Sabatini, qui se dediderunt in arbitrium ditionemque populi Rom. Fulvio*

U.c.542. a.C.210.

M. Atilii sententia.

6 *Sciretque plebs*] Fortè, *sciscerétque plebs*, nisi si hæc verba *scio* & *sciſco* promiscui sint usûs.

7 *Omnes Campani*] Hæc rogatio eam habet verborum comprehensionem, quæ planum omnino sensum of-

U.c.542. a.C.210. *proconsule, quæque unà secum dediderunt, agrum urbemque, divina humanaque, utensiliaque, sive quid aliud dediderunt; de iis rebus quid fieri velitis, vos rogo, Quirites.* Plebes sic jussit, (8) *Quod senatus juratus, maxima pars, censeat, qui assidetis, id volumus jubemusque.*

Senatusconsultum de Campanis.

XXXIV. Ex hoc plebeiscito senatus consultus, *Oppiæ Cluviæque primùm bona ac libertatem restituit: si qua alia præmia petere ab senatu vellent, venire eas Romam.* Campanis in familias singulas decreta facta, quæ non operæ pretium est omnia enumerare. *Aliorum bona publicanda: ipsos liberosque eorum & conjuges vendendas, extra filias quæ enupsissent, priusquam in populi Rom. potestatem venirent. Alios in vincula condendos, ac de his posteriùs consulendum.* Aliorum Campanorum (9) summam etiam censûs distinxerunt, publicanda necne bona essent. *Pecua captiva præter equos, & mancipia præter puberes virilis sexûs, & omnia quæ solo non continerentur, restituenda* censuerunt *dominis. Campanos omnes, Atellanos, Calatinos, Sabatinos, extra quàm qui eorum, aut ipsi aut parentes eorum, apud hostes essent, liberos esse* jusserunt, *ita ut nemo eorum civis Romanus, aut Latini nominis esset: neve quis eorum qui Capuæ fuissent, dum portæ clausæ essent, in urbe agrove Campano intra certam diem maneret: locus ubi habitarent, trans Tiberim, qui non contingeret Tiberim, daretur. Qui nec Capuæ, nec in urbe Campana quæ*

ferat, at non accuratam loquendi figuram, ut ferè fit in his verbosis, & horridioris vetustatis stylo conscriptis formulis.

8 *Assidetis*] Melius videretur, *qui assederint*, vel *qui* assidebunt.

9 *Summam etiam censûs distinxerunt*] Supple, ut ex eo statuerent, *publicanda necne bona essent.*

a populo Rom. defeciſſet, per bellum fuiſſent, eos cis Lirim amnem Romam versùs; qui ad Romanos tranſiſſent priùs, quàm Annibal Capuam veniret, cis Vulturnum emovendos, cenſuerunt: *ne quis eorum propiùs mare quindecim millibus paſſuum agrum ædificiumve haberet. Qui eorum trans Tiberim emoti eſſent, ne ipſi poſterive eorum uſpiam pararent haberentve, niſi in Veiente, aut Sutrino, Nepeſinove agro; dum ne cui major, quàm quinquaginta jugerum agri modus eſſet. Senatorum omnium, quique magiſtratus Capuæ, Atellæ, Calatiæ geſſiſſent, bona venire Capuæ* juſſerunt: *libera corpora, quæ venumdari placuerat, Romam mitti, ac Romæ venire. Signa, ſtatuas æneas, quæ capta de hoſtibus dicerentur, quæ eorum-ſacra ac profana eſſent, ad pontificum collegium rejecerunt.* Ob hæc decreta mœſtiores aliquanto, quàm Romam venerant, Campanos dimiſerunt; nec jam Q. Fulvii ſævitiam in ſeſe, ſed iniquitatem deûm, atque exſecrabilem fortunam ſuam incuſabant. U.c.542. a.C.210.

XXXV. Dimiſſis Siculis Campaniſque, delectus habitus: ſcripto deinde exercitu, de remigum ſupplemento agi cœptum; in quam rem quum neque hominum ſatis, nec, ex qua pararentur ſtipendiumque acciperent, pecuniæ quicquam eâ tempeſtate in publico eſſet, edixerunt conſules, ut privati ex cenſu ordinibuſque, (1) [illegible], remiges darent cum ſtipendio cibar[illegible]ierum triginta. Ad id edictum tantus fremitus hominum, tanta indignatio fuit, ut magis dux, quàm materia ſeditioni deeſſet. (2) *Secundùm Siculos Campanoſque plebem Rom. perdendi excitat.* *Edictum Coſſ. de remigibus dandis.* *Querelæ*

1 *Sicut antea*] Vid. ſupra l. XXIV. c. 11.
2 *Secundùm*] Poſt.

U.C.542. A.C.210. *dam lacerandamque sibi consules sumpsisse : per tot annos tributo exhaustos, nil reliqui, præter terram nudam ac vastam, habere. Tecta hostes incendisse; servos agricultores rempublicam abduxisse, nunc ad militiam parvo ære emendo, nunc remiges imperando. Si quid cui argenti æriſve fuerit, stipendio remigum, & tributis annuis ablatum. Se, ut dent quod non habeant, nullâ vi, nullo imperio cogi posse. Bona sua venderent : in corpora, quæ reliqua essent, sævirent. Ne unde redimantur quidem, quicquam superesse.* Hæc non in occulto, sed propalam in foro atque oculis ipsorum consulum ingens turba circumfusi fremebant ; nec eos sedare consules, nunc castigando, nunc consolando, poterant. Spatium deinde his tridui se dare ad cogitandum dixerunt; quo ipsi ad rem *Consilia ea de re.* inspiciendam expediendamque usi sunt. Senatum postero die habuerunt, de remigum supplemento ; ubi quum multa differuissent, cur æqua plebis recusatio esset, verterunt orationem eò ut dicerent, *Privatis id, seu æquum, seu iniquum onus injungendum esse. Nam unde, quum pecunia in ærario non esset, paraturos* (3) *navales socios ? Quomodo autem sine classibus, aut Siciliam obtineri, aut Italiâ Philippum arceri posse, aut tuta Italiæ littora esse ?*

XXXVI. Quum in hac difficultate rerum consilium hæreret, ac prope torpor quidam occupasset hominum mentes, um Lævinus *Lævini Cos. sententia.* consul, *Magistratus senatui, & senatum populo, sicut honore præstent, ita ad omnia, quæ dura atque aspera essent, subeunda duces debere esse. Si quid injungere inferiori velis, id priùs in te ac tuos si ipse juris statueris facilius omnes obedien-*

3 *Navales socios*] Socii navales hoc loco sunt remiges, ut ex præcedentibus constat.

tes habeas ; nec impensa gravis est, quum ex ea U.C.542.
(4) *plus quàm pro virili parte sibi quemque capere* a.C.210.
principum vident. Itaque classes habere atque ornare volumus populum Romanum ? privatos sine recusatione remiges dare ? Nobismet ipsis primùm imperemus. Aurum, argentum, æs signatum omne senatores crastino die in publicum conferamus ; ita ut annulos sibi quisque, & conjugi, & liberis, (5) & filio bullam, & quibus uxor filiæve sunt, (6) singulas uncias pondo auri relinquant ; argenti, qui curuli sellâ sederunt, equi ornamenta, & libras pondo, ut (7) salinum patellamque deorum causâ habere possint : ceteri senatores libram argenti tantum, (8) æris signati quina millia in singulos patres-familiæ relinquamus. Ceterum omne aurum, argentum, æs signatum, ad (9) triumviros mensarios extemplo deferamus, nullo antè senatusconsulto facto ; ut voluntaria collatio, & (1) certamen adjuvandæ reipublicæ

4 *Plus quàm pro virili parte*] Plus quàm pro portione ab ipsis exigi æquum sit.

5 *Et filio bullam*] Pueri ingenui bullam auream, in figuram cordis formatam, e collo suspensam ante pectus gerebant : quam simul cum toga prætexta, ubi in viros adscribebantur, deponebant. Libertinorum filii pro bulla aurea lorum in collo, sive bullam scorteam præferebant.

6 *Singulas uncias pondo auri*] Ita ut uxor filiæque singulas uncias auri habeant ad ornatum suum.

7 *Salinum patellamque deorum causâ*] Salinum, patella, in qua diis apponebantur epulæ, maximæ religioni apud antiquos erant.

8 *Æris signati quina millia*] Asses unciales 5000. qui dant sestertios 1250. marcas argenti nostrates 4. cum unciis 7, & decimasexta unciæ parte.

9 *Triumviros mensarios*] Rei nummariæ publicæ procuratores. Vide supra l. VII. 21.

1 *Certamen adjuvandæ reipublicæ*] Ardor ille quo certabimus inter nos de laude adjuvandæ reipublicæ.

U.c.542. a.C.210. *excitet ad æmulandum animos primùm equestris ordinis, dein reliquæ plebis. Hanc unam viam, multa inter nos collocuti, consules invenimus. Ingredimini diis bene juvantibus. Resp. incolumis & privatas res facilè salvas præstat: publica prodendo, tua nequicquam serves.* In hæc tanto animo consensum est, ut gratiæ ultro consulibus agerentur: senatu inde misso, pro se quisque aurum, argentum, & æs in publicum conferunt, tanto certamine injecto, ut prima inter primos nomina sua vellent in publicis tabulis esse; ut nec triumviri accipiundo, nec scribæ (2) referundo sufficerent. Hunc consensum senatûs equester ordo est secutus; equestris ordinis, plebes. Ita sine edicto, sine coercitione magistratûs, nec remige in supplementum, nec stipendio resp. eguit: paratisque omnibus ad bellum, consules in provincias profecti sunt.

Magistri & senatores pecuniam sponte conferunt.

Idem faciunt equester ordo & plebs.

XXXVII. (3) Neque aliud tempus belli fuit, quo Carthaginienses Romanique pariter variis casibus immistis, magis in ancipiti spe ac metu fuerint. Nam Romanis & in provinciis, hinc in Hispania adversæ res, hinc prosperæ in Sicilia, luctum & lætitiam miscuerant: & in Italia, quum Tarentum amissum damno & dolori, tum arx cum præsidio retenta præter spem gaudio fuit; & terrorem subitum pavoremque urbis Romæ obsessæ & oppugnatæ, Capua post dies paucos capta in lætitiam vertit. Transmarinæ quoque res (4) quadam vice pensatæ. Philippus hostis tempore haud satis opportuno factus; Ætoli

Paria tum omnia inter Romanos Pœnosque.

2 *Referundo*] In tabulas.

3 *Neque aliud magis tempus*] Vocem *magis*, quæ abest a nonnullis mss. ex omnium interpretum sententia delevimus.

4 *Quadam vice pensatæ*] Varietate eventuum ita mistæ, ut alternante fortunâ adversa prosperis pensarentur.

novi adſciti ſocii, Attaluſque Aſiæ rex, jam velut deſpondente fortunâ Romanis imperium Orientis. Carthaginienſes quoque Capuam amiſſam, & Tarentum captum æquabant; &, ut ad mœnia urbis Rom. nullo prohibente ſe perveniſſe in gloria ponebant, ita pigebat irriti incepti; pudebatque adeo ſe ſpretos, ut, ſedentibus ipſis ad Romana mœnia, aliâ portâ exercitus Rom. in Hiſpaniam duceretur. Ipſæ quoque (5) Hiſpaniæ quo propiùs ſpem venerant, tantis duobus ducibus exercitibuſque cæſis, debellatum ibi, ac pulſos inde Romanos eſſe; eo plus, ab L. Marcio tumultuario duce ad vanum & irritum victoriam redactam eſſe, indignationis præbebant. Ita, æquante fortunâ, ſuſpenſa omnia utrimque erant, (6) integrâ ſpe, integro metu, velut illo tempore primùm bellum inciperent. U c. 542. a. C. 210.

XXXVIII. Annibalem ante omnia angebat, quòd Capua pertinaciùs oppugnata ab Romanis, quàm defenſa ab ſe, multorum Italiæ populorum animos averterat; quos neque omnes tenere præſidiis, niſi vellet in multas parvaſque partes carpere exercitum, quod minimè tum expediebat, poterat; nec deductis præſidiis (7) ſpei liberam vel obnoxiam timori ſociorum relinquere fidem. Præceps in avaritiam & crudelitatem animus, ad ſpolianda quæ tueri nequi- *Annibal vaſtat quæ tueri nequit.*

5 *Hiſpaniæ quo propiùs ſpem venerant... debellatum ibi*] Quo propiùs Hiſpaniarum res abfuerant ab eo, ut ſpem facerent Carthaginienſibus debellatum ibi eſſe.

6 *Integrâ ſpe, integro metu*] Spe & metu nulla ex parte delibatis, nullam in partem inclinatis

7 *Spei liberam*] Relinquere ſocios in eo ſtatu, ubi fides eorum vel ſpem veniæ felicioriſque conditionis ab Romanis oſtentatam liberè ſequi, vel timore concuti poſſet,

U.C.542. a.C.210. bat, ut vastata hosti relinquèrentur, inclinavit. Id fœdum consilium, quum incepto, tum etiam exitu fuit: neque enim indigna patientium modò abalienabantur animi, sed ceterorum etiam; quippe ad plures exemplum, quàm calamitas, pertinebat. Nec consul Rom. tentandis urbibus, sicunde spes aliqua se ostendisset, deerat. Salapiæ principes erant Dasius & (8) Blattius; Dasius Annibali amicus: Blattius, quantùm ex tuto poterat, rem Rom. fovebat, & per occultos nuncios spem proditionis fecerat Marcello; sed sine adjutore Dasio res transigi non poterat. Multùm ac diu cunctatus, & tum quoque magis inopiâ consilii potioris, quàm spe effectûs, Dasium appellabat: at ille, quum ab re aversus, tum æmulo potentatûs inimicus, rem Annibali aperit. Arcessito utroque, Annibal quum pro tribunali quædam ageret, mox de Blattio cogniturus, starentque summoto populo accusator & reus; Blattius de proditione Dasium appellabat. Enimvero ille, velut in manifesta re, exclamat, sub oculis Annibalis secum de proditione agi. Annibali atque eis qui aderant, quo audacior res erat, minùs similis veri visa est: *æmulationem profectò atque odium esse; & id crimen afferri, quod, quia testem habere non posset, liberius fingenti sit.* Ita inde dimissi sunt: nec Blattius antè abstitit tamen tam audaci incepto, quàm idem obtundendo, docendoque quàm ea res ipsis patriæque salutaris esset, pervicit, ut præsidium Punicum, (quingenti autem Numidæ erant) Salapiaque traderetur Marcello. Nec sine cæde multa tradi potuit. Longè fortissimi equitum toto Punico exercitu erant. Itaque, quan-

Blattius & Dasius Salapiæ principes.

Salapia eradita Marcello.

8 *Blattius*] Ita nomen dices, pro vulgato *Blasius*. scribunt optimi quique co-

quam improvisa res fuit, nec usus equorum in urbe erat; tamen armis inter tumultum captis, & eruptionem tentaverunt, &, quum evadere nequirent, pugnantes ad ultimum occubuerunt; nec plus quinquaginta ex his in potestatem hostium vivi venerant; plusque aliquanto damni hæc ala equitum amissa Annibali, quàm Salapia, fuit; nec deinde unquam Pœnus (quo longè plurimùm valuerat) equitatu superior fuit. U.c.542. a.C.210.

XXXIX. Per idem tempus, quum in arce Tarentina vix inopia tolerabilis esset, spem omnem præsidium, quod ibi erat Romanum, præfectusque præsidii atque arcis M. Livius, in commeatibus ab Sicilia missis habebant: qui ut tutò præterveherentur oram Italiæ, classis viginti ferme navium Rhegii stabat. Præerat classi commeatibusque D. Quintius, obscuro genere ortus, ceterùm multis fortibus factis gloriâ militari illustris. Primò quinque naves, quarum maximæ duæ triremes a Marcello ei traditæ erant, habuit: postea rem impigre sæpe gerenti tres additæ quinqueremes: postremò ipse a sociis, Rheginisque, & a Velia, & a Pæsto, debitas ex fœdere exigendo, classem viginti navium, sicut antè dictum est, effecit. Huic ab Rhegio profectæ classi Democrates (9) cum pari classe navium Tarentinarum numero, quindecim millia ferme ab urbe ad Sacriportum obvius fuit. Velis tum fortè, improvidus futuri certaminis, Romanus veniebat: sed circa Crotonem Sybarimque suppleverat remigio naves, instructamque & armatam egregiè pro magnitudine navium classem habebat; & tum fortè sub idem ferè tempus & venti vis

Prælium inter Rom. & Tarentinam classes.

9 *Cum pari classe navium Tarentinarum numero*] Vocem *classe ut* superfluam & odiosam delendam censeo mus.

U.c.542. a.C.210. omnis cecidit, & hostes in conspectu fuere; ut ad componenda armamenta, expediendumque remigem ac militem ad imminens certamen, (1) satis temporis esset. Raro aliàs tantis animis (2) justæ concurrerunt classes; quippe (3) quum in majoris discrimen rei, quàm ipsæ erant, pugnarent: Tarentini, ut recuperatâ urbe ab Romanis (4) post centesimum prope annum, arcem etiam liberarent; (5) spem commeatûs quoque hostibus, si navali prœlio possessionem maris ademissent, intercluſuros; Romani, ut retentâ possessione arcis, ostenderent, non vi aut virtute, sed proditione ac furto, Tarentum amissum. Itaque ex utraque parte signo dato quum rostris concurrissent, neque retro navem inhiberent, nec dirimi ab se hostem paterentur, (6) quam quis indeptus navem erat, ferreâ injectâ manu; ita conferebant ex propinquo pugnam, ut non missilibus tantùm, sed gladiis etiam prope collato pede gereretur res. Proræ inter se junctæ hærebant, puppes (7) alieno remigio circumagebantur: ita in arcto stipatæ erant

1 *Satis temporis esset*] Quia ventus subitò cadens moræ hostibus fuit.

2 *Justæ... classes*] Classes eo navium numero constantes, ut verè ac meritò classes dici possent. Nempe viginti naves non erant justa classis, sed aliquod classis instar.

3 *Quum in majoris*] Quum in illarum pugna ageretur de rebus majoris momenti, quàm quanti ipsæ classes erant.

4 *Post centesimum prope annum*] Hic sexagesimus tertius annus agitur ab eo, quo captum est Tarentum.

5 *Spem commeatûs quoque hostibus.. intercluſuros*] Nimirum *se*. Quum spes esset se intercluſuros hostibus non commeatum modò, sed & ipsam spem commeatûs. *Spem quoque* pro *spem ipsam*.

6 *Ferreâ injectâ manu*] *Supple* in eam navem.

7 *Alieno remigio*] Aliorum navigiorum, puppi pugnantis navis alligatorum.

naves, ut vix ullum telum in mari vanum intercideret: frontibus velut pedestris acies urgebant, (8) perviæque naves pugnantibus erant. Insignis tamen inter ceteras pugna fuit duarum, quæ primæ agminis concurrerant inter se. In Romana nave ipse Quintius erat, in Tarentina Nico, cui Perconi fuit cognomen non publico modò, sed privato odio invisus atque infestus Romanis: quòd ejus factionis erat, quæ Tarentum Annibali prodiderat. Hic Quintium simul pugnantem hortantemque suos, incautum hastâ transfigit; ille atque præceps cum armis procidit ante proram: victor Tarentinus in turbatam duce amisso navem impigre transgressus, quum summovisset hostes, & prora jam Tarentinorum esset, puppim malè conglobati tuerentur Romani; repentè & alia a puppi triremis hostium apparuit. Ita in medio circumventa Romana navis capitur. Hinc ceteris terror injectus, ut prætoriam navem captam videre: fugientesque passim, aliæ in alto mersæ, aliæ in terram remis abreptæ, mox prædæ fuere Thurinis Metapontinisque. Ex onerariis, quæ cum commeatu sequebantur, perpaucæ in potestatem hostium venere: aliæ ad incertos ventos hinc atque illinc obliqua transferentes vela, in altum evectæ sunt. Nequaquam pari fortunâ per eos dies Tarenti res gesta: nam ad quatuor millia hominum frumentatum egressa quum in agris passim vagarentur, Livius, qui arci præsidioque Rom. præerat, intentus in omnes occasiones gerendæ rei, C. Persium, impigrum virum, cum duobus millibus armatorum ex arce emisit; qui vagè effusos per agros palatosque adortus, quum diu passim cecidissent,

U.c.542. a.C.210.

8 *Perviæ .. naves pugnantibus erant*] Erat facilis pugnantibus transitus ex una nave in aliam.

U.C.542. paucos ex multis trepidâ fugâ incidentes (9) se-
a.C.210. miapertis portarum foribus, in urbem compulit, ne urbs eodem impetu caperetur. Ita æquatæ res ad Tarentum; Romanis victoribus terrâ, Tarentinis mari: frumenti spes, quæ in oculis fuerat, utrosque fruſtrata pariter.

XL. Per idem tempus Lævinus consul, jam magnâ parte anni circumactâ, in Siciliam, veteribus novisque sociis exspectatus, quum veniſſet, primum ac potiſſimum omnium ratus, Syracusis novâ pace inconditas componere res. Agrigentum inde (quod belli reliquum erat, tenebaturque a Carthaginiensium valido præsidio) duxit legiones; & adfuit fortuna incepto. Hanno erat imperator Carthaginiensium, sed (1) omnem in Mutine Numidisque spem repositam habebant. Per totam Siciliam vagus prædas agebat ex sociis Romanorum; neque intercludi ab Agrigento vi aut arte ullâ, nec, quin erumperet ubi vellet, prohiberi poterat. Hæc ejus gloria quia jam imperatoris quoque famæ officiebat, postremò in invidiam vertit; ut ne bene gestæ quidem res jam Hannoni, propter auctorem, satis lætæ essent: propter quæ postremò præfecturam ejus filio suo dedit, ratus, (2) cum imperio auctoritatem quoque ei inter Numidas erepturum: quod longè aliter evenit; nam ve-

Res in Sicilia gestæ.

9 *Semiapertis, &c.*] Lege: *semiapertis, ne urbs eodem impetu caperetur, portarum foribus, in urbem compulit.* Fores portarum urbis semiapertæ tantùm erant, non planè patentes, ne urbs eodem impetu caperetur.

1 *Omnem in Mutine.... spem repositam habebant*] Nempe Carthaginienses. Nam ipse Hanno Mutini invidebat, ut apparet ex iis quæ sequuntur.

2 *Cum imperio auctoritatem quoque*] De harum vocum discrimine vide not. 1. ad l. 7.

terem

terem favorem ejus suâ insuper invidiâ auxit. Neque ille indignitatem injuriæ tulit, confestimque ad Lævinum occultos nuncios misit de tradendo Agrigento. Per quos ut est facta fides, compositusque rei gerendæ modus, portam ad mare ferentem Numidæ quum occupassent, pulsis inde custodibus, aut cæsis, Romanos ad idipsum missos in urbem acceperunt. Et quum agmine jam in media urbis ac forum magno tumultu iretur, ratus Hanno non aliud quàm tumultum ac secessionem (id quod & antè acciderat) Numidarum esse, ad comprimendam seditionem processit. Atque ille, quum ei multitudo major quàm Numidarum procul visa, & clamor Rom. haudquaquam ignotus ad aures accidisset, priusquam ad ictum teli veniret, capessit fugam: per aversam portam emissus, assumpto comite Epicyde, cum paucis ad mare pervenit; nactique opportunè parvum navigium, relictâ hostibus Siciliâ, de qua per tot annos certatum erat, in Africam trajecerunt. Alia multitudo Pœnorum Siculorumque, ne tentato quidem certamine, quum cœci in fugam ruerent, clausique exitus essent, circa portas cæsa. Oppido recepto Lævinus, qui capita rerum Agrigenti erant, virgis cæsos securi percussit: ceteros prædamque vendidit: omnem pecuniam Romam misit. Fama Agrigentinorum cladis Siciliam quum pervasisset, omnia repentè ad Romanos inclinaverunt. Prodita brevi sunt viginti oppida; sex vi capta; voluntariâ deditione in fidem venerunt ad quadraginta: quarum civitatum principibus quum pro cujusque merito consul pretia pœnasque exsolvisset, coegissetque Siculos, positis tandem armis, ad agrum colendum animos convertere, ut esset non incolarum modò alimentis frugifera insula, sed urbis Ro-

U.c.542. a.C.210.

Agrigentum Rom. traditum.

Sicilia deserta a Pœnis.

U.c.542. a.C.210. mæ, atque Italiæ (id quod multis sæpe tempestatibus fecerat) annonam levaret; ab Agathyrna inconditam multitudinem secum in Italiam transvexit: quatuor millia hominum erant misti ex omni colluvione, exsules, obærati, capitalia ausi plerique, & quum in civitatibus suis ac sub legibus vixerant, & postquam eos ex variis causis fortuna similis conglobaverat Agathyrnam, per latrocinia ac rapinam tolerantes vitam: hos neque relinquere Lævinus (3) in insula, tum primùm novâ pace coalescente, velut materiam novandis rebus, satis tutum ratus est; & Rheginis usui futuri erant ad populandum Bruttium agrum, assuetam latrociniis quærentibus manum. Et, quod ad Siciliam attinet, eo anno debellatum est.

Hispaniæ res.

XLI. In Hispania principio veris P. Scipio (4) navibus deductis, evocatisque edicto Tarraconem sociorum auxiliis, classem onerariasque ostium inde Iberi fluminis petere jubet. Eódem legiones ex hibernis convenire quum jussissent, ipse cum quinque millibus sociorum ab Tarracone profectus ad exercitum est: quò quum venisset, alloquendos maximè veteres milites, qui tantis superfuerant cladibus, ratus, concione advocatâ ita disseruit: *Nemo ante me novus imperator militibus suis, priusquam operâ eorum usus esset, gratias agere jure ac meritò potuit. Me vobis, priusquam provinciam aut castra viderem, obligavit fortuna; primùm, quòd eâ pietate erga patrem patruumque meum vivos mortuosque fuistis; deinde,*

Scipionis oratio ad milites.

3 *In insula, tum primùm novâ pace coalescente*] In insula, quæ tum primùm ex bellorum diffidiis in consensionem animorum novâ pace reduci inciperet.

4 *Navibus deductis*] In mare. *Deducere* & *subducere* opponuntur. *Deducuntur* naves in mare, *subducuntur* in siccum.

quòd amissam tantâ clade provinciæ possessionem, integram, & populo Rom. & successori mihi, virtute vestrâ obtinuistis. Sed quum jam benignitate deûm id paremus atque agamus, non ut ipsi maneamus in Hispania, sed ne Pœni maneant, nec ut pro ripa Iberi stantes arceamus transitu hostes, sed ut ultro transeamus, transferamusque bellum; vereor ne cui vestrûm majus id audaciusque consilium, quàm aut pro memoria cladium nuper acceptarum, aut pro ætate mea videatur. Adversæ pugnæ in Hispania, nullius in animo, quam meo, minùs obliterari possunt; quippe cui pater & patruus, intra triginta dierum spatium, ut aliud super aliud cumularetur familiæ nostræ funus, interfecti sunt. Sed ut familiaris penè orbitas ac solitudo frangit animum; ita publica quum fortuna tum virtus, desperare de summa rerum prohibet. Ea fato quodam data nobis sors est, ut magnis omnibus bellis victi vicerimus. Vetera omitto, Porsenam, Gallos, Samnites: a Punicis bellis incipiam. Quot classes, quot duces, quot exercitus priore bello amissi sunt? (5) Jam quid hoc bello memorem? Omnibus aut ipse adfui cladibus; aut quibus adfui, maximè unus omnium eas sensi. Trebia, Trasimenus, Cannæ, quid aliud sunt, quàm monumenta occisorum exercituum consulumque Romanorum? Adde defectionem Italiæ, (6) Siciliæ majoris partis, Sardiniæ. Adde ultimum terrorem ac pavorem, castra Punica inter Anienem & mœnia Rom. posita, & visum prope in portis victorem Annibalem. In hac ruina rerum stetit una integra atque immobilis virtus populi Romani: hæc omnia strata humi erexit U.c.542. a.C.210.

5 *Jam quid hoc bello memorem*] *Supple*, exercitus amissos.

6 *Siciliæ majoris partis*] Nimirum, quâ regnum Hieronis fuit. Nam vetus provincia semper Romanis in fide mansit.

U.c.542 a.C.210. *ac sustulit. Vos omnium primi, milites, post Cannensem cladem vadenti Asdrubali ad Alpes Italiamque, qui si se cum fratre conjunxisset, nullum jam nomen esset populi Rom. ductu auspicioque patris mei obstitistis.* (7) *& hæ secundæ res illas adversas sustinuerunt. Nunc, benignitate deûm, omnia secunda, prospera, in dies lætiora ac meliora in Italia Siciliaque geruntur. In Sicilia Syracusæ, Agrigentum captum; pulsi totâ insulâ hostes; receptaque provincia in ditione populi Rom. est. In Italia Arpi recepti, Capua capta. Iter omne ab urbe Roma trepidâ fugâ emensus Annibal, in extremum angulum agri Bruttii compulsus, nihil jam majus precatur deos, quàm ut incolumi cedere atque abire ex hostium terra liceat. Quid igitur minùs conveniat, milites, quàm quum aliæ super alias clades cumularentur, ac dii prope ipsi cum Annibale starent, vos hîc* (8) *cum parentibus meis (æquentur enim etiam honore nominis) sustinuisse labantem fortunam populi Romani; nunc eosdem, quia illic omnia secunda lætaque sunt, animis deficere? Nuper quoque quæ acciderunt,* (9) *utinam tam sine meo luctu, quàm vestro, transissent! Nunc dii immortales imperii Rom. præsides, qui*

7 *Et hæ secundæ res illas adversas sustinuerunt*] Res secundæ quas in his regionibus experti sumus vetuerunt ne adversis in Italia rebus Roma succumberet.

8 *Cum parentibus meis, æquentur enim etiam honore nominis*] Cum patre & patruo meo, quos ambo appellabo parentes, ut, qui virtute, fortunâ, vitâ, morte pares fuerunt, ii etiam ejusdem nominis honore a me æquentur.

9 *Utinam tam sine meo luctu, quàm vestro*] Utinam, ipsæ illæ clades non mihi magis, quàm vobis, luctuosæ fuissent! Cladium illarum sensus ad me magis pertinet, qui in ea patrem patruumque amisi; quàm ad vos, qui quod amiseratis primò, resarcistis.

centuriis omnibus, ut mihi imperium juberent dari, fuere auctores, iidem auguriis auspiciisque, & per nocturnos etiam visus, omnia læta ac prospera portendunt. Animus quoque meus, maximus mihi ad hoc tempus vates, præsagit, nostram Hispaniam esse; brevi extorre hinc omne Punicum nomen, maria terrasque fœdâ fugâ impleturum. Quod mens suâ sponte divinat, idem subjicit ratio haud fallax. Vexati ab iis socii nostram fidem per legatos implorant: (1) *tres duces discrepantes, prope ut defecerint alii ab aliis, trifariam exercitum in diversissimas regiones distraxere. Eadem in illos ingruit fortuna, quæ nuper nos afflixit; nam & deseruntur ab sociis, ut priùs ab Celtiberis nos; & diduxerunt exercitus, quæ patri patruoque meo causa exitii fuit. Nec discordia intestina coire eos in unum sinet, neque singuli nobis resistere poterunt. Vos modò, milites, favete nomini Scipionum; soboli imperatorum vestrorum, velut accisis recrescenti stirpibus. Agite, milites veteres, novumexercitum novumque ducem traducite Iberum, traducite in terras cum multis fortibus factis sæpe à vobis peragratas. Brevi faciam, ut, quemadmodum nunc nosci tatis in me patris patruique similitudinem oris vultúsque, & lineamenta corporis, ita ingenii, fidei, virtutisque exemplum, expressam ad effigiem vobis reddam, ut revixisse, aut renatum sibi quisque Scipionem imperatorem dicat.*

U.c.542. a.C.210.

XLII. Hac oratione accensis militum animis, relicto ad præsidium regionis ejus M. Silano cum tribus millibus peditum, & trecentis equi-

Transit Iberum.

1 *Tres duces discrepantes, prope ut defecerint alii ab aliis*] Polybius sic hæc notavit. *Carthaginiensium duces*, inquit, *qui hostibus superiores fuerant, sui ipsorum compotes esse non poterant: & rati se Romano bello defunctos esse, ipsi inter se hostiliter diffidebant.*

U.c.543. a.C.210. tibus, ceteras omnes copias (erant autem viginti quinque millia peditum, duo millia & quingenti equites) Iberum trajecit. Ibi quibusdam suadentibus, ut, quoniam in tres tam diversas regiones discessissent Punici exercitus, proximum aggrederetur, periculum esse ratus, ne eo facto in unum omnes contraheret, nec par esset unus tot exercitibus, Carthaginem Novam interim oppugnare statuit; urbem quum ipsam opulentam suis opibus, tum hostium omni bellico apparatu plenam; (ibi arma, ibi pecunia, ibi totius Hispaniæ obsides erant) sitam præterea quum opportunè ad trajiciendum in Africam, tum super portum satis amplum quantævis classi, & nescio an unum in Hispaniæ ora, quâ nostro adjacet mari. Nemo omnium quò iretur sciebat, præter C. Lælium. Is, classe circummissus, ita moderari cursum navium jussus erat, ut eodem tempore exercitus ostenderetur, & classis portum intraret. Septimo die ab Ibero Carthaginem ventum est, simul terrâ marique. Castra ab regione urbis, quâ in Septentrionem versa est, posita: his ab tergo (nam frons naturâ tuta erat) vallum objectum. Ceterùm sita Carthago sic est. Sinus est maris mediâ ferè Hispaniæ orâ, maximè Africo vento oppositus, & (2) quingentos passus introrsus retractus, paulùlo plus passuum in latitudinem patens: hujus in ostio sinûs parva insula objecta ab alto portum ab omnibus ventis, præterquam Africo, tutum facit: ab intimo sinu peninsula excurrit, tumulus is ipse, in quo condita urbs est, ab

Carthago Nova oppugnata.

Carthaginis N. situs.

2 *Quingentos passus*] Ex Polybio, l. X. legendum est, *ad bis mille & quingentos passus*: ipse enim *ad viginti stadia* habet. Sed & ex eodem mox lege *paululo plus mille & ducentorum passuum.*

Ortu solis & a Meridie cincta mari: ab occasu stagnum claudit, paulùm & ad Septentrionem fusum, incertæ altitudinis, (3) utcunque exæstuat aut deficit mare. Continenti urbem jugum ducentos ferè & quinquaginta passus patens conjungit; unde quum tam parvi operis munitio esset, non objecit vallum imperator Romanus; seu fiduciam hosti superbè ostentans, sive ut subeunti sæpe ad mœnia urbis recursus pateret. U.C.542. a.C.210.

XLIII. Cetera, quæ munienda erant, quum perfeciſſet, naves etiam in portu, velut maritimam quoque ostentans obsidionem, instruxit; circumvectusque classem, quum monuisset præfectos navium, ut vigilias nocturnas intenti servarent, *omnia ubique primò obsessum hostem conari;* regressus in castra, ut consilii sui rationem, quòd ab urbe potissimùm oppugnanda bellum orsus esset, militibus ostenderet, & spem potiundæ cohortando faceret, concione advocatâ ita differuit: *Ad urbem unam oppugnandum si quis vos adductos credit, is magis operis vestri, quàm emolumenti* (4) *rationem exactam, milites, habet. Oppugnabitis enim verè mœnia unius urbis, sed in una urbe universam ceperitis Hispaniam. Hìc sunt obsides omnium nobilium regum populorumque; qui simul in potestate vestra erunt, extemplo omnia, quæ nunc sub Carthaginiensibus sunt, in ditionem tradent. Hìc pecunia omnis hostium, sine qua neque illi gerere bellum possunt, quippe qui mercenarios exercitus alant; & quæ nobis maximo usui ad conciliandos animos* *Cohortatur milites Scipio.*

3 *Utcunque*] Prout *exæstuat, aut deficit mare*, quo sensu vox *utcunque* sumenda est; alii tamen *utque* malunt.

4 *Rationem exactam. . , habet*] Rationem exegit, calculos subduxit.

U.c.542 a.C.210. *barbarorum erit. Hîc tormenta, arma, armamenta, & omnis apparatus belli est, qui simul & vos instruet, & hostes nudabit. Potiemur præterea quum pulcherrimâ opulentissimâque urbe, tum opportunissimâ portu egregio, unde terrâ marique, quæ belli usus poscunt, suppeditentur. Quæ quum magna ipsi habebimus, tum dempserimus hostibus multo majora. Hæc illis arx, hoc horreum, ærarium, armamentarium, hoc omnium rerum receptaculum est. Hinc rectus in Africam cursus est: hæc una inter Pyrenæum & Gades stadio:* (5) *hinc omni Hispaniæ imminet Africa. Sed, quoniam vos instructos & ordinatos cognosco, ad Carthaginem Novam oppugnandam totis viribus & bono animo transeamus.* Quumque omnes unâ voce, *hoc faciendum*, succlamarent, eos Carthaginem duxit: tum terrâ marique eam oppugnari jubet.

Carthago nova expugnata. XLIV. Contra Mago Pœnorum dux, quum terrâ marique instrui oppugnationem videret, & ipse copias ita disponit. Oppidanorum duo millia ab ea parte, quâ castra Rom. erant, opponit: quingentis militibus arcem insedit: quingentos tumulo urbis in Orientem verso imponit: multitudinem aliam, quò clamor, quò subita vocasset res, intentam ad omnia occurrere jubet. Patefactâ deinde portâ, eos quos in via ferente ad castra hostium instruxerat, mittit. Romani, duce ipso præcipiente, parumper cessere, ut propiores subsidiis in certamine ipso submittendis essent. Et primò haud impari stetere acie: subsidia deinde identidem summissa e castris non averterunt solùm in fu-

5 *Hinc omni Hispaniæ imminet Africa*] Hinc, tanquam ex arce quadam, imminet Africa, id est, Pœnus, toti Hispaniæ, cui jugum partim imposuit, partim minatur.

gam hostes, sed adeo effusis institerunt, ut, nisi receptui ceciniſſet, permisti fugientibus irrupturi fuisse in urbem viderentur. Trepidatio verò non in prœlio major, quàm totâ urbe fuit: multæ stationes pavore atque fugâ desertæ sunt, relictique muri, quum, quâ cuique erat proximum, defiluissent. Quod ubi egressus Scipio in tumulum, quem Mercurii vocant, animadvertit, multis partibus nudata defensoribus mœnia esse; omnes e castris excitos ire ad oppugnandam urbem, & ferre scalas jubet: ipse trium præ se juvenum validorum scutis oppositis (ingens enim jam vis omnis generis telorum e muris volabat) ad urbem succedit, hortatur, imperat quæ in rem sunt; quodque plurimùm ad accendendos militum animos intererat, testis spectatorque virtutis atque ignaviæ cujusque adest. Itaque in vulnera ac tela ruunt; neque illos muri, neque superstantes armati arcere queunt, quin certatim ascendant. Et ab navibus eodem tempore ea quæ mari alluitur pars urbis oppugnari cœpta est. Ceterùm tumultus inde major quàm vis adhiberi poterat: dum applicant, (6) dum partim exponunt scalas militesque, dum, quâ cuique proximum est, in terram evadere properant; ipsâ festinatione & (7) certamine alii alios impediunt. U.C. 542. a.C. 210.

XLV. Inter hæc repleverat jam Pœnus armatis muros, & vis magna, ex ingenti copia congesta, telorum suppeditabat. Sed neque viri, nec tela, nec quicquam aliud æquè quàm mœ-

6 *Dum partim exponunt scalas*] Legendum ducimus *raptim*; omnia enim hîc festinationis plena sunt: unde & in iis quæ sequuntur, *in terram evadere properant*.

7 *Certamine*] Dum certant inter se, quis majus studium majoremque celeritatem adhibeat.

U.c.542 a.C.210 nia ipsa sese defendebant : raræ enim scalæ altitudini æquari poterant; &, quo quæque altiores, eo infirmiores erant. Itaque quum summus quisque evadere non posset, subirent tamen alii, onere ipso frangebantur : quidam stantibus scalis, quum altitudo caliginem oculis offudisset, ad terram delati sunt. Et quum passim homines scalæque ruerent, & ipso successu audacia atque alacritas hostium cresceret, signum receptui datum est; quod spem non præsentis modò ab tanto certamine ac labore quietis obsessis, sed etiam in posterum dedit, scalis & coronâ capi urbem non posse : *Opera & difficilia esse, & tempus datura, ad ferendam opem, imperatoribus suis.* Vix prior tumultus conticuerat, quum Scipio ab defessis jam vulneratisque recentes integrosque alios accipere scalas jubet, & vi majore aggredi urbem. Ipse, ut ei nunciatum est, æstum decedere, quòd per piscatores Tarraconenses, nunc levibus cymbis, nunc, ubi eæ siderent, vadis pervagatos stagnum, compertum habebat, facilem pedibus ad murum transitum dari, (8) eò secum armatos duxit. Medium ferme diei erat; & ad id, quòd suâ sponte cedente in mare æstu trahebatur aqua, acer etiam Septentrio ortus inclinatum stagnum eódem, quò æstus, ferebat, & adeo nudaverat vada, ut alibi umbilico tenus aqua esset, alibi genua vix superaret. Hoc, curâ ac ratione compertum in prodigium ac deos vertens Scipio, qui ad tran-

8 *Eò secum armatos duxit*] Armatorum numerus notatur infra, c. seq. *Parte in alia quingentis ... per stagnum facilis transitus... fuit :* quo loco quum solo numero illi milites designentur, perspicuum est eum suprà expressum fuisse. Legamus hîc ergo, Polybio etiam auctore : *Eò D sive quingentos secum armatos duxit.*

situm Romanis mare verterent, (9) & stagna auferrent, viasque antè nunquam initas humano vestigio aperirent, Neptunum jubebat ducem itineris sequi, ac medio stagno evadere ad mœnia. U.c.542. a.C.210.

XLVI. Ab terra ingens labor succedentibus erat: nec altitudine tantùm mœnium impediebantur, (1) sed quòd euntes ad ancipites utrimque ictus subjectos habebant Romanos; ut latera infestiora subeuntibus, quàm adversa corpora, essent. At parte in alia quingentis & per stagnum facilis transitus, & in murum adscensus inde fuit: nam neque opere emunitus erat, ut ubi ipsius loci ac stagni præsidio satis creditum foret; nec ulla armatorum statio, aut custodia opposita, intentis omnibus ad opem eò ferendam, unde periculum ostendebatur. Ubi urbem sine certamine intravere, pergunt inde, quanto maximo cursu poterant, ad eam portam, circa quam omne contractum certamen erat; in quod adeo intenti omnium non animi solùm fuere, sed etiam oculi auresque pugnantium spectantiumque & adhortantium pugnantes, ut nemo antè ab tergo senserit captam urbem, quàm tela in aversos inciderunt, & utrimque ancipitem hostem habebant. Tunc turbatis defensoribus metu, & mœnia capta; & mox cædendo (2) confractis ac distractis, ne iter impediretur, foribus, armati impetum fecerunt. Magna multi-

9 *Et stagna auferrent*] Per emphasin utitur numero multitudinis, quum tamen uno de stagno agatur.

1 *Sed quòd euntes*] Forsan *sed quòd hostes*. Potest tamen hoc modo intelligi: *sed quòd* mœnia *euntes* sive succedentes *Romanos subjectos habebant ad ancipites utrimque ictus.*

2 *Confractis ac distractis... foribus*] Ita scripti & edita veteres.

U.c.542. a.C.210. tudo & muros transſcendebat, ſed hi paſſim ad cædem oppidanorum verſi: illa quæ portam ingreſſa erat, juſta acies, cum ducibus, cum ordinibus, mediâ ube in forum proceſſit. Inde quum duobus itineribus (3) fugientes videret hoſtes, alios ad tumulum in Orientem verſum, qui tenebatur quingentorum militum præſidio, alios in arcem, in quam & ipſe Mago cum omnibus ferè armatis, qui muris pulſi fuerant, refugerat; partim copiarum ad tumulum expugnandum mittit, partim ipſe ad arcem ducit. Et tumulus primo impetu eſt captus, & Mago arcem conatus defendere, quum omnia hoſtium plena videret, neque ſpem ullam eſſe, ſe arcemque & præſidium dedidit. Quoad dedita arx eſt, cædes totâ urbe paſſim factæ, nec ulli puberum, qui obvius fuit, parcebatur: tum ſigno dato, cædibus finis factus: ad prædam victores verſi, quæ ingens omnis generis fuit.

Præda ingens. XLVII. (4) Liberorum capitum virile ſecus ad decem millia capta: inde, qui cives Novæ Carthaginis erant, dimiſit; urbemque, & ſua omnia, quæ reliqua eis bellum fecerat, reſtituit. Opifices ad duo millia hominum erant: eos publicos fore populi Rom. edixit, cum ſpe propinqua libertatis, ſi ad miniſteria belli enixè operam navaſſent. Ceteram multitudinem (5) incolarum juvenum, ac validorum ſervorum,

3 *Fugientes videret hoſtes*] Nempe Scipio.

4 *Liberorum capitum virile ſecus*] Virilis ſexûs. Obſervandum hanc eſſe proprietatem hujus locutionis *virile* aut *muliebre ſecus*, ut nuſquam ferè ponatur, niſi appendicis loco, & pro eo quod dicimus vulgò *virilis* aut *muliebris ſexûs* in accuſandi nimirum caſu, quem regat intellecta præpoſitio κατὰ, vel *ſecundùm*.

5 *Incolarum*] Qui Carthagine habitarent, nec tamen cives eſſent.

in classem ad supplementum remigum dedit : & (6) auxerat navibus octo captivis classem. Extra hanc multitudinem Hispanorum obsides erant ; quorum, perinde ac si sociorum liberi essent, cura habita. Captus & apparatus ingens belli ; catapultæ maximæ formæ centum viginti, minores ducentæ octoginta & una : ballistæ majores viginti tres, minores quinquaginta duæ : (7) scorpionum majorum minorumque, & armorum telorumque, ingens numerus : signa militaria septuaginta quatuor. Et auri argentique relata ad imperatorem magna vis : pateræ aureæ fuerunt CCLXXVI, libras ferme omnes pondo : (8) argenti facti signatique decem & octo millia & CCC pondo : vasorum argenteorum magnus numerus. Hæc omnia C. Flaminio quæstori appensa annumerataque sunt : (9) tritici quadraginta millia modiûm, hordei ducenta septuaginta. Naves onerariæ CXIII in portu expugnatæ, captæque ; quædam cum suis oneribus, frumento, armis, ære præterea, ferroque, & linteis, & (1) sparto, & navali alia materia ad classem ædificandam : ut minimum omnium, inter tantas opes belli captas, Carthago ipsa fuerit. U.c.542. a.C.210.

6 *Auxerat navibus octo*] Videtur ex Polybio legendum *decem & octo*.

7 *Scorpionum*] Vide l. XXIV. c. 34.

8 *Argenti facti signatique decem & octo millia & CCC. pondo*] Argenti tum elaborati in vasa, tum signati in monetam, 18300 libræ Romanæ pondo : id est, ponderis nostratis marcæ 28593. cum sex unciis.

9 *Tritici quadraginta millia modiûm*] Modii nostrates paulo plus 30833. *Hordei ducenta septuaginta* millia, 208125.

1 *Sparto*] Spartum est herbæ spontè nascentis præsertim in Hispania genus, quæ ad vincula ac retinacula compingenda utilis est.

U.c.542. a.C.210. XLVIII. Eo die Scipio, C. Lælio cum sociis navalibus urbem custodire jusso ipse in castra legiones reduxit; fessosque milites omnibus uno die belli operibus (quippe qui & acie dimicassent, & capiendâ urbe tantum laboris periculique adissent, & captâ, cum iis qui in arcem confugerant, iniquo etiam loco pugnassent) curare corpora jussit. Postero die militibus navalibusque sociis convocatis, primùm diis immortalibus laudesque & grates egit, *qui se non urbis solùm opulentissimæ omnium in Hispania uno die compotem fecissent, sed antè eò congessissent omnis penè Africæ atque Hispaniæ opes; ut neque hostibus quicquam relinqueretur, & sibi ac suis omnia supereſſent.* Militum deinde vitutem collaudat militibus. laudavit, *quòd eos non eruptio hostium, non altitudo mœnium, non inexplorata stagni vada, non castellum in alto tumulo situm, non munitissima arx deterruisset, quominus transcenderent omnia perrumperentque. Itaque, quanquam omnibus omnia deberet, præcipuum tamen* (2) *muralis coronæ decus ejus esse, qui primus murum adscendisset: profiteretur, qui se dignum eo duceret dono.* Duo Certamen de murali corona. professi sunt: Q. Trebellius centurio legionis quartæ, & Sex. Digitius (3) socius navalis: nec ipsi tam inter se acriter contendebant, quàm studia excitaverant uterque sui corporis hominum. Sociis C. Lælius præfectus classis, legionariis M. Sempronius Tuditanus aderat. Ea contentio, quum prope seditionem veniret, Scipio tres (4) recuperatores quum se daturum pro-

Scipio gratias diis agit.

2 *Muralis coronæ*] Vide l. VI. 20.

3 *Socius navalis*] E militibus classicis unus.

4 *Recuperatores*] Recuperatores erant judices qui a prætore in privatis controversiis, quacunque de re ageretur, dari consueverant: itaque *recuperatores* ii ferè appellabantur, qui apud nos *judices delegati*.

nunciaſſet, qui cognitâ causâ teſtibuſque auditis judicarent, uter prior in oppidum tranſſcendiſſet; C. Lælio, & M. Sempronio advocatis partis utriuſque, P. Cornelium Caudinum de medio adjecit; eoſque tres recuperatores conſidere, & cauſam cognoſcere juſſit. Quum res eo majore ageretur certamine, (5) quòd amoti tantæ dignitatis non tam advocati, quàm moderatores ſtudiorum fuerant; C. Lælius, relicto conſilio, ad tribunal ad Scipionem accedit, eumque docet, *rem ſine modo ac modeſtia agi; ac prope eſſe, ut manus inter ſe conſerant. Ceterùm, etiamſi vis abſit, nihilominus deteſtabili exemplo rem agi; quippe ubi fraude ac perjurio decus petatur virtutis. Stare hinc legionarios milites, hinc claſſicos, per omnes deos paratos jurare, magis quæ velint, quàm quæ ſciant vera eſſe, & obſtringere perjurio, non ſe ſolùm, ſuumque caput, ſed ſigna militaria, & aquilas*, (6) *ſacramentique religionem. Hæc ſe ad eum de ſententia P. Cornelii, & M. Sempronii deferre.* Scipio collaudato Lælio, ad concionem advocavit, pronunciavitque, *Se ſatis compertum habere, Q. Trebellium & Sex. Digitium pariter in murum eſcendiſſe:* U c. 542. a. C. 210.

5 *Quòd amoti*] Res eo majore agebatur certamine, quòd amoti fuerant tam illuſtres graveſque, non dicam advocati patronive, ſed potiùs moderatores ſtudiorum multitudinis. Intelligendum eſt enim hæc verba *tantæ dignitatis* communiter regi a nominibus *advocati* & *moderatores*.

6 *Sacramenti... religionem*] Religioſiſſimum illud ſacramentum militare. Quod autem Lælius metuit ne perjurio obſtringantur ſigna militaria & aquilæ, & militare ſacramentum, id ita intelligendum eſt, ut periculum eſſe putet, ne qui per ea pejeraverint, eadem iræ deorum objiciant, & in pœnæ partem ſecum trahant.

U.c.542. a.C.210 *ſeque eos ambos, virtutis causâ, coronis muralibus donare.* Tum reliquos, prout cuique meritum virtuſque erat, donavit: ante omnes C. Lælium præfectum claſſis & omni genere laudis (7) ſibimetipſe æquavit, & coronâ aureâ ac triginta bubus donavit.

XLIX. Tum obſides civitatum Hiſpaniæ vocari juſſit; quorum quantus numerus fuerit, piget ſcribere, quippe quum alibi trecentos ferme, alibi ſeptingentos viginti quinque fuiſſe inveniam. Æquè & alia inter auctores diſcrepant. Præſidium Punicum, alius decem, alius ſeptem, alius haud plus quàm duûm millium fuiſſe ſcribit. Capta alibi decem millia capitum, alibi ſupra quinque & viginti invenias. Scorpiones majores minoreſque ad ſexaginta captos ſcripſerim, ſi auctorem Græcum ſequar (8) Silenum; ſi Valerium Antiatem, majorum ſcorpionum ſex millia, minorum tredecim; adeo nullus mentiendi modus eſt. Ne de ducibus quidem convenit: plerique Lælium præfuiſſe claſſi, ſunt qui M. Junium Silanum dicant. (9) Arinem præfuiſſe Punico præſidio, deditumque Romanis, Antias Valerius; Magonem alii ſcriptores tradunt. Non de numero navium captarum, non de pondere auri atque argenti, & redactæ pecuniæ, convenit. Si aliquibus aſſentiri neceſſe eſt, media ſimillima veris ſunt. Ceterùm Scipio, vocatis obſidibus, primùm univerſos bonum animum habere juſſit. *Veniſſe eos in po-*

Scipionis in obſides humanitas.

7 *Sibimetipſe æquavit*] Sic ſolet loqui Livius, aliique itidem optimi Latinitatis auctores, quod jam alibi monuimus. Vulgò *ſibimetipſi.*

8 *Silenum*] Silenus ſcripſerat res Romanas a primordio urbis, teſte Dionyſ. l. I. De Valerio Antiate egimus ad l. III. c. 5.

9 *Arinem*] Ita nomen ſcribunt plerique codices: quidam *Armen* aut *Arionem.*

puli Rom. poteſtatem, qui beneficio quàm metu obligare homines malit; exteraſque gentes fide ac ſocietate junctas habere, quàm triſti ſubjectas ſervitio. Deinde, acceptis nominibus civitatum, recenſuit captivos, quot cujuſque populi eſſent; & nuncios domum miſit, ut ad ſuos quiſque recipiendos veniret. Si quarum fortè civitatum legati aderant, eis præſentibus ſuos reſtituit: ceterorum curam benignè tuendorum C. Flaminio quæſtori attribuit. Inter hæc e media turba obſidum mulier magno natu, Mandonii uxor, qui frater Indibilis Ilergetum reguli erat, flens ad pedes imperatoris procubuit, obteſtarique cœpit, ut curam cultumque feminarum impenſiùs cuſtodibus commendaret. Quum Scipio nihil profectò defuturum diceret, tum rurſus mulier, *Haud magni iſta facimus*, inquit: *quid enim huic fortunæ non ſatis eſt? Alia me cura, ætatem harum intuentem (nam ipſa jam extra periculum injuriæ muliebris ſum) ſtimulat.* Ætate & formâ florentes circà erant Indibilis filiæ, aliæque nobilitate pari, quæ omnes eam pro parente colebant. Tum Scipio, (1) *Meæ populique Rom. diſciplinæ causâ facerem*, inquit, *ne quid, quod ſanctum uſquam eſſet, apud nos violaretur: nunc, ut id curem impenſiùs, veſtra quoque virtus dignitaſque facit: quæ ne in malis quidem oblitæ decoris matronalis eſtis.* Spectatæ deinde integritatis viro tradidit eas, tuerique haud ſecus verecundè ac modeſtè, quàm hoſpitum conjuges ac matres, juſſit.

U.c.542. a.C.210.

Cura mulierum.

1 *Meæ populique Rom. diſciplinæ*] Vel ſola cura tuendæ in exercitu meo ejuſmodi diſciplinæ, quæ & me & populum Rom. deceat, me impelleret ad cavendum ne quid violaretur apud nos, quod uſquam gentium ſanctum & inviolatum habeatur.

U.c.542. a.C.210. L. Captiva deinde a militibus adducitur ad eum adulta virgo, adeo eximiâ formâ, ut, quacumque incedebat, converteret omnium oculos. Scipio percunctatus patriam parentesque, inter cetera accepit, desponsam eam principi Celtiberorum adolescenti: Allucio nomen erat. Extemplo igitur parentibus sponsoque ab domo accitis, quum interim audiret deperire eum sponsæ amore, ubi primùm venit, accuratiore eum sermone quàm parentes alloquitur. *Juvenis*, inquit, *juvenem appello, quo minor sit inter nos hujus sermonis verecundia. Ego, quum sponsa tua capta a militibus nostris ad me ducta esset, audiremque eam tibi cordi esse, & forma faceret fidem, quia ipse, si frui liceret ludo ætatis, (præsertim recto & legitimo amore) & non resp. animum nostrum occupasset, veniam mihi dari sponsam impensiùs amanti vellem, tuo, cujus possum, amori faveo. Fuit sponsa tua apud me eâdem, quâ apud soceros tuos parentesque suos, verecundiâ: servata tibi est, ut inviolatum & dignum me teque dari tibi donum posset. Hanc mercedem unam pro eo munere paciscor, amicus populo Rom. sis: &, si me virum bonum credis esse, quales patrem patruumque meum jam antè hæ gentes norant, scias multos nostri similes in civitate Rom. esse; nec ullum in terris populum hodie dici posse, quem minùs tibi hostem tuisque esse velis, aut amicum malis.* Adolescens, simul pudore & gaudio perfusus, dextram Scipionis tenens, deos omnes invocare ad gratiam illi pro se referendam, quoniam sibi nequaquam satis facultatis, pro suo animo atque illius erga se merito, esset. Parentes inde cognatique virginis appellati: qui, quoniam gratis sibi redderetur virgo, ad quam redimendam satis magnum attulissent auri pondus, orare Scipionem, ut id ab se donum acciperet, cœperunt;

Sponsa Allucii pudicè servata.

Oratio ad eum Scipionis.

haud minorem ejus rei apud se gratiam futuram esse affirmantes, quàm redditæ inviolatæ foret virginis. Scipio, quando tanto opere peterent, accepturum se pollicitus, poni ante pedes jussit; vocatoque ad se Allucio, *Super dotem*, inquit, *quam accepturus a socero es, hæc tibi a me dotalia dona accedent:* aurumque tollere, ac sibi habere jussit. His lætus donis honoribusque dimissus domum, implevit populares laudibus meritis Scipionis: *Venisse diis similimum juvenem, vincentem omnia, quum armis, tum benignitate ac beneficiis.* Itaque delectu clientium habito, cum delectis mille & quadringentis equitibus intra paucos dies ad Scipionem revertit. U.c 542. a.C.210.

LI. Scipio retentum secum Lælium, dum captivos obsidesque & prædam ex consilio ejus disponeret, satis omnibus compositis, datâ quinquereme, captivisque Magone & (2) quindecim ferè senatoribus, qui simul cum eo capti erant, in navem impositis, nuncium victoriæ Romam mittit: ipse paucos dies, quibus morari Carthagine statuerat, exercendis navalibus pedestribusque copiis absumpsit. Primo die legiones in armis quatuor millium spatio decurrerunt: secundo die arma curare & tergere ante tentoria jussit: tertio die rudibus inter se in modum justæ pugnæ concurrerunt, (3) præpilatisque missilibus jaculati sunt: quarto die quies data: quinto iterum in armis decursum est. Hunc ordinem laboris quietisque, quoad Carthagine *Exercet copias Scipio.*

2 *Quindecim ferè senatoribus*] Intellige ex Polybio senatores magnæ Carthaginis.

3 *Præpilatis*] Quibus rotunda aliqua e ligno vel corio pila præfixa erat, ne pungerent ac vulnerarent: vel, quorum mucro a fabro rotundatus fuerat. Ut ut sit, hæc vox a *pila* originem ducit.

U.C.542. a.C.210. morati sunt, servarunt. Remigium classicique milites tranquillo in altum evecti, agilitatem navium simulacris navalis pugnæ experiebantur. Hæc extra urbem terrâ marique, corpora simul animosque ad bellum acuebant. Urbs ipsa strepebat apparatu belli, fabris omnium generum in publica officina inclusis. Dux cuncta pari curâ obibat: nunc in classe ac navali erat; nunc cum legionibus decurrebat; nunc operibus adspiciendis tempus dabat, quæque in officinis, quæque in armamentario ac navalibus fabrorum multitudo plurima in singulos dies certamine ingenti faciebat. His ita inchoatis, refectisque quâ quassi erant muris, dispositisque præsidiis ad custodiam urbis, Tarraconem est profectus, a multis legationibus protinus in via aditus: quas partim dato responso ex itinere dimisit, partim distulit Tarraconem, quò omnibus novis veteribusque sociis edixerat conventum. Et cuncti ferè, qui cis Iberum incolunt populi, multi etiam (4) ulterioris provinciæ convenerunt. Carthaginiensium duces, primò ex industria famam captæ Carthaginis compressérunt: deinde, ut clarior res erat, quàm ut tegi ac dissimulari posset, elevabant verbis. *Necopinato adventu ac prope furto unius diei urbem unam Hispaniæ interceptam. Cujus rei tam parvæ præmio elatum insolentem juvenem*, (5) *immodico gaudio speciem magnæ*

It Tarraconem.

4 *Ulterioris provinciæ*] Nondum Hispania ulterior inter provincias Rom. erat. Sed aut eò respicit Livius, quòd Publius Cnæusque pater & patruus Africani eam ferè jam provinciam fecerant, aut utitur phrasi suo tempori convenientiore. Ceterùm veteres editi præferebant, *ulterioris Hispaniæ*: quæ lectio difficultatem omnem tollit.

5 *Immodico gaudio*] Per immodicum gaudium, quo Carthaginis expugnationem

victoriæ impofuiſſe. At ubi appropinquare tres duces, U.C.542.
tres victores hoſtium exercitus audiſſet, occurſuram a.C.210.
ei extemplo domeſticorum funerum memoriam. Hæc in vulgus jactabant, haudquaquam ipſi ignari, quantum ſibi ad omnia virium, Carthagine amiſſâ, deceſſiſſet.

celebrabat, effeciſſe ut res per ſe parva ſpeciem magnæ victoriæ habere videretur.

EPITOME

LIBRI XXVII. LIVIANI.

Cn. Fulvius proconsul cum exercitu ab Annibale ad Herdoneam cæsus est. Meliore eventu a Claudio Marcello consule adversùs eumdem ad Numistronem pugnatum est : inde Annibal noctu recessit. Marcellus insecutus est, & subinde cedentem pressit, donec confligeret : priore pugnâ Annibal superior fuit, Marcellus insequenti. Fabius Maximus pater consul Tarentinos per proditionem recepit. In Hispania ad Bœculam Scipio cum Asdrubale Amilcaris conflixit, & vicit : inter alia captum puerum regalem eximiæ formæ ad avunculum Masiniſſam cum donis dimisit. Claudius Marcellus, T. Quintius Crispinus consules speculandi causâ progressi e castris, insidiis ab Annibale circumventi sunt. Marcellus occisus fuit, Crispinus fugit. Res præterea a (1) *P. Sulpicio prætore adversùs Philippum & Achæos gestas continet. Lustrum a censoribus conditum est : censa sunt civium capita centum triginta septem millia centum & octo : ex quo numero apparuit quantum hominum tot præliorum adversa fortuna populo Rom. abstulisset. Asdrubal, qui cum exercitu novo transcenderat Alpes, ut se Annibali conjungeret, cum millibus hominum quinquaginta sex cæsus est, M. Livii consulis ductu, sed non minore operâ Claudii Neronis consulis : qui quum Annibali oppositus esset, relictis castris, ita ut hostem falleret, cum electa manu profectus, Asdrubalem circumvenit.*

1 P. *Sulpicio prætore*] Imo *proconsule*.

LIBER XXVII.

I. Hic ſtatus rerum Hiſpaniæ erat. In Italia conſul Marcellus, Salapiâ per proditionem receptâ, Maroneam & Meles de Samnitibus vi cepit. Ad tria millia militum ibi Annibalis, quæ præſidii causâ relicta erant, oppreſſa. Præda (& aliquantum ejus fuit) militi conceſſa: tritici quoque (1) ducenta quadraginta millia modiûm, & centum decem millia hordei inventa. Cetera nequaquam inde tantum gaudium fuit, quanta clades intra paucos dies accepta eſt, haud procul ab Herdonea urbe. Caſtra ibi Cn. Fulvius proconſul habebat, ſpe recipiundæ Herdoneæ, quæ poſt Cannenſem cladem ab Romanis deſecerat, nec loco ſatis tuto poſita, nec præſidiis firmata. Negligentiam inſitam ingenio ducis augebat ſpes ea, quòd labare iis adversùs Pœnum fidem ſenſerat, poſtquam, Salapiâ amiſſâ, exceſſiſſe his locis Annibalem in Bruttios auditum eſt. (2) Ea omnia, ab Herdonea per occultos nuncios delata Annibali, ſimul curam ſociæ retinendæ urbis, & ſpem fecere incautum hoſtem aggrediendi: exercitu expedito, ita ut famam prope præveniret, magnis itineribus ad Herdoneam contendit, &, quo plus terroris hoſti objiceret, acie inſtructâ acceſſit. Par audaciâ Romanus, conſilio & viribus impar, copiis raptim eductis conflixit. Quinta legio & (3) ſiniſtra ala acriter pugnam inierunt. Ceterùm U.C.542. a.C.210.

Cn. Fulvius ab Annibale victus ad Herdoneam.

1 *Ducenta quadraginta millia modiûm*] Modii Pariſienſes 185000. *Centum decem millia*, ſunt modii itidem noſtrates paulo minus 84792.

2 *Ea omnia ab Herdonea*] Vocum ordinem ſequimur quem exhibent codices.

3 *Siniſtra ala*] Intellige pedites ſocios.

U.c.542. a.C.210. Annibal signo equitibus dato, ut, quum pedestres acies occupassent præsenti certamine oculos animosque, circumvecti, pars castra hostium, (4) pars terga trepidantium invaderent, ipse in Fulvii similitudinem nominis, quòd Cn. Fulvium prætorem biennio antè in iisdem devicerat locis, increpans, similem eventum pugnæ fore affirmabat. Neque ea spes vana fuit: nam quum cominus acie & peditum certamine multi cecidissent Romanorum, starent tamen ordines signaque; equestris a tergo tumultus, simul a castris clamor hostilis auditus, sextam antè legionem, quæ in secunda acie posita, prior ab Numidis turbata est, quintam deinde, atque eos qui ad prima signa erant, avertit. Pars in fugam effusi, pars in medio cæsi; ubi & ipse Cn. Fulvius cum undecim tribunis militum cecidit. Romanorum sociorumque quot cæsa in eo prœlio millia sint, quis pro certo affirmet? quum tredecim millia alibi, alibi haud plus quàm septem inveniam. Castris prædaque victor potitur. Herdoneam, quia & defecturam fuisse ad Romanos comperit, nec mansuram in fide, si inde abscessisset, multitudine omni Metapontum ac Thurios traductâ, incendit; occidit principes, qui cum Fulvio colloquia occulta habuisse comperti sunt. Romani, qui ex tanta clade evaserant, diversis itineribus semiermes ad Marcellum consulem in Samnium perfugerunt.

II. Marcellus nihil admodum tantâ clade ter-

4 *Pars terga trepidantium*] Sic præferimus pro Vulgato *pugnantium*, quæ vox ideo minus placet, quòd Annibal equites jubet invadere, non pugnantes in prima acie, sed in secunda acie positos, qui nondum pugnabant.

ritus;

ritus, litteras Romam ad senatum de duce & exercitu ad Herdoneam amisso scribit. *Ceterùm eumdem se, qui post Cannensem pugnam ferocem victoriâ Annibalem contudisset, ire adversùs eum, brevem illi lætitiam quâ exsultet facturum.* Et Romæ quidem quum luctus ingens ex præterito, tum timor in futurum erat. Consul ex Samnio in Lucanos transgressus, ad Numistronem in conspectu Annibalis loco plano, quum Pœnus collem teneret, posuit castra. (5) Addidit & aliam fidentis speciem, quòd prior in aciem eduxit. Nec detrectavit Annibal, ut signa portis efferri vidit. Ita tamen aciem instruxerunt, ut Pœnus dextrum cornu in collem erigeret, Romani sinistrum ad oppidum applicarent. (6) Ab hora tertia quum ad noctem pugnam extendissent, fessæque pugnando primæ acies essent, ab Romanis prima legio & dextera ala, ab Annibale Hispani milites & funditor Balearis, elephanti quoque, commisso jam certamine in prœlium acti. Diu pugna neutrò inclinata stetit. Primæ legioni tertia, dexteræ alæ sinistra subiit, & apud hostes integri a fessis pugnam accepere. Novum atque atrox prœlium ex tam segni repentè exarsit, recentibus animis corporibusque; sed nox incertâ victoriâ diremit pugnantes. Postero die Romani ab sole orto in multum diei stetere in acie: ubi nemo hostium adversùs prodiit, spolia per otium legêre, & congestos in

U.c.542. a.C.210.

Marcelli adversùs Annibalem pugna.

5 *Addidit & aliam fidentis speciem*] Addidit & aliud, ex quo fiduciam itidem ostentare videretur: nempe, quòd prior eduxit milites in aciem.

6 *Ab hora tertia*] In hujus pugnæ descriptione aliquid loco motum existimamus, & huc, ex sequentibus retrahendo pauca verba, legendum: *Diu pugna neutro inclinata stetit. Ab hora tertia . . . . in prœlium acti; primæ legioni tertia, &c.*

U.c.542 unum locum cremavere suos. Nocte insequenti
a.C.210. Annibal silentio movit castra, & in Apuliam abiit : Marcellus, ubi lux fugam hostium aperuit, fauciis cum præsidio modico Numistrone relictis, præpositoque his L. Furio Purpureone tribuno militum, vestigiis institit sequi. Ad Venusiam adeptus eum est. Ibi per dies aliquot quum ab stationibus procurraretur, mista equitum peditumque tumultuosa magis prœlia quàm magna, & ferme omnia Romanis secunda fuerunt. Inde per Apuliam ducti exercitus, sine ullo memorando certamine, quum Annibal nocte signa moveret, locum insidiis quærens ; Marcellus, nisi certâ luce, & explorato antè, non sequeretur.

III. Capuæ interim Flaccus dum bonis principum vendendis, agro, qui publicatus fuerat, locando ((7) locavit autem omnem frumento) tempus terit ; ne deesset materia in Campanos sæviendi, novum in occulto gliscens per indicium protractum est facinus. Milites ædificiis emotos, simul ut cum agro tecta urbis fruenda locarentur, simul metuens, ne suum quoque exercitum, sicut Annibalis, nimia urbis amœnitas emolliret, in portis murisque sibimet ipsos tecta militariter coegerat ædificare : erant autem pleraque ex cratibus aut tabulis facta, alia arundine texta, stramento intecta omnia, velut de industria, alimentis ignis. Hæc noctis unâ horâ ut omnia incenderent centum septuaginta Campani, principibus fratribus Blosiis, conjuraverant. Indicio ejus rei ex familia Blosiorum facto, portis repentè jussu proconsulis clausis, quum ad arma signo dato milites concurrissent ;

Conjuratio Campanorum.

7 *Locavit autem omnem frumento*] Hoc est, ut frumenti certum modum penderent coloni, non pecuniam.

comprehensi omnes qui in noxa erant, & quæstione acriter habitâ, damnati necatique : indicibus libertas, & (8) æris dena millia data. Nucerinos & Acerranos querentes, ubi habitarent non esse, Acerris ex parte incensis, Nuceriâ deletâ, Romam Fulvius ad senatum misit. Acerranis permissum, ut ædificarent quæ incensa erant : Nucerini Atellam, quia id maluerant (Atellanis Calatiam migrare jussis) traducti. Inter multas magnasque res, quæ nunc secundæ, nunc adversæ occupabant cogitationes hominum, ne Tarentinæ quidem arcis excidit memoria. M. Ogulnius, & P. Aquillius, in Etruriam legati ad frumentum coemendum, quod Tarentum portaretur, profecti ; & (9) mille milites de exercitu urbano, par numerus Romanorum sociorumque, eódem in præsidium cum frumento missi sunt. U.C.542. a.C.210.

IV. Jam æstas in exitu erat, comitiorumque consularium instabat tempus : sed litteræ Marcelli negantis e republica esse, (1) vestigium abscedi ab Annibale, cui cedenti certamenque abnuenti gravis ipse instaret, curam injecerant, ne aut consulem tum maximè res agentem a bello avocarent, aut in annum consules deessent. Optimum visum est, quanquam extra Italiam esset, Valerium potiùs consulem ex Sici- *Marcellus instat Annibali.*

8 *Æris dena millia*] Hic grave æs intelligendum putamus. Itaque *æris dena millia* æstimamus marcis argenti Parisiensibus 15. cum unciis 5.

9 *Mille milites... par numerus Romanorum sociorumque*] Mille milites, quorum quingenti erant Romani, quingenti socii.

1 *Vestigium abscedi ab Annibale*] Nomen *vestigium* non jungi debet cum verbo *abscedi*, sed regitur a præpositione intellecta. *Abscedi ab Annibale* secundùm *vestigium*, id est, abscedi a vestigiis Annibalis.

U.c.542 a.C.210. lia revocari. Ad eum litteræ jussu senatûs ab L. Manlio prætore urbis missæ, cum litteris consulis M. Marcelli, ut ex iis noscceret, quæ causa Patribus eum potiùs quàm collegam revocandi ex provincia esset. Eo ferè tempore legati ab rege Syphace Romam venerunt, quæ is prospera prœlia cum Carthaginiensibus fecisset, memorantes. *Regem nec inimiciorem ulli populo quàm Carthaginiensi, nec amiciorem quàm Romano* affirmabant *esse : misisse eum antea legatos in Hispaniam ad Cn. & P. Cornelios, imperatores Romanos : nunc ab ipso velut fonte petere Romanam amicitiam voluisse.* Senatus non legatis modò benignè respondit, sed & ipse legatos cum donis ad regem misit, L. Genucium, P. Pœtelium, P. Popilium. Dona tulere, togam, & tunicam purpuream, sellam eburneam, pateram (2) ex quinque pondo auri factam. Protenus & alios Africæ regulos jussi adire : iis quoque quæ darentur, portata, togæ prætextæ, & (3) ternûm pondo pateræ aureæ. Et Alexandriam ad (4) Ptolemæum Cleopatramque reges M. Atilius & Manius Acilius legati, ad commemorandam renovandamque amicitiam, missi, dona tulere, regi togam, & tunicam purpuream cum sella eburnea : reginæ, (5) pallam

Syphacis legati ad Rom.

Rom. legati ad Syphacem.

Legati Alexandriam missi.

2 *Ex quinque pondo auri*] Id est, septem marcis nostratibus, cum sex unciis & semuncia.

3 *Ternûm pondo*] Quaternarum marcarum nostratium cum quinque unciis & semuncia.

4 *Ptolemæum*] Philopatora, de quo jam mentio facta est supra, XXIII. 10. Cum eo hìc renovatur amicitia, inchoata ab avo ejus Philadelpho.

5 *Pallam*] Pallium ad usum feminarum, acu pictum. *Amiculo. Amiculum*, inquit Festus, *genus est vestimenti a circumjectu dictum.* Nempe *amiculum* ab *amicio*, quod ab *am*, sive ἀμφὶ, circum, & *icio*, jacio.

pictam cum amiculo purpureo. Multa eâ æstate, quâ hæc facta sunt, ex propinquis urbibus agrisque nunciata sunt prodigia ; Tusculi agnum cum ubere lactenti natum : Jovis ædis culmen fulmine ictum, ac prope omni tecto nudatum : iisdem ferme diebus, Agnaniæ terram ante portam ictam, diem ac noctem sine ullo ignis alimento arsisse : & aves, ad (6) Compitum Anagninum, in luco Dianæ nidos in arboribus reliquisse : Tarracinæ in mari haud procul portu angues magnitudinis miræ, lascivientium piscium modo exsultasse : Tarquiniis porcum cum ore humano genitum, & in agro Capenate, ad lucum Feroniæ, quatuor signa sanguine multo diem ac noctem sudasse. Hæc prodigia hostiis majoribus procurata decreto pontificum ; & supplicatio diem unum Romæ ad omnia pulvinaria, alterum in Capenate agro, ad Feroniæ lucum, indicta. U.c.542. a.C.210.

V. M. Valerius consul litteris excitus, provinciâ exercituque mandato Cincio prætori, M. Valerio Messalâ præfecto classis, cum parte navium in Africam, prædatum simul speculatumque, quæ populus Carthaginiensis ageret pararetque, misso, ipse decem navibus Romam profectus quum prosperè perveniisset, senatum extemplo habuit. Ibi de suis rebus gestis commemoravit. *Quum* (7) *annos prope sexaginta in Sicilia terrâ marique sæpe magnis cladibus bellatum esset, se eam* (8) *provinciam confeciſſe : neminem Carthaginiensem in Sicilia esse : neminem Siculum, qui metu inde fugati afuerint, non esse :* *Valerius Cos. Romam redit.*

6 *Compitum Anagninum*] Hoc nomen esse videtur loci, id est, vici alicujus, sive oppiduli.

7 *Annos prope sexaginta*] Ab anno nimirum u. c. 488. a quo hic quinquagesimus quintus annus agitur.

8 *Provinciam confeciſſe*] Vide l. XXVI. 21.

U.C.542. A.C.210. *omnes in urbes, in agros suos reductos, arare, serere: desertam recoli tandem terram, frugiferam ipsis cultoribus, populoque Rom. pace ac bello fidissimum annonæ subsidium.* Exin Mutine, & si quorum aliorum merita erga populum Romanum erant, in senatum introductis; honores omnibus, (9) ad exsolvendam fidem a consule, habiti. Mutines etiam civis Romanus factus, rogatione ab tribuno plebis, ex auctoritate Patrum, ad plebem latâ Dum hæc Romæ geruntur, M. Valerius Messala quinquaginta navibus quum ante lucem ad Africam accessisset, improvisò in agrum Uticensem exscensionem fecit; eumque latè depopulatus, multis mortalibus cum alia omnis generis præda captis, ad naves rediit, atque in Siciliam transmisit; tertiodecimo die, quàm profectus inde erat, Lilybæum revectus. Ex captivis, quæstione habitâ, hæc comperta, consulique Lævino omnia ordine perscripta, ut sciret quo in statu res Africæ essent. *Quinque millia Numidarum cum Masinissa, Galæ filio, acerrimo juvene, Carthagine esse; & alios per totam Africam milites mercede conduci, qui in Hispaniam ad Asdrubalem trajicerentur; ut iis quàm maximo exercitu, primo quoque tempore, in Italiam transgressus, jungeret se Annibali: in eo positam victoriam credere Carthaginienses. Classem præterea ingentem apparari ad Siciliam repetendam, eamque se credere brevi trajecturam.* Hæc recitata a consule ita motâre senatum, ut non exspectanda comitia consuli censerent, sed dictatorem comitiorum habendorum causâ dici, & extemplo in provinciam redeundum. Illa disceptatio tenebat, quòd

Concertatio de dictatore dicendo.

9 *Ad exsolvendam fidem consule*] Ita scripti & editi veteres, pro vulgato *fidem consulis.*

consul in Sicilia se M. Valerium Messalam, qui tum classi præesset, dictatorem dicturum esse aiebat: Patres extra Romanum agrum (eum autem 1) Italiâ terminari) negabant dictatorem dici posse M. Lucretius tribunus plebis quum de ea re consuleret, ita decrevit senatus: *Ut consul, priusquam ab urbe discederet, populum rogaret, quem dictatorem dici placeret; eumque quem populus jussisset, diceret dictatorem. Si consul noluisset, prætor populum rogaret: si ne is quidem vellet, tum tribuni ad plebem ferrent.* Quum consul se populum rogaturum negasset, quod suæ potestatis esset, prætoremque vetuisset rogare; tribuni plebis rogarunt, plebesque scivit, ut Q. Fulvius, qui tum ad Capuam erat, dictator diceretur. Sed, quo die id plebis concilium futurum erat, consul clam nocte in Siciliam abiit: destitutique Patres litteras ad M. Claudium mittendas censuerunt, ut desertæ ab collega reipublicæ subveniret, diceretque quem populus jussisset dictatorem. Ita a Claudio consule Q. Fulvius dictator dictus, & ex eodem plebiscito & ab Q. Fulvio dictatore P. Licinius Crassus Pontifex maximus magister equitum dictus. U.c.542. A.C.210. *Q. Fulvius dictator.*

VI. Dictator posteaquam Romam venit, Cn. Sempronium Blæsum legatum, quem ad Capuam habuerat, in Etruriam provinciam ad exercitum misit, in locum C. Calpurnii prætoris, quem, ut Capuæ exercituique suo præesset, litteris excivit. Ipse comitia in quem diem primum potuit, edixit; quæ certamine inter tribunos dictatoremque injecto, perfici non po- *Comitia.*

1 *Italiâ terminari*] Hæc sic accipienda sunt, ut nullus extra Italiam ager pro Romano haberetur, non ut omnis Italiæ ager Romanus esset, ut colligitur ex c. 29. infra. Nimirum *ager Romanus* habitus fuisse videtur quilibet Italiæ ager, qui Romanorum ditionis esset.

U.c.542. a.C.210. tuerunt. (2) Galeria juniorum, quæ ſorte prærogativa erat, Q. Fulvium & Q. Fabium conſules dixerat, eódemque (3) jure vocatæ inclinaſſent, ni tribuni plebis C. & L. Arennii ſe interpoſuiſſent; qui *neque* (4) *magiſtratum continuari ſatis* (5) *civile eſſe* aiebant; *& multo fœdioris exempli, eum ipſum creari qui comitia haberet. Itaque* (6) *ſi ſuum nomen dictator acciperet, ſe comitiis interceſſuros: ſi aliorum præterquam ipſius ratio haberetur, comitiis ſe moram non facere.* Dictator cauſam comitiorum auctoritate ſenatûs, plebiſcito, exemplis tutabatur. *Namque Cn. Servilio conſule, quum C. Flaminius alter conſul ad Traſimenum cecidiſſet, ex auctoritate Patrum ad plebem latum, plebemque ſciviſſe, ut, quoad bellum in Italia eſſet, ex iis qui conſules fuiſſent, quos & quoties vellet, reficiendi conſules populo jus eſſet; exemplumque eam in rem ſe habere* (7) *vetus L. Poſtumii Megelli, qui interrex iis comitiis quæ ipſe habuiſſet, conſul cum C. Junio Bubulco creatus eſſet; recens Q. Fabii, qui ſibi continuari conſulatum, niſi id bono publico fieret, profectò nunquam ſiviſſet.* His orationibus quum diu certatum eſſet, poſtremò ita inter dictatorem ac tribunos convenit, ut eo quod cenſuiſſet ſenatus, ſtaretur. Patribus id tempus reipublicæ viſum eſt, ut per veteres, & expertos, bellique peritos imperatores reſpublica gereretur: itaque moram fieri comitiis non pla-

2 *Galeria juniorum*] Vide l. XXIV. 7.

3 *Jure vocatæ*] Vide l. V. c. 18.

4 *Magiſtratum continuari*] Tum dictator erat Fulvius. Itaque, ſi conſul crearetur, continuabatur ei magiſtratus a dictatura ad conſulatum tranſituro.

5 *Civile*] Congruum æquæ inter cives libertati.

6 *Si ſuum nomen... acciperet... ſi aliorum ratio haberetur*] Vide l. XXVI. c. 18.

7 *Vetus L. Poſtumii Megelli*] Anno u. c. 460.

cere. Concedentibus tribunis, comitia habita. U.C.542.
Declarati consules Q. Fabius Maximus quintùm, a.C.210.
Q. Fulvius Flaccus quartùm. Prætores inde creati, L. Veturius Philo, T. Quintius Crispinus, C. Hostilius Tubulus, C. Aurunculeius. Magistratibus in annum creatis, Q. Fulvius dictaturâ se abdicavit. Extremo æstatis hujus, classis Punica navium quadraginta cum præfecto Amilcare in Sardiniam trajecta, Olbiensem primò, dein, postquam ibi P. Manlius Vulso prætor cum exercitu apparuit, circumacta inde ad alterum insulæ latus, Caralitanum agrum vastavit; & cum præda omnis generis in Africam rediit. Sacerdotes Rom. eo anno mortui aliquot suffectique. C. Servilius pontifex factus in locum T. Otacilii Crassi. Ti. Sempronius Ti. F. Longus augur factus in locum T. Otacilii Crassi. Decemvir item sacris faciundis in locum Ti. Sempronii C. F. Longi Ti. Sempronius Ti. F. Longus suffectus. M. Marcius rex sacrorum mortuus est, & M. Æmilius Papus (8) maximus curio: neque in eorum locum sacerdotes eo anno suffecti. Et censores hic annus habuit L. Veturium Philonem, & P. Licinium Crassum, maximum pontificem. Crassus Licinius nec consul, nec prætor antè fuerat, quàm censor est factus: ex ædilitate gradum ad censuram fecit. Sed hi *Censores.* censores neque senatum legerunt, nec quicquam publicæ rei egerunt: mors diremit L. Veturii: (9) inde & Licinius censurâ se abdicavit. Ædiles curules L. Veturius & P. Licinius Varus, ludos Rom. diem unum instaurarunt. Ædiles plebis Q. Catius & L. Porcius Licinus, ex multaticio argento signa ænea ad Cereris dedêre;

8 *Maximus curio*] Vide l. III. c. 7.

9 *Inde & Licinius censurâ se abdicavit*] Neque enim unquam in demortui locum censor sufficiebatur.

U.c.542. a.C.210 & ludos, pro temporis ejus copia, magnifici apparatûs fecerunt.

Lælius ex Hispania Romam venit.

VII. Exitu anni hujus, die quarto & tricesimo quàm ab Tarracone profectus erat, C. Lælius legatus Scipionis Romam venit; isque cum agmine captivorum ingressus urbem, magnum concursum hominum fecit. Postero die in senatum introductus, captam Carthaginem, caput Hispaniæ, uno die, receptasque aliquot urbes, quæ defeciſſent, novasque in societatem adscitas, exposuit. Ex captivis comperta his ferè congruentia, quæ in litteris fuerant M. Valerii Messalæ. Maximè movit Patres Asdrubalis transitus in Italiam, (1) vix Annibali atque ejus armis subsistentem. Productus & in concionem Lælius eadem ediſſeruit. Senatus, ob res feliciter a P. Scipione gestas, supplicationem in unum diem decrevit: C. Lælium primo quoque tempore cum quibus venerat navibus redire in Hispaniam jussit. Carthaginis expugnationem in hunc annum contuli, multis auctoribus; haud nescius, quosdam esse qui anno insequenti captam tradiderint: quod mihi minùs simile veri visum est, annum integrum Scipionem nihil gerundo in Hispania consumpsisse.

U.c.543 a.C.209 Q. Fabio V. Q. Fulvio IV. Coss.

Q. Fabio Maximo quintùm, Q. Fulvio Flacco quartùm consulibus, Idibus Martiis, quo die magistratum inierunt, Italia ambobus provincia decreta; regionibus tamen partitum imperium: Fabius ad Tarentum, Fulvius in Lucanis ac Bruttiis rem gereret. M. Claudio prorogatum in annum imperium. Prætores sortiti provincias: C. Hostilius Tubulus urbanam, L. Veturius Philo peregrinam cum Gallia, T. Quintius Cris-

Provinciæ & exercitus.

1 *Vix Annibali... subsistentem*] Id est, vix parem: quemadmodum apud Cic l. XI. Ep. Fam. 10. *subsistere sumptui.*

pinus Capuam, C. Aurunculeius Sardiniam. Exercitus ita per provincias divisi. Fulvio duæ legiones, quas in Sicilia M. Valerius Lævinus haberet; Q. Fabio, quibus in Etruria C. Calpurnius præfuisset, decretæ. Exercitus urbanus ut in Etruriam succederet: C. Calpurnius eidem præesset provinciæ exercituique: Capuam exercitumque, quem Q. Fulvius habuisset, T. Quintius obtineret: (2) L. Veturius ab C. Lætorio propræture provinciam exercitumque, qui tum jam Arimini erat, acciperet M. Marcello, quibus consul bene rem gesserat, legiones decretæ: M. Valerio cum L. Cincio (his quoque est enim prorogatum in Sicilia imperium) Cannensis exercitus datus; eumque supplere ex militibus, qui ex legionibus Cn. Fulvii supereſſent, jussi. Conquisitos eos, consules in Siciliam miserunt; additaque eadem militiæ ignominia, sub qua Cannenses militabant, quique ex (3) prætoris Cn. Fulvii exercitu, ob similis iram fugæ, missi eò ab senatu fuerant. C. Aurunculeio eædem in Sardinia legiones, quibus P. Manlius Vulso eam provinciam obtinuerat, decretæ. (4) P. Sulpicio eâdem legione eâdemque classe Macedoniam obtinere jusso, prorogatum in annum imperium. Triginta quinqueremes ex Sicilia Tarentum ad

U.c.543. a.C.209.

2 *L. Veturius ab C. Lætorio*] Ita dedimus pro vulgato C. Hostilius. Nihil enim Hostilio prætori urbano cum Gallia: at Veturio Galliam eveniſſe paulo ante dixit. Vide infra capp. 10 & 22.

3 *Prætoris Cn. Fulvii*] Triennio antè circa Herdoneam ab Annibale victi.

4 *P. Sulpicio eâdem legione eâdemque classe*] Anno superiore Sulpicius *exercitum omnem, præter socios navales, jussus dimittere est*, quia *classis satis esset ad arcendum Italiâ regem*. Cum his ea conciliare, quæ hoc loco legimus, nec possumus, nec conamur.

U.c.543. a.C.209. Q. Fabium consulem mitti jussæ : ceterâ classe prædatum in Africam, aut ipsum M. Valerium Lævinum trajicere ; aut mittere, seu L. Cincium, seu M. Valerium Messalam. Nec de Hispania quicquam mutatum, nisi quòd non in annum Scipioni Silanoque, sed, donec revocati ab senatu forent, prorogatum imperium est. Ita provinciæ exercituumque in eum annum partita imperia.

VIII. Inter majorum rerum curas comitia maximi curionis, quum in locum M. Æmilii sacerdos crearetur, vetus excitaverunt certamen : patriciis negantibus C. Mamilii Vituli, qui unus ex plebe petebat, habendam rationem esse, quia nemo ante eum, nisi ex Patribus, id sacerdotium habuisset. Tribuni appellati, ad senatum rejecerunt. (5) Senatus populi potestatem fecit. Ita primus ex plebe creatus maximus curio C. Mamilius Vitulus. Et flaminem dialem invitum inaugurari coegit P. Licinius pontifex maximus C. Valerium Flaccum. Decemvir sacris faciundis creatus in locum Q. Mucii Scævolæ demortui, C. Lætorius. Causam inaugurari coacti flaminis libens reticuissem, ni ex mala fama in bonam vertisset. Ob adolescentiam negligentem luxuriosamque C. Flaccus (6) flamen captus a P. Licinio pontifice maximo erat ;

C. Mamilius primus ex plebe maximus curio.

Flamen dialis invitus inauguratur C. Valerius.

5 *Senatus populi potestatem fecit*] Senatus censuit liberam hujusce rei potestatem populo esse relinquendam.

6 *Flamen captus*] Verbum in hac re proprium. Dicebatur enim flamen *capi*, vestalis *capi*, id est, eligi a pontifice maximo. Quòd autem hîc L. Flaccus flamen captus memoratur a pontifice maximo ob adolescentiam negligentem luxuriosamque, nimirum speravit pontifex maximus, id quod evenit, fore ut animus ejus curâ sacrorum & cærimoniarum occupatus vitia exueret.

L. Flacco fratri germano, cognatisque aliis ob eadem vitia invisus. Is, ut animum ejus cura sacrorum & cæremoniarum cepit, ita repentè exuit antiquos mores, ut nemo in tota juventute haberetur prior, nec probatior primoribus Patrum, suis pariter alienisque, esset. Hujus famæ consensu elatus ad justam fiduciam sui, rem intermissam per multos annos ob indignitatem flaminum priorum repetivit, ut in senatum introiret. Ingressum eum curiam quum (7) L. Licinius prætor inde eduxisset, tribunos plebis appellavit flamen. Vetustum jus sacerdotii repetebat: datum id cum toga prætexta, & sella curuli, (8) & flaminio esse. Prætor, non exoletis vetustate annalium exemplis stare jus, sed recentissimæ cujusque consuetudinis usu volebat; nec patrum, nec avorum memoria Dialem quemquam id jus usurpasse. Tribuni, rem inertiâ flaminum obliteratam, ipsis, non sacerdotio damno fuisse, quum æquum censuissent, ne ipso quidem contrà tendente prætore, magno assensu Patrum plebisque, flaminem in senatum introduxerunt; omnibus ita existimantibus, magis sanctitate vitæ, quàm sacerdotii jure, rem eam flaminem obtinuisse. Consules, priusquam in provincias irent, (9) duas urbanas legiones; in supplementum, quantum opus erat

U.c.543. a.C.209.

Jure sacerdotii senatum ingreditur.

7 *L. Licinius*] Sigonius legi jubet *P. Licinius*, qui anno sequenti prætor urbanus. Vide infra, capp. 21 & 22.

8 *Et flaminio*] Deleri debet vocula *&*. Contendebat Flaccus *datum id esse flaminio*, id est, dignitati sacerdotii quod gerebat, *cum toga prætexta*, &c.

9 *Duas urbanas legiones; in supplementum*] Duas legiones scripserunt, quæ præsidio urbi essent: & præterea in supplementum ceterorum exercituum, scripserunt eum numerum militum qui illis exercitibus opus erat.

U.c.543. a.C.209. ceteris exercitibus militum, scripserunt. Urbanum veterem exercitum Fulvius consul C. Fulvio Flacco legato (frater hic consulis erat) in Etruriam dedit ducendum, & legiones, quæ in Etruria erant, Romam deducendas. Et Fabius consul reliquias exercitûs Fulviani conquisitas (fuere autem ad tria millia trecenti triginta sex) Q. Maximum filium ducere in Siciliam ad M. Valerium proconsulem jussit, atque ab eo duas legiones & triginta quinqueremes accipere. Nihil hæ eductæ ex insula legiones minuerunt, nec viribus nec specie, ejus provinciæ præsidium: nam quum præter egregiè suppletas duas veteres legiones, transfugarum etiam Numidarum equitum peditumque magnam vim haberet, Siculos quoque qui in exercitu Epicydis aut Pœnorum fuerant, belli peritos viros, milites scripsit. Ea externa auxilia quum singulis Rom. legionibus adjunxisset, duorum speciem exercituum servavit: altero L. Cincium partem insulæ, quâ regnum Hieronis fuerat, tueri jussit; altero ipse (1) ceteram insulam tuebatur, divisam quondam Romani Punicique imperii finibus; classe quoque navium septuaginta partitâ, ut omni ambitu littorum præsidia oræ maritimæ essent. Ipse cum Mutinis equitatu provinciam peragrabat, ut viseret agros, cultaque ab incultis noraret, & perinde dominos laudaret castigaretque. Ita tantum eâ curâ frumenti provenit, ut & Romam mitteret, & Catanam conveheret, unde exercitui, qui ad Tarentum æstiva acturus esset, posset præberi.

Exercitus in Sicilia.

IX. Ceterùm transportari milites in Siciliam

1 *Ceteram insulam... divisam quondam Romani Punicique imperii finibus*] Divisionem hanc, si locum unquam habuit, ad solum belli primi Punici tempus pertinere potuisse existimamus.

(& erant major pars Latini nominis, socio- U.c.543.
rumque) prope magni motûs causa fuere; adeo a.C.209.
ex parvis sæpe magnarum momenta rerum pendent. Fremitus enim inter Latinos socioſque in *Querelæ*
conciliis ortus: *Decimum annum delectibus, ſti- ſociorum*
pendiis exhauſtos eſſe: quotannis ferme clade ma- & Latini
gnâ pugnare. Alios in acie occidi, alios morbo nominis.
abſumi: magis perire ſibi civem, qui ab Romano
miles lectus ſit, quàm qui a Pœno captus: quippe
ab hoſte gratis remitti in patriam; ab Romanis
extra Italiam in exſilium veriùs, quàm in militiam
ablegari. Octavum jam ibi annum ſeneſcere Can-
nenſem militem, moriturum antequam Italiâ hoſtis
(quippe nunc quum maximè florens viribus) ex-
cedat. Si veteres milites non redeant in patriam,
novi legantur, brevi neminem ſuperfuturum. Itaque,
quod propediem res ipſa negatura ſit, priuſquam
ad ultimam ſolitudinem atque egeſtatem perve-
niant, negandum populo Rom. eſſe. Si conſen-
tientes in hoc ſocios videant Romani, profectò de
pace cum Carthaginienſibus jungenda cogitaturos:
aliter nunquam, vivo Annibale, ſine bello Italiam
fore. Hæc acta in conciliis. (2) Triginta tum co- *Coloniæ*
loniæ populi Rom. erant: ex iis duodecim, *duode-*
quum omnium legationes Romæ eſſent, nega- *cim ne-*
verunt conſulibus eſſe unde milites pecuniam- *gant ſe*
que darent. Eæ fuere Ardea, Nepete, Sutrium, *daturas*
Alba, Carſeoli, Cora, Sueſſa, Circeii, Setia, *milites*
Cales, Narnia, Interamna. Novâ re conſules *Roma-*
icti, quum abſterrere eos a tam deteſtabili con- *nis.*

2 *Triginta tum coloniæ*] Sigonius enumerat tres & quinquaginta colonias a Romanis ab u. c. ad hoc tempus deductas. Sed Livius in ſuis triginta coloniis non includit eas quas appellat infra, c. 38. Reliquæ vel erant fortaſſe in poteſtate Annibalis, vel etiam aliquo caſu interierant, aut ita vacuæ erant cultoribus, ut copiis juvare Romanos non poſſent.

U.c.543 a.C.209 filio vellent, castigando increpandoque plus quàm leniter agendo profecturos rati, *eos ausos esse consulibus dicere* aiebant, (3) *quod consules in senatu ut pronunciarent, in animum inducere non possent: non enim detrectationem eam munerum militiæ, sed apertam defectionem a populo Rom. esse. Redirent itaque propere in colonias, &, tanquam integrâ re, locuti magis quàm ausi tantum nefas, cum suis consulerent: admonerent, non Campanos, neque Tarentinos eos esse, sed Romanos;* (4) *inde oriundos, inde in colonias atque in agrum bello captum stirpis augendæ causâ missos: quæ liberi parentibus deberent, ea illos Romanis debere, si ulla pietas, si memoria antiquæ patriæ esset. Consulerent igitur de integro: nam tum quidem quæ temere agitassent, ea prodendi imperii Rom. tradendæ Annibali victoriæ esse.* Quum alternis hæc consules diu jactassent, nihil moti legati, neque se quod domum renunciarent, habere dixerunt, neque senatum suum quid novi consuleret, ubi nec miles qui legeretur, nec pecunia quæ daretur in stipendium, esset. Quum obstinatos eos viderent consules, rem ad senatum detulerunt: ubi tantus pavor animis omnium est injectus, ut magna pars, *actum de imperio* diceret: *idem alias colonias facturas, idem socios: consensisse omnes, ad prodendam Annibali urbem Romanam.*

Castigantur a Cossi

X. Consules hortari & consolari senatum, & dicere: *Alias colonias in fide atque officio pristino fore: eas quoque ipsas quæ officio decessissent, si legati circa eas colonias mittantur, qui castigent, non qui precentur, verecundiam imperii habituras esse.* Permissum ab senatu iis quum

3 *Quod consules*] Quod consules in senatu pronunciare non sustinerent, non auderent.

4 *Inde*] Ab Roma.

esset, agerent facerentque, ut e republica du- U.c.543.
cerent; pertentatis priùs aliarum coloniarum a.C.209.
animis, citaverunt legatos, quæsiveruntque ab iis, ecquid milites (5) ex formula paratos haberent? Pro duodeviginti coloniis M. Sextilius Fregellanus respondit, *& milites ex formula paratos esse; &, si pluribus opus esset, plures daturos; &, quicquid aliud imperaret velletque populus Rom. enixè facturos: ad id sibi neque opes deesse, animum etiam superesse.* Consules sibi parum videri præfati, pro merito eorum, suâ voce collaudari eos, nisi universi Patres iis in curia gratias egissent, sequi in senatum jusserunt. Senatus quàm poterat honoratissimo decreto allocutus eos, mandat consulibus, ut ad populum quoque eos producerent, & inter multa alia præclara, quæ ipsis majoribusque suis præstitissent, recens etiam meritum eorum in rempublicam commemorarent. Ne nunc quidem (6) post tot secula sileantur, fraudenturve laude suâ, Signini fuere, & Norbani, Saticulanique, & Brundusini, & Fregellani, & Lucerini, & Venusini, & Adriani, & Firmani, & Ariminenses; & ab altero mari, Pontiani, & Pæstani, & Cosani; & mediterranei, Beneventani, & Æsernini, & Spoletani, & Placentini, & Cremonenses. Harum coloniarum subsidio tum imperium populi Rom. stetit; iisque gratiæ, & in senatu, & ad populum actæ. Duodecim aliarum coloniarum quæ detrectaverunt imperium, mentionem fieri Patres vetuerunt; neque illos dimitti, neque retineri, neque appellari a consulibus: ea tacita castigatio maximè

Reliquæ in officio sunt.

5 *Ex formula*] Vide supra l. XXII. 57.

6 *Post tot secula*] Paulo plus ducenti anni affluxerant ab hoc tempore ad illud, quo Livius suam historiam scribebat.

U.c.543. a.C.209. ex dignitate populi Rom. visa est. Cetera expedientibus, quæ ad bellum opus erant consulibus; (7) aurum vicesimarium, quod (8) in sanctiore ærario ad ultimos casus servabatur, promi placuit. Prompta ad (9) quatuor millia pondo auri: inde quingena pondo data consulibus, & M. Marcello, & P. Sulpicio proconsulibus, & L. Veturio prætori, qui Galliam provinciam sortitus erat; additumque Fabio consuli centum pondo auri præcipuum, quod in arcem Tarentinam portaretur: cetero usi sunt (1) ad vestimenta præsenti pecuniâ locanda exercitui, qui in Hispania bellum secundâ suâ famâ ducisque gerebat.

Aurum vicesimarium.

Prodigia. XI. Prodigia quoque, priusquam ab urbe consules proficiscerentur, procurari placuit. In Albano monte tactâ de cœlo erant signum Jovis, arborque templo propinqua, & (2) Ostiæ lacus,

7 *Aurum vicesimarium*] Aurum paulatim congestum ex vicesima parte pretii eorum qui manumittebantur; quæ quidem solvi cœpta fuerat anno u. c. 398.

8 *In sanctiore ærario*] Ærarium sanctius fuit pars ærarii reconditior, & in penitiore recessu, quo certæ pecuniæ condebantur, non aliter inde, quàm in gravissimis discriminibus, depromendæ.

9 *Quatuor millia pondo*] Marcæ nostrates 6250. *Quingena*, 781. cum duabus unciis. *Centum*, marcæ 156. cum duabus itidem unciis.

1 *Ad vestimenta præsenti pecuniâ locanda*] Ad faciendas præsenti pecuniâ vestimentorum exercitui Hispanienſi præbendorum locationes cum redemptoribus: unde id commodi redibat, ut quum illi pecuniam præsentem acciperent pro iis quæ præbituri erant, minore pretio contenti esse deberent.

2 *Ostiæ lacus*] Lacum de cœlo tactum esse, haud alibi legisse nos meminimus; nec qui id dici possit, facilè intelligitur. Fortasse Livius scripserat *lucus*.

& Capuæ murus, Fortunæque ædes, & Sinuessæ murus portaque: hæc de cœlo tacta. Fluentam etiam fluxisse aquam Albanam, quilam auctores erant; & Romæ intus cellam ædis Fortis Fortunæ de capite (3) signum, quod in corona erat, in manus sponte suâ prolapsum. Et Priverni satis constabat bovem locutum, voluriumque frequenti foro in tabernam devolasse, & Sinuessæ natum ambiguo inter marem ac feminam sexu infantem, quos androgynos vulgus ((4) ut pleraque, faciliore ad duplicanda verba Græco sermone) appellat: & lacte pluisse, & cum elephanti capite puerum natum. Ea prodigia hostiis majoribus procurata, & supplicatio circa omnia pulvinaria, & (5) obsecratio in unum diem indicta: & decretum, ut C. Hostilius prætor (6) ludos Apollini, sicut his annis voti factique erant, voveret faceretque. Per eos dies & censoribus creandis Q. Fulvius consul comitia habuit. Creati censores, ambo qui nondum consules fuerant, M. Cornelius Cethegus, P. Sempronius Tuditanus. (7) Hi censores ut agrum Campanum fruendum loca- U.c.543. a.C.209. *Censores.*

3 *Signum, quod in corona erat*] Fortasse hic desit nomen ejus divi, vel divæ, cujus hoc signum erat.

4 *Ut pleraque, faciliore*] Quia nempe facilior est sermo Græcus, quàm Latinus, quum in plerisque, tum in compositione verborum, ut loquuntur Grammatici.

5 *Obsecratio.... indicta*] Obsecratio sumitur hic specialiore sensu pro ritu quodam peculiari supplicandi diis.

6 *Ludos Apollini*] Ita plerique scripti & editi vetustiores, pro vulgato *Apollinis*.

7 *Hi censores ut agrum Campanum fruendum locarent*] Supra, c. 3. memoravit Livius agrum Campanum a Fulvio locatum esse. Sed nimirum hîc res solenniore ritu peragitur a censoribus, quorum proprium hoc munus erat, ex auctoritate Patrum plebisque jussu.

U.c.543. rent, ex auctoritate Patrum (8) latum in ple-
a.C.209. bem est, plebesque scivit. Senatûs lectionem
De legendo principe senatûs contentio. contentio inter censores de principe legendo tenuit. Sempronii lectio erat : ceterùm Cornelius morem traditum a patribus sequendum aiebat, ut qui primus censor ex iis qui viverent, fuisset, eum principem legerent. is, T. Manlius Torquatus erat. Sempronius, *Cui dii sortem legendi dedissent, ei jus liberum eosdem dedisse deos. Se id suo arbitrio facturum : lecturumque Q. Fabium Maximum, quem tum principem Romanæ civitatis esse, vel Annibale judice,* (9) *victurus esset.* Quum diu certatum verbis esset, concedente collegâ, lectus a Sempronio princeps in Senatu Q. Fabius Maximus consul : inde alius lectus senatus, octo præteritis, inter quos L. Cæcilius Metellus erat, infamis auctor deferendæ Italiæ post Cannensem cladem. In equestribus quoque notis eadem servata causa : sed erant perpauci, quos ea infamia attingeret. (1) Illis
Notati Cannenses equites. omnibus (& multi erant) adempti equi, qui Cannensium legionum equites in Sicilia erant : addiderunt acerbitati etiam tempus, (2) ne præterita stipendia procederent iis, quæ equo publico emeruerant, sed dena stipendia equis privatis facerent. Magnum præterea numerum eorum conquisiverunt, qui equo merere debe-

8 *Latum in plebem est*] Mallemus, *ad plebem :* quomodo ubique loquuntur antiqui scriptores.

9 *Victurus esset*] Probaturus esset.

1 *Illis omnibus... qui*] Hæc junge sibi invicem.

2 *Ne præterita stipendia procederent iis, qui equo publico emeruerant*] Ne præteritorum stipendiorum, quæ equo publico emeruerant, ulla ratio haberetur. Hinc dena stipendia facere equis privatis jubentur : tot enim annis, nempe decem, finiebatur equestris militiæ tempus.

ent ; atque ex iis, qui principio ejus belli septemdecim annos nati fuerant, neque militaverant, omnes (3) ærarios fecerunt. Locaverunt inde reficienda quæ circa forum incendio consumpta erant, septem tabernas, macellum, (4) atrium regium. U.c.543. a.C.209.

XII. Transactis omnibus, quæ Romæ agenda erant, consules ad bellum profecti. Prior Fulvius prægressus Capuam. Post paucos dies consecutus Fabius ; qui & collegam coram obtestatus, & per litteras Marcellum, ut quàm acerrimo bello detineret Annibalem, dum ipse Tarentum oppugnaret, (*eâ urbe ademptâ hosti jam undique pulso, nec ubi consisteret*, (5) *nec quid fidum respiceret habenti, ne remorandi quidem causam in Italia fore*) Rhegium etiam nuncium mittit ad præfectum præsidii, quod ab Lævino consule adversùs Bruttios ibi locatum erat, (6) octo millia hominum, pars maxima ab Agathyrna, sicut antea dictum est, ex Sicilia tradùcta, rapto vivere hominum assuetorum : additi erant Bruttiorum (7) indidem perfugæ, & audaciâ & audendi omnia necessitatibus pares. Hanc manum ad Bruttium primùm agrum depopulandum duci jussit, inde ad Cauloniam urbem oppugnandam. Imperata non impigre solùm, sed etiam avidè exsecuti, direptis fu- *Fabius statuit Tarentum oppugnare.*

3 *Ærarios fecerunt*] Quid sit *ærarium facere*, exposuimus lib. IV. c. 24.

4 *Atrium regium*] Vide l. XXVI. c. 27.

5 *Nec quid fidum respiceret habenti*] Nec fidum a tergo tutumve perfugium habenti, quò se reciperet.

6 *Octo millia hominum, rapto vivere hominum assuetorum*] Posterius illud *hominum* vacat, ac delendum videtur.

7 *Indidem*] Ex hac ipsa regione, in qua Rhegium erat. Nempe Rhegium situm erat in agro Bruttiorum.

U.c.543. a C. 209. *Marcellus ad Canusium Annibali occurrit.*

gatisque cultoribus agri, summâ vi urbem oppugnabant. Marcellus, & consulis litteris excitus, & quia ita in animum induxerat, neminem ducem Rom. tam parem Annibali quàm se esse, ubi primùm in agris pabuli copia fuit, ex hibernis profectus, ad Canusium Annibali occurrit Sollicitabat ad defectionem Canusinos Pœnus: ceterùm, ut appropinquare Marcellum audivit, castra inde movit. Aperta erat regio sine ullis ad insidias latebris; itaque in loca saltuosa cedere inde cœpit. Marcellus vestigiis instabat, castraque castris conferebat; & opere perfecto, extemplo in aciem legiones educebat. Annibal turmatim per equites peditumque jaculatores levia certamina ferens, casum universæ pugnæ non necessarium ducebat: tractus est tamen ad id quod vitabat certamen. Nocte prægressum assequitur locis planis ac patentibus Marcellus: castra inde ponentem, pugnando undique in munitores, operibus prohibet. Ita signa collata, pugnatumque totis copiis; &, quum jam nox instaret, Marte æquo discessum est: castra, exiguo distantia spatio, raptim ante noctem permunita. Postero die luce primâ Marcellus in aciem copias eduxit: nec Annibal detrectavit certamen, multis verbis adhortatus milites, *ut, memores Trasimeni Cannarumque, contunderent ferociam hostis: urgere atque instare eum: non iter quietos facere, non castra ponere pati, non respirare aut circumspicere: quotidie simul orientem solem & Romanam aciem in campis videndam esse. Si uno prœlio haud incruentus abeat, quietiùs deinde tranquilliúsque eum bellatu-rum.* His irritati adhortationibus, simulque tædio ferociæ hostium quotidie instantium lacessentiumque, acriter prœlium ineunt. Pugnatum ampliùs duabus horis est: cedere inde ab Ro-

Prœlium æquo Marte.

Alterum prœlium, in quo superior Pœnus.

manis (8) dextra ala & extraordinarii cœpere. Quod ubi Marcellus vidit, duodeviceſimam legionem in primam aciem inducit. Dum alii trepidi cedunt, alii ſegniter ſubeunt, turbata tota acies eſt, dein prorſus fuſa; &, vincente pudorem metu, terga dabant. Cecidere in pugna fugaque ad duo millia & ſeptingenti civium ſociorumque: in his quatuor Romani centuriones, duo tribuni militum, M. Licinius & (9) M. Helvius. Signa militaria quatuor (1) de ala prima, quæ fugit; duo de legione, quæ cedentibus ſociis ſucceſſerat, amiſſa. U.c. 543. a.C. 209.

XIII. Marcellus, poſtquam in caſtra reditum eſt, concionem adeo ſævam atque acerbam apud milites habuit, ut prœlio per diem totam infeliciter tolerato triſtior iis irati ducis oratio eſſet. *Diis immortalibus, ut in tali re, laudes grateſque*, inquit, *ago, quòd victor hoſtis, cum tanto pavore incidentibus vobis in vallum portaſque, non ipſa caſtra eſt aggreſſus: deſeruiſſetis profectò eodem terrore caſtra, quo omiſiſtis pugnam. Qui pavor hic, qui terror, quæ repentè, qui, & cum quibus pugnaretis, oblivio animos cepit? Nempe iidem ſunt hi hoſtes, quos vincendo & victos ſequendo priorem æſtatem abſumpſiſtis; quibus dies noctesque fugientibus per hos dies inſti-* *Exercitus acriter a Marcello increpitus.*

8 *Dextra ala & extraordinarii*] Socii pars *alares* erant, pars *extraordinarii*. Ex omni enim ſociali exercitu eligebantur appoſitiſſimi ad ea omnia quæ verâ virtute egent, quos a ceteris abjungebant, & vocabant *extraordinarios*. Ex equitibus pars tertia ex peditibus quinta ſumebatur. Reliquos in duas alas, dextram & ſiniſtram, dividebant. Erant igitur *alares & extraordinarii*, tum equites tum pedites. Hic de peditibus ſermo eſt.

9 *M. Helvius*] Ita codices optimi; vulgò *M. Fulvius*.

1 *De ala prima*] De ala, quæ in prima acie fuerat.

U.C.543. a.C.209. *tistis ; quos levibus prœliis fatigastis ; quos heſterno die nec iter facere, nec castra ponere passi estis.* (2) *Omitto ea quibus gloriari potestis : cujus & ipsius pudere ac pœnitere vos oportet, referam : nempe æquis manibus heſterno die diremistis pugnam. Quid hæc nox, quid hic dies attulit ? vestræ his copiæ imminutæ sunt, an illorum auctæ ? Non equidem mihi cum exercitu meo loqui videor, nec cum Romanis militibus : corpora tantùm atque arma eadem sunt. An si eosdem animos habuissetis, terga vestra vidisset hostis ? signa alicui manipulo, aut cohorti abstulisset ?* (3) *Adhuc cæsis Romanis legionibus gloriabatur : vos illi hodierno die primùm fugati exercitûs dedistis decus.* Clamor inde ortus, ut veniam ejus diei daret ; ubi vellet deinde experiretur militum suorum animos. *Ego verò experiar*, inquit, *milites : & vos crastino die in aciem educam, ut victores potiùs quàm victi veniam impetretis, quam petitis.* Cohortibus quæ signa amiserant, hordeum dari jussit ; centurionesque manipulorum, quorum signa amissa fuerant, (4) destrictis gladiis discinctos destituit ; &, ut postero die (5) omnes

2 *Omitto ea, &c.*] Nempe a vobis victos, fatigatos, turbatos hostes. Id tantùm referam, quod vobis ipsum pudori esse deberet, nempe æquatam vobis heſterno die cum hostibus pugnam : a quo tamen pudendo licet & pœnitendo successu hodie degenerastis, ipsi fugati & in castra compulsi. *Quid hæc nox*, &c.

3 *Adhuc cæsis*] Hactenus gloriabatur Annibal cæsas a se Romanas legiones : at nunquam integras fugaverat. Vos ei hoc decus hodie primùm dedistis.

4 *Destrictis gladiis discinctos destituit*] Sensus est : stare eos Marcellus jussit per aliquantum temporis, discinctos, cum nudatis & evaginatis gladiis : quod erat pœnæ militaris genus, memoratum Suetonio quoque in Augusti vita, c. 24.

5 *Omnes equites, pedites, armati adessent*] Sic equites

equites, pedites, armati adesſent edixit. Ita concio dimiſſa, fatentium jure ac meritò ſeſe increpitos; neque illo die virum quemquam in acie Rom. fuiſſe, præter unum ducem, cui aut morte ſatisfaciendum, aut egregiâ victoriâ eſſet. Poſtero die armati ornatique ad edictum aderant. Imperator eos collaudat, pronunciatque, *a quibus orta pridie fuga eſſet, cohorteſque quæ ſigna amiſiſſent, ſe in primam aciem inducturum: edicere jam ſeſe omnibus, pugnandum ac vincendum eſſe; & adnitendum ſingulis univerſiſque, ne priùs heſternæ fugæ, quàm hodiernæ victoriæ, fama Romam perveniat.* Inde cibo corpora firmare juſſi, ut, ſi longior eſſet pugna, viribus ſufficerent. Ubi omnia dicta factaque ſunt, quibus excitarentur animi militum, in aciem procedunt. U.C. 543. a.C. 209.

XIV. Quod ubi Annibali nunciatum eſt, *Cum eo nimirum*, inquit, *hoſte res eſt, qui nec bonam nec malam ferre fortunam poteſt. Seu vicit, ferociter inſtat victis; ſeu victus eſt, inſtaurat cum victoribus certamen.* Signa inde canere juſſit, copias educit. Pugnatum utrimque aliquanto quàm pridie acriùs eſt; Pœnis ad (6) obtinendum heſternum decus adnitentibus; Romanis ad demendam ignominiam. (7) Siniſtra ala ab Romanis, & cohortes quæ amiſerant ſigna, in prima acie pugnabant, & legio viceſima ab dextro cornu inſtructa. L. Cornelius Lentulus & C. Claudius Nero legati, cornibus præ- *Tertium prælium.*

habent ſcripti & editi vetuſtiores.

6 *Obtinendum*] Retinendum, conſervandum.

7 *Siniſtra ala ... & legio viceſima*] Pronunciaverat Marcellus ſe in primam aciem inducturum eos a quibus pridie fuga orta eſſet: at pridie fuga oritur a dextra ala, ac deinde duodeviceſima legione. In alterutro peccatum eſt. An ab Livio? vix credibile eſt. Ergo a Librariis.

U.c.543. 2.C.209. erant: Marcellus mediam aciem, hortator testisque præsens, firmabat. Ab Annibale Hispani primam obtinebant frontem, & id roboris in omni exercitu erat. Quum anceps diu pugna esset. Annibal elephantos in primam aciem induci jussit; si quem injicere ea res tumultum ac pavorem posset. Et primò turbarunt signa ordinesque, & partim occulcatis, partim dissipatis terrore qui circà erant, nudaverant unâ parte aciem: latiúsque fuga manasset, ni C. Decimius Flavus tribunus militum, (8) signo arrepto primi Hastati, manipulum ejus signi se sequi jussisset. Duxit ubi maximè tumultum conglobatæ belluæ faciebant, pilaque in eas conjici jussit. Hæsere omnia tela, haud difficili ex propinquo in tanta corpora ictu, (9) & tum confertâ turbâ: sed ut non omnes vulnerati sunt; ita in quorum tergis infixa stetere pila, (1) (ut est genus anceps) in fugam versi etiam integros avertêre. Tum jam non unus manipulus, sed pro se quisque miles, qui modò assequi agmen fugientium elephantorum poterat, pila conjicere: eò magis ruere in suos belluæ; tantóque majorem stragem edere, quàm inter hostes ediderant, (2) quantò acriùs

8 *Signo .... primi Hastati*] Signo primi manipuli hastatorum.

9 *Et tum confertâ turbâ*] Ipsa elephantorum corpora ob molem patent ictibus: sed *tum* eo magis quòd conferta erat turba.

1 *Ut est genus anceps*] Ut bellua illa ejusmodi est, quæ tam in suos quàm in hostes ruat.

2 *Quanto acriùs pavor consternatam agit*] Intellige belluam illam; illam belluæ indolem & naturam. Hoc ideo notamus, non quòd aliquid obscurum sit, sed quia præcessit vox *belluæ* numero plurali: unde offendere posse videretur subsequens nomen singulare *consternatam*. De re magis quàm de verbis laborat Livius.

pavor consternatam agit, quàm insidentis magistri imperio regitur. In perturbatam transcursu belluarum aciem signa inferunt Romani pedites; & haud magno certamine dissipatos trepidantesque avertunt. Tum in fugientes equitatum immittit Marcellus, nec antè finis sequendi est factus, quàm in castra paventes compulsi sunt. Nam super alia quæ terrorem trepidationemque facerent, elephanti quoque duo in ipsa porta corruerant, coactique erant milites per fossam vallumque ruere in castra: ibi maxima hostium cædes facta: cæsa ad octo millia hominum, quinque elephanti. Nec Romanis incruenta victoria fuit: mille ferme & septingenti de duabus legionibus, & sociorum supra mille & trecentos occisi: vulnerati permulti civium sociorumque. Annibal nocte proxima castra movit. Cupientem insequi Marcellum prohibuit multitudo sauciorum. Speculatores qui prosequerentur agmen missi, postero die retulerunt, Bruttios Annibalem petere. U.c.543. A.C.209. *Vincit Marcellus.*

XV. Iisdem ferè diebus & ad Q. Fulvium consulem Hirpini, & Lucani, & Volscentes, traditis præsidiis Annibalis, quæ in urbibus habebant, dediderunt sese, clementerque a consule, cum verborum tantùm castigatione ob errorem præteritum, accepti. Et Bruttiis similis spes veniæ facta est; quum ab iis Vibius & Pactius fratres, longè nobilissimi generis ejus, eamdem, quæ data Lucanis erat, conditionem deditionis petentes venissent. Q. Fabius consul oppidum in Sallentinis Manduriam vi cepit: ibi ad quatuor millia hominum capta, & ceteræ prædæ aliquantum. Inde Tarentum profectus, in ipsis faucibus portûs po- *Fabius Tarentum oppugnat.*

U.c.543 A.C.209 fuit castra : naves, quas Livius tutandis commeatibus habuerat, partim machinationibus onerat apparatuque mœnium oppugnandorum, partim tormentis & saxis omnique missilium telorum genere instruit, onerarias quoque, non eas solùm quæ remis agerentur; ut alii machinas scalasque ad muros ferrent, alii procul ex navibus vulnerarent mœnium propugnatores. Eæ naves ab aperto mari, ut urbem aggrederentur, instructæ paratæque sunt. Et erat liberum mare, classe Punicâ, quum Philippus oppugnare Ætolos pararet, Corcyram transmissâ. In Bruttiis interim Caulonis oppugnatores, sub adventum Annibalis, ne opprimerentur, in tumulum (3) a præsenti impetu tutum se recepere. Fabium Tarentum obsidentem leve dictu momentum ad rem ingentem potiundam adjuvit. (4) Præsidium Bruttiorum datum ab Annibale Tarentini habebant : ejus præsidii præfectus deperibat amore mulierculæ, cujus frater in exercitu Fabii consulis erat. Is certior litteris sororis factus de nova consuetudine advenæ locupletis, atque inter populares tam honorati, spem nactus per sororem quólibet impelli amantem posse, quid speraret, ad consulem detulit : quæ quum haud vana cogitatio visa esset, pro perfuga jussus Tarentum transire, ac per sororem præfecto conciliatus, primò occultè animum ejus tentando, dein satis exploratâ levitate, blanditiis muliebribus perpulit eum ad proditionem custodiæ loci, cui præ-

Tarentum proditione captum.

3 *A præsenti impetu tutum*] Post hæc verba delevimus voces, *ad cetera inopem*, quas ignorant scripti & editi priores.

4 *Præsidium Bruttiorum*] Id est, cohortem Bruttiorum, quæ in quamdam muri partem præsidium agitabat.

positus erat. Ubi & ratio agendæ rei, & tempus convenit, miles, nocte per intervalla stationum clam ex urbe emissus, ea quæ acta erant, (5) quæque, ut agerentur, convenerat, ad consulem refert. Fabius vigiliâ primâ, dato signo iis qui in arce erant, quique custodiam portûs habebant, ipse circuito portu ab regione urbis in Orientem versa occultus consedit. Canere inde tubæ simul ab arce, simul a portu & a navibus, quæ ab aperto mari appulsæ erant; clamorque undique cum ingenti tumultu, unde minimum periculi erat, de industria ortus. Consul interim silentio continebat suos. Igitur Democrates, qui præfectus antea classis fuerat, fortè illo loco præpositus, postquam quieta omnia circa se vidit, alias partes eo tumultu personare, ut captæ urbis interdum excitaretur clamor, veritus ne inter cunctationem suam consul aliquam vim faceret, signaque inferret (6), præsidium ad arcem, unde maximè terribilis accidebat sonus, traducit. Fabius, quum & ex temporis spatio, & ex silentio ipso (quòd, ubi paulo antè strepebant excitantes vocantesque ad arma, inde nulla accidebat vox) deductas custodias sensisset; ferri scalas ad eam partem muri, quâ Bruttiorum cohortem præsidium agitare proditionis conciliator nunciaverat, jubet. Eâ primùm est captus murus, adjuvantibus recipientibusque Bruttiis; & transcensum in urbem

U.C. 543. a.C. 209.

5 *Quæque, ut agerentur, convenerat*] Quæque agenda convenerat: ut paulò antè, *ubi & ratio agendæ rei & tempus convenit.* Ita codices optimi: alii videntur scripsisse *convenerant*, ne verbum numero discreparet a præcedenti *agerentur.*

6 *Præsidium*] Eam militum manum, cum qua locum sibi attributum tuebatur.

U.c.543. a.C.209. est: inde & proxima refracta porta, ut frequenti agmine signa inferrentur. Tum clamore sublato, sub ortum ferme lucis, nullo obvio armato in forum perveniunt; omnesque undique, qui ad arcem portumque pugnabant, in se converterunt.

XVI. Prœlium in aditu fori majore impetu, quàm perseverantiâ commissum est: non animo, non armis, non arte belli, non vigore aut viribus corporis, par Romano Tarentinus erat. Igitur pilis tantùm conjectis, priùs penè quàm confererent manus, terga dederunt, dilapsique per nota urbis itinera in suas amicorumque domos. Duo ex ducibus Nico & Democrates, fortiter pugnantes cecidere. Philomenus, qui proditionis ad Annibalem auctor fuerat, quum citato equo ex prœlio avectus esset; vagus paulo post equus errans per urbem cognitus; corpus nusquam inventum est: creditum vulgò est, in puteum apertum ex equo præcipitasse. Carthalonem autem præfectum præsidii Punici, (7) cum commemoratione paterni hospitii positis armis venientem ad consulem, miles obvius obtruncat. (8) Alii alios passim sine discrimine armatos, inermes, cæ-

7 *Cum commemoratione paterni hospitii... venientem ad consulem*] Quum veniret ad consulem, commemorans sibi paternum esse cum eo hospitium Intelligendus est autem Carthalo id commemorasse, non apud consulem, quem antequam adiret occisus est; sed apud eos quos circa se habebat.

8 *Alii alios passim... cædunt*] Si nihil hîc mendosum est, *alii alios* non, ut vulgò, exponetur, *hi* quidem *hos cædunt*, *illi* verò *alios*; sed *reliqua multitudo militum Rom. cædunt passim alios quoslibet hostes*. At potiùs suspicaremur in vice vocis optimè suppleri posse ex sensu *Romani milites*.

dunt, Carthaginienſes Tarentinoſque pariter. Bruttii quoque multi interfecti, ſeu per errorem, ſeu vetere in eos inſito odio, ſeu ad proditionis famam (ut vi potiùs atque armis captum Tarentum videretur) exſtinguendam. Tum ab cæde ad diripiendam urbem diſcurſum: millia triginta ſervilium capitum dicuntur capti; argenti vis ingens facti ſignatique; (9) auri octoginta ſeptem millia pondo; ſigna tabulæque, prope ut Syracuſarum ornamenta æquaverint. Sed majore animo generis ejus prædâ abſtinuit Fabius quàm Marcellus; qui interroganti ſcribæ, (1) quid fieri ſignis vellet, (ingentis magnitudinis dii ſunt, (2) ſuo quiſque habitu in modum pugnantium formati) *Deos iratos Tarentinis relinqui* juſſit. Murus inde, qui urbem ab arce dirimebat, dirutus eſt ac disjectus. Dum hæc Tarenti aguntur, Annibal, iis qui Cauloniam obſidebant in deditionem acceptis, auditâ oppugnatione Tarenti, die noctuque curſim agmine acto, quum ſe-

U.c.543. a.C.209.

Accurrit Annibal, ſerum poſt urbem captam, ptam auxilium.

9 *Auri octoginta ſeptem millia pondo*] Ponderis noſtratis 135937, ſelibræ, ſeu marcæ, cum unciis 4. Scripti & editi Veteres conſtanter habent *octoginta tria millia.*

1 *Quid fieri ſignis vellet, ingentis magnitudinis dii ſunt*] An omnia Tarentina ſigna ingentis magnitudinis erant, nec quemquam deorum exhibebant, niſi in modum pugnantis formatum? Plutarchus, qui in tota hac narratione Livium intuitus eſt, facit ſcribam interrogantem, non quid de *ſignis*, ſed quid de *diis* Tarentinorum fieri vellet Fabius; tunc optimè quadrat Fabii reſponſum jubentis *deos iratos Tarentinis relinqui.* Omnino videtur eſſe aliquid in hiſce Livii verbis depravatum aut omiſſum.

2 *Suo quiſque habitu in modum pugnantium formati*] Ita formati in pugnantium modum, ut tamen ſuum quiſque habitum peculiarem & propria inſignia retineret.

U.c.543. a.C.209. ſtinans ad opem ferendam, captam urbem audiſſet; *Et Romani*, inquit, *ſuum Annibalem habent: eâdem, quâ ceperamus, arte Tarentum amiſimus.* Ne tamen fugientis modo convertiſſe agmen videretur, (3) quo conſtituerat loco, quinque millia ferme ab urbe poſuit caſtra: ibi paucos moratus dies, Metapontum ſeſe recepit: inde duos Metapontinos cum litteris principum ejus civitatis ab Fabium Tarentum mittit, fidem ab conſule accepturos, impunita iis priora fore, ſi Metapontum ei cum præſidio Punico prodidiſſent. Fabius vera, quæ afferrent, eſſe ratus, diem quâ acceſſurus eſſet Metapontum, conſtituit; litteraſque ad principes dedit, quæ ad Annibalem delatæ ſunt. Enimvero lætus ſucceſſu fraudis, ſi ne Fabius quidem dolo invictus fuiſſet, haud procul Metaponto inſidias ponit. Fabio auſpicanti priuſquam egrederetur ab Tarento, aves ſemel atque iterum non addixerunt: hoſtiâ quoque cæsâ conſulenti deos haruſpex, cavendum a fraude hoſtili & ab inſidiis, prædixit. Metapontini, poſtquam ad conſtitutam non venerat diem, remiſſi ut cunctantem hortarentur, repentè comprehenſi, metu gravioris quæſtionis, detegunt inſidias.

Hiſpaniæ res Romanis ſecundæ.

XVII. Æſtatis ejus principio, quâ hæc agebantur, P. Scipio in Hiſpania, quum hiemem totam reconciliandis barbarorum animis, partim donis, partim remiſſione obſidum captivorumque abſumpſiſſet; Edeſco ad eum, clarus inter duces Hiſpanos, venit. Erant conjux liberique ejus apud Romanos. Sed præter eam cauſam etiam velut fortuita inclinatio animo-

3 *Quo conſtitueret loco*] men, ſive ſtare juſſerat. Quo loco conſtituerat ag-

rum, quæ Hiſpaniam omnem averterat ad Ro- U.c.543.
manum a Punico imperio, traxit eum. Eadem a.C.209.
cauſa Indibili Mandonioque fuit, haud dubiè omnis Hiſpaniæ principibus, cum omni populari um manu, relicto Aſdrubale, ſecedendi in imminentes caſtris ejus tumulos, unde per continentia juga tutus receptus ad Romanos eſſet. Aſdrubal, quum hoſtium res tantis augeſcere incrementis cerneret, ſuas imminui, ac fore ut, niſi audendo aliquid moveret, quâ cœpiſſent, fluerent; dimicare quamprimum ſtatuit. Scipio avidior etiam certaminis erat, quum eâ ſpe, quam ſucceſſus rerum augebat, tum quòd, priuſquam jungerentur hoſtium exercitus, cum uno dimicare duce exercituque, quàm ſimul cum univerſis, malebat. Ceterùm, etiam ſi cum pluribus pariter dimicandum foret, arte quadam copias auxerat: nam quum videret nullum eſſe navium uſum, quia vacua omnis Hiſpaniæ ora claſſibus Punicis erat, ſubductis navibus Tarracone, navales ſocios terreſtribus copiis addidit. Et armorum affatim erat captorum Carthagine, & quæ poſt captam eam fecerat, tanto opificum numero incluſo. Cum iis copiis Scipio veris principio ab Tarracone egreſſus (jam enim & Lælius redierat ab Roma, ſine quo nihil majoris rei motum volebat) ducere ad hoſtem pergit. Per omnia pacata eunti, ut cujuſque populi fines tranſiret, proſequentibus excipientibuſque ſociis, Indibilis & Mandonius cum ſuis copiis occurrerunt. Indibilis pro utroque locutus, haud- *Indibilis*
quaquam ut barbarus ſtolidè incautéque, ſed & *Man-*
potiùs cum verecunda gravitate; propiorque *donius ad*
excuſanti tranſitionem ut neceſſariam, quàm *Rom. de-*
glorianti eam velut primam occaſionem raptam. *ſciunt.*
Scire enim ſe, transfugæ nomen exſecrabile ve-

U.c.543. a.C.209. *teribus ſociis, novis ſuſpectum eſſe: neque eum ſe reprehendere morem hominum,* (4) *ſi tamen anceps odium cauſa, non nomen faciat.* Merita inde ſua in duces Carthaginienſes commemoravit, avaritiam contrà eorum ſuperbiamque, & omnis generis injurias in ſe atque populares. *Itaque corpus duntaxat ſuum ad id tempus apud eos fuiſſe; animum jam pridem ibi eſſe, ubi* (5) *jus ac fas crederent coli. Ad deos quoque confugere ſupplices; qui nequeant hominum vim atque injurias pati. Sed id Scipionem orare, ut tranſitio ſibi nec fraudi apud eum, nec honori ſit: quales ex hac die experiundo cognorit, perinde operæ eorum pretium faceret.* Ita prorſus reſpondet facturum Romanus; nec pro transfugis habiturum, qui non duxerint ſocietatem ratam, ubi nec divini quidquam nec humani ſanctum eſſet. Productæ deinde in conſpectum iis conjuges liberique lacrymantibus gaudio redduntur, atque eo die in hoſpitium abducti: poſtero die accepta fides, dimiſſique ad copias adducendas. Iiſdem deinde caſtris tendebant, donec ducibus iis ad hoſtem perventum eſt.

Ad Aſdrubalem contendit Scipio.

XVIII. Proximus Carthaginienſium exercitus Aſdrubalis prope urbem Bæculam erat: pro caſtris equitum ſtationes habebat. In eas velites (6) anteſignanique, & qui primi agminis erant, advenientes ex itinere, priuſquam caſtris locum caperent, adeo contemptim impetum fecerunt, ut facilè appareret, quid utrique parti animorum eſſet. In caſtra trepidâ fu-

4 *Si tamen anceps odium*] Si tamen geminum illud odium tum a veteribus ſociis, tum a novis, cauſa uniuſcujuſque inſpecta, non nomen ipſum transfugæ faciat.

5 *Jus ac fas*] Vide I. 32.

6 *Anteſignani*] Vide II. 20.

gâ compulsi equites sunt ; signaque Romana portis prope ipsis illata. Atque illo quidem die irritatis tantùm ad certamen animis, castra Romani posuerunt. Nocte Asdrubal in tumulum copias recipit, plano campo in summo patentem : (7) fluvius ab tergo ; antè circáque velut ripa præceps oram ejus omnem cingebat. Suberat & altera inferior (8) summissa fastigio planities : eam quoque altera crepido haud facilior in adscensum ambibat. In hunc inferiorem campum postero die Asdrubal, postquam stantem pro castris hostium aciem vidit, equites Numidas, leviumque armorum Baleares & Afros demisit. Scipio circumvectus ordines signaque, ostendebat, *hostem prædamnatâ spe æquo dimicandi campo, captantem tumulos ; loci fiduciâ, non virtutis armorumque, stare in conspectu : sed altiora mœnia habuisse Carthaginem, quæ transscendisset miles Romanus. Nec tumulos, nec arcem, ne mare quidem armis obstitisse suis :* (9) *ad id fore altitudines, quasi cepissent hostes, ut per præcipitia & prærupta salientes fugerent : eam quoque se illis fugam clausurum.* Cohortesque duas, alteram tenere fauces vallis, per quam deferretur amnis, jubet ; alteram, viam insidere, quæ ab urbe per tumuli obliqua in agros ferret : ipse expeditos, qui pridie stationes hostium pepulerant, ad levem armaturam infimo stantem supercilio, ducit. U.c.543. a.C.209.

7 *Fluvius ab tergo*] Fluvius erat ab tergo castrorum & tumuli : in fronte ac lateribus velut quædam ripa præceps oram omnem campi illius, qui in summo tumulo erat, cingebat.

8 *Summissa fastigio*] In proclive incurvata.

9 *Ad id fore altitudines*] Nihil aliud profuturas hostibus altitudines quas cepissent, nisi ut fuga illis impeditior fieret, per præcipitia & prærupta salientibus.

U.c.543 a.C.209. *Aggreditur hostem.*

Per aspreta primò, nihil aliud quàm viâ impediti, iere: deinde, ut sub ictum venerunt, telorum primò omnis generis vis ingens effusa est in eos: ipsi contrà, saxa, quæ locus strata passim, (1) omnia ferme missilia, præbet, ingerere, non milites solùm, sed etiam turba calonum immista armatis. Ceterùm, quanquam adscensus difficilis erat, & prope obruebantur telis saxisque, assuetudine tamen succedendi muros, & pertinaciâ animi, subierunt primi. Qui simul cepere aliquid æqui loci, ubi firmo consisterent gradu, levem & concursatorem hostem, atque intervallo tutum, quum procul missilibus pugna eluditur, instabilem eumdem ad cominus conserendas manus, expulerunt loco, & cum cæde magna in aciem altiori superstantem tumulo impegere. Inde Scipio, jussis adversùs mediam evadere aciem victoribus, ceteras copias cum Lælio dividit; atque eum parte dextrâ tumuli circumire, donec mollioris ascensûs viam inveniret, jubet. Ipse ab læva, circuitu haud magno, in transversos hostes incurrit. Inde primò turbata acies est, dum ad circumsonantem undique clamorem flectere cornua & obvertere ordines volunt. Hoc tumultu & Lælius subiit; &, dum pedem referunt, ne ab tergo vulnerarentur, (2) laxata prima acies, locusque ad evadendum & mediis datus est, qui per tam iniquum locum, stantibus integris ordinibus, elephantis-

1 *Omnia ferme missilia*] Quæ quidam saxa omnia ferme erant ejusmodi, ut manu capi & mitti possent.

2 *Laxata prima acies*] Laxata est prima acies Pœnorum, locusque datus est ad subeundum in altiorem tumulum mediæ quoque Romanorum aciei: quæ numquam subiisset, si stetissent integri hostium ordines, elephantique ante signa locati mansissent.

que ante signa locatis, nunquam evasissent. Quum ab omni parte cædes fieret, Scipio, qui lævo cornu in dextrum incucurrerat, maximè in nuda hostium latera pugnabat. Et jam ne fugæ quidem patebat locus: nam & stationes utrimque Romanæ dextrâ lævâque insederant vias: & portam castrorum ducis principumque fuga clauserat; additâ trepidatione elephantorum, quos territos æquè atque hostes timebant. Cæsa igitur ad octo millia hominum. U.c.543. a.C.209. *Vincit.*

XIX. (3) Asdrubal jam antequam dimicaret, pecuniâ raptâ, elephantisque præmissis, quàm plurimos poterat de fuga excipiens, præter Tagum flumen ad Pyrenæum tendit. Scipio castris hostium potitus, quum præter libera capita omnem prædam militibus concessisset, in recensendis captivis decem millia peditum; duo millia equitum invenit; ex iis Hispanos sine pretio omnes domum dimisit: Afros vendere quæstorem jussit. Circumfusa inde multitudo Hispanorum & antè deditorum, & pridie captorum, regem eum ingenti consensu appellavit. Tum Scipio, silentio per præconem facto, *sibi maximum* (4) *nomen Imperatoris esse* pellari. *Scipio vetat se regem ap-*

3 *Asdrubal jam antequam*] Asdrubal, pecuniâ raptâ jam antequam dimicaret; elephantisque præmissis, postquam fugæ initium fieri vidit. Non enim elephantos dimisit ante pugnam, ut patet ex iis quæ modò a Livio narrata sunt.

4 *Nomen Imperatoris... quo se milites sui appellassent*] Hic nomen *Imperatoris* accipiendum est, non vulgari sensu pro duce tantùm exercitûs, sed pro eo duce, qui hostibus magno prœlio fusis a militibus *Imperator* salutatus est: *prisco erga duces honore qui bene gestâ republicâ gaudio & impetu victoris exercitûs conclamabantur.* Tac. l. III. Ann. c. 74. Hujus acclamationis sensus ac mens erat, ut mi-

U.c.543. a.C.209. dixit, *quo se milites sui appellassent: regium nomen alibi magnum, Romæ intolerabile esse.* (5) *Regalem animum in se esse, si id in hominis ingenio amplissimum ducerent, tacitè judicarent;* (6) *vocis usurpatione abstinerent.* Senfere etiam barbari magnitudinem animi; cujus miraculo nominis alii mortales stuperent, id (7) ex tam alto fastigio aspernantis. Dona inde regulis principibusque Hispanorum divisa, & ex magna copia captorum equorum trecentos, quos vellet, eligere Indibilem jussit. Quum Afros venderet jussu imperatoris quæstor, puerum adultum inter eos formâ insigni, quum audisset regii generis esse, ad Scipionem misit. Quem quum percunctaretur Scipio, *quis, & cujas, & cur id ætatis in castris fuisset; Numidam esse,* ait: *Massivam populares vocare: orbum a patre relictum, apud maternum avum Galam regem Numidarum* (8) *eductum, cum avunculo Masinissa qui nuper cum equitatu subsidio Carthaginiensibus venisset, in Hispaniam trajecisse. Prohibitum propter ætatem a Masinissa, nunquam antè prœlium iniisse. Eo die quo pugnatum cum Romanis esset, inscio avunculo, clam armis equoque sumpto, in aciem exisse: ibi prolapso equo*

Massiva Numida.

lites dignum sibi imperatorem contigisse testarentur. Ei demum jure concedebatur illa appellatio, qui decem millia hostium occidisset.

5 *Regalem animum in se esse.... tacitè judicarent*] Permittit Hispanis Scipio, velintne, tacitè judicare regalem in se animum esse; non id ipse de se affirmat, quod esset arrogantiæ.

6 *Vocis usurpatione abstinerent*] Nomen ipsum regis sibi deferre, se nomine regis compellare ne vellent.

7 *Ex tam alto fastigio*] Quasi ex alto despicientis hujus nominis magnitudinem, velut infra se positam.

8 *Eductum*] Pro *educatum.*

effusum in præceps, captum ab Romanis esse. Scipio quum asservari Numidam jussisset, quæ pro tribunali agenda erant, peragit: inde quum se in prætorium recepisset, vocatum eum interrogat, *velletne ad Masinissam reverti?* Quum effusis gaudio lacrymis *cupere verò*, diceret; tum puero annulum aureum, tunicam lato clavo cum Hispano sagulo, & aurea fibula, equumque ornatum donat, jussisque prosequi quoad vellet equitibus, dimisit. U.c.443. a.C.209. *Remittitur a Scipione ad avunculum Masinissam.*

XX. De bello inde consilium habitum: & auctoribus quibusdam, ut confestim Asdrubalem consequeretur, anceps id ratus, ne Mago atque alter Asdrubal cum eo jungerent copias præsidio tantùm ad insidendum Pyrenæum misso, ipse reliquum æstatis recipiendis in fidem Hispaniæ populis absumpsit. Paucis post prœlium factum ab Bæculam diebus, quum Scipio rediens jam Tarraconem saltu Castulonensi excessisset; Asdrubal Gisgonis filius & Mago imperatores ex ulteriore Hispania ad Asdrubalem venere, serum post malè gestam rem auxilium, consilio in cetera exsequenda belli haud parum opportuni. Ibi conferentibus, quid in cujusque provinciæ regione animorum Hispanis esset, unus Asdrubal Gisgonis, ultimam Hispaniæ oram, quæ ad Oceanum & Gades vergit, ignaram adhuc Romanorum esse, eoque Carthaginiensibus satis fidam censebat. Inter Asdrubalem alterum & Magonem constabat, *beneficiis Scipionis occupatos omnium animos publicè privatimque esse; nec transitionibus finem antè fore, quàm omnes Hispani milites aut in ultima Hispaniæ amoti, aut traducti in Galliam forent. Itaque, etiamsi senatus Carthaginiensium non censuisset, eundum tamen Asdrubali fuisse in Italiam, ubi belli caput rerumque summa esset;* *Asdrubali A. F. se conjungunt Asdrubal G. F. & Mago.* *Pœnorum consilia.*

U.c.543 a.C.209. *simul, ut Hispanos omnes procul ab nomine Scipionis ex Hispania abduceret: exercitum ejus quum transitionibus, tum adverso prœlio imminutum,* (9) *Hispanis repleri militibus. Et Magonem, Asdrubali Gisgonis filio tradito exercitu, ipsum cum grandi pecunia ad conducenda mercede auxilia in Baleares trajicere. Asdrubalem Gisgonis cum exercitu penitus in Lusitaniam abire; nec cum Romanis manus conserere. Masiniſſæ ex omni equitatu quod roboris esset, tria millia equitum expleri: eumque vagum per* (1) *citeriorem Hispaniam sociis opem ferre, hostium oppida atque agros populari.* His decretis, ad exsequenda quæ statuerant duces digressi. Hæc eo anno in Hispania acta. Romæ fama Scipionis in dies crescere: Fabio Tarentum captum astu magis quàm virtute, gloriæ tamen esse: Fulvii senescere fama: Marcellus etiam adverso rumore esse, super quàm quòd primò malè pugnaverat, quia vagante per Italiam Annibale mediâ æstate Venusiam in tecta milites abduxisset. Inimicus erat ei C. Publicius Bibulus tribunus plebis. Is jam a prima pugna, quæ adversa fuerat, assiduis concionibus infamem invisumque plebei Claudium fecerat, & jam de imperio abrogando ejus agebat; quum tamen necessarii Claudii obtinuerunt, ut relicto Venusiæ legato, Marcellus Romam rediret (2) ad purganda

9 *Hispanis repleri militibus*] Supple, *oportere*: quæ vox latet quodammodo inclusa in τῷ *eundum*, quòd in præcedenti membro reperitur. Idem dictum puta de aliis omnibus verbis infinitivi modi, quæ in hac eadem oratione deinceps occurrunt.

1 *Citeriorem Hispaniam*] Quum hîc Pœni loquantur, ea quæ dicitur hoc loco *citerior* Hispania intelligenda videtur quam Romani vocabant *ulteriorem*, nempe ab Ibero amne ad Oceanum.

2 *Ad purganda ea quæ inimici decernerent*] Ad pur-

ea quæ inimici decernerent; nec de imperio ejus abrogando, abſente ipſo, ageretur. Fortè ſub idem tempus & Marcellus ad deprecandam gnominiam, & Q. Fulvius conſul comitiorum cauſâ Romam venit. U.c.543. a.C.209.

XXI. Actum de imperio Marcelli in circo Flaminio eſt, ingenti concurſu plebiſque & omnium ordinum. Accuſavitque tribunus plebis non Marcellum modò, ſed omnem nobilitatem. *Fraude eorum & cunctatione fieri, ut Annibal decimum jam annum Italiam provinciam habeat; diutius ibi quàm Carthagine vixerit. Habere fructum imperii prorogati Marcello populum Romanum: bis cæſum exercitum ejus æſtiva Venuſiæ ſub tectis agere.* Hanc tribuni orationem ita obruit Marcellus commemoratione rerum ſuarum, ut non rogatio ſolùm de imperio ejus abrogando antiquaretur; ſed poſtero die conſulem eum ingenti conſenſu centuriæ omnes crearent. Additur collega T. Quintius Criſpinus, qui tum prætor erat. Poſtero die prætores creati P. Licinius Craſſus Dives, pontifex maximus, P. Licinius Varus, Sex. Julius Cæſar, Q. Claudius Flamen. Comitiorum ipſorum diebus ſollicita civitas de Etruriæ defectione fuit. Principium ejus rei ab Arretinis fieri, C. Calpurnius ſcripſerat, qui eam provinciam proprætor obtinebat. Itaque confeſtim eò miſſus Marcellus conſul deſignatus, qui rem inſpiceret, ac, ſi digna videretur, exercitu accito bellum ex Apulia in Etruriam transferret. Eo metu compreſſi Etruſci quieverunt. Tarentinorum legatis pacem petentibus cum libertate ac legibus ſuis, reſponſum ab ſenatu eſt,

Accuſatur Marcellus.

Abſolvitur & Coſ. creatur.

ganda crimina, quibus freti in eum ſententias dicerent, inimici graves & atroces

U.c.543. a.C.209. ut redirent quum Fabius consul Romam venisset. Ludi & Romani & plebeii eo anno in singulos dies instaurati. Ædiles curules fuere L. Cornelius Caudinus, & Servius Sulpicius Galba; plebeii, C. Servilius, & Q. Cæcilius Metellus. (3) Servilium negabant jure aut tribunum plebis fuisse, aut ædilem esse; quòd patrem ejus quem triumvirum (4) agrarium occisum a Boiis circa Mutinam esse opinio per decem annos fuerat, vivere atque in hostium potestate esse satis constabat.

U.c.544. a.C.208. M. Claudio V. T. Quintio Coss. XXII. Undecimo anno Punici belli consulatum inierunt M. Marcellus quintùm (ut numeretur consulatus, quem vitio creatus non gessit) & T. Quintius Crispinus. (5) Utrisque consulibus Italia decreta provincia est, & duo consulares prioris anni exercitus: tertius tum erat Venusiæ, cui M. Marcellus præfuerat; ita ut ex tribus eligerent duo, quos vellent; tertius ei traderetur, cui Tarentum & Sallentini provincia eveniisset. Ceteræ provinciæ ita divisæ prætoribus. P. Licinio Varo urbana, P. Licinio Crasso pontifici maximo peregrina, &, quò senatus censuisset; Sex. Julio Cæsari Sicilia, Q. Claudio Flamini Tarentum. Prorogatum imperium in annum est Q. Fulvio Flacco, ut provinciam Capuam, quæ T. Quintii prætoris fuerat, cum una legione obtineret: pro-

Provinciarum divisio.

3 *Servilium negabant jure aut tribunum plebis fuisse, aut ædilem esse*] Quia nempe vetabant leges quemquam, patre qui curuli sellâ sedisset vivo, aut tribunum, aut ædilem plebis esse. Vide lib. XXX, 19.

4 *Agrarium*] Agris metandis præpositum. Vide lib. XXI, 25.

5 *Utrisque consulibus, &c.*] Ita scripti & editi veteres, pro vulgato *utrique consulum*... &c. *duo consulum exercitus.*

ogatum & C. Hostilio Tubulo est, ut pro- U.C.544. A.C.208.
prætore in Etruriam ad duas legiones succederet C. Calpurnio: prorogatum & L. Veturio Philoni est, ut proprætore Galliam eamdem provinciam cum iisdem duabus legionibus obtineret, quibus prætor obtinuisset. Quod in L. Veturio, idem in C. Aurunculeio decretum ab senatu, latumque de prorogando imperio ad populum est, qui prætor Sardiniam provinciam cum duabus legionibus obtinuerat: additæ ei ad præsidium provinciæ quinquaginta naves, quas P. Scipio ex Hispania misisset. (6) Et P. Scipioni, & M. Silano suæ Hispaniæ, suique exercitus in annum decreti. Scipio, ex octoginta navibus, quas aut secum ex Italia adductas, aut captas Carthagine habebat, quinquaginta in Sardiniam transmittere jussus; quia fama erat, magnum navalem apparatum eo anno Carthagine esse; ducentis navibus omnem oram Italiæ, Siciliæque, ac Sardiniæ impleturos. Et in Sicilia ita divisa res est. Sex. Cæsari exercitus Cannensis est datus. M. Valerius Lævinus (ei quoque enim prorogatum imperium est) classem quæ ad Siciliam erat navium septuaginta obtineret. Adderet eò triginta naves, quæ ad Tarentum priore anno fuerant: cum ea centum navium classe, si videretur ei, prædatum in Africam trajiceret. Et P. Sulpicio, ut eâdem classe Macedoniam Græciamque provinciam haberet, prorogatum in annum imperium est. De duabus, quæ ad urbem Romam fuerant, legionibus, nihil mutatum. Supplementum, quò opus esset, scri-

6 *Et P. Scipioni*] Supra 7. Scipioni Silanoque prorogatum imperium dicitur non in annum, sed donec revocati ab senatu forent.

U.c.544 a.C.208 berent consules, permissum. Unâ & viginti
Legiones. legionibus eo anno defensum imperium Roma-
num est. Et P. Licinio Varo prætori urbis ne-
gotium datum, *ut naves longas triginta vete-
res reficeret, quæ Ostiæ erant, & viginti no-
vas sociis navalibus impleret; ut quinqua-
ginta navium classe oram maris vicinam urbi
Romanæ tueri posset.* C. Calpurnius vetitus ab
Arretio movere exercitum, nisi quum suc-
cessor venisset. (7) Eidem & Tubulo imperatum,
ut (8) inde præcipuè caveret, ne qua nova con-
silia caperentur.

XXIII. Prætores in provincias profecti
Consules religio tenebat, quòd, prodigiis ali-
quot nunciatis, non facilè litabant. Et ex Cam-
pania nunciata erant, Capuæ duas ædes, For
tunæ, & Martis, & sepulcra aliquot de cœlo
Prodi- tacta; Cumis (adeo minimis etiam rebus pra
gia. va religio inserit deos) mures in æde Jovi
aurum rosisse; Casini examen apum ingens in
foro consedisse; & Ostiæ murum portamque
de cœlo tactam; Cære vulturium volasse in
ædem Jovis; Vulsiniis sanguine lacum manas-
se. Horum prodigiorum causâ diem unum sup
Vix pro plicatio fuit. Per dies aliquot hostiæ majore
curata. sine litatione cæsæ, diuque non impetrata pa-
deûm. In capita consulum, republicâ incolu

7 *Eidem, &c.*] Scil. *Calpurnio*, donec Tubulus adveniret, *& Tubulo*, quum venisset in provinciam, *imperatum*, ut... caverent. Ita leviss imâ mutatione emendatum est vulgatum, *idem & Tubulo imperatum*, ut.... caveret. Tubulus, qui non nisi initio anni successurus erat in provinciam non poterat uni urbi custodiendæ alligari, donec successor, qui nullus erat venisset.

8 *Inde*] Ab Arretio, quæ urbs tum Romanis valde suspecta erat.

ii, exitiabilis prodigiorum eventus vertit. Lu- U.c 544. a.C. 208.
i Apollinares, Q Fulvio, Ap. Claudio con-
ulibus, a P. Cornelio Sulla prætore urbis pri-
ùm facti erant: inde omnes deinceps præto-
es urbani fecerant; (9) sed in unum annum vo-
ebant, dieque incertâ faciebant. Eo anno pe-
ilentia gravis incidit in urbem agrosque; quæ *Pesti-lentia.*
men magis in longos morbos quàm in per-
iciales evasit. Ejus pestilentiæ causâ; & sup-
licatum per compita totâ urbe est, & P. Li-
inius Varus prætor urbis legem ferre ad po-
ulum jussus, ut hi ludi in perpetuum in sta-
am diem voverentur. Ipse primus ita vovit,
ecitque ante diem III. Nonas Quintiles. Is *Ludi Apollina-res in perpetuum voti.*
ies deinde solemnis servatus.

XXIV. De Arretinis & fama in dies gravior, *Arretini obsides dare coacti.*
& cura crescere Patribus. Itaque C. Hostilio
criptum est, ne differret obsides ab Arretinis
ccipere; &, cui traderet Romam deducen-
los, C. Terentius Varro cum imperio missus;
qui ut advenit, extemplo Hostilius legionem
nam, quæ ante urbem castra habebat, signa
n urbem ferre jussit, præsidiaque locis idoneis
lispositit: tum in foro citatis senatoribus ob-
sides imperavit. (1) Quum senatus biduum ad
considerandum peteret tempus, aut ipsos ex-
templo dare, aut se postero die senatorum om-
nes liberos sumpturum, edixit: inde portas

9 *Sed in unum annum vovebant*] Quarto ante hunc anno jam senatus decreverat, ut ludi Apollinares in perpetuum voverentur, teste ipso Livio, XXVI. 23. Cur ei senatusconsulto obtemperatum non fuerit, statuere non possumus: nisi fortè necessarius erat populi jussus, qui hoc demum anno accedit.

1 *Quum senatus biduum... peteret tempus*] Vel delenda vox ultima, vel pro *biduum* legendum est *bidui*.

U.c.544 a.C.208 custodire jussi tribuni militum, præfectique sociûm, & centuriones, ne quis nocte urbe exiret. Id segniùs negligentiúsque factum : septem principes senatûs priusquam custodiæ in portis locarentur, ante noctem cum liberis evaserunt. Postero die luce primâ, quum senatus in forum citari cœptus esset, desiderati, bonaque eorum venierunt : a ceteris senatoribus centum viginti obsides, liberi ipsorum, accepti, traditique C. Terentio Romam deducendi. Is omnia suspectiora, quàm antè fuerant, in senatu fecit. Itaque, tanquam imminente Etrusco tumultu, (2) legionem alteram ex urbanis Arretium ducere jussus ipse C. Terentius, eamque habere in præsidio urbis. C. Hostilium cum cetero exercitu placet totam provinciam peragrare, & cavere, ne qua occasio novare cupientibus res daretur. C. Terentius ut Arretium cum legione venit, claves portarum quum magistratus popposcisset, negantibus iis comparare, fraude amotas magis ratus, quàm negligentiâ intercidisse, ipse alias claves omnibus portis imposuit; cavitque cum cura, ut omnia in potestate sua essent. Hostilium intentiùs monuit, ut in eo spem non moturos quicquam Etruscos poneret, si, ne quid moveri posset, caviset.

De Tarentinis in senatu actum.

XXV. De Tarentinis inde magnâ contentione in senatu actum, coram Fabio; defendente ipso quos ceperat armis, aliis infensis, & plerisque æquantibus eos Campanorum noxæ pœnæque. Senatusconsultum in sententiam Manii

2 *Legionem alteram ex urbanis*] Complures scripti unâ voce auctiores sunt, & habent : *legionem unam*, nempe *alteram ex urbanis*,

cilii factum est, ut oppidum præsidio custo- U.c.544.
retur; Tarentinique omnes intra mœnia con- a.C.208.
nerentur; (3) res integra postea referretur,
ium tranquillior status Italiæ esset. Et de M. *Tum de*
ivio præfecto arcis Tarentinæ haud minore *M. Livio*
rtamine actum est; alii senatusconsulto no- *Tarenti*
ntibus præfectum, quòd ejus socordiâ Ta- *præfecto.*
ntum proditum hosti esset; aliis præmia de-
rnentibus, quòd per quinquennium arcem
tatus esset, maximéque unius ejus operâ re-
ptum Tarentum foret; (4) mediis ad censo-
s, non ad senatum notionem de eo pertinere
centibus: cujus sententiæ & Fabius fuit:
ljecit tamen, *fateri se, operâ Livii Tarentum*
ceptum, quod amici ejus vulgò in senatu jactas-
nt; neque enim recipiendum fuisse nisi amis-
m foret. Consulum alter T. Quintius Cris-
nus ad exercitum, quem Q. Fulvius Flac-
is habuerat, cum supplemento in Lucanos
t profectus. Marcellum aliæ atque aliæ obje-
æ animo religiones tenebant: in quibus, quòd
ium (5) bello Gallico ad Clastidium ædem Ho- *Ædes*
ori & Virtuti vovisset, dedicatio ejus a ponti- *Honoris*
ibus impediebatur; (6) quòd negabant unam *& Virtu-*
llam duobus rectè dedicari; quia, si de *tis.*
elo tacta, aut prodigii aliquid in ea factum
set, difficilis procuratio foret; quòd utri

3 *Res integra postea referretur*] Res postea de integro pendenda senatûs delibetioni subjiceretur.

4 *Mediis*] Iis qui mediam ntentiæ viam sequebantur.

5 *Bello Gallico ad Clastium*] Quum pugnâ eque i cecidit Gallos, & de irdumaro occiso spolia opima cepit.

6 *Quod negabant unam cellam duobus rectè dedicari*] Huic lectioni codicum & veterum editorum substitutum est vulgatum, *quòd negabant unam cellam amplius quàm uni deo rectè dedicari*, quod ab emendatrice manu profectum videtur.

U.c.544. a.C.208. deo res divina fieret, sciri non posset; (7) neque enim duobus, nisi certis, deis rite unâ hostiâ fieri: ita addita Virtutis ædes approperato opere; neque tamen ab ipso ædes eæ dedicatæ sunt. Tum demum ad exercitum, quem priore anno Venusiæ reliquerat, cum supplemento proficiscitur. Locros in Bruttiis Crispinus oppugnare conatus, quia magnam famam attulisse Fabio Tarentum rebatur, omne genus tormentorum machinarumque ex Sicilia arcessierat; & naves indidem accitæ erant, quæ vergentem ad mare partem urbis oppugnarent. Ea omissa oppugnatio est, quia Lacinium Annibal admoverat copias, & collegam eduxisse jam ab Venusia exercitum fama erat, cui conjungi volebat. Itaque in Apuliam ex Bruttiis reditum, & inter Venusiam Bantiamque, minùs trium millium passuum intervallo, consules binis castris contederant. In eamdem regionem & Annibal rediit, aversо ab Locris bello. Ibi ambo consules ingenio feroces, prope quotidie in aciem exire; haud dubiâ spe, si duobus exercitibus consularibus junctis commisisset sese hostis, debellari posse.

Ambo Coss. oppositi Annibali

XXVI. Annibal quia cum Marcello bis prio-re anno congressus vicerat victusque erat, ut, cum eodem si dimicandum foret, nec spem, nec metum ex vano haberet, ita duobus consulibus haudquaquam sese parem futurum credebat: itaque totus in suas artes versus, insidiæ locum quærebat. Levia tamen prœlia inter bina castra vario eventu fiebant; quibus

7 *Neque enim duobus, nisi certis deis*] Neque enim duobus deis rite unam hostiam immolari, nisi certò constaret utrique eam deberi: ita ut dubium non relinqueretur, utrùm huic, an illi sacrum fieret.

quum

quum extrahi æstatem posse consules crederent, nihilominus oppugnari Locros posse rati, L. Cincio, ut ex Sicilia Locros cum classe trajiceret, scribunt. Et, ut ab terra quoque oppugnari mœnia possent, ab Tarento partem exercitûs, qui in præsidio erat, duci eò jusserunt. (8) Ea ita futura per quosdam Thurinos comperta Annibali quum essent, mittit ad insidendam ab Tarento viam: ibi sub tumulo Peteliæ tria millia equitum, peditum duo, in occulto locata; in quæ inexploratò euntes Romani quum incidissent, ad duo millia armatorum cæsa, & mille ducenti ferme vivi capti: alii dissipati fugâ per agros saltusque Tarentum rediere. Tumulus erat sylvestris inter Punica & Romana castra, ab neutris primò occupatus; quia Romani, qualis pars ejus, quæ vergeret ad hostium castra, esset, ignorabant; Annibal insidiis, quàm castris aptiorem eum crediderat. Itaque nocte ad id missas aliquot Numidarum turmas medio in saltu condiderat, quorum interdiu nemo ab statione movebatur, ne aut arma, aut ipsi procul conspicerentur. Fremebant vulgò in castris Romanis, occupandum eum tumulum esse, & castello firmandum; ne, si occupatus ab Annibale foret, velut in cervicibus haberent hostem. Movit ea res Marcellum, & collegæ, *Quin imus*, inquit, *ipsi cum equitibus paucis exploratum? Subjecta res oculis nostris certius dabit consilium.* Consentiente Crispino, cum equitibus ducentis & viginti, ex quibus quadraginta Fregellani, ceteri Etrusci erant, proficiscuntur. Secuti M. Marcellus consulis filius, & A. Manlius, tribuni militum;

U.c.544. a.C.208.

Insidiis excipiuntur.

8 *Ea ita futura ... comperta Annibali quum essent*] Sic ferè supra c. 15. *quæ .. ut agerentur convenerant.*

U.c.544. a.C.208. simul & duo præfecti sociûm, L. Arennius, & Manius Aulius. Immolasse eo die quidam memoriæ prodidere consulem Marcellum, & primâ hostiâ cæsâ, jecur sine capite inventum; in secunda omnia comparuisse, quæ assolent; (9) auctum etiam visum in capite; nec id sanè haruspici placuisse, quòd secundùm trunca & turpia exta, nimis læta apparuissent.

XXVII. Ceterùm consulem Marcellum tanta cupiditas tenebat dimicandi cum Annibale, ut nunquam satis castra castris collata crederet. tum quoque vallo egrediens signum dedit, ut (1) ad locum miles esset paratus; ut si collis, in quem speculatum irent, placuisset, vasa colligerent, ac sequerentur. Exiguum campi ante castra erat: inde in collem aperta undique & conspecta ferebat via. Numidis speculator nequaquam in spem tantæ rei positus, sed, si quos vagos pabuli aut lignorum causâ longiùs a castris progressos possent excipere, signum dat, ut pariter ab suis quisque latebris exorirentur. Non antè apparuere, (2) quibus obviis ab jugo ipso consurgendum erat, quàm circumiere qui a tergo includerent viam. Tum undique omnes exorti, & clamore sublato impetum fecere. Quum in ea valle consules essent, ut neque evadere possent in jugum occupatum ab hoste, nec receptum ab tergo circumventi haberent; extrahi tamen diutius certamen potuisset, ni cœpta ab Etruscis fuga

9 *Auctum*] Majorem solito molem. *Auctum* hîc ab *auctus, ûs.*

1 *Ad locum*] Subesse mendi aliquid videtur, nisi fortè Livius *ad locum* dixit, pro *illico*, *statim*, *quantocius.*

2 *Quibus obviis ab jugo ipso consurgendum erat*] Qui consurrecturi erant ab jugo ipso obvii & oppositi Romanis adscendentibus.

pavorem ceteris injeciſſet. Non tamen omiſere pugnam deſerti ab Etruſcis Fregellani, donec integri conſules hortando, ipſique ex parte pugnando rem ſuſtinebant. Sed poſtquam vulneratos ambo conſules, Marcellum etiam tranſfixum lanceâ prolabentem ex equo moribundum vidêre, tum & ipſi (perpauci autem ſupererant) cum Criſpino conſule duobus jaculis icto, & Marcello adoleſcente, ſaucio & ipſo, effugerunt. Interfectus A. Manlius tribunus militum, & ex duobus præfectis ſociûm Manius Aulius occiſus, L. Arennius captus: & lictores conſulum quinque vivi in hoſtium poteſtatem venerunt; ceteri aut interfecti, aut cum conſule effugerunt: equites tres & quadraginta, aut in prœlio, aut in fuga ceciderunt; duodeviginti vivi capti. Tumultuatum & in caſtris fuerat, ut conſulibus irent ſubſidio; quum conſulem & filium alterius conſulis ſaucios, exiguaſque infelicis expeditionis reliquias, ad caſtra venientes cernunt. Mors Marcelli quum alioqui miſerabilis fuit, tum quòd nec pro ætate (major jam enim ſexaginta annis erat) neque pro veteris prudentia ducis, tam improvidè ſe, collegamque, & prope totam rempublicam in præceps dederat. Multos circa unam rem ambitus fecerim, ſi, quæ de Marcelli morte variant auctores, omnia exſequi velim. Ut omittam alios, L. Cœlius (3) triplicem rei geſtæ ordinem edit: unam traditam

U.C.544. a.C.208.

Marcellus occiditur.

Criſpinus vulneratus fugit.

3 *Triplicem rei geſtæ ordinem edit, unam traditam*] Hæc inter ſe genere non conveniunt, ut debeant, niſi fortè dicendum eſt, pro *ordinem*, animo ſcribentis obverſatum eſſe nomen feminini generis, putà *ſeriem*, *narrationem*: aut voces *unam*, *alteram*, *tertiam* referri non ad *ordinem*, ſed ad voces *rei geſtæ*.

U.C.544. famâ; alteram ſcriptam (4) laudatione filii, qui
A.C.208. rei geſtæ interfuerit; tertiam, quam ipſe pro inquiſita ac ſibi comperta affert. Ceterùm ita fama variat, ut tamen plerique, loci ſpeculandi causâ, caſtris egreſſum; omnes, inſidiis circumventum, tradant.

XXVIII. Annibal magnum terrorem hoſtibus morte conſulis unius, vulnere alterius, injectum eſſe ratus, ne cui deeſſet occaſioni, caſtra in tumulum, in quo pugnatum erat, extemplo transfert: ibi inventum Marcelli corpus ſepelit. Criſpinus & morte collegæ, & ſuo vulnere territus, ſilentio inſequentis noctis profectus, quos proximos nanctus eſt montes, in iis loco alto & tuto undique caſtra poſuit. Ibi duo duces ſagaciter moti ſunt, alter ad inferendam, alter ad cavendam fraudem. Annulo Marcelli ſimul cum corpore Annibal potitus erat: ejus ſigni errore (5) ne cui dolus necteretur a Pœno, metuens Criſpinus, circa civitates proximas miſerat nuncios: *occiſum collegam eſſe, annuloque ejus hoſtem potitum: ne quibus litteris crederent nomine Marcelli compoſitis.* Paulo antè hic nuncius conſulis Salapiam venerat, quum litteræ ab Annibale allatæ ſunt Marcelli nomine compoſitæ; *ſe nocte, quæ Annibal diem illum ſecutura eſſet, Salapiam venturum: ad Sala-piam ſuâ-met frau-de cap-tus.* *parati milites eſſent, qui in præſidio erant, ſi quò opera eorum opus eſſet.* Senſere Salapitani fraudem; & ab ira non defectionis modò,

4 *Laudatione filii*] Mos erat apud Romanos, ut clari viri a propinquis & ſanguine conjunctis publicâ oratione e Roſtris habitâ laudarentur. Hujuſmodi procul dubio fuit hæc laudatio Marcello vel dicta a filio, vel ſcripta quaſi dicta fuiſſet.

5 *Ne cui dolus*] Sic habent ſcripti & editi conſtanter pro vulgato *ne qui dolus, &c.*

sed etiam equitum interfectorum, rati occasionem supplicii peti, remisso retro nuncio, (perfuga autem Romanus erat) ut sine arbitro milites quæ vellent agerent, oppidanos per muros urbisque opportuna loca in stationibus disponunt; custodias vigiliasque in eam noctem intentius instruunt: circa portam, quâ venturum hostem rebantur, quod roboris in præsidio erat opponunt. Annibal quartâ vigiliâ ferme ad urbem accessit. Primi agminis erant perfugæ Romanorum, & arma Romana habebant: ii, ubi ad portam est ventum, Latinè omnes loquentes excitant vigiles, aperirique portam jubent, *consulem adesse*. Vigiles velut ad vocem eorum excitati, tumultuari, trepidare, moliri portam: (6) cataractâ dejectâ clausa erat: eam partim vectibus levant; partim funibus subducunt in tantum altitudinis, ut subire recti possent. Vixdum satis patebat iter, quum perfugæ certatim ruunt per portam, & quum sexcenti ferme intrassent, remisso fune, quo suspensa erat, cataracta magno sonitu cecidit. Salapitani, alii perfugas negligenter ex itinere suspensa humeris, ut inter pacatos, gerentes arma, invadunt; alii e turri ejus portæ murisque, saxis, sudibus, pilis, absterrent hostem. Ita inde Annibal suâmet ipse fraude captus abiit; profectusque ad Locrorum solvendam obsidionem, quam Cincius summâ vi, operibus, tormentorumque omni genere ex Sicilia advecto, oppugnabat. Magoni, jam haud ferme *solvit*. U.C.544. a.C.208. *Locrorum obsidionem*

6 *Cataractâ dejectâ clausa erat*] Porta clausa erat per cataractam dejectam. Cataracta est porta pensilis e transversis lignis ferroque in reticuli modum compacta, quæ addita principi portæ claudit aditum quum demissa est, in altum sublata aperit. Gallicè dicitur, *herse*.

U.C.544. A.C.208. fidenti retenturum defensurumque se urbem; prima spes morte nunciatâ Marcelli affulsit. Secutus inde nuncius, Annibalem, Numidarum equitatu præmisso, ipsum, quantùm accelerare posset, cum peditum agmine sequi. Itaque ubi primùm Numidas edito e speculis signo adventare sensit, & ipse patefactâ repentè portâ ferox in hostes erumpit. Et primò, magis quia improvisò id fecerat, quàm quòd par viribus esset, anceps certamen erat: deinde ut supervenere Numidæ, tantus pavor Romanis est injectus, ut passim ad mare ac naves fugerent; relictis operibus machinisque, quibus muros quatiebant. Ita adventu Annibalis soluta Locrorum obsidio est.

Crispinus nuncit Capuam. XXIX. Crispinus postquam in Bruttios profectum Annibalem sensit, exercitum, cui collega præfuerat, M. Marcellum tribunum militum Venusiam abducere jussit: ipse cum legionibus suis (7) Capuam profectus, vix lecticæ agitationem præ gravitate vulnerum patiens, Romam litteras de morte collegæ scripsit, quantoque ipse in discrimine esset. *Se comitiorum causâ non posse Romam venire; quia nec viæ laborem passurus videretur, & de Tarento sollicitus esset, ne ex Bruttiis Annibal eò converteret agmen. Legatos opus esse ad se mitti viros prudentes, cum quibus, quæ vellet, de republica loqueretur.* Hæ litteræ recitatæ magnum & luctum morte alterius consulis, & metum de

7 *Capuam profectus ... Romam litteras ... scripsit*] Intellige Crispinum scripsisse, vel ex itinere, vel etiam proficiscentem. Alioquin & negligentiæ meritò arguerentur, & Patres Romani diu antè de Marcelli morte audissent, quàm Crispini litteras acciperent: quem tamen nuncium eos ex illis litteris primùm accepisse narratio Livii indicat.

altero fecerunt. Itaque & Q. Fabium filium ad exercitum Venusiam miserunt; & ad consulem tres legati missi, Sext. Julius Cæsar, L. Licinius Pollio, L. Cincius Alimentus, quum paucis antè diebus ex Sicilia rediisset. Hi nunciare consuli jussi, ut si ad comitia ipse Romam venire non posset, dictatorem (8) in agro Romano diceret comitiorum causâ. Si consul Tarentum profectus esset, Q. Claudium prætorem placere in eam regionem inde abducere legiones, in qua plurimas sociorum urbes tueri posset. Eâdem æstate M. Valerius cum classe centum navium ex Sicilia in Africam transmisit; & ad Clupeam urbem exscensione factâ, agrum latè, nullo ferme obvio armato, vastabat: inde ad naves raptim prædatores recepti, quia repentè fama accidit, classem Punicam adventare: octoginta erant & tres naves. Cum iis haud procul Clupeâ prosperè pugnat Romanus: decem & octo navibus captis, fugatis aliis, cum magna terrestri navalique præda Lilybæum rediit. U.C.544. a.C.208. *Classis Romana populatur.*

XXX. Eâdem æstate & Philippus imploran-tibus Achæis auxilium tulit; quos & (9) Machanidas tyrannus Lacedæmoniorum finitimo bello urebat, & Ætoli navibus per fretum, quod Naupactum & Patras interfluit (Rhion incolæ vocant) exercitu trajecto, depopulati erant. Attalum quoque regem Asiæ; quia Ætoli summum gentis suæ magistratum ad eum proximo concilio detulerant, fama erat in Europam trajecturum. Ob hæc Philippo in Græciam descendenti, ad Lamiam urbem Ætoli duce Pyr- *Res Græciæ.* *Ætoli a Philippo victi.*

8 *In agro Romano*] In agro qui esset Romanæ ditionis.

9 *Machanidas tyrannus Lacedæmoniorum*] Vide XXXIV. 26. infra.

U.c.544. a.C.208 rhiâ, qui prætor in eum annum cum absente Attalo creatus erat, occurrerunt. Habebant & ab Attalo auxilia secum, & mille ferme ex Romana classe a P. Sulpicio missos. Adversùs hunc ducem atque has copias Philippus bis prospero eventu pugnavit; mille admodum hostium utrâque pugnâ occidit. Inde quum Ætoli metu compulsi Lamiæ urbis mœnibus tenerent sese, Philippus ad Phalara exercitum reduxit: (1) in Maliaco sinu is locus est, quondam frequenter habitatus propter egregium portum, tutasque circa stationes, & aliam opportunitatem maritimam terrestremque. Eò legati ab rege Ægypti Ptolemæo, Rhodiisque, & Atheniensibus, & Chiis venerunt, ad dirimendum inter Philippum atque Ætolos bellum. Adhibitus ab Ætolis & ex finitimis pacificator Amynander rex Athamanum. Omnium autem non tanta pro Ætolis cura erat, (2) ferocioribus quàm pro ingeniis Græcorum gentis, quàm ne Philippus regnumque ejus grave libertati futurum, rebus Græciæ immisceretur. De pace dilata consultatio est in concilium Achæorum; concilioque ei & locus, & dies certa indicta: interim triginta dierum inducias impetratæ. Profectus inde rex per Thessaliam Bœotiamque, Chalcidem Eubœæ venit, ut Attalum, quem classe Eubœam petiturum audierat, portubus & littorum ap-

Legati conveniunt ad bellum dirimendum.

Inducias 30 dierum.

1 *In Maliaco sinu*] In ora adjacente ad sinum Maliacum. Vide infra XXVIII. 5.

2 *Ferocioribus quàm pro ingeniis Græcorum gentis*] Possis utcunque exponere: ferocioribus quàm pro ingeniis gentis alicujus Græcorum. Sed hoc illepidum est & inelegans. Libenter crederemus dedisse Livium: *ferociori, quàm pro ingeniis Græcorum, gente*, id est, cujus ferocia malè conveniret cum humanissimis Græcorum moribus.

pulsu arceret. Inde præsidio relicto adversùs Attalum, si fortè interim trajecissent; profectus ipse cum paucis equitum levisque armaturæ, Argos venit. Ibi curatione (3) Heræorum (4) Nemeorumque suffragiis populi ad eum delatâ, quia se Macedonum reges ex ea civitate oriundos referunt, Heræis peractis, ab ipso ludicro extemplo (5) Rhium profectus est, ad indictum multo antè sociorum concilium. Ibi de Ætolico finiendo bello actum, ne causa aut Romanis, aut Attalo intrandi Græciam esset. Sed ea omnia, vixdum induciarum tempore circumacto, Ætoli turbavere, postquam & Attalum Æginam venisse, & Romanam classem stare ad Naupactum audivêre. Vocati enim in concilium Achæorum, in quo eædem legationes erant, quæ ad Phalara egerant de pace, primùm questi sunt quædam parva contra fidem conventionis tempore induciarum facta; postremò negarunt dirimi bellum posse, nisi Messeniis Achæi Pylum redderent, Romanis restitueretur (6) Atintania, Scerdilædo & Pleurato Ardyæi. Enimvero indignum ratus Philippus, victos victori sibi ultro conditiones ferre, *ne antea quidem se aut de pace audisse, aut inducias pepigisse*, dixit, *spem ullam haben-*

U.C.544. A.C.208.

Ætoli spem pacis turbant.

3 *Heræorum*] Ludorum in honorem Junonis, quæ Græcis Ἥρα dicitur.

4 *Nemeorum*] Ludi quoque fuere, sic dicti a Nemea sylva; quos quidam in honorem Archemori, alii in Herculis, institutos memorant.

5 *Rhium profectus est*] Videtur Livius scripsisse *Ægium*: quam in urbem persæpe indicta leguntur Achæorum concilia.

6 *Atintania*] Regio Illyrici, a Romanis in deditionem accepta aliquot annis ante initium hujus secundi Punici belli. Occupatis autem hoc bello Romanis, Philippus, ut apparet ex hoc loco, eam invaserat.

U.c.544. a.C.208. *tem quieturos Ætolos; sed ut omnes socios testes haberet, se pacis, illos belli causam quæsisse.* Ita infectâ pace concilium dimisit, quatuor millibus armatorum relictis ad præsidium Achæorum, & quinque longis navibus acceptis; quas si adjecisset missæ nuper ad se classi Carthaginiensium, & ex Bithynia ab rege Prusia venientibus navibus; statuerat navali prœlio lacessere Romanos, jamdiu in ea regione potentes maris: ipse ab eo concilio Argos regressus; jam enim Nemeorum appetebat tempus, (7) quæ celebrari volebat præsentiâ suâ.

Classis Romana Corinthium agrum vastat.

XXXI. Occupato rege apparatu ludorum, & per dies festos licentiùs quàm inter belli tempora remittente animum, P. Sulpicius, ab Naupacto profectus, classem appulit inter Sicyonem & Corinthum, agrumque nobilissimæ fertilitatis effusè vastavit. Fama ejus rei Philippum ab ludis excivit; raptimque cum equitatu profectus, jussis subsequi peditibus, palatos passim per agros, gravesque prædâ (ut qui nihil tale metuerent) adortus Romanos, compulit in naves. Classis Rom. haudquaquam lætâ prædâ Naupactum rediit. (8) Philippo quoque ludorum, qui reliqui erant, celebritatem, quantæcumque, de Romanis tamen, victoriæ partæ fama auxerat; lætitiâque ingenti celebrati festi dies, eò magis etiam, quòd populariter dempto capitis insigni, purpurâ, atque alio regio habitu, æquaverat ceteris se in spe-

7 *Quæ celebrari*] Quibus celebritatem addi & spectantium concursum augeri præsentiâ suâ volebat.

8 *Philippo quoque*] Ita e mss. optimis pro vulgato *Philippus . . . famâ auxerat.* Sensus est, fama victoriæ, non quidem magnæ, tamen, quòd de Romanis parta erat, satis claræ, celebritatem dierum qui ludis supererant auxerat Philippo.

ciem, quò nihil gratius est civitatibus liberis. Præbuisſetque haud dubiam eo facto ſpem libertatis, niſi omnia intolerandâ libidine fœda ac deformia effeciſſet: vagabatur enim cum uno aut altero comite, (9) per maritas domos, dies noctesque; &, (1) ſubmittendo ſe in privatum faſtigium, quo minùs conſpectus, eo ſolutior erat: & libertatem quum aliis vanam oſtendiſſet, totam in ſuam licentiam verterat. Neque enim omnia emebat aut eblandiebatur, ſed vim etiam flagitiis adhibebat; periculoſumque & viris & parentibus erat, moram incommodâ ſeveritate libidini regiæ feciſſe. Uni etiam principi Achæorum (2) Arato adempta uxor nomine Polycratia, ac ſpe regiarum nuptiarum in Macedoniam aſportata fuerat. Per hæc flagitia ſolenni Nemeorum peracto, pauciſque additis diebus, Dymas eſt profectus ad præſidium Ætolorum, quod ab Eleis accitum acceptumque in urbem erat, ejiciendum. Cycliadas (penes eum ſumma imperii erat) Achæique ad Dymas regi occurrêre; & Eleorum accenſi odio, quòd a ceteris Achæis diſſentirent, & infenſi Ætolis, quos Romanum quoque adversùs ſe moviſſe bellum credebant. Profecti ab Dymis,

U.c.544 a.C.208 *Philippi licentia.*

9 *Per maritas domos*] Id eſt, per domos in quibus vir cum uxore degeret: quod quidem facit ad augendam regiæ libidinis fœditatem, quæ ne conjugalis quidem tori ſanctimoniam polluere vereretur.

1 *Submittendo ſe in privatum faſtigium*] Hæc inter ſe pugnare judicamus: itaque quibuſdam auctoritatibus obſecuti delemus pronomen *ſe*. Senſus eſt, *ſubmittendo faſtigium* ſuum, ſive regium, *in privatum*, in habitum hominis privati.

2 *Arato adempta uxor*] Hic Aratus, cui uxorem ademit Philippus, fuit Aratus junior, filius ejus Arati, cujus conſilio & operâ reſpublica Achæorum coaluit.

U.c.544 a.C.208. conjuncto exercitu transeunt Lariſſum amnem; qui Eleum agrum ab Dymæo dirimit.

XXXII. Primum diem, quo fines hoſtium ingreſſi ſunt, populando abſumpſerunt. Poſtero die, acie inſtructâ ad urbem acceſſerunt, præmiſſis equitibus, qui obequitando portis, promptum ad excurſiones genus laceſſerent Ætolorum. Ignorabant Sulpicium cum quindecim navibus ab Naupacto Cyllenen trajeciſſe, & expoſitis in terram quatuor millibus armatorum, ſilentio noctis, ne conſpici agmen poſſet, intraſſe Elim. Itaque improviſa res ingentem injecit terrorem, poſtquam inter Ætolos Eleoſque Romana ſigna atque arma cognovere. Et primò recipere ſuos voluerat rex: dein, contracto jam inter Ætholos & Trallos (Illyriorum id eſt genus) certamine, quum urgeri videret ſuos, & ipſe rex cum equitatu in cohortem Rom. incurrit. Ibi equus pilo trajectus quum prolapſum (3) per caput regem effudiſſet, atrox pugna utrimque accenſa eſt, & ab Romanis impetu in regem facto, & protegentibus regiis. Inſignis & ipſius pugna fuit, quum pedes inter equites coactus eſſet prœlium inire: dein, quum jam impar certamen eſſet, caderentque circa eum multi, & vulnerarentur, raptus ab ſuis, atque alteri equo injectus, fugit. Eo die caſtra quinque millia paſſuum ab urbe Eleorum poſuit: poſtero ad caſtellum (Pyrgum vocant) copias omnes eduxit, quò agreſtium multitudinem cum pecoribus metu populationum compulſam audierat: eam inconditam inermemque multitudinem primo ſtatim terrore adveniens cepit; com-

Sulpicius Cyllenen trajicit.

Rex vincitur.

3 *Per caput*] Intellige caput equi, per quod, & ejuſdem collum rex lapſus eſt.

penſaveratque eâ prædâ, quod ignominiæ ad Elim acceptum fuerat. Dividenti prædam captivoſque (fuerant autem quatuor millia hominum, pecoris omnis generis ad millia viginti) nuncius ex Macedonia venit: Æropum quemdam, corrupto arcis præſidiique præfecto, Lychnidum cepiſſe; tenere & Daſſaretiorum quoſdam vicos, & Dardanos etiam concire. (4) Omiſſo igitur Achaico bello, relictis tamen duobus millibus & quingentis omnis generis armatorum, cum Menippo & Polyphanta ducibus, ad præſidium ſociorum; profectus ab Dymis per Achaiam Bœotiamque (5) & Eubœam, decimis caſtris Demetriadem in Theſſaliam pervenit. Ibi alii, majorem afferentes tumultum, nuncii occurrunt: Dardanos in Macedoniam effuſos, Oreſtidem jam tenere, ac deſcendiſſe in (6) Argeſtæum campum; famamque inter barbaros celebrem eſſe, Philippum occiſum. Expeditione eâ, quâ cum populatoribus agri ad Sicyonem pugnavit, in arborem illatus impetu equi, ad eminentem ramum cornu alterum galeæ præfregit: id inventum ab Ætolo quodam, perlatumque in Ætoliam ad Scerdilædum, cui notum erat inſigne galeæ, famam interfecti regis, vulgavit. Poſt profectionem ex Achaia regis, Sulpicius Æginam claſſe profectus, cum Attalo ſeſe conjunxit. Achæi cum Ætolis Eleiſque, haud procul Meſſene, proſperam pugnam fecerunt. Attalus rex & P. Sulpicius Æginæ hibernarunt. U.c. 544. a.C. 208. *Redit in Macedoniam.*

4 *Omiſſo igitur Achaico*] Addunt vulgati *atque Ætolico*, quas voces jubentibus mſſ. delevimus.

5 *Et Eubœam*] Deflexit nimirum Philippus versùs dextram in Eubœam, ut res inſulæ inſpiceret & conſtitueret.

6 *Argeſtæum*] Vel corruptum eſt hoc nomen, vel parum notum.

U.c.544. a.C.208 *Crispini Cos. mors.* *Dictator Torquatus.*

XXXIII. Exitu hujus anni, T. Quintius Crispinus consul, dictatore comitiorum ludorumque faciendorum causâ dicto T. Manlio Torquato, ex vulnere moritur: alii Tarenti, alii in Campania mortuum tradunt. Id quod nullo antè bello acciderat, duo consules sine memorando prœlio interfecti, velut orbam rempublicam reliquerant. Dictator Manlius magistrum equitum C. Servilium (tum ædilis curulis erat) dixit. Senatus, quo die primùm est habitus, ludos Magnos facere dictatorem jussit, quos M. Æmilius prætor urbis, C. Flaminio, Cn. Servilio consulibus, fecerat, & in quinquennium voverat. Tum dictator & ludos fecit, & in insequens lustrum vovit. Ceterùm, quum duo consulares exercitus tam prope hostem sine ducibus essent, omnibus aliis omissis, una præcipua cura Patres populumque incessit, (7) consules primo quoque tempore creandi; & ut eos potissimùm crearent, (8) quorum virtus satis tuta a fraude Punica esset. *Quum toto eo bello damnosa præpropera ac fervida ingenia imperatorum fuissent, tum eo ipso anno consules nimiâ cupiditate conferendi cum hoste manum, in necopinatam fraudem lapsos esse: ceterùm deos immortales misertos nominis Rom. peperciss̄e innoxiis exercitibus; temeritatem consulum ipsorum capitibus damnasse.* Quum circumspicerent Patres, quosnam consules facerent, longè ante alios eminebat C. Claudius Nero. Ei collega quærebatur; & virum quidem eum egregium

Ludi Magni. *Curæ de Coss. creandis.* *Claudius Nero.*

7 *Consules... creandi: & ut eos potissimùm crearent*] Lege, *Et eos potissimùm quorum virtus*; deletis supervacuis vocibus, *ut.... crearent.*

8 *Quorum virtus satis tuta*] Quorum virtus & fortitudo bellica adhiberet tamen cautionem, ne fraude Punicâ caperetur.

ducebant, sed promptiorem acrioremque, quàm tempora belli postularent, aut hostis Annibal: temperandum acre ejus ingenium moderato & prudenti viro adjuncto collegâ censebant. U.c.544. a.C.208.

XXXIV. M. Livius erat (9) multis antè annis ex consulatu populi judicio damnatus: quam ignominiam adeo ægrè tulerat, ut & rus migraret, & per multos annos & urbe, & omni cœtu careret hominum: octavo ferme post damnationem anno M. Claudius Marcellus & M. Valerius Lævinus consules reduxerant eum in urbem; sed erat veste obsoletâ, capilloque & barbâ promissâ, præferens in vultu habituque insignem memoriam ignominiæ acceptæ. L. Veturius & P. Licinius censores eum tonderi, & squalorem deponere, & in senatum venire, fungique aliis publicis muneribus coegerunt: sed tum quoque aut verbo assentiebatur, aut (1) pedibus in sententiam ibat, donec cognati hominis eum causa M. Livii Macati, quum fama ejus ageretur, (2) stantem coegit in senatu sententiam dicere. Tum ex tanto intervallo auditus convertit ora hominum in se, causamque sermonibus præbuit, *indigno injuriam a populo factam, magnoque id damno fuisse, quòd tam gravi bello nec operâ, nec consilio talis viri usa respublica esset. C. Neroni neque Q. Fabium, neque M. Valerium Lævinum dari collegas posse, quia duos patricios creari non liceret:* *M. Livius.*

9 *Multis antè annis*] Primo hujus belli anno.

1 *Pedibus in sententiam ibat*] Vide XXII. c. 56.

2 *Stantem ... in senatu sententiam dicere*] Nimirum, quum pluribus verbis sententiam suam explicarent ac tuerentur senatores, stantes dicebant; secus, si assentirentur verbo, id est, si breviter & uno verbo declararent se huic aut illi sententiæ adhærere.

U.c.542. a.C.208. *eamdem causam in T. Manlio esse, præterquam quòd recusasset delatum consulatum, recusaturusque esset. Egregium par consulum fore, si M. Livium C. Claudio collegam adjunxissent.* Nec populus mentionem ejus rei ortam a Patribus est aspernatus. Unus eam rem in civitate, is cui deferebatur honos, abnuebat, levitatem civitatis accusans. *Sordidati rei non miseritos, candidam togam invito offerre: eòdem honores pœnasque congeri. Si bonum virum dicerent, quid ita pro malo ac noxio damnassent? si noxium comperissent, quid ita malè credito priore consulatu, alterum crederent?* Hæc taliaque arguentem & querentem castigabant Patres, & *M. Furium* memorantes *revocatum de exilio, patriam pulsam sede suâ restituisse. Ut parentum sævitiam, sic patriæ, patiendo ac ferendo lenien-*
Coss. creantur. *dam esse.* Adnixi omnes, cum C. Claudio M. Livium consulem fecerunt.

XXXV. Post diem tertium ejus diei prætorum comitia habita. Prætores creati L. Porcius Licinus, C. Mamilius, A. & C. Hostilii Catones. Comitiis perfectis, ludisque factis, dictator & magister equitum magistratu abierunt. C. Terentius Varro in Etruriam proprætor missus, ut ex ea provincia C. Hostilius Tarentum ad eum exercitum iret, quem T. Quintius consul habuerat; & T. Manlius trans mare legatus iret, viseretque quæ res ibi gererentur; simul, quòd Olympiæ ludicrum eâ ætate futurum erat, quod maximo cœtu Græciæ celebraretur, ut, si tutò per hostem posset, adiret id concilium; ut, qui Siculi bello ibi profugi, aut Tarentini cives relegati ab Annibale essent, domos redirent, scirentque, sua omnia, quæ ante bellum habuissent, reddere populum Romanum. Quia periculosissimus an-

nus imminere videbatur, neque consules in republica erant, in consules designatos omnes versi, quamprimum eos sortiri provincias, & (3) præscisscere quam quisque eorum provinciam, quem hostem haberet, volebant. De reconciliatione etiam gratiæ eorum in senatu actum est, principio facto a Q. Fabio Maximo. (4) Inimicitiæ autem nobiles inter eos erant, (5) & acerbiores eas indignioresque Livio sua calamitas fecerat, quòd spretum se in ea fortuna credebat: itaque is magis implacabilis erat: & *nihil opus esse reconciliatione*, aiebat: *acriùs & intentiùs omnia gesturos, timentes* (6) *ne crescendi ex se inimico collegæ potestas fieret.* Vicit tamen auctoritas senatûs, ut, positis simultatibus, communi animo consilioque administrarent rempublicam. Provinciæ iis non permistæ regionibus, sicut superioribus annis, sed diversæ extremis Italiæ finibus, alteri adversùs Annibalem Bruttii, Lucani; alteri Gallia adversùs Asdrubalem (quem jam Alpibus appropinquare fama erat) decreta. Exercitum ex duobus, qui in Gallia, quique in Etruria essent, addito urbano, eligeret quem mallet, qui Galliam esset sortitus. Cui Bruttii provincia evenisset, novis legionibus urbanis scriptis, utrius mallet consulum prioris anni exercitum sumeret. Re-

U.C. 544. A.C. 208.

Coss. designati reconciliantur.

Provinciæ iis divisæ.

3 *Præscisscere*] Præscire. Vide XXVI. 33.

4 *Inimicitiæ ... nobiles inter eos erant*] Ortæ ex eo quòd in judicio illo in quo Livius damnatus fuerat, Nero adversùs eum testimonium dixisset.

5 *Et acerbiores eas*] Et calamitas Livii fecerat, ut acerbius in eo odium esset, & ex indignitate injuriæ acrius.

6 *Ne crescendi ex se*] Quum quisque timeret ne ex culpa aut negligentia sua daret occasionem inimico collegæ crescendi, & attolleret supra se inimicum collegam.

U.c 544. a.C.208. lictum a consule exercitum Q. Fulvius proconsul acciperet ; eique in annum imperium esset : & C. Hostilio, cui pro Etruria Tarentum mutaverant provinciam, pro Tarento Capuam mutaverunt : legio una data, cui Fulvius proximo anno præfuerat.

Asdrubal in Galliam transgressus.

XXXVI. De Asdrubalis adventu in Italiam cura in dies crescebat. Massilienſium primùm legati nunciaverant, eum in Galliam transgressum ; erectosque adventu ejus, quia magnum pondus auri attulisse diceretur ad mercede auxilia conducenda, Gallorum animos : missi deinde cum iis legati ab Roma Sex. Antistius & M. Retius ad rem inspiciendam, retulerant, misisse se cum Massilienſibus ducibus, qui per (7) hospites eorum principes Gallorum omnia explorata referrent. Pro comperto habere, Asdrubalem ingenti jam coacto exercitu proximo vere Alpes trajecturum ; nec tum eum quicquam aliud morari, nisi quòd clausæ hieme Alpes essent. In locum M. Marcelli P. Ælius Pætus augur creatus inauguratusque ; & Cn. Cornelius Dolabella rex sacrorum inauguratus est in locum M. Marcii, qui biennio antè mortuus erat. Hoc eodem anno & lustrum conditum est a censoribus P. Sempronio Tuditano, & M. Cornelio Cethego. Censa civium capita centum triginta septem millia, centum & octo ; minor (8) aliquanto numerus, quàm qui ante bellum fuerat. (9) Eo anno primùm,

Lustrum conditum.

7 *Hospites eorum*] Hospitio junctos cum Massilienſibus.

8 *Aliquanto*] Prope dimidio. Vide Epit. l. XX.

9 *Eo anno primùm .... Comitium tectum esse*] Qui sit sensus horum verborum, *ex quo Annibalem in Italiam venisset*, non facilè intelligitur : cui difficultati succurrimus transponendo priora hujus & præcedentis periodi verba hoc modo :

ex quo Annibal in Italiam veniſſet, Comitium tectum eſſe, memoriæ proditum eſt, & ludos Rom. ſemel inſtauratos ab ædilibus curulibus Q. Metello, & C. Servilio: & plebeiis ludis biduum inſtauratum ab Q. Mamilio & M. Cæcilio Metello ædilibus plebis; & tria ſigna ad Cereris (1) eidem dederunt; & Jovis epulum fuit ludorum cauſâ. Conſulatum inde ineunt C. Claudius Nero, & M. Livius iterum; qui, quia jam deſignati provincias ſortiti erant, prætores ſortiri juſſerunt. C. Hoſtilio urbana evenit; addita & peregrina, ut tres in provincias exire poſſent. A. Hoſtilio Sardinia, C. Mamilio Sicilia, L. Porcio Gallia evenit. Summa legionum trium & viginti ita per provincias diviſa, ut binæ conſulum eſſent; quatuor Hiſpania haberet; tres prætores binas, in Sicilia, in Sardinia, & Gallia; duas C. Terentius in Etruria; duas Q. Fulvius in Bruttiis; duas Q. Claudius circa Tarentum & Sallentinos; unam C. Hoſtilius Tubulus Capuæ; duæ urbanæ ut ſcriberentur: primis quatuor legionibus populus tribunos creavit; in ceteras conſules miſerunt.

U.c.544. A.C.208.

U.c.545. A.C.207. C. Claudio, M. Livio II. Coſſ.

Prætorum provinciæ. Legiones 23.

XXXVII. Priuſquam conſules proficiſcerentur, novendiale ſacrum fuit, quia Veiis de cœlo lapidaverat. Sub unius prodigii (ut fit) mentionem, alia quoque nunciata, Minturnis ædem Jovis, & lucrum Maricæ item, Atellæ murum & portam de cœlo tacta. Min-

Prodigia.

Eo anno primùm, ex quo Annibal in Italiam veniſſet, luſtrum conditum eſt a cenſoribus... quàm qui ante bellum fuerat. Hoc eodem anno & Comitium tectum eſſe memoriæ proditum eſt, & ludos Romanos... Omnia hoc modo apta omnino & clara ſunt.

1 *Eidem dederunt*] Id eſt, iidem ædiles plebis: niſi malis *ad Cereris ædem.*

U.c.545. a.C.207. turnenſes, terribilius quod eſſet adjiciebant, ſanguinis rivum in porta fluxiſſe. Et Capuæ lupus nocte portam ingreſſus, vigilem laniaverat. Hæc procurata hoſtiis majoribus prodigia, & ſupplicatio diem unum fuit ex decreto pontificum: inde iterum novendiale inſtauratum, quòd (2) in Armiluſtro lapidibus viſum pluere. Liberatas religione mentes turbavit rurſus (3) nunciatum, Fruſinone infantem natum eſſe quadrimo parem; nec magnitudine tam mirandum, quàm quòd is quoque, ut Sinueſſæ biennio antè, incertus mas an femina eſſet, natus erat. Id verò haruſpices ex Etruria acciti fœdum ac turpe prodigium dicere: extorrem agro Rom. procul terræ contactu, alto mergendum. Vivum in arcam condidere, provectumque in mare projecerunt. Decrevere item pontifices, ut virgines ter novenæ per urbem euntes carmen canerent. Id quum in Jovis Statoris æde diſcerent conditum ab (4) Livio poeta carmen, tacta de cœlo ædes in Aventino Junonis Reginæ; prodigiumque id ad matronas pertinere haruſpices quum reſpondiſſent, donoque divam placandam eſſe; ædilium curulium edicto in Capitolium convocatæ, quibus in urbe Romana, intraque deci-

2 *In Armiluſtro*] *Armiluſtrum*, ſive *Armiluſtrium*, dies feſtus fuit apud Romanos in quo armati ſacra faciebant. Ceterùm & locum dictum eſſe, *Armiluſtrum*, in quo nimirum ſacra tum fiebant, conſtat. Atque hæc noſtra Livii verba potiùs capienda videntur de loco, quàm de die feſto.

3 *Nunciatum*] Hæc vox eſt in recto caſu, & jungitur cum verbo *turbavit*, prorſus quaſi Livius ſcripſiſſet, *allatus nuncius*.

4 *Livio poeta*] Livio Andronico, qui primus Romæ fabulam docuerat, ſive Comœdias Tragœdiaſque dederat, anno u. c. 512.

mum lapidem ab urbe, domicilia essent, ipsæ inter se quinque & viginti delegerunt, ad quas ex dotibus stipem conferrent. Inde donum pelvis aurea facta, lataque in Aventinum, purèque & castè a matronis sacrificatum. Confestim ad aliud sacrificium eidem divæ ab decemviris edicta dies, cujus ordo talis fuit. Ab æde Apollinis boves feminæ albæ duæ portâ Carmentali in urbem ductæ: post eas duo signa cupressea Junonis Reginæ portabantur: tum septem & viginti virgines longam indutæ vestem, carmen in Junonem Reginam canentes ibant; illâ tempestate forsitan laudabile rudibus ingeniis, nunc abhorrens & inconditum, si referatur. Virginum ordinem sequebantur decemviri coronati laureâ, prætextatique. A porta Jugario vico in forum venere: in foro pompa constitit; & per manus reste datâ, virgines sonum vocis pulsu pedum modulantes incesserunt: inde Vico Tusco, Velabroque, per Boarium forum, in clivum Publicium, atque ædem Junonis Reginæ perrectum: ibi duæ hostiæ ab decemviris immolatæ, & simulacra cupressea in ædem illata. U.C. 545. A.C. 207. *Sacrificium Junoni Reginæ, & pompa.*

XXXVIII. Diis rite placatis, delectum consules habebant acriùs intentiúsque, quàm prioribus annis quisquam meminerat habitum: nam & belli terror duplicatus novi hostis in Italiam adventu; & minus juventutis erat, unde scriberent milites. Itaque colonos etiam maritimos, qui (5) sacrosanctam vacationem dicebantur habere, dare milites cogebant: quibus recusantibus, edixere in diem certam, ut, quo *Acriter habetur delectus.*

5 *Sacrosanctam vacationem*] Jurejurando interpositò sancitam, ita ut sine magno scelere violari non posset. Eodem ferè modo dicebantur *sacratæ leges*, de quibus ad l. II. c. 33.

U.c.545. quisque jure vacationem haberet, ad senatum
a.C.207. deferret. Eâ die hi populi ad senatum venerunt: Ostiensis, Alsiensis, Antias, Anxuras, Minturnensis, Sinuessanus, & ab supero mari Senensis. Quum vacationes suas quisque populus recitaret; nullius, quum in Italia hostis esset, præter Antiatem Ostiensemque, vacatio observata est; (6) & earum coloniarum juniores jurejurando adacti supra dies triginta non pernoctaturos se esse extra mœnia coloniæ suæ, donec hostis in Italia esset. Quum omnes censerent primo quoque tempore consulibus eundum ad bellum (nam & Asdrubali occurrendum esse descendenti ab Alpibus, ne Gallos Cisalpinos, neve Etruriam (7) erectam in spem rerum novarum sollicitaret; & Annibalem suo proprio occupandum bello, ne emergere ex Bruttiis atque obviam fratri ire posset) Livius cunctabatur, parum fidens suarum provinciarum exercitibus: collegam ex duobus consularibus egregiis exercitibus, (8) & tertio, cui Q. Claudius Tarenti præesset, electionem habere: intuleratque mentionem de volonibus revocandis ad signa. Senatus liberam potesta-

Exercitus contra Asdrubalem & Annibalem.

6 *Et earum coloniarum*] Legendum censemus *& harum coloniarum*: Hæc enim verba referenda sunt ad Ostienses & Antiates, quorum vocatio observata est, verum eâ lege, ne juniores supra triginta dies a patria abnoctarent, ne defensoribus nudarentur oppida.

7 *Erectam in spem rerum novarum*] Arrectam & suspensam in spem mutandi statûs, &, excusso imperii Romani jugo, socios Carthaginienses adsciscendi.

8 *Et tertio, cui Q. Claudius... præesset*] Duorum tantùm exercituum electio datur consuli, cui Bruttii provincia evenisset, supra c. 35. Omiserat nempe Livius priore illo loco mentionem facere hujus exercitûs Claudiani. Nunc aliud agendo reponit id quod tunc prætermiserat.

ẽm consulibus fecit, & supplendi unde vel- U.c.545.
ent; & eligendi de omnibus exercitibus quos a.C.207.
ellent, permutandique; & ex provinciis,
uos e republica censerent esse, traducendi.
a omnia cum summa concordia consulum
cta. Volones in undevicesimam & vicesimam
egiones scripti. Magni roboris auxilia ex His-
ania quoque a P. Scipione M. Livio missa
uidam ad id bellum auctores sunt; octo mil-
a Hispanorum Gallorumque, & duo millia
9) de legione militum, equitum mille mixtos
Numidas Hispanosque: M. Lucretium has co-
ias navibus adduxisse; & sagittariorum fundi-
orumque ad quatuor millia ex Sicilia C. Ma-
ilium misisse.

XXXIX. Auxerunt Romæ tumultum litteræ x Gallia allatæ ab L. Porcio prætore: *Asdrubalem movisse ex hibernis, & jam Alpes transire: octo millia Ligurum conscripta armataque, conjunctura se transgressio in Italiam esse, nisi mitteretur in Ligures qui eos bello occuparet: se cum invalido exercitu, quoad tutum putaret, progressurum.* Hæ litteræ consules, raptim confecto delectu, maturiùs quàm constituerant, exire n provincias coegerunt, eâ mente, ut uterque hostem in sua provincia contineret, neque conjungi, aut conferre in unum vires paterentur. Plurimùm in eam rem adjuvit opinio Annibalis; quòd, etsi eâ æstate transiturum in Italiam fratrem crediderat, recordando quæ ipse in transitu nunc Rhodani, nunc Alpium, cum hominibus locisque pugnando per quinque menses exhausisset, haudquaquam tam fa- *Asdrubal transit Alpes.*

9 *De legione militum*] *Id est* militum legionariorum: *Equitum mille, mixtos Numidas Hispanosque.* Ita codices optimi. Vulgò editur, *equitum ad mille octingentos, mixtos, &c.* Quæ lectio uno tantùm codice nititur.

U.c.545. a.C.207. cilem maturumque transitum exspectabat : ea tardiùs movendi ex hibernis causa fuit. Cetertùm Asdrubali, & suâ & aliorum spe omnia celeriora atque expeditiora fuere : non enim receperunt modò Arverni eum, deincepsque aliæ Gallicæ atque Alpinæ gentes ; sed etiam secutæ sunt ad bellum. Et quum per munita pleraque transitu fratris, quæ antea invia fuerant, ducebat ; tum etiam duodecim annorum assuetudine perviis Alpibus factis, inter mitiora jam hominum transibat ingenia. Invisitati namque antea alienigenis, nec videre ipsi advenam in sua terra assueti, omni generi humano insociabiles erant. Et primò ignari quò Pœnus pergeret, suas rupes suaque castella, & pecorum hominumque prædam peti crediderant : fama deinde Punici belli, quo duodecimum annum Italia urebatur, satis edocuerat, viam tantùm Alpes esse ; duas prævalidas urbes, magno inter se maris terrarumque spatio discretas, de imperio & opibus certare : hæ causæ aperuerant Alpes Asdrubali. Cetertùm quod celeritate itineris profectum erat, id morâ ad Placentiam, dum frustra obsidet magis, quàm oppugnat, corrupit. Crediderat campestris oppidi facilem expugnationem esse ; & nobilitas coloniæ induxerat eum, magnum se excidio ejus urbis terrorem ceteris ratum injecturum. Non ipsum solum ea oppugnatio impediit, sed Annibalem, post famam transitûs ejus tanto spe suâ celeriorem, jam moventem ex hibernis continuerat ; quippe reputantem non solùm quàm lenta urbium oppugnatio esset, sed etiam (1) quàm ipse frustra eam-

Gallis & Alpinis gentibus favent.

Placentiam obsidet.

1 *Quàm ipse frustra eamdem illam coloniam ... tentasset*] Nusquam legitur Annibal tentasse Placentiam.

dem

dem illam coloniam ab Trebia victor regressus tentassetque. U.c.545. a.C.207.

XL. Consules diversis itineribus profecti ab urbe, velut in duo pariter bella distenderant curas hominum, simul recordantium, quas primus adventus Annibalis intulisset Italiæ clades, simul quum illa angeret cura, *quos tam propitios urbi atque imperio fore deos, ut eodem tempore utrobique resp. prosperè gereretur? Adhuc adversa secundis pensando rem ad id tempus extractam esse: quum in Italia ad Trasimenum & Cannas præcipitasset Romana res, prospera bella in Hispania prolapsam eam erexisse: postea, quum in Hispania alia super aliam clades, duobus egregiis ducibus amissis, duos exercitus ex parte delesset, multa secunda in Italia Siciliaque gesta* (2) *quassatam remp. excepisse; & ipsum intervallum loci, quòd in ultimis terrarum oris alterum bellum gereretur, spatium dedisse ad respirandum. Nunc duo bella in Italiam accepta; duo celeberrimi nominis duces circumstare urbem Romanam; & unum in locum totam periculi molem, omne onus incubuisse: qui eorum prior vicisset, intra paucos dies castra cum altero junctura.* Terrebat & proximus annus lugubris duorum consulum funeribus. His anxii curis homines, digredientes in provincias consules prosecuti sunt. Memoriæ proditum est, plenum adhuc iræ in cives M. Livium ad bellum proficiscentem, monenti Q. Fabio, *ne, priusquam genus hostium cognosset, temere manum consereret*, respondisse, *Ubi primum hostium agmen conspexisset, pugnaturum.* Quum quæreretur, quæ causa festinandi *cives.* *Anxieta Romanorum.* *Livii vox plena iræ in*

Emporium quidem tentavit prope Placentiam; mox, pugnavit ad Placentiam cum Sempronio consule.

2 *Quassatam remp. excepisse*] Fuisse quasi portum quemdam, quo quassata reip. navis exciperetur.

U.C.545. a.C.207. esset ? *Aut ex hoste egregiam gloriam*, inquit, *aut ex civibus victis gaudium, meritum certè, etsi non honestum, capiam.* Priusquam Claudius consul in provinciam perveniret, per extremum finem agri Larinatis ducentem in Sallentinos exercitum Annibalem, cum expeditis cohortibus adortus C. Hostilius Tubulus, incomposito agmini terribilem tumultum intulit : ad quatuor millia hominum occidit, novem signa militaria cepit. Moverat ex hibernis ad famam hostis Q. Claudius, qui per urbes agri Sallentini castra disposita habebat. Itaque ne cum duobus exercitibus simul confligeret Annibal, nocte castra ex agro Tarentino movit, atque in Bruttios concessit. Claudius in Sallentinos agmen convertit. Hostilius Capuam petens, obvius ad Venusiam fit consuli Claudio. Ibi ex utroque exercitu electa peditum quadraginta millia, duo millia & quingenti equites, quibus consul adversùs Annibalem rem gereret : reliquas copias Hostilius Capuam ducere jussus, ut Q. Fulvio proconsuli traderet.

XLI. Annibal undique contracto exercitu, quem in hibernis, aut in præsidiis agri Bruttii habuerat, in Lucanos ad Grumentum venit, spe recipiendi oppida, quæ per metum ad Romanos defeciſſent : eódem a Venusia consul Romanus exploratis itineribus contendit, & mille ferè & quingentos passus castra ab hoste locat. Grumenti mœnibus prope injunctum videbatur Pœnorum vallum : (3) quingenti pas-

Neronis & Annibalis castra collata.

3 *Quingenti passus intererant*] Vallum Pœnorum Romanis ex intervallo spectantibus videbatur prope injunctum mœnibus Grumenti. Revera quingenti passus intererant inter Grumenti mœnia & castra Pœnorum. Inter Punica & Romana castra jacebat campus,

sus intererant. Castra Punica ac Romana interjacebat campus : colles imminebant nudi sinistro lateri Carthaginiensium, dextro Romanorum, neutris suspecti, quòd nihil sylvæ neque ad insidias latebrarum habebant. In medio campo ab stationibus procurrentes, certamina haud satis digna dictu serebant. Id modò Romanum quærere apparebat, ne abire hostem pateretur. Annibal inde evadere cupiens, totis viribus in aciem descendebat. Tum consul (4) ingenio hostis usus, quo minùs in tam apertis collibus timeri insidiæ poterant, quinque cohortes additis quinque manipulis, nocte jugum superare & in aversis vallibus considere jubet : tempus exsurgendi ex insidiis, & aggrediendi hostem, Ti. Claudium Asellum tribunum militum, & P. Claudium præfectum sociûm edocet, quos cum iis mittebat : ipse luce primâ copias omnes peditum equitumque in aciem eduxit. Paulo post & ab Annibale signum pugnæ propositum est, clamorque in castris ad arma discurrentium est sublatus : inde eques pedesque certatim portis ruere, ac palati per campum properare ad hostes. Quos ubi effusos consul videt, tribuno militum tertiæ legionis C. Aurunculeio imperat, ut equites legionis quanto maximo impetu possit, in hostem emittat : *ita pecorum modo incompositos toto passim campo se fudisse, ut sterni obterique, priusquam instruantur, possint.* U.C. 545. a.C. 207.

Insidiæ Romanorum.

XLII. Nondum Annibal e castris exierat, quum pugnantium clamorem audivit : itaque excitus tumultu, raptim ad hostem copias agit. Jam primos occupaverat equester terror : pe-

Pugna committitur.

4 *Ingenio hostis usus*] Ingenium hostis imitatus, & adversùs Pœnum arte Punicâ utens.

U.c.545. a.C.207. ditum etiam prima legio, & dextra ala prœlium inibant: incompositi hostes, ut quemque aut pediti, aut equiti casus obtulit, ita conserunt manus: crescit pugna subsidiis, (5) & procurrentium ad certamen numero augetur: pugnantesque (quod nisi in vetere exercitu, & duci veteri haud facile est) inter tumultum ac terrorem instruxisset Annibal, ni cohortium ac manipulorum decurrentium per colles clamor ab tergo auditus, metum, ne interclu-
Vincunt Romani. derentur a castris, injecisset. Inde pavor incussus, & fuga passim fieri cœpta est: minorque cædes fuit, quia propinquitas castrorum breviorem fugam perculsis fecit. (6) Equites enim tergo inhærebant: in transversa latera invaserant cohortes, (7) secundis collibus viâ nudâ ac facili decurrentes. Tamen supra octo millia hominum occisa; supra septingentos capti: signa militaria novem adempta: elephanti etiam, quorum nullus usus in repentina ac tumultuaria pugna fuerat, quatuor occisi; duo capti. (8) Circa quingentos Romanorum sociorumque victores ceciderunt: postero die Pœ-

5 *Et procurrentium ad certamen numero augetur*] Hæc verba quæ eumdem cum præcedentibus sensum, sed minùs eleganter expressum, offerunt, deleri facilè pateremur, tanquam glossema quod ex ora libri in contextum temerè irrepserit.

6 *Equites enim, &c.*] Ante hæc verba supple ex sensu; *quòd si tam propinqua non fuissent castra, magna cædes facta esset: equites enim tergo inhærebant....*

7 *Secundis collibus*] Per pronos colles: ut dicitur *secundo flumine* delabi, aut contrà, *adversum* subire *montem.*

8 *Circa quingentos Romanorum sociorumque victores ceciderunt*] Vox *victores* hîc omnino otiosa est. Olim expeditiùs multo legebatur: *Romanorum sociorumque ducenti ceciderunt.*

nus quievit. Romanus in aciem copiis eductis, U.c.545.
posteaquam neminem signa contra efferre vi- a.C.207.
dit, spolia legi cæsorum hostium, & suorum corpora collata in unum sepeliri jussit: inde insequentibus continuis diebus aliquot ita institit portis, ut prope inferre signa videretur; donec Annibal tertiâ vigiliâ crebris ignibus tabernaculisque, (9) quæ pars castrorum ad hostes vergebat, & Numidis paucis, qui in vallo portisque se ostenderent, relictis, profectus Apuliam petere intendit. Ubi illuxit, successit vallo Romana acies: & Numidæ ex composito paulisper in portis se valloque ostentavere; frustratique aliquamdiu hostes, citatis equis agmen suorum assequuntur. Consul ubi silentium in castris, & ne paucos quidem, qui primâ luce obambulaverant, parte ullâ cernebat, duobus equitibus speculatum in castra præmissis, postquam satis tuta omnia esse exploratum est, inferri signa jussit; tantúmque ibi moratus, dum milites ad prædam discurrunt, receptui deinde cecinit, multóque ante noctem copias reduxit. Postero die primâ luce profectus, magnis itineribus famam & vestigia agminis sequens, haud procul Venusiâ hostem assequitur. Ibi quoque tumultuaria pugna fuit: supra duo millia Pœnorum cæsa. Inde nocturnis montanisque itineribus Pœnus, ne locum pugnandi daret, Metapontum petiit. Hanno inde (is enim præsidio ejus loci præfuerat) in Bruttios cum paucis ad exercitum novum comparandum missus. Annibal copiis ejus ad suas additis, Venusiam retro, quibus venerat itineribus, repetit; atque inde Canusium procedit. Nunquam Nero vestigiis hostis abstiterat;

9 *Quæ pars*] Id est, in ea parte *quæ pars.*

U.c.545. a.C.207. & Q. Fulvium, quum Metapontum ipse proficisceretur, in Lucanos, ne regio ea sine præsidio esset, arcessierat.

Intercipiuntur Asdrubalis litteræ.

XLIII. Inter hæc ab Asdrubale, postquam a Placentiæ obsidione abscessit, quatuor Galli equites, duo Numidæ cum litteris ad Annibalem missi, quum per medios hostes totam ferme longitudinem Italiæ emensi essent, dum Metapontum cedentem Annibalem sequuntur, incertis itineribus Tarentum delati, a vagis per agros pabulatoribus Rom. ad Q. Claudium proprætorem deducuntur. Eum primò incertis implicantes responsis, ut metus tormentorum admotus fateri vera coegit, edocuerunt, litteras se ab Asdrubale ad Annibalem ferre. Cum iis litteris, sicut erant, signatis, L. Virginio tribuno militum ducendi ad Claudium consulem traduntur: duæ simul turmæ Samnitium præsidii causâ missæ. Qui ubi ad consulem pervenerunt, litteræque lectæ per interpretem sunt, & ex captivis percunctatio facta, tum Claudius non id tempus esse reip. ratus, quo consiliis ordinariis provinciæ suæ quisque finibus per exercitus suos cum hoste destinatio ab senatu bellum gereret, (1) audendum aliquid improvisum, inopinatum, quod cœptum non minorem apud cives, quàm hostes, terrorem faceret, perpetratum in magnam lætitiam ex magno metu verteret; litteris Asdrubalis Romam ad senatum missis, simul & ipse Patres Conscriptos quid pararet edocet, ut, quum in Umbria se occursurum Asdrubal fratri scribat, legionem a Capua Romam arcessant; delectum Romæ habeant; exercitum ur-

Nero proficiscitur ad collegam.

1 *Audendum .... quod, &c.*] Ita scripti numero & bonitate præstantes. Auctiores vulgati, *Audendum ac novandum aliquid inopinatumque, quod, &c.*

banum ad Narniam hosti opponant. Hæc senatui scripta. Præmissi item per agrum Larinatem, Marrucinum, Frentanum, Prætutianum, quâ exercitum ducturus erat, ut omnes ex agris urbibusque commeatus paratos militi ad vescendum in viam deferrent, equos jumentaque alia producerent, ut vehiculorum fessis copia esset. Ipse de toto exercitu civium sociorumque, quod roboris erat, delegit, sex millia peditum, mille equites: pronuntiat, occupare se in Lucanis proximam urbem Punicumque in ea præsidium velle, ut ad iter parati omnes essent. Profectus nocte, flexit in Picenum. Et consul quidem, quantis maximis poterat itineribus, ad collegam ducebat, relicto Q. Catio legato qui castris præesset. U.c.545. a.C.207.

XLIV. Romæ haud minus terroris ac tumultûs erat, quàm fuerat (2) biennio antè, quum castra Punica objecta Romanis mœnibus portisque fuerant; neque satis constabat animis, tam audax iter consulis laudarent vituperarentne. Apparebat (quo nihil iniquius est) ex eventu famam habiturum. *Castra prope Annibalem hostem relicta sine duce cum exercitu, cui detractum foret omne quod roboris, quod floris fuerit; & consulem in Lucanos ostendisse iter, quum Picenum & Galliam peteret, castra relinquentem nullâ aliâ re tutiora, quàm errore hostis, qui ducem inde atque exercitûs partem abesse ignoraret. Quid futurum, si id palam fiat? & aut insequi Neronem cum sex millibus armatorum profectum Annibal toto exercitu velit, aut castra invadere, prædæ relicta, sine viribus, sine imperio, sine auspicio?* Veteres ejus belli cla- *Metus Romanorum.*

2 *Biennio antè*] Imò *triennio*, si non numeren-

tur extrema; *quinquennio*, si eorum ratio habeatur.

U.c.545. a.C.207. des; duo consules proximo anno interfecti terrebant. *Et ea omnia accidisse, quum unus imperator, unus exercitus hostium in Italia esset. Nunc duo bella Punica facta, duos ingentes exercitus, duos prope Annibales in Italia esse: quippe & Asdrubalem patre eodem Amilcare genitum, æquè impigrum ducem, per tot in Hispania annos Romano exercitatum bello, geminâ victoriâ insignem, duobus exercitibus cum clarissimis ducibus deletis. Nam itineris quidem celeritate ex Hispania & concitatis ad arma Gallicis gentibus, multò magis quàm Annibalem ipsum, gloriari posse; quippe in iis locis hunc coegisse exercitum, quibus ille majorem partem militum fame, ac frigore, quæ miserrima mortis genera sunt, amisisset.* Adjiciebant etiam periti rerum Hispaniæ, (3) *haud cum ignoto duce C. Nerone congressurum;* (4) *sed quem in saltu impedito deprehensus fortè, haud secus quàm puerum, conscribendis fallacibus conditionibus pacis frustratus elusisset.* (5) Omnia majora etiam vero præsidia hostium, minora sua, metu interprete, semper in deteriora inclinato, ducebant.

Nero milites hortatur. XLV. Nero postquam jam tantum intervalli ab hoste fecerat, ut detegi consilium satis tutum esset, paucis milites alloquitur. Negat *ullius consilium imperatoris in speciem audacius, reipsâ tutius fuisse, quàm suum. Ad certam eos se victoriam ducere: quippe ad quod bellum collega non antè, quàm ad satietatem ipsius peditum atque equitum datæ ab senatu copiæ fuissent,*

3 *Haud cum ignoto duce*] Melius, *haud cum ignoto eum duce.*

4 *Sed quem in saltu*] De ea re vide l. XXVI. c. 17.

5 *Omnia majora*] Quidquid virium haberent hostes, augebant Romani, metu interprete; quidquid haberent ipsi, minuebant.

majores instructioresque quàm si adversùs ipsum Annibalem iret, profectus sit, eò ipsos quantumcumque virium momentum addiderint, rem omnem inclinaturos. (6) *Auditum modò in acie (nam, ne antè audiretur, daturum operam) alterum consulem, & alterum exercitum advenisse, haud dubiam victoriam facturum. Famam bellum conficere, & parva momenta in spem metumque impellere animos. Gloriæ quidem ex re bene gestâ partæ fructum prope omnem ipsos laturos. Semper quod postremum adjectum sit, id rem totam videri traxisse. Cernere ipsos, quo concursu, quâ admiratione, quo favore hominum iter suum celebretur.* Et, hercule, per instructa omnia ordinibus virorum mulierumque undique ex agris effusorum, inter vota ac preces & laudes ibant: illos præsidia reip. vindices urbis Romæ imperiique appellabant: in illorum armis dextrisque suam liberorumque suorum salutem ac libertatem repositam esse. Deos omnes deasque precabantur, ut illis faustum iter felixque pugna, matura ex hostibus victoria esset: (7) damnarenturque ipsi votorum, quæ pro iis suscepissent, ut, quemadmodum nunc solliciti prosequerentur eos, ita paucos post dies læti ovantibus victoriâ obviàm irent. Invitare inde

U.C.545. a.C.207.

6 *Auditum modò in acie*] Haud dubiam fore victoriam eo ipso, quòd in acie solummodo, non antè, nuncius ad hostes perventurus esset additi ad vires Romanas alterius consulis & alterius exercitûs. Ex participio *auditum* pendet tota oratio, eâdem planè formâ, quam exposuimus ad c. 37. supra.

7 *Damnarenturque ipsi votorum*] Ut necesse haberent persolvere vota, quæ pro iis suscepissent; diis scilicet id tribuentibus, quod per illa vota ipsi ab iis exposcerent. Vota autem illa mox continentur his verbis, *ut quemadmodum...*

U.c.545. a.C.207. pro se quisque, & offerre, & fatigare precibus, ut quæ ipsis jumentisque usui essent, ab se potissimùm sumerent: benignè omnia cumulata dare. Modestiâ certare milites, ne quid ultra usum necessarium sumerent: nihil morari, (8) nec ab signis absistere cibum capientes: diem ac noctem ire: vix quod satis ad naturale desiderium corporum esset, quieti dare. Et ad collegam præmissi erant, qui nunciarent adventum, percunctarenturque, clam an palam, interdiu an noctu, venire sese vellet, iisdem an aliis considere castris. Nocte clam ingredi melius visum est.

XLVI. (9) Tessera per castra ab Livio consule data erat, ut tribunum tribunus, centurio centurionem, eques equitem, pedes peditem, acciperet: neque enim dilatari castra opus esse, ne hostis adventum alterius consulis sentiret; & coarctatio plurium in angusto tendentium facilior futura erat, quòd Claudianus exercitus nihil ferme, præter arma, secum in expeditionem tulerat. Ceterum in ipso itinere auctum voluntariis agmen erat; offerentibus sese ultro, & veteribus militibus perfunctis jam militiâ, & juvenibus, quos certatim nomina dantes, si quorum corporis species, roburque virium aptum militiæ videbatur, conscripserat. Ad Senam castra alterius consulis erant; & quingentos inde ferme passus Asdrubal aberat. Itaque quum jam appropinquaret, tectus montibus subsitit Nero, ne ante noctem castra in-

Clam ingreditur castra Livii.

8 *Nec ab signis absistere*] Scripti suadent legendum, *nec ab signis absistere, nec subsistere.* Duo enim sunt diversa, excedere ex ordinibus & subsistere: utrumque autem de illis negatum mirificam diligentiam prodit.

9 *Tessera... data erat*] Diditum per omnes ordines imperium fuerat. Vide VII. c. 35.

grederetur. Silentio ingressi, ab sui quisque ordinis hominibus in tentoria abducti, cum summa omnium lætitia hospitaliter excipiuntur. Postero die consilium habitum, cui & L. Porcius Licinus prætor adfuit. Castra juncta consulum castris habebat; & ante adventum eorum, per loca alta ducendo exercitum, quum modò insideret angustos saltus, ut transitum clauderet, modò ab latere aut ab tergo carperet agmen, ludificatus hostem omnibus artibus belli fuerat: is tum in consilio aderat. Multorum eò inclinant sententiæ, ut, dum sessum viâ ac vigiliis reficeret militem Nero, simul & ad noscendum hostem paucos sibi sumeret dies, tempus pugnæ differretur. Nero non suadere modò, sed summâ ope orare instituit. *Ne consilium suum, quod tutum celeritas fecisset, temerarium morando faceret.* (1) *Errore, qui non diuturnus futurus esset, velut torpentem Annibalem, nec castra sua sine duce relicta aggredi, nec ad sequendum se iter intendisse. Antequam se moveat, deleri exercitum Asdrubalis posse,* (2) *redireque in Apuliam. Qui prolatando spatium hosti det, eum &* (3) *illa castra prodere Annibali, & aperire in Galliam iter, ut per otium, ubi velit, Asdrubali conjungatur. Extemplo signum dandum, & exeundum in aciem;* U.C. 545. A.C. 207. *Nero censet statim exeundum in aciem.*

1 *Errore, qui non diuturnus futurus esset*] Sanè mirum est, hoc errore Annibalem eò usque delusum, donec Nero victo Asdrubale in castra redierit. Profectò necesse est, ut dux callidissimus tamen parum curaret explorata sibi esse, quæ apud hostes agerentur, quum tamdiu ignoraverit rem ejusmodi, quæ & Romæ, & totâ Italiâ percelebris foret.

2 *Redireque in Apuliam*] Magis placeret, *redirique.*

3 *Illa castra*] Castra quæ in Apulia sint, relicta a Nerone.

U.c 545 a.C.207 (4) *abutendumque errore hostium absentium, præsentiumque; dum neque illi sciant cum pauciori-bus, nec hi cum pluribus & validioribus rem esse.* Consilio dimisso, signum pugnæ proponitur, confestimque in aciem procedunt.

Asdrubalis prudentia. XLVII. Jam hostes ante castra instructi stabant: moram pugnæ attulit, quòd Asdrubal provectus ante signa cum paucis equitibus, scuta vetera hostium notavit, quæ antè non viderat, & strigosiores equos: multitudo quoque major solitâ visa est. Suspicatus enim id quod erat, receptui propere cecinit, ac misit ad flumen unde aquabantur, ubi & excipi aliqui possent, & notari oculis, si qui fortè adustioris coloris, ut ex recenti via, essent: simul circumvehi procul castra jubet, specularique, num auctum aliquâ parte sit vallum; & ut attendant, semel bisne signum canat in castris. Ea quum ordine omnia relata essent, castra nihil aucta errorem faciebant. Bina erant, sicut ante adventum consulis alterius fuerant; una M. Livii, altera L. Porcii: neutris quicquam, (5) quo latiùs tenderetur, ad munimenta adjectum. Illud veterem ducem assuetumque Romano hosti movit, quòd semel in prætoriis castris signum, bis in consularibus referebant ceciniisse: *duos profectò consules esse;* &, quonam modo alter ab Annibale abscessisset, cura angebat. Minimè id quod erat suspicari poterat, tantæ rei frustratione Annibalem elusum, ut,

4 *Abutendumque errore*] Verbum *abuti* sumitur quoque in bonam partem, ita tamen ut res in usum & commodum vertatur vel contra jus aut consuetudinem, vel contra mentem alicujus.

5 *Quo latiùs tenderetur*] Quo latiora castra fierent. *Tendere* verbum proprium est ubi de castrorum metatione agitur.

ubi dux, ubi exercitus esset, cum quo castra collata habuerit, ignoraret. *Profectò haud mediocri clade absterritum insequi non ausum: magnopere vereri, ne perditis rebus ferum ipse auxilium venisset; Romanisque eadem jam fortuna in Italia, quæ in Hispania esset.* Interdum, litteras suas ad eum non pervenisse, credere; interceptisque iis, consulem ad se opprimendum acceleraſſe. His anxius curis, exstinctis ignibus, vigiliâ primâ dato signo, ut taciti vasa colligerent, signa ferri jussit. In trepidatione & nocturno tumultu duces parum intentè asservati, alter in destinatis jam antè animo latebris subsedit, alter per vada nota Metaurum flumen tranavit: ita desertum a ducibus agmen, primò per agros palatur; (6) fessique aliquot somno ac vigiliis sternunt corpora passim, atque infrequentia relinquunt signa. Asdrubal, dum lux viam ostenderet, ripâ fluminis signa ferri jubet: & per tortuosi amnis sinus flexusque errorem volvens haud multùm proceſſit; ubi prima lux transitum opportunum ostendisset, transiturus; sed quum, (7) quantùm mare abscedebat, tantò altioribus coercentibus amnem ripis, non inveniret vada, diem terendo, spatium dedit ad insequendum se hosti. U.c.545. a.C.207. *Noctu castra movet.*

XLVIII. Nero primùm cum omni equitatu advenit. Porcius deinde assecutus cum levi armatura. Qui quum fessum agmen carperent ab omni parte incursarentque, & jam omisso *Asse-quuntur eum Romani.*

6 *Fessi... somno ac vigiliis*] Fessi vigiliis, ac propterea somno graves.

7 *Quantùm mare abscedebat*] Dictum accipe, quem admodum illud Virgilii, *terræque urbesque recedunt.* Tamen simplicius & fortasse clarius foret id quod multis in editis reperitur, *quantùm a mari abscedebat.*

U. C. 545. a. C. 207. itinere, quod fugæ ſimile erat, caſtra metari Pœnus in tumulo ſuper fluminis ripam vellet; advenit Livius peditum omnibus copiis, non itineris modo, ſed ad conſerendum extemplo prœlium inſtructis armatiſque. Sed ubi omnes copias conjunxerunt, directaque acies eſt, Claudius dextro in cornu, Livius ab ſiniſtro pugnam inſtruit: media acies prætori tuenda datur. Aſdrubal omiſsâ munitione caſtrorum, poſtquam pugnandum vidit, in prima acie ante ſigna elephantos collocat: circa eos lævo in cornu adversùs Claudium Gallos opponit, haud tantùm eis fidens, quantùm ab hoſte timeri eos credebat: ipſe dextrum cornu adversùs M. Livium ſibi atque Hiſpanis (& ibi maximè in vetere milite ſpem habebat) ſumpſit. Ligures in medio poſt elephantos poſiti: ſed longior quàm latior acies erat. Gallos prominens collis tegebat. Ea frons quam Hiſpani tenebant, cum ſiniſtro Romanorum cornu concurrit, dextra omnis acies extra prœlium eminens ceſſabat: collis oppoſitus arcebat, ne aut a fronte, aut ab latere aggrederentur. Inter Livium Aſdrubalemque ingens contractum certamen erat, atroxque cædes utrimque edebatur: ibi duces ambo, ibi pars major peditum equitumque Romanorum: ibi Hiſpani, vetus miles perituſque Rom. pugnæ, & Ligures, durum in armis genus: eódem verſi elephanti, qui primo impetu turbaverant anteſignanos, & jam ſigna moverant loco: deinde, creſcente certamine & clamore, impotentiùs jam regi, & inter duas acies verſari, velut incerti quorum eſſent, haud diſſimiliter navibus ſine gubernaculo vagis. Claudius, *Quid ergo præcipiti curſu tam longum iter emenſi ſumus?* clamitans militibus, quum in adverſum collem fru-

Prœlium initur.

ſtra ſigna erigere conatus eſſet, poſtquam eâ regione penetrari ad hoſtem non videbat poſſe, cohortes aliquot ſubductas e dextro cornu, ubi ſtationem magis ſegnem, quàm pugnam futuram cernebat, poſt aciem circumducit: & non hoſtibus modò, ſed etiam ſuis inopinantibus, (8) in ſiniſtrum hoſtium latus incurrit: tantaque celeritas fuit, ut quum oſtendiſſent ſe ab latere, mox in terga jam pugnarent. Ita ex omnibus partibus, ab fronte, ab latere, ab tergo, trucidantur Hiſpani Ligureſque; & ad Gallos jam cædes pervenerat. Ibi minimum certaminis fuit: nam & pars magna ab ſignis aberant, nocte dilapſi, ſtratique ſomno paſſim per agros; & qui aderant, itinere ac vigiliis feſſi intolerantiſſima laboris corpora, vix arma humeris geſtabant. Et jam diei medium erat, ſitiſque & calor hiantes cædendos capiendoſque affatim præbebat. U.c.545. a.C.207.

XLIX. Elephanti plures ab ipſis rectoribus, quàm ab hoſte interfecti: fabrile ſcalprum cum malleo habebant: id, ubi ſævire belluæ ac ruere in ſuos cœperant, magiſter inter aures poſitum, ipſo in articulo quo jungitur capiti cervix, quanto maximo poterat ictu adigebat. Ea celerrima via mortis in tantæ molis bellua inventa erat, ubi regendi ſpem viciſſent; primuſque id Aſdrubal inſtituerat, dux quum ſæpe aliàs memorabilis, tum illâ præcipuè pugnâ. Ille pugnantes hortando, pariterque obeundo pericula, ſuſtinuit: ille feſſos, abnuenteſque tædio & labore, nunc precando, nunc caſtigando, accendit: ille fugientes revocavit, *Elephanti a rectoribus interfecti.*

Aſdrubalis fortitudo, & mors.

8 *In ſiniſtrum hoſtium latus*] Lege omnino *in dextrum*, ubi erant Hiſpani, quibus trucidatis, ad Ligures, dein ad Gallos, qui in cornu ſiniſtro, cædes pervenit.

U.c.545. a.C.207. omissamque pugnam aliquot locis restituit: postremò, quum haud dubiè fortuna hostium esset, ne supereſſet tanto exercitui suum nomen secuto, concitato equo se in cohortem Rom. immisit. Ibi, ut patre Amilcare & Annibale fratre dignum erat, pugnans cecidit. Nunquam eo bello unâ acie tantum hostium interfectum est, redditaque æqua Cannensi clades, vel duci, vel exercitûs interitu, videbatur. Quinquaginta sex millia hostium occisa: capta quinque millia & quadringenti: præda alia magna tum omnis generis, tum auri etiam argentique. Civium etiam Romanorum, qui capti apud hostes erant, supra quatuor millia capitum recepta: id solatii fuit pro amissis eo prœlio militibus. Nam haudquaquam incruenta victoria fuit: octo ferme millia Romanorum sociorumque occisa. Adeoque etiam victores (9) sanguinis cædisque ceperat satias, (1) ut postero die, quum esset nunciatum Livio consuli, Gallos Cisalpinos Ligures que, qui aut prœlio non affuissent, aut inter cædem effugissent, uno agmine abire sine certo duce, sine signis, sine ordine ullo, aut imperio; posse, si (2) una equitum ala mittatur, omnes deleri: *Supersint*, inquit, *aliqui nuncii, & hostium cladis, & nostræ virtutis.*

56000. *e Pœnis easi.*

Romanorum, 8000.

Nero ad exercitum restituit.

L. Nero eâ nocte quæ secuta est pugnam,

9 *Sanguinis cædisque satias*] Hic & aliis quibusdam locis Livio restituitur vox *satias*, quæ passim a Librariis in *satietas* commutari solet.

1 *Ut postero die... Supersint, inquit*] Particula *ut* postularet verbum subjunctivi, ut vocant, modi, quale esse *dixerit*, *responderit*. At propter interpositam longam periodum ejus rationem non habuit Livius.

2 *Una equitum ala*] Ala equitum Rom. decem turmas habebat; turma, triginta ferè homines.

citatiore, quàm inde venerat, agmine, die sexto ad stativa sua, atque ad hostem pervenit. Iter ejus frequentiâ minore, quia nemo præcesserat nuncius, lætitiâ verò tantâ, vix ut compotes mentium præ gaudio essent, celebratum est. Nam Romæ neuter animi habitus satis dici enarrarique potest, nec quo incerta exspectatione eventûs civitas fuerat, nec quo victoriæ famam accepit. Nunquam per omnes dies, ex quo Claudium consulem profectum fama attulit, ab orto sole ad occidentem, aut senator quisquam a curia atque ab magistratibus abscessit, aut populus e foro. Matronæ, quia nihil in ipsis opis erat, in preces obtestationesque versæ, per omnia delubra vagæ supplicüs votisque fatigare deos. Tam sollicitæ ac suspensæ civitati fama incerta primò accidit, duos Narnienses equites in castra, quæ in faucibus Umbriæ oppositа erant, venisse ex prælio, nunciantes cæsos hostes. Et primò magis auribus, quàm animis id acceptum erat, ut majus lætiusque, quàm quod mente capere, aut satis credere possent; & ipsa celeritas fidem impediebat, quòd biduo antè pugnatum dicebatur. Litteræ deinde ab L. Manlio Acidino missæ ex castris afferuntur de Narnienſium equitum adventu. Eæ litteræ per forum ad tribunal prætoris latæ, (3) senatum curiâ exciverunt; tantoque certamine ac tumultu populi ad fores curiæ concursum est, ut adire nuncius non posset, trahereturque a percunctantibus, vociferantibusque, ut in Rostris priùs, quàm in

U.c.545. a.C.207.

3 *Senatum curiâ exciverunt*] Senatores ad primum nuncium allatarum litterarum, e curia ad tribunal prætoris concurrerunt. Sed statim intelligendi sunt rediisse in curiam, ut ibi litteræ legerentur.

U.c.545. a.C.207. senatu, litteræ recitarentur: tandem summoti, & coerciti a magistratibus; (4) dispensarique lætitia inter impotentes ejus animos potuit. In senatu primùm, deinde in concione litteræ recitatæ sunt; & pro cujusque ingenio aliis jam certum gaudium, aliis nulla antè futura fides erat, quàm legatos, consulumve litteras audissent.

LI. Ipsos deinde appropinquare legatos allatum est. Tum enimvero omnis ætas currere obvii, primus quisque oculis auribusque haurire tantum gaudium cupientes: ad Mulvium usque pontem continens agmen pervenit. Legati (erant L. Veturius Philo, P. Licinius Varus, Q. Cæcilius Metellus) circumfusi omnis generis hominum frequentiâ in forum pervenerunt; quum alii ipsos[5], alii comites eorum, quæ acta essent, percunctarentur; & ut quisque audierat, exercitum hostium imperatoremque occisum, legiones Romanas incolumes, salvos consules esse, extemplo aliis porro impertiebant gaudium suum. Quum ægre in curiam perventum esset, multo ægriùs summotâ turbâ ne Patribus misceretur, litteræ in senatu recitatæ sunt: (5) inde producti in concionem legati. L. Veturius, litteris recitatis, ipse planiùs omnia quæ acta erant exposuit, cum ingenti assensu, po-

Gaudium Romanorum.

4 *Dispensarique lætitia*] Lætitia potuit modo quodam & ordine impertiri hominibus, qui vix eam capere animo poterant, atque adeo omnem ejus potiundæ moram ægre ferebant. Modus autem ille & ordo in eo positus est, quòd in senatu primùm, a quo principium duci par erat, deinde in concione litteræ recitatæ sunt.

5 *Inde producti*] Verbum hìc proprium. *Introducebantur* in senatum a magistratibus legati, *producebantur* ad populum, sive in concionem.

ſtremò etiam clamore univerſæ concionis, quum vix gaudium animis caperent. Diſcurſum inde ab aliis circa templa deûm, ut grates agerent, ab aliis domos, ut conjugibus liberiſque tam lætum nuncium impertirent. Senatus, quòd M. Livius & C. Claudius conſules, incolumi exercitu, ducem hoſtium legioneſque occidiſſent, ſupplicationem in triduum decrevit: eam ſupplicationem C. Hoſtilius prætor pro concione edixit, celebrataque a viris feminiſque eſt. Omnia templa per totum triduum æqualem turbam habuere; quum matronæ ampliſſimâ veſte cum liberis, perinde ac ſi debellatum foret, omni ſolutæ metu, deis immortalibus grates agerent. (6) Statum quoque civitatis ea victoria movit; ut jam inde haud ſecus quàm in pace, res inter ſe contrahere, vendendo, emendo, mutuum dando, argentum creditum ſolvendo, auderent. C. Claudius conſul quum in caſtra rediſſet, caput Aſdrubalis, quod ſervatum cum cura attulerat, projici ante hoſtium ſtationes, captivoſque Afros vinctos, ut erant, oſtendi, duos etiam ex iis ſolutos ire ad Annibalem, & expromere quæ acta eſſent, juſſit. Annibal tanto ſimul publico familiarique ictus luctu, *agnoſcere ſe fortunam Carthaginis*, fertur dixiſſe; caſtriſque inde motis, ut omnia auxilia, quæ diffuſa latiùs tueri non poterat, in extremum Italiæ angulum Bruttios contraheret, & Metapontinos, civitatem univerſam, excitos ſedibus ſuis, & Lucanorum qui ſuæ ditionis erant, in Bruttium agrum traduxit.

U.C. 545. a.C. 207.

Caput Aſdrubalis projectum ante caſtra Annibalis.

Annibal in extremam Italiam recedit.

6 *Statum... civitatis... movit*] Mutavit pecuniariæ rei ſtatum in civitate. Hoc eodem anno nummus aureus primùm Romæ percuſſus eſt.

EPITOME

LIBRI XXVIII. LIVIANI.

Res in Hispania prospere gestæ (1) *a Silano Scipionis legato & ab L. Scipione fratre adversùs Pœnos; a Sulpicio proconsule & ab Attalo rege Asiæ adversùs Philippum regem Macedonum, pro Ætolis, referuntur. Quum M. Livio & Claudio Neroni consulibus triumphus decretus esset, Livius, qui in provincia sua rem gesserat, quadrigis invectus est; Nero, qui in collegæ provinciam, ut victoriam ejus adjuvaret, venerat, equo est secutus, & in hoc habitu plus gloriæ reverentiæque habuit: nam & plus in bello, quàm collega, fecerat. Ignis in æde Vestæ negligentiâ virginis, quæ non custodierat, exstinctus est: virgo cæsa est flagro. P. Scipio in Hispania cum Pœnis debellavit, decimo tertio anno ejus belli,* (2) *quinto post anno, quàm ierat; excluisque in totum possessione ejus hostibus, Hispaniam recepit, & a Tarracone in Africam ad Syphacem regem Numidarum duobus navigiis transvectus, fœdus junxit. Asdrubal Gisgonis ibi cum eo in eodem lecto accubuit. Munus gladiatorium in honorem patris patruique Carthagine Novâ edidit, non ex gladiatoribus, sed ex iis qui aut in honorem ducis, aut ex provocatione in certamen descendebant; in quo reguli fratres de regno ferro contenderunt. Quum*

1 *A Silano Scipionis legato*] Nusquam Livius Scipionis legatum dicit Silanum. Hunc proprætorem Scipioni datum adjutorem ad res gerendas scribit lib. XXVI, 19.

2 *Quinto post anno, quàm ierat*] Ita voces construuntur in mss.

Astapa urbs ab Romanis oppugnaretur, oppidani liberos & conjuges rogo exstructo occiderunt, & se insuper præcipitaverunt. Ipse Scipio, dum gravi morbo implicitus esset, seditionem in parte exercitûs motam, confirmatus discussit; rebellantesque Hispaniæ populos coegit in deditionem venire: & amicitiâ factâ cum Masinissa rege Numidarum, qui illi auxilium, si in Africam trajecisset, pollicebatur; cum Gaditanis quoque, post discessum inde Magonis, cui ex Carthagine scriptum erat, ut in Italiam trajiceret; Romam reversus, consulque creatus. Africam provinciam petenti, contradicente Q. Fabio Maximo, Sicilia data est; permissumque ut in Africam trajiceret, si ex republica esse censeret. Mago Amilcaris filius, a minore Baleari insula, ubi hiemarat, in Italiam trajecit.

LIBER XXVIII.

I. QUUM transitu Asdrubalis, quantum in Italiam declinaverat belli, tantùm levatæ priori bellum est. Hispanias eâ tempestate sic habebant Romani, Pœnique. Asdrubal Gisgonis filius ad Oceanum penitus Gadesque concesserat. Nostri maris ora, omnisque ferme Hispania, quâ in Orientem vergit, Scipionis ac Romanæ ditionis erat. Novus imperator Hanno in locum Barcini Asdrubalis novo cum exercitu ex Africa transgressus, Magonique junctus, quum in Celtiberia, quæ media inter duo maria est, brevi magnum hominum numerum armasset; Scipio adversùs eum M.

U.C. 545. a.C. 207. *Res Hispaniæ.*

U.c. 545. a.C. 207. *Silani de Pœnis Hispaniisque victoria.*

Silanum cum decem haud plus millibus militum, equitibus quingentis, misit. Silanus quantis maximis potuit itineribus (impediebant autem & asperitates viarum, & angustiæ saltibus crebris, ut pleraque Hispaniæ sunt, inclusæ) tamen non solùm nuncios, sed etiam famam adventûs sui prægressus, ducibus indidem ex Celtiberia transfugis ad hostem pervenit. Eisdem auctoribus compertum est, quum decem circiter millia ab hoste abessent, bina castra circa viam, quâ irent, esse: (1) lævâ Celtiberos, novum exercitum, supra novem millia hominum, dextrâ Punica tenere castra: hæc stationibus, vigiliis, omni justâ militari custodiâ tuta & firma esse; illa altera soluta neglectaque, ut barbarorum, & tironum, & minùs timentium quòd in sua terra essent. Ea priùs aggredienda ratus Silanus, signa quàm maximè ad lævam jubebat ferri, necunde ab stationibus Punicis conspiceretur: ipse præmissis speculatoribus, citato agmine ad hostem pergit.

II. Tria millia ferme aberat, quum haud dum quisquam hostium sensisset: (2) confragosa loca, & obsiti virgultis tenebant colles. Ibi in cava valle, atque ob id occulta, considere

1 *Lævâ Celtiberos... dextrâ Punica tenere castra*] Ab læva parte Celtiberos, a dextra Pœnos, sive Punica castra tenere, *supple*, locum, regionem. Apud Livium interdum *tenere* absolutè ponitur pro *tenere locum*.

2 *Confragosa loca, & obsiti virgultis tenebant colles*] Id est, confragosa loca & virgultis obsiti colles tenebant regionem; hujus terræ faciem obtinebant: prorsus ut c. præcedenti, *Punica tenere castra*. Sic dedimus ex optimis mss. vulgò editur *confragosa loca & obsita virgultis tenebant colles*, sensu parum commodo, nec satis aperto.

militem, & cibum capere jubet: interim speculatores, transfugarum dicta affirmantes, venerunt. Tum sarcinis in medium conjectis arma Romani capiunt, acieque justâ in pugnam vadunt. Mille passuum aberant, quum ab hoste conspecti sunt, trepidarique repentè cœptum. Et Mago ex castris citato equo ad primum clamorem & tumultum advehitur. Erant autem in Celtibero exercitu quatuor millia scutatorum & ducenti equites: hanc justam legionem (& id ferme roboris erat) in prima acie locat: (3) ceteros, levem armaturam in subsidiis posuit. Quum ita instructos educeret castris, vixdum in egressos vallo Romani pila conjecerunt. Subsidunt Hispani adversùs emissa tela ab hoste, inde ad mittenda ipsi consurgunt; quæ quum Romani conferti, ut solent, densatis excepissent scutis, tum pes cum pede collatus, & gladiis geri res cœpta est. Ceterùm asperitas locorum, & Celtiberis, quibus in prœlio concursare mos est, velocitatem inutilem faciebat; & haud iniqua eadem erat Romanis stabili pugnæ assuetis; nisi quòd angustiæ & internata virgulta ordines dirimebant, & singuli binique, velut cum paribus, conferere pugnam cogebantur. Quod ad fugam impedimento hostibus erat, id ad cædem eos velut vinctos præbebat. Et jam ferme omnibus scutatis Celtiberorum interfectis, levis armatura, & Carthaginienses, qui ex alteris castris subsidio venerant, perculsi cædebantur: duo haud ampliùs millia peditum, & equitatus omnis, vix inito prœlio, cum Magone effugerunt. Hanno, alter imperator, cum

U.C. 545. a.C. 207.

3 *Ceteros, levem armaturam*] Id est, ceteros Celtiberos, qui leviter tantùm armati erant.

U.c.545 a.C.207 eis qui postremi jam profligato prœlio advenerant, vivus capitur. Magonem fugientem equitatus ferme omnis & quod veterum peditum erant secuti, decimo die in Gaditanam provinciam ad Asdrubalem pervenerunt. Celtiberi, novus miles, in proximas dilapsi sylvas, inde domos diffugerunt. (4) Peropportunâ victoriâ nequaquam tantum jam conflatum bellum, quanta futuri materia belli (si licuisset eis, Celtiberorum gente excitâ, & alios ad arma sollicitare populos) oppressa erat. Itaque collaudato benignè Silano, Scipio spem debellandi, si nihil eam ipse cunctando moratus esset, nactus, ad id quod reliquum belli erat, in ultimam Hispaniam adversùs Asdrubalem pergit. (5) Pœnus quum castra tum fortè ad sociorum animos in Bætica continendos in fide haberet, signis repentè sublatis, fugæ magis, quàm itineris modo, penitus ad Oceanum & Gades ducit. Ceterùm, quoad continuisset exercitum, (6) propositum bello se fore ratus, antequam freto Gades trajiceret, exercitum omnem passim in civitates divisit, ut & muris se ipsi, & armis muros tutarentur.

In Bæticam it Scipio.

III. Scipio ubi animadvertit dissipatum passim bellum, & circumferre ad singulas urbes arma, diutini magis quàm magni esse operis, retro vertit iter. Ne tamen hostibus eam relinqueret regionem, L. Scipionem fratrem cum

Oringis a L. Scipione capta.

4 *Peropportunâ victoriâ*] Hæc victoria peropportuna oppresserat, non quidem magnum jam conflatum bellum, sed ingentem futuri belli materiam, quod procul dubio exarsisset, si licuisset eis....

5 *Pœnus quum... fortè*] Quum fortè Asdrubal castra in Bætica haberet ad continendos in fide sociorum animos.

6 *Propositum bello*] Propositum instar scopi, quem non desinat petere Scipio.

decem

decem millibus peditum, & mille equitum, ad oppugnandam opulentiſſimam in iis locis urbem, (7) Oringin barbari appellabant, mittit. Sita in Meleſſum finibus eſt, Hiſpanæ gentis: ager frugifer, argentum etiam incolæ fodiunt: ea arx fuit Aſdrubali ad excurſiones circà in mediterraneos populos faciendas. Scipio caſtris prope urbem poſitis, priuſquam circumvallaret urbem, miſit ad portas, qui ex propinquo alloquio animos tentarent, ſuaderentque, ut amicitiam potiùs quàm vim experirentur Romanorum. Ubi nihil pacati reſpondebatur, foſſâ duplicique vallo circumdatâ urbe, in tres partes exercitum dividit; ut una ſemper pars, quietis interim duabus, oppugnaret. Prima pars quum adorta oppugnare eſt, atrox ſanè & anceps prœlium fuit: non ſubire, non ſcalas ferre ad muros præ incidentibus telis facile erat: & jam, qui erexerant ad murum ſcalas, alii furcis ad idipſum factis detrudebantur, in alios (8) lupi ſupernè ferrei injecti, ut in periculo eſſent, ne ſuſpenſi in murum extraherentur. Quod ubi animadvertit Scipio, nimiâ paucitate ſuorum exæquatum certamen eſſe, etiam eo ſuperare hoſtem, quòd ex muro pugnaret; duabus ſimul partibus, primâ receptâ, urbem eſt aggreſſus. Quæ res tantum pavoris injecit feſſis jam cum primis pugnando, ut & oppidani mœnia repentinâ fugâ deſererent; & Punicum præſidium metu, ne pro- U.c.545. a.C.207.

7 *Oringin*] Hæc urbs videtur eadem eſſe quæ l. XXIV. c. 42. dicta eſt *Aurinx*, imo idem nomen diverſimodè ſcriptum. Non procul abfuiſſe eam a Munda, patet ex loco Livii modò memorato.

8 *Lupi... ferrei*] Ferreæ quædam machinæ, uncæ, ſimiles lupinorum dentium.

U.c.545. a.C.207. dita urbs esset, relictis stationibus in unum se colligeret. Timor inde oppidanos incessit, ne, si hostis urbem intrasset, sine discrimine, Pœnus an Hispanus esset, obvii passim cæderentur: itaque patefactâ repentè portâ, frequentes ex oppido sese ejecerunt, scuta præ se tenentes, ne tela procul conjicerentur; dextras nudas ostentantes, ut gladios abjecisse appareret: id utrùm parum ex intervallo sit conspectum, an dolus aliquis suspectus fuerit, incompertum est. Impetus hostilis in transfugas factus; nec secus, quàm adversa acies, cæsi. Eâdemque portâ signa infesta in urbem illata: & aliis partibus, securibus dolabrisque cædebantur & refringebantur portæ, & ut quisque intraverat eques, ad forum occupandum (ita enim præceptum erat) citato equo pergebat. Additum erat & triariorum equiti præsidium: legionarii ceteras partes pervadunt: direptione & cæde obviorum, nisi qui armis se tuebantur, abstinuerunt. Carthaginienses omnes in custodiam dati sunt; oppidanorum quoque trecenti ferme, qui clauserant portas: ceteris traditum oppidum, suæ redditæ res. Cecidere in urbis ejus oppugnatione hostium duo millia ferme; Romanorum haud plus nonaginta.

IV. Læta & ipsis qui rem gessere urbis ejus expugnatio fuit, & imperatori ceteroque exercitui; & speciosum adventum suum, ingentem turbam captivorum præ se agentes, fecerunt. Scipio collaudato fratre, quum quanto poterat verborum honore, Carthagini ab se captæ captam ab eo Oringin æquasset, quia & hiems instabat, ut nec tentare Gades, nec disjectum passim per provinciam exercitum Asdrubalis consectari posset, in citeriorem Hispaniam omnes suas copias reduxit; dimissisque

in hiberna legionibus, L. Scipione fratre Romam missō, & Hannone hostium imperatore, ceteriſque nobilibus captivis, ipſe Tarraconem conceſſit. Eodem anno, claſſis Romana cum M. Valerio Lævino proconſule ex Sicilia in Africam tranſmiſſa in Uticenſi Carthaginienſique agro latè populationes fecit: extremis finibus Carthaginienſium, circa ipſa mœnia Uticæ, prædæ actæ ſunt. Repetentibus Siciliam claſſis Punica (ſeptuaginta erant longæ naves) occurrit: decem & ſeptem naves ex iis captæ ſunt, quatuor in alto merſæ: cetera fuſa ac fugata claſſis. Terrâ marique victor Rom. cum magna omnis generis præda Lilybæum repetit. Toto inde mari pulſis hoſtium navibus, magni commeatus frumenti Romam ſubvecti. U.C.547. A.C.207. *Claſſis Rom. populatur, Africam.*

V. Principio æſtatis ejus, quâ hæc ſunt geſta, P. Sulpicius proconſul & Attalus rex quum Æginæ (ſicut antè dictum eſt) hibernaſſent, Lemnum inde, claſſe junctâ, Romanæ quinque & viginti quinqueremes, regiæ quinque & triginta, tranſmiſerunt. Et Philippus, ut, ſeu terrâ ſeu mari obviam eundum hoſti foret, paratus ad omnes conatus eſſet, ipſe Demetriadem ad mare deſcendit: Lariſſam diem ad conveniendum exercitui edixit. Undique ab ſociis legationes Demetriadem ad famam regis convenerunt. Suſtulerant enim animos Ætoli, quum ab Romana ſocietate, tum poſt Attali adventum, finitimoſque depopulabantur: nec Acarnanes ſolùm Bœotique, & qui Eubœam incolunt, in magno metu erant; ſed Achæi quoque, quos ſuper Ætolicum bellum Machanidas etiam Lacedæmonius tyrannus, haud procul Argivorum fine poſitis caſtris, terrebat: hi omnes ſuis quiſque urbibus, quæ *Res Græciæ.*

U.c.545. a.C.207. pericula terrâ marique (9) portendebantur, memorantes, auxilia regem orabant. Ne ex regno quidem ipsius tranquillæ nunciabantur res; & Scerdilædum Pleuratumque motos esse, & Thracum maximè Mædos, si quod longinquum bellum regem occupasset, proxima Macedoniæ incursuros. Bœoti quidem & interiores Græciæ populi, Thermopylarum saltum, ubi angustæ fauces coarctant iter fossâ valloque intercludi ab Ætolis nunciabant, ne transitum ad sociorum urbes tuendas Philippo darent. Vel segnem ducem tot excitare tumultus circumfusi poterant. Legationes dimittit, pollicitus, prout tempus ac res se daret, omnibus laturum se auxilium: in præsentia, quæ maximè urgebat res, (1) Peparethum præsidium urbi mittit, unde allatum erat, Attalum ab Lemno classe transmissâ omnem circa urbem agrum depopulatum. Polyphantam cum modica manu in Bœotiam, Menippum item quemdam ex regiis ducibus cum mille peltastis (2) (pelta cetræ haud dissimilis est) Chalcidem mittit: additi quingenti Agrianum, ut omnes (3) insulæ partes tueri possent: ipse Scotussam est profectus; eódemque ab Larissa Macedonum copias traduci jussit. Eò nunciatum est, concilium Ætolis Heracleam indictum, regemque Attalum, ad consultandum de summa belli,

Philippus sociorum hortatur ac tuetur.

9 *Portendebantur*] Sic ferunt scripti & editi priores pro vulgato *portenderentur.*

1 *Peparethum præsidium urbi mittit*] Mittit in insulam Peparethum præsidium urbi, quæ cognominis erat ipsi insulæ.

2 *Pelta cetræ haud dissimilis est*] Clypeoli fuere leves, brevesque. Cetra e corio ferè fuit, quod interdum nervis intertexebatur; at nihil habebat ligni, neque ferri. Idem & de pelta suspicari licet.

3 *Insulæ*] Eubœæ, cujus urbs Chalcis est caput.

venturum. Hunc conventum ut turbaret subito adventu, magnis itineribus Heracleam duxit: & concilio quidem dimisso jam venit; segetibus tamen, quæ prope maturitatem erant, maximè (4) in sinu Ænianum vastatis, Scotussam copias reducit. Ibi exercitu omni relicto, cum cohorte regia Demetriadem sese recipit. Inde ut ad omnes hostium motus posset occurrere, in Phocidem, atque Eubœam, & Peparethum mittit, qui loca alta eligerent, unde editi ignes apparerent: ipse in Tisæo (mons est in altitudinem ingentem cacuminis editi) speculam posuit; ut ignibus procul sublatis signum, ubi quid molirentur hostes, momento temporis acciperet. Romanus imperator & Attalus rex a Peparetho Nicæam trajecerunt: inde classem in Eubœam ad urbem Oreum transmittunt; quæ ab Demetriaco sinu Chalcidem & Euripum petenti, ad lævam prima urbium Eubœæ posita est. Ita inter Attalum ac Sulpicium convenit, ut Romani a mari, regii a terra oppugnarent. U.c.545. a.C.207.

VI. Quatriduo postquam appulsa classis est, urbem aggressi sunt: id tempus occultis cum Phatore, qui a Philippo præpositus urbi erat, colloquiis absumptum est. Duas arces urbs habet, unam imminentem mari, altera urbis media est: cuniculo inde via ad mare ducit, quam a mari turris quinque tabulatorum, egregium propugnaculum, claudebat. Ibi primò atrocissimum contractum est certamen, & turre instructâ omni genere telorum, & tormentis machinisque ad oppugnandam eam ex navi- *Oreum capiunt Romani.*

4 *In sinu Ænianum*] Is est sinus *Maliacus* etiam dictus *Lamiacus*. Sic vocatur ab Ænianum gente vicina. *Sinus* autem hic dicitur pro terris circa sinum.

U.c.545. a.C.207. bus expositis. Quum omnium animos oculosque id certamen avertisset, portâ maritimæ arcis Plator Romanos accepit, momentoque arx occupata est. Oppidani pulsi inde in mediam urbem, ad alteram tendere arcem. Et ibi positi erant, qui fores portæ objicerent. Ita exclusi in medio cæduntur capiunturque. Macedonum præsidium conglobatum sub arcis muro stetit; nec fugâ effusè petitâ, nec pertinaciter prœlio inito. Eos Plator, veniâ a Sulpicio impetratâ, in naves impositos ad Demetrium Phthiotidis exposuit: ipse ad Attalum se recepit. Sulpicius tam facili ad Oreum successu elatus, Chalcidem inde protinus victrici classe petit; ubi haudquaquam ad spem eventus respondit. (5) Ex patenti utrimque coactum in angustias mare, speciem intuenti primò gemini portûs in ora duo versi præbuerit; sed (6) haud facilè alia infestior classi statio est: nam & venti ab utriusque terræ prœaltis montibus subiti ac procellosi se dejiciunt, & fretum ipsum Euripi non septies die, sicut fama fert, temporibus statis reciprocat; sed temere (7) in modum venti, nunc huc nunc illuc verso mari, velut monte præcipiti devolutus torrens rapitur: ita nec nocte nec die quies navibus datur. Quum classem tam infesta statio accepit, tum & oppidum aliâ parte clausum mari, aliâ ab terra egregiè munitum, præsidioque valido firmatum, & præcipuè fide præfectorum principumque, quæ fluxa & vana apud Oreum

Chalcidem frustra tentant.

Euripus.

5 *Ex patenti utrimque coactum in angustias mare*] Mare, quod utrimque, ad dextram & ad sinistram, patens & apertum est, eo loco coactum in angustias.

6 *Haud facilè*] Haud ferè.

7 *In modum venti*] Quemadmodum ventus, cujus non ea est natura, ut statis recurrat vicibus, sed ut temere & nullâ lege feratur.

fuerat, ſtabile atque inexpugnabile fuit. Id prudenter, (8) ut in temere ſuſcepta re, Romanus fecit, quòd circumſpectis difficultatibus, ne fruſtra tempus tereret, celeriter abſtitit incepto, claſſemque inde ad Cynum Locridis (emporium id eſt Opuntiorum urbis mille paſſuum a mari ſitæ) trajecit. U.c.545. a.C.207.

VII. Philippum & ignes ab Oreo editi monuerant, ſed ſeriùs Platoris fraude e ſpecula elati; & impari maritimis viribus haud facilis erat in inſulam claſſi acceſſus: ita res per cunctationem omiſſa. Ad Chalcidis auxilium, ubi ſignum accepit, impigre eſt motus: nam & ipſa Chalcis, quanquam ejuſdem inſulæ urbs eſt, tamen adeo arcto (9) interſcinditur freto, ut ponte continenti jungatur, terrâque aditum faciliorem quàm mari habeat. (1) Igitur Philippus dejecto præſidio, fuſiſque Ætolis, qui ſaltum Thermopylarum inſidebant, quum ab Demetriade Scotuſſam, inde de tertia vigilia profectus, trepidos hoſtes Heracleam compuliſſet, ipſe uno die (2) Phocidis Elatiam millia ampliùs ſexaginta contendit. Eodem ferme die ab Attalo rege Opuntiorum urbs capta diri- *Opuntiorum urbs capta ab Attalo.*

8 *Ut in temere ſuſcepta re*] Quantùm prudentiæ laudi & titulo locus eſt in re temere ſuſcepta.

9 *Interſcinditur*] Dividitur a continente, a Bœotia.

1 *Igitur Philippus, &c.*] Hìc exiſtimamus peccatum eſſe trajectione verborum, quæ ſic meliùs digererentur, *igitur Philippus, quum ab Demetriade Scotuſſam, inde de tertia vigilia profectus, dejecto præſidio, fuſiſque Ætolis, qui ſaltum Thermopylarum inſidebant, trepidos hoſtes Heracleam compuliſſet, ipſe uno die, &c.* Hæc clariora erunt tabulam Geographicam inſpicientibus.

2 *Phocidis Elatiam*] Ad urbem Phocidis Elatiam. *Millia ampliùs ſexaginta*; Viginti ampliùs leucas.

U.c.545. a.C.207. piebatur : conceſſerat eam prædam regi Sulpicius, quia Oreum paucos ante dies ab Romano milite, expertibus regiis, direptum fuerat. (3) Quum Romana claſſis eò ſe recepiſſet, Attalus ignarus adventûs Philippi, pecuniis a principibus exigendis terebat tempus; adeoque improviſa res fuit, ut, niſi Cretenſium quidam fortè pabulatum ab urbe longiùs progreſſi, agmen hoſtium procul conſpexiſſent, opprimi potuerit. Attalus inermis atque incompoſitus, curſu effuſo mare ac naves petit; & molientibus ab terra naves Philippus ſupervenit, tumultumque etiam ex terra nauticis præbuit. inde Opuntem rediit, deos hominesque accuſans, quòd tantæ rei fortunam ex oculis prope raptam amiſiſſet. Opuntii quoque ab eadem ira increpiti, quòd, quum trahere obſidionem in adventum ſuum potuiſſent, viſo ſtatim hoſte, prope in voluntariam deditionem conceſſiſſent. Compoſitis circa Opuntem rebus, (4) Toronem eſt profectus. Et Attalus primò Oreum ſe recepit : inde quum fama accidiſſet, Pruſiam Bithyniæ regem in fines regni ſui tranſgreſſum, omiſſis Romanis rebus, atque Ætolico bello, in Aſiam trajecit. Et Sulpicius Æginam claſſem recepit, unde initio veris profectus erat. Haud majore certamine quàm Opuntem Attalus ceperat, Philippus Toronem cepit. Incolebant urbem eam profugi ab Thebis Phthioticis : urbe ſuâ captâ a Philippo,

Attalus ferè a Philippo oppreſſus.

3 *Quum Romana claſſis eò ſe recepiſſet*] Nempe ad urbem Oreum.

4 *Toronem eſt profectus*] Doctiſ legi jubent *Thronium*, quod oppidum eſt Locridis haud procul ab Opunte. At Torone ad Toronæum ſinum ſita eſt, Macedoniam versùs. Bis & in iis quæ ſequuntur idem nomen emendandum occurrit.

quum in fidem Ætolorum perfugissent, (5) sedem eis Ætoli eam dederant, urbis vastatæ ac desertæ priore ejusdem Philippi bello. Tum ab Torone, sicut paulo antè dictum est, recepta profectus, Tritonon, & Drymas, Doridis parva atque ignobilia oppida cepit: inde Elatiam, jussis ibi se opperiri Ptolemæi Rhodiorumque legatis, venit. Ubi quum de finiendo Ætolico bello ageretur, (6) (affuerant enim legati nuper Heracleæ concilio Romanorum Ætolorumque) nuncius affertur, Machanidam Olympiorum solenne ludicrum parantes Eleos aggredi statuisse. Prævertendum id ratus, legatis cum benigno responso dimissis, *se neque causam ejus belli fuisse, nec moram (si modo æqui & honesti conditione liceat) paci facturum*, cum expedito agmine profectus per Bœotiam, Megara, atque inde Corinthum descendit: unde commeatibus sumptis Phliunta, Pheneumque petit. Et jam, quum Heræam venisset, audito Machanidam famâ adventûs sui territum refugisse Lacedæmonem, Ægium se ad concilium Achæorum recepit; simul classem Punicam, ut mari quoque aliquid posset, accitam, ibi ratus se inventurum. Paucis antè diebus (7) in Phoceas trajecerant Pœni: inde portus Acarnanum petierant, quum ab Oreo profectum Attalum Romanosque audissent, veriti ne ad se iretur, & intra Rhium (fauces eæ sunt Corinthii sinûs) opprimerentur.

U.c.545. a.C.207.

Machanidas repressus.

5 *Sedem eis Ætoli eam dederant urbis*] Nempe, *sedem* urbis.

6 *Affuerant enim*] Nam hi iidem legati Ptolemæi & Rhodiorum nuper adfuerant concilio Romanorum Ætolorumque Heracleæ habito.

7 *In Phoceas*] Phoceæ nullæ sunt. Phocæa longè ab his locis abest. Suspicamur dedisse Livium *in Oxeas*. Insulæ sunt ex Echinadum numero.

U.c.545. a.C.207. VIII. Philippus mœrebat quidem & angebatur, quum ad omnia ipse raptim isset, nulli tamen se rei in tempore occurrisse, & rapientem omnia ex oculis elusisse celeritatem suam fortunam. In concilio autem dissimulans ægritudinem, elato animo differuit, testatus deos hominesque, *se nullo loco, nec tempore defuisse, quin, ubi hostium arma concrepuissent, eò quantâ maximâ posset celeritate tenderet: sed vix rationem iniri posse, utrùm ab se audaciùs an fugaciùs ab hostibus geratur bellum. Sic ab Opunte Attalum, sic Sulpicium a Chalcide, sic eis ipsis diebus Machanidam e manibus suis elapsum. Sed non semper felicem esse fugam; nec pro difficili id bellum habendum, in quo, si modò congressus cum hostibus sis, viceris. Quod primum esset, confessionem se hostium habere, nequaquam pares esse sibi: brevi & victoriam haud dubiam habiturum, nec meliore eventu eos secùm quàm spe pugnaturos.* Læti regem socii audierunt. Reddidit inde Achæis Heræam & Triphyliam. Alipheram autem Megalopolitis, quòd suorum fuisse finium satis probabant, restituit: inde navibus acceptis ab Achæis (erant autem tres quadriremes, & biremes totidem) Anticyram trajecit: inde quinqueremibus septem, & lembis viginti amplius, quos ut adjungeret Carthaginiensium classi, miserat in Corinthium sinum, profectus ad Erythras Ætolorum, quæ prope Eupalium sunt, exscensionem fecit. Haud fefellit Ætolos: nam hominum quod aut in agris, aut in propinquis castellis Potidaniæ (8) atque Apolloniæ fuit, in sylvas montesque refugit. Pecora, quæ inter festinationem abigi

Philippi oratio in concilio Achæorum.

8 *Atque Apolloniæ*] Sic non solet voculam *ac* præ-legimus more Livii, qui ponere vocali.

nequierant, sunt direpta & in naves compulsa. Cum his ceteraque præda Niciâ prætore Achæorum Ægium missō quum Corinthum petisset, pedestres inde copias per Bœotiam terrâ duci jussit: ipse ab Cenchreis præter terram Atticam super Sunium navigans, inter medias prope hostium classes, Chalcidem pervenit: inde, collaudatâ fide ac virtute, quòd neque timor, neque spes flexissent eorum animos; hortatusque in posterum, ut eâdem constantiâ permanerent in societate, si suam quàm Oritanorum atque Opuntiorum fortunam mallent; ab Chalcide Oreum navigat, principumque iis, qui fugere captâ urbe, quàm se Romanis tradere, maluerant, summâ rerum & custodiâ urbis permissâ, ipse Demetriadem ab Eubœa, unde primò ad opem ferendam sociis profectus erat, trajecit. Cassandreæ deinde (9) centum navium longarum carinis positis, contractâque ad effectum ejus operis multitudine fabrorum navalium, quia res in Græcia tranquillas & profectio Attali fecerat, & in tempore laborantibus sociis latum ab se auxilium, retro in regnum concessit, ut Dardanis bellum inferret. U.c.545. a.C.207.

IX. Extremo æstatis ejus quâ hæc in Græcia gesta sunt, quum (1) Q. Fabius Maximus pater legatus ab M. Livio consule Romam ad senatum nunciasset, consulem satis præsidii Galliæ provinciæ credere L. Porcium cum suis legio- *Ambo Coss. veniunt Romam.*

9 *Centum navium longarum carinis positis*] Suscipiebat nimirum ædificandas centum naves longas, sive bellicas. A carina enim necessariò sumitur initium struendæ navis.

1 *Q. Fabius Maximus pater*] Vix credibile est Fabium extremâ ætate functum esse legati munere. Itaque amplectenda videtur unius veteris codicis lectio, *Q. Fabius Maximi filius.*

U.C.545. a.C.207. nibus esse; decedere se inde, et deduci exercitum consularem posse; Patres non M. Livium tantùm redire ad urbem, sed collegam quoque ejus C. Claudium jusserunt. Id modò in decreto interfuit, quòd (2) M. Livii exercitum deduci, Neronis legiones Annibali oppositas manere in provincia jusserunt. Inter consules ita per litteras convenit, ut, quemadmodum uno animo remp. gessissent, ita, quanquam ex diversis regionibus convenirent, uno tempore ad urbem accederent. Prænestè qui prior venisset, collegam ibi opperiri jussus. Fortè ita evenit, ut eodem die ambo Prænestè venirent. Inde præmisso edicto, ut triduo post frequens senatus ad ædem Bellonæ adesset, omni multitudine obviàm effusâ, ad urbem accessere. Non salutabant modò universi circumfusi, sed contingere pro se quisque victrices dextras consulum cupientes, alii gratulabantur, alii gratias agebant, quòd eorum operâ incolumis resp. esset. In senatu quum more omnium imperatorum, expositis rebus ab se gestis, postulassent, *ut* (3) *pro rep. fortiter feliciterque administrata, & diis immortalibus habere-*

2 *M. Livii exercitum deduci*] Hìc legitur vulgò *reduci*. At solenne & proprium est in ejusmodi negotio verbum *deduci*.

3 *Pro republica fortiter feliciterque administrata*] Observa imperatorum, eorumve quorum auspicio & ductu res geritur, virtutem felicitatemque esse; sociorum, legatorum, militum, virtutem & fidem. Itaque illorum *fortem & felicem*, horum *fortem & fidelem* operam dici solitam. Exempla in utramque rem habes ex hoc uno capite. Hìc consules dicunt a se *fortiter feliciterque* administratam esse rempublicam: at in fine hujus ipsius capitis commemorant, quàm *forti fidelique* duorum legatorum operâ usi essent.

tur honos, & ipsis triumphantibus urbem inire liceret; se verò ea quæ postularent, decernere, Patres, merito deorum primùm, dein, secundùm deos, consulum, responderunt; & supplicatione amborum nomine, & triumpho utrique decreto, inter ipsos, ne, quum bellum communi animo gessissent, triumphum separarent, ita convenit: (4) *ut, quoniam & in provincia M. Livii res gesta esset, & eo die, quo pugnatum foret, ejus fortè auspicium fuisset, & exercitus Livianus deductus Romam venisset, Neronis deduci non potuisset de provincia, ut M. Livium quadrigis urbem incuntem milites sequerentur; C. Claudius equo sine militibus inveheretur.* Ita consociatus triumphus, quum utrique, tum magis ei, qui quantùm merito anteibat, tantùm honore collegæ cesserat, gloriam auxit. (5) *Illum equitem* aiebant *sex dierum spatio transcurrisse longitudinem Italiæ; & eo die cum Asdrubale in Gallia signis collatis pugnasse, quo eum castra adversùs sese in Apulia posita habere Annibal credidisset. Ita unum consulem pro utraque parte Italiæ adversùs duos duces, duos imperatores, hinc consilium suum, hinc corpus opposuisse. Nomen Neronis satis fuisse ad continendum castris Annibalem: Asdrubalem verò, quâ aliâ re, quàm adventu ejus obrutum atque exstinctum esse? Itaque iret alter consul sublimis curru multijugis, si vellet, equis. Uno equo per urbem verum triumphum vehi; Neronemque, etiam si pedes incedat, vel partâ eo bello, vel spretâ eo triumpho gloriâ, memorabilem fore.* Hi sermones spectantium Neronem usque in Capito-

U.C.545. a.C.207.

Consulum triumphus.

4 *Ut, quoniam ... ut M. Livium*] Redundat particula *ut*, at non ideo delenda.

5 *Illum equitem*] Neronem, qui equo vehatur, dum collega ejus curru sublimis incedit.

U.c.545. a.C.207. lium profecuti sunt. Pecuniæ in ærarium tulerunt (6) sestertium tricies, octoginta millia æris: militibus M. Livius (7) quinquagenos senos asses divisit: tantumdem C. Claudius absentibus militibus suis est pollicitus, quum ad exercitum rediisset. Notatum eo die plura carmina militaribus jocis in C. Claudium, quàm in consulem suum jactata: equites L. Veturium & Q. Cæcilium legatos magnis tulisse laudibus, hortatosque esse plebem, ut eos consules in proximum annum crearent; adjecisse (8) equitum prærogativæ auctoritatem consules, postero die in concione, quâm forti fidelique duorum præcipuè legatorum operâ usi essent, commemorantes.

Comitia. X. Quum comitiorum tempus appeteret, & per dictatorem comitia haberi placuisset, C. Claudius consul M. Livium collegam dictatorem dixit; Livius Q. Cæcilium magistrum equitum: a M. Livio dictatore creati consules L. Veturius, Q. Cæcilius; is ipse qui tum erat magister equitum. Inde prætorum comitia habita: creati C. Servilius, M. Cæcilius Metellus, Ti. Claudius Asellus, Q. Mamilius Turinus, qui tum ædilis plebis erat. Comitiis perfectis, dictator magistratu abdicato, dimissoque exercitu, in Etruriam provinciam ex senatusconsulto est profectus ad quæstiones ha-

6 *Sestertium tricies*] Marcas argenti nostrates 11718: cum unciis sex; quibus si addas marcas 125: quæ affluunt ex octoginta millibus æris gravis, tota summa erit marcarum argenti nostratium 11843: cum sex unciis.

7 *Quinquagenos senos asses*] Sesterties 14: non totam argenti semunciam.

8 *Equitum prærogativæ*] Illi equitum judicio, qui videbantur populo præire & prænonstrare, quosnam consules facere deberet.

bendas, qui Etruscorum Umbrorumque populi defectionis ab Romanis ad Asdrubalem sub adventum ejus consilia agitassent, quique eum auxiliis, aut commeatu, aut ope aliquâ juvissent. Hæc eo anno domi militiæque gesta. Ludi Romani ter toti instaurati ab ædilibus curulibus, Cn. Servilio Cæpione, Ser. Cornelio Lentulo. Item ludi plebeii semel toti instaurati ab ædilibus plebis Manio Pomponio Mathone, & Q. Mamilio Turino. Tertiodecimo anno Punici belli, L. Veturio Philone, & Q. Cæcilio Metello consulibus, Bruttii ambobus, ut cum Annibale bellum gererent, provincia decreta. Prætores exinde sortiti sunt: M. Cæcilius Metellus urbanam, Q. Mamilius peregrinam, C. Servilius Siciliam, Ti. Claudius Sardiniam. Exercitus ita divisi: consulum alteri, quem C. Claudius prioris anni consul; alteri, quem Q. Claudius prætor (eæ binæ legiones erant) habuisset exercitum: in Etruria duas volonum legiones a C. Terentio prætore M. Livius proconsul, cui prorogatum in annum imperium erat, acciperet; & Q. Mamilio, ut collegæ jurisdictione traditâ, Galliam cum exercitu, (9) cui L. Porcius prætor præfuerat, obineret, decretum est; jussusque populari agros Gallorum, qui ad Pœnos sub adventum Asdrubalis defeciissent. C. Servilio cum Cannensibus duabus legionibus, sicut C. Mamilius tenuerat, Sicilia tuenda data. Ex Sardinia vetus exercitus, cui A. Hostilius præfuerat, deportatus: novam legionem, quam Ti. Claudius trajiceret secum, consules conscrip-

U.c.545. a.C.207.

U.c.546. a.C.206. L. Veturio, Q. Cæcilio Coss. *Provinciæ.*

9 *Cui L. Porcius prætor præfuerat*] Vulgò *proprætor*, quod librariis adscribi debet: nam anno priore prætor Galliam sortitus erat.

U.c.546. a.C.206. ferunt. Q. Claudio ut Tarentum, C. Hostilio Tubulo ut Capuam provinciam haberet, prorogatum in annum imperium est. M. Valerius proconsul, qui tuendæ circa Siciliam maritimæ oræ præfuerat, triginta navibus C. Servilio præbitis, cum cetera omni classe redire ad urbem jussus.

XI. In civitate tanto discrimine belli sollicita, quum omnium secundorum adversorumque causas in deos verterent, multa prodigia nunciabantur: Tarracinæ Jovis ædem, Satrici Matris Matutæ de cœlo tactam. Satricanos haud minùs terrebant in ædem Jovis foribus ipsis duo perlapsi angues. Ab Antio nunciatum est, cruentas spicas metentibus visas esse. Cære porcus biceps, & agnus mas idemque femina natus erat. Et Albæ duo soles visos referebant: & nocte Fregellis lucem obortam. Et bos in agro Rom. locutus, & ara Neptuni multo sudore manasse in circo Flaminio dicebatur: & ædes Cereris, Salutis, Quirini de cœlo tactæ. Prodigia consules hostiis majoribus procurare jussi, & supplicationem unum diem habere. Ea ex senatusconsulto facta. Plus omnibus aut nunciatis peregre, aut visis domi prodigiis, terruit animos hominum ignis in æde Vestæ exstinctus; cæsaque flagro est vestalis, cujus custodia noctis ejus fuerat, jussu P. Licinii pontificis. Id quanquam nihil portendentibus deis, ceterùm negligentiâ humanâ acciderat, tamen & hostiis majoribus procurari, & supplicationem ad Vestæ haberi placuit. Priusquam proficiscerentur consules ad bellum, moniti ab senatu sunt, *ut in agros reducendæ plebis curam haberent. Deûm benignitate summotum bellum ab urbe Romana & Latio esse, & posse sine metu in agris habitari. Minimè con-*

Ignis in æde Vestæ exstinctus.

Plebis in agro reducendæ cura.

venire, (1) *Siciliæ, quàm Italiæ colendæ majorem curam esse.* Sed res haudquaquam erat populo facilis, & liberis cultoribus bello absumptis, & inopiâ servitiorum, & pecore direpto, villisque dirutis aut accensis: magna tamen pars auctoritate consulum compulsa in agros remigravit. Moverant autem hujusce rei mentionem Placentinorum & Cremonensium legati, querentes agrum suum ab accolis Gallis incursari ac vastari, magnamque partem colonorum suorum dilapsam esse, & infrequentes se urbes agrum vastum ac desertum, habere. Mamilio prætori mandatum, ut colonias ab hoste tueretur. Consules ex senatusconsulto edixerunt, ut, qui cives Cremonenses atque Placentini essent, ante certam diem in colonias reverterentur. Principio deinde veris & ipsi ad bellum profecti sunt. Q. Cæcilius consul exercitum ab C. Nerone, L. Veturius ab Q. Claudio prætore accepit, novisque militibus, quos ipse conscripserat, supplevit. In Consentinum agrum consules exercitum duxerunt, passimque depopulati, quum agmen jam grave prædâ esset, in saltu angusto, a Bruttiis jaculatoribusque Numidis turbati sunt; ita ut (2) non præda, sed armati quoque in periculo fuerint: major tamen tumultus, quàm pugna fuit; & præmissâ prædâ, incolumes & legiones in loca tuta evasere. Inde in Lucanos

U.C. 546. A.C. 206.

Coss. in Bruttios eunt.

1 *Siciliæ, quàm Italiæ colendæ*] Nimirum Lævinus sedulò operam dederat, ut vastata bellis Sicilia recoleretur, cogerenturque Siculi ad arandum ac serendum animos rursus convertere. Eadem profectò cura debebatur Italiæ.

2 *Non præda tantùm*] Vocem *tantùm*, quæ abest a plerisque & optimis mss. expunximus; & quidem solet illa cum sui similibus particulis *modò*, *solùm*, eleganter omitti.

U.c.546. a.C.206. profecti : ea fine certamine tota gens in ditionem populi Rom. rediit.

XII. Cum Annibale nihil eo anno rei gestum est : nam neque ipse se obtulit in tam recenti vulnere publico privatoque, neque lacessierunt quietum Romani : tantam inesse vim, etsi omnia alia circa eum ruerent, in uno illo duce censebant. Ac nescio an mirabilior adversis quàm secundis rebus fuerit : (3) quippe qui, quum & in hostium terra per annos tredecim, tam procul ab domo, variâ fortunâ bellum gereret exercitu non suo civili, sed misto ex colluvione omnium gentium, quibus non lex, non mos, non lingua communis, (4) alius habitus, alia vestis, alia arma, alii ritus, alia sacra, alii prope dei essent, ita quodam uno vinculo copulaverit eos, ut nulla nec inter ipsos, nec adversùs ducem seditio exstiterit; quum & pecunia sæpe in stipendium, & commeatus in hostium agro deessent : quorum inopiâ, priore Punico bello multa infanda inter duces militesque commissa fuerant. (5) Post Asdrubalis verò exercitum cum duce, in quibus spes omnis reposita victoriæ fuerat, deletum, cedendoque in angulum Bruttium cetera Italiâ concessum, cui non videatur mirabile, nullum motum in castris factum ? Nam ad cetera id quoque accesserat, ut ne alendi quidem exercitûs, nisi ex Bruttio agro, spes esset; qui, ut omnis coleretur, exiguus tamen tanto

Laus Annibalis.

3 *Quippe qui, quum & in hostium terra*] Vacat particula *&*.

4 *Alius habitus*] Alia species totius corporis cultûsque.

5 *Post Asdrubalis... exercitum.... deletum, cedendoque... concessum*] Postquam & Asdrubalis exercitus deletus fuit, & ipse Annibal cedendo in Bruttium agrum, reliquit Romanis liberam ceteræ Italiæ possessionem.

alendo exercitui erat : tum magnam partem juventutis abſtractam a cultu agrorum bellum occupaverat, & (6) mos vitio etiam inſitus genti per latrocinia militiam exercendi, nec ab domo quicquam mittebatur, de Hiſpania retinenda ſollicitis, tanquam omnia proſpera in Italia eſſent. In Hiſpania res quadam ex parte eamdem fortunam, quadam longè diſparem habebant : eamdem, quòd prœlio victi Carthaginienſes, duce amiſſo, in ultimam Hiſpaniæ oram uſque ad Oceanum compulſi erant; diſparem autem, quòd Hiſpania, non quàm Italia modò, ſed quàm ulla pars terrarum, bello reparando aptior erat; locorum hominumque ingeniis : itaque ergo prima Romanis inita provinciarum, quæ quidem continentis ſint, poſtrema omnium, noſtrâ demum ætate, ductu auſpicioque Auguſti Cæſaris, perdomita eſt. Ibi tum Aſdrubal Giſgonis, maximus clariſſimuſque eo bello ſecundùm Barcinos dux, regreſſus ab Gadibus, rebellandi ſpem adjuvante Magone Amilcaris filio, delectibus per ulteriorem Hiſpaniam habitis, ad quinquaginta millia peditum, & quatuor millia & quingentos equites armavit. De equeſtribus copiis ferme inter auctores convenit : peditum ſeptuaginta millia quidam adducta ad Silpiam urbem ſcribunt. Ibi ſuper campos patentes duo duces Pœni eâ mente, ne detrectarent certamen, conſederunt.

U.C.546. a.C.206.

Res Hiſpaniæ.

Aſdrubal cum Magone bellum inſtaurant.

XIII. Scipio, quum ad eum fama tanti comparati exercitûs perlata eſſet, neque Romanis legionibus tantæ ſe parem fore multitudini ratus, ut non in ſpeciem ſaltem oppone-

Scipio auxilia ab ſo iis contrahit.

6 *Mos vitio etiam inſitus genti*] *Vitio*, id eſt, malo ſtudio, malâ libidine, vitio ingeniorum.

U.c.546. rentur barbarorum auxilia, neque in iis tamen
a.C.206. tantum virium ponendum, ut mutando fidem, quæ cladis causa fuisset patri patruoque, (7) magnum momentum facerent, præmisso Silano ad Colcam duodetriginta oppidis regnantem, ut equites peditesque ab eo, quos se per hiemem conscripturum pollicitus erat, acciperet, ipse ab Tarracone profectus, (8) protinus ab sociis, qui accolunt viam, modica contrahendo auxilia, Castulonem pervenit. Eò adducta ab Silano auxilia, tria millia peditum & quingenti equites: inde ad Bæculam urbem progressus omni exercitu civium, sociorum, peditum equitumque quinque & quadraginta millibus. Castra ponentes eos Mago & Masinissa cum omni equitatu aggressi sunt; turbassentque munientes, ni abditi post tumulum, (9) opportunè ad id positum, ab Scipione equites improvisò in effusos incurrissent. Hi promptissimum quemque, & proximè vallum, atque in ipsos munitores (1) primum invectum, vixdum prœlio inito fuderunt: cum ceteris, qui sub signis atque ordine agminis incesserant, longior & diu ambigua pugna fuit: sed quum ab stationibus primùm expeditæ cohortes, deinde ex opere deducti milites, (2) atque arma capere jussi plures & integri fessis subirent, ma-

7 *Magnum momentum facerent*] Rem magnopere inclinarent, facerent ut magna inde statûs rerum mutatio sequeretur.

8 *Protinus*] Ordine, prout quisque veniebat.

9 *Opportunè ad id positum*] Meliùs, *opportunè oppositum*.

1 *Primum invectum*] Ut quisque primus invectus fuerat.

2 *Atque arma capere jussi plures & integri fessis subirent*] Quumque plures jam, iique integri, arma capere jussi, succederent in eorum locum, qui fessi pugnando erant.

gnumque jam agmen armatorum a castris in U.c.546.
prœlium rueret, terga haud dubiè vertunt Pœ- a.C.206.
ni Numidæque. Et primò turmatim abibant,
nihil propter pavorem festinationemve confu-
sis ordinibus : dein, postquam acriùs ultimis
incidebat Romanus, neque sustineri impetus
poterat, nihil jam ordinum memores, passim
quâ cuique proximum fuit, in fugam effun-
duntur. Et quanquam eo prœlio aliquantùm
& Romanis aucti & diminuti hostibus animi
erant, tamen nunquam per aliquot insequen-
tes dies ab excursionibus equitum levisque ar-
maturæ cessatum est.

Vincit Pœnos.

XIV. Ubi satis tentatæ per hæc levia certa-
mina vires sunt, prior Asdrubal in aciem co-
pias eduxit; deinde & Romani processere: sed
utraque acies pro vallo stetit instructa; &
quum ab neutris pugna cœpta esset, jam die
ad occasum inclinante, a Pœno priùs, deinde
ab Romano in castra copiæ reductæ. Hoc idem
per dies aliquot factum : prior semper Pœnus
copias castris educebat; prior sessis stando si-
gnum receptui dabat : ab neutra parte procur-
sum, telumve missum, aut vox ulla orta. Me-
diam aciem hinc Romani, illinc Carthaginien-
ses misti Afris, cornua socii tenebant : erant
autem utrimque Hispani pro cornibus : ante
Punicam aciem elephanti castellorum procul
speciem præbebant. Jam hoc in utrisque castris
sermonis erat, ita, ut instructi stetissent, pu-
gnaturos: medias acies Romanum Pœnumque,
quos inter belli causa esset, pari robore ani-
morum armorumque concursuros. Scipio ubi
hæc obstinatè credita animadvertit, omnia de
industria in eum diem, quo pugnaturus erat,
mutavit. Tesseram vesperi per castra dedit, ut
ante lucem viri equique curati & pransi essent;

U.c.546. a.C.206. armatus eques frenatos instratosque teneret equos. Vixdum satis certâ luce, equitatum omnem cum levi armatura in stationes Punicas immisit: inde confestim ipse cum gravi agmine legionum procedit, præter opinionem destinatam suorum hostiumque, Romano milite cornibus firmatis, sociis in mediam aciem acceptis. Asdrubal clamore equitum excitatus, ut ex tabernaculo prosiluit, tumultumque ante vallum, & trepidationem suorum, & procul signa legionum fulgentia, plenosque hostium campos vidit, equitatum omnem extemplo in equites emittit: ipse cum peditum agmine castris egreditur; nec ex ordine solito quicquam acie instruendâ mutat. Equitum jam diu anceps pugna erat; nec ipsa per se decerni poterat, quia pulsis (quod prope (3) invicem fiebat) in aciem peditum tutus receptus erat: sed ubi jam haud plus quingentos passus acies inter sese aberant, signo receptui dato, Scipio, patefactisque ordinibus, equitatum omnem levemque armaturam in medium acceptam divisamque in partes duas in subsidiis post cornua locat. Inde ubi incipiendæ jam pugnæ tempus erat, Hispanos (ea media acies fuit) presso gradu incedere jubet: ipse e dextro cornu (ibi namque præerat) nuncium ad Silanum & Marcium mittit, ut cornu extenderent in sinistram partem, quemadmodum se tendentem ad dextram vidissent; & cum expeditis peditum equitumque priùs pugnam consererent cum hoste, quàm coire inter se mediæ acies possent. Ita deductis cornibus, cum ternis peditum cohortibus, ternisque equitum turmis, ad hoc velitibus, citato gradu in hostem ducebant, se

3 *Invicem*] Alternis vicibus.

quentibus (4) in obliquum aliis. Sinus in medio erat, qua segniùs Hispanorum signa incedebant: & jam conflixerant cornua, quum, quod roboris in aciem hostium erat, Pœni veterani Africque nondum ad teli conjectum venissent, neque in cornua, ut adjuvarent pugnantes, discurrere auderent, ne aperirent mediam aciem venienti ex adverso hosti. Cornua ancipiti prœlio urgebantur: eques, levisque armatura, & velites, circumductis alis in latera incurrebant; cohortes a fronte urgebant, ut abrumperent cornua a cetera acie. U.c.546. a.C.206.

XV. (5) Et quum ab omni parte haudquaquam par pugna erat, tum quòd turba Balearium tironumque Hispanorum Romano Latinoque militi objecta erat, & procedente jam die vires etiam deficere Asdrubalis exercitum cœperant, oppressos matutino tumultu, coactosque, priusquam cibo corpora firmarent, raptim in aciem exire. Ad id sedulò diem extraxerat Scipio; ut sera pugna esset: nam ab septima demum hora peditum signa cornibus incucurrerunt: ad medias acies aliquanto seriùs pervenit pugna; ita ut priùs æstus a meridiano sole, laborque standi sub armis, & simul fames sitisque corpora afficerent; quàm manus cum hoste consererent. Itaque steterunt scutis innixi: nam super cetera elephanti etiam, tumultuoso genere pugnæ equitum velitumque &

4 *In obliquum*] Ita ut non æquâ fronte procederetur, sed in lineam obliquam, quæ ab extremis ducta cornibus obliquè incideret in mediam aciem.

5 *Et quum ab omni parte*] Et haudquaquam par pugna erat, tum omnibus de causis, tum ideo vel maximè, quòd turba incondita Balearium tironumque Hispanorum Romano Latinoque militi objecta erat, & quòd procedente jam die...

U.c.546. a.C.206. levis armaturæ conſternati, e cornibus in mediam aciem ſeſe intulerant. Feſſi igitur corporibus animiſque retulere pedem, ordines tamen ſervantes, (6) haud ſecus quàm ſi imperio ducis cederent integra acies. Sed quum eo ipſo acriùs, ubi inclinatam ſenſere rem, victores ſe undique inveherent, nec facilè impetus ſuſtineri poſſet; quanquam retinebat, obſiſtebatque cedentibus Aſdrubal, *ab tergo eſſe colles tutumque receptum, ſi modicè ſe reciperent*, clamitans, tamen vincente verecundiam metu (7) (quum proximus quiſque hoſtem cederet) terga extemplo data, atque in fugam ſeſe omnes effuderunt. Ac primò conſiſtere ſigna in radicibus collium, ac revocare in ordines militem cœperant, cunctantibus in adverſum collem erigere aciem Romanis: inde ut inferri impigre ſigna viderunt, integratâ fugâ, in caſtra pavidi compelluntur. Nec procul vallo Romanus aberat; cepiſſetque tanto impetu caſtra, ni ſe ex vehementi ſole, qualis inter graves imbre nubes effulget, tanta vis aquæ dejeciſſet, ut vix in caſtra ſua receperint ſe victores; quoſdam etiam religio ceperit, ulterius quicquam eo die conandi. Carthaginienſes, quanquam feſſos labore ac vulneribus nox imberque ad neceſſariam quietem vocabat, tamen, quia metus & periculum ceſſandi non dabat tempus, primâ luce oppugnaturis hoſtibus caſtra, ſaxis undique circà ex propinquis vallibus congeſtis augent vallum, munimento ſe-

6 *Haud ſecus quàm ſi imperio ducis cederent integra acies*] Velut ſi cederent integri, non victi, non pulſi: eâ prœlii conditione & fortunâ, ut eſſent integra acies.

7 *Quum proximus quiſque hoſtem cederet*] Quum ii qui proximi erant hoſti retrocederent. *Proximus hoſtem*, quomodo ſuprà, 13. *Proximè vallum.*

ſe

se, quando in armis parum præsidii foret, defensuri. Sed transitio sociorum, fuga ut tutior morâ videretur, fecit. Principium defectionis ab Attane regulo Turdetanorum factum est: is cum magna popularium manu transfugit: inde duo munita oppida cum præsidiis tradita a præfectis Romano. Et ne latiùs, inclinatis semel ad defectionem animis, serperet res, silentio proximæ noctis Asdrubal castra movet. U.c. 546. a.C. 208.

XVI. Scipio, ut primâ luce qui in stationibus erant retulerunt profectos hostes, præmisso equitatu signa ferri jubet; adeoque cito agmine ducti sunt, ut, si viâ rectâ vestigia sequentes issent, haut dubiè assecuturi fuerint: ducibus est creditum, brevius aliud esse iter ad Bætim fluvium, ut transeuntes aggrederentur. Asdrubal, clauso transitu fluminis, ad Oceanum flectit: & jam inde fugientium modo effusi abibant; idque ab legionibus Rom. aliquantum intervalli fecit. Eques, levisque armatura, nunc ab tergo, nunc ab lateribus occurrendo, fatigabat morabaturque: sed quum ad crebros tumultus signa consisterent, & nunc equestria, nunc cum velitibus (8) auxiliisque peditum prœlia consererent, supervenerunt legiones. Inde non jam pugna, sed trucidatio velut pecorum fieri; donec ipse dux fugæ auctor, in proximos colles cum sex mil- *Fusos persequitur.*

8 *Auxiliisque peditum*] Peditibus auxiliaribus, Hispanis nempe, qui apud Romanos militabant, quique quum essent leviores agilioresque pedite Romano, legionum agmen præcesserant, & unà cum velitibus equitibusque carpebant fugientes Pœnos. Observare non inutile est, *auxilia* propriè & signatè dici adjunctas Romanis exercitibus copias ex gentibus exteris, non verò ex Italicis populis, qui *socii* dicebantur, non *auxilia*, *auxiliaresve*.

U.c.546 a.C.206. libus ferme semiermium evasit : ceteri cæsi captique : castra tumultuaria raptim Pœni tumulo editissimo communierunt; atque inde, quum hostis nequicquam subire iniquo ascensu conatus esset, haud difficulter sese tutati sunt.

Asdubal Gades fugit. Sed obsidio in loco nudo atque inopi vix in paucos dies tolerabilis erat : itaque transitiones ad hostem fiebant. Postremò dux ipse navibus acceptis, (nec procul inde aberat mare) nocte relicto exercitu, Gades perfugit. Scipio fugâ ducis hostium auditâ, decem millia peditum, mille equites relinquit Silano ad castrorum obsidionem : ipse cum ceteris copiis, septuagesimis castris, (9) protinus causis regulorum civitatumque cognoscendis, ut præmia ad veram meritorum æstimationem tribui possent,

Masæ insinuat ad Romanos. Tarraconem rediit. Post profectionem ejus Masinissa cum Silano clam congressus ut (1) ad nova consilia gentem quoque suam obedientem haberet, cum paucis popularibus in Africam trajecit; (2) non tam evidenti eo tempore subitæ mutationis causâ, quàm documento post id tempus constantissimæ ad ultimam senectam fidei, ne tum quidem eum sine probabili causa fecisse. Mago inde, remissis ab Asdrubale navibus, Gades petit. Ceteri, deserti ab ducibus, pars transitione, pars fugâ dissipati per proximas civitates sunt : nulla manus numero aut viribus insignis. Hoc maximè modo, ductu at-

9 *Protinus causis ... cognoscendis*] Cognoscendo & disceptando causas regulorum civitatumque, prout ad quosque veniebat.

1 *Ad nova consilia*] Ad consilium suum de mutandis sociis.

2 *Non tam evidenti*] Non tam evidens fuit eo tempore mutationis Masinissæ causa, quàm constantissima post id tempus ejus fides docuit, ne tum quidem ... *Documento fidei*, pro, *fide docente.*

que auſpicio P. Scipionis, pulſi Hiſpaniâ Carthaginienſes ſunt; tertiodecimo anno poſt bellum initum, (3) quinto quàm P. Scipio provinciam & exercitum accepit. Haud multo poſt Silanus, debellatum referens, Tarraconem ad Scipionem rediit. U.c.545. a C.206. *Pulſi Hiſpaniâ Pœni.*

XVII. L. Scipio cum multis nobilibus captivis nuncius receptæ Hiſpaniæ Romam eſt miſſus. Et quum ceteri lætitiâ gloriâque ingenti eam rem vulgò ferrent, unus qui geſſerat, inexplebilis virtutis veræque laudis (4) parvum inſtar eorum, quæ ſpe ac magnitudine animi concepiſſet, receptas Hiſpanias ducebat: jam Africam, magnamque Carthaginem, & in ſuum decus nomenque (5) velut conſummatam ejus belli gloriam ſpectabat. Itaque (6) præmoliendas ibi ratus jam res, conciliandoſque regum gentiumque animos, Syphacem primum regem ſtatuit tentare. Maſæſylorum is rex erat. Maſæſyli gens affinis Mauris, in regionem Hiſpaniæ, maximè quâ ſita Nova Carthago eſt, ſpectant. Fœdus eâ tempeſtate regi cum Carthaginienſibus erat; quod haud gravius ei ſanctiuſque, quàm vulgò barbaris, quibus ex fortuna pen- *Scipio jam Africam & Carthaginem ſpectat. Syphacem ſibi conciliare ſtatuit.*

3 *Quinto (anno) quàm*] Hic annus *ſextus*, non *quintus* numerari deberet, ex quo Scipio provinciam & exercitum accepit. Niſi dicamus ideo quintum annum nondum expletum eſſe, quòd Scipio ſub finem æſtatis primò in Hiſpaniam venerit; initio æſtatis hoc anno pepulerit Hiſpaniâ Pœnos.

4 *Parvum inſtar*] Parvam imaginem. Ex receptis ac domitis Hiſpaniis vix parvam ſpeciem capi poſſe putabat eorum quæ animo deſtinaſſet.

5 *Velut conſummatam*] Hæc procul dubio vitioſa ſunt. Senſus patet: in ſuum decus nomenque ituram conſummandi ejus belli gloriam.

6 *Præmoliendas ſibi ratus jam res*] Ex codicum veſtigiis videtur legendum, *præmoliendam.... rem.*

U.c.546 a.C.206. det fides, ratus fore, oratorem ad eum C. Lælium cum donis mittit. Quibus barbarus lætus, & quia res tum prosperæ ubique Romanis, Pœnis in Italia adversæ, in Hispania nullæ jam erant, amicitiam se Romanorum accipere annuit; firmandæ ejus fidem nec dare, nec accipere, nisi cum ipso coràm duce Romano. Ita Lælius, in id modò fide ab rege acceptâ, tutum adventum fore, ad Scipionem rediit. Magnum in omnia momentum Syphax affectanti res Africæ erat, opulentissimus ejus terræ rex, bello jam expertus ipsos Carthaginienses, finibus etiam regni aptè ad Hispaniam, quòd freto exiguo dirimuntur, positis. Dignam itaque rem Scipio ratus, quæ, quoniam non aliter posset, magno periculo peteretur, L. Marcio Tarracone, M. Silano Carthagine Novâ, quòd pedibus ab Tarracone itineribus magnis ierat, ad præsidium Hispaniæ relictis, ipse cum C. Lælio duabus quinqueremibus ab Carthagine profectus tranquillo mari plurimùm remis, interdum & leni adjuvante vento, in Africam trajecit. Fortè ita incidit, ut eo ipso tempore Asdrubal pulsus Hispaniâ septem triremibus portum invectus, ancoris positis terræ applicaret naves; quum (7) conspectæ duæ quinqueremes, haud cuiquam dubio, quin hostium essent, opprimique a pluribus, priusquam portum intrarent, possent, nihil aliud quàm tumultum ac trepidationem simul militum ac nautarum, nequicquam armaque

In Africam trajicit.

7 *Conspectæ duæ quinqueremes.... nihil aliud quàm tumultum*] Ad conspectum duarum quinqueremium Romanarum moti quidem sunt Pœni, sed nihil aliud effectum est quàm tumultus, & trepidatio militum simul & nautarum. Quinqueremes ea dicuntur fecisse, quibus causam & occasionem præbuerunt.

& naves expedientium, fecerunt: percussa enim (8) ex alto vela paulo acriori vento, priùs in portum intulerunt quinqueremes, quàm Pœni ancoras molirentur; nec ultra tumultum ciere quisquam in regio portu audebat. Itaque prior in terram Asdrubal, mox Scipio & Lælius egressi, ad regem pergunt. U.c.546. a.C.206.

XVIII. Magnificumque id Syphaci (nec erat aliter) visum, duorum opulentissimorum eâ tempestate ducum populorum, uno die suam pacem amicitiamque petentes venisse. Utrumque in hospitium invitat; &, quoniam fors eos sub uno tecto esse, atque ad eosdem penates, voluisset, contrahere ad colloquium dirimendarum simultatum causâ est conatus; Scipione abnuente, aut privatim sibi ullum cum Pœno odium esse, quod colloquendo finiret, aut de republica se cum hoste agere quicquam injussû senatûs posse. Illud magno opere tendente rege, ne alter hospitum exclusus mensâ videretur, ut in animum induceret ad easdem venire epulas, haud abnuit. Cœnatumque simul apud regem est; & eodem etiam lecto Scipio atque Asdrubal (quia ita cordi erat regi) accubuerunt. Tanta autem inerat comitas Scipioni, atque ad omnia naturalis ingenii dexteritas, ut non Syphacem modò, barbarum insuetumque moribus Romanis, sed hostem etiam infestissimum, facundè alloquendo sibi conciliaret: (9) *mirabilioremque sibi eum virum congresso coràm visum* præ se ferebat, *quàm bello rebus gestis. Nec dubitare*, *Asdrubal & Scipio eodem tecto recipiuntur.*

Scipionis comitas & dexteritas.

8 *Ex alto*] Mari.

9 *Alloquendo sibi conciliaret .... in Romanorum esset potestate*] Totum hunc locum ad scriptorum & editorum priorum fidem restituimus.

U.c.546. a.C.206 *Asdrubalis de eo judicium.*

quin Syphax regnumque ejus jam in Romanorum esſent poteſtate : eam artem illi viro ad concilianados animos eſſe. Itaque non quomodo Hiſpaniæ amiſſæ ſint, quærendum magis Carthaginienſibus eſſe quàm quomodo Africam retineant, cogitandum. Non peregrinabundum neque circa amœnas oras vagantem tantum ducem Romanum, relictâ provinciâ novæ ditionis, relictis exercitibus, duabus navibus (1) *in Africam trajeciſſe ſeſe in hoſtilem terram, regiam in fidem inexpertam;* (2) *ſed potiundæ Africæ ſpem affectantem. Hoc eum jam pridem volutare in animo; hoc palam fremere, quòd non, quemadmodum Annibal in Italia, ſic Scipio in Africa bellum gereret.* Scipio fœdere icto cum Syphace, profectus ex Africa, duobiiſque & plerumque ſævis in alto jactatus ventis, die quarto Novæ Carthaginis portum tenuit.

Redit in Hiſpaniam Scipio.

XIX. Hiſpaniæ ſicut a bello Punico quietæ erant, ita quaſdam civitates, propter conſcientiam culpæ, metu magis quàm fide quietas eſſe apparebat; quarum maximè inſignes & magnitudine & noxâ, Illiturgi & Caſtulo erant. (3) Caſtulo quum proſperis rebus ſocii fuiſſent, poſt cæſos cum exercitibus Scipiones, defecerant ad Pœnos. Illiturgitani prodendis, qui ex illa clade ad eos perfugerant, interficiendiſ-

1 *In Africam trajeciſſe, &c.*] Sic reſtituimus ex mſſ. pro vulgato, *in Africam trajeciſſe, & commiſiſſe ſeſe in hoſtilem terram, in poteſtatem regiam, in fidem inexpertam.*

2 *Sed potiundæ Africæ ſpem affectantem*] Tendentem ad ſpem potiundæ Africæ.

3 *Caſtulo quum ... ſocii fuiſſent*] Hic clarum eſt Caſtulonem accipi pro Caſtulonenſibus : durà fortaſſe loquendi figurâ, ſed quam rejici veterum codicum & primarum editionum auctoritas non ſinit.

que, scelus etiam defectioni addiderant. In eos populos primo adventu, quum dubiæ Hispaniæ essent, meritò magis quàm utiliter sævitum foret. Tunc jam tranquillis rebus, quia tempus expetendæ pœnæ videbatur venisse, accitum ab Tarracone L. Marcium cum tertia parte copiarum ad Castulonem oppugnandum mittit: ipse cum cetero exercitu quintis ferme ad Illiturgin castris pervenit. Clausæ erant portæ, omniaque instructa & parata ad oppugnationem arcendam; adeo conscientia, quid se meritos scirent, pro indicto eis bello fuerat. Hinc & hortari milites Scipio orsus est. *Ipsos claudendis portis indicasse Hispanos, quid, ut timerent, meriti essent: itaque multo infestioribus animis cum iis, quàm cum Carthaginiensibus, bellum gerendum esse. Quippe cum illis prope sine ira de imperio & gloria certari; ab his perfidiæ & crudelitatis & sceleris pœnas expetendas esse. Venisse tempus, quo & nefandam commilitonum necem, & in semetipsos, si eódem fugâ delati forent, instructam fraudem ulciscerentur; & in omne tempus gravi documento sancirent, ne quis unquam Romanum civem militemve in ulla fortuna* (4) *opportunum injuriæ duceret.* Ab hac cohortatione ducis incitati, scalas electis per manipulos viris dividunt; partitoque exercitu, ita ut parti alteri Lælius præesset legatus, duobus simul locis ancipiti terrore urbem aggrediuntur. Non dux unus, aut plures principes oppidanos, sed suus ipsorum ex conscientia culpæ metus ad defendendam impigre urbem hortatur. (5) Et memi-

U.C.546. A.C.206.

Illiturgin oppugnat.

4 *Opportunum injuriæ*] Talem, qui impune injuriâ affici & malè mulctari posset.

5 *Et meminerant, & admonebant alios*] Et ipsi apud animum suum meminerant,

U.c.546. a.C.206. nerant, & admonebant alios *supplicium ex se, non victoriam peti.* (6) *Ubi quisque mortem oppeteret, id referre; utrùm in pugna & in acie, ubi Mars communis & victum sæpe crigeret, & affligeret victorem; an postmodo crematâ & dirutâ urbe, ante ora captarum conjugum liberorumque, inter verbera & vincula, omnia fœda atque indigna passi, exspirarent.* Igitur non militaris modò ætas, aut viri tantùm, sed feminæ puerique supra animi corporisque vires adsunt: propugnantibus tela ministrant, saxa in muros munientibus gerunt. Non libertas solùm agebatur, quæ virorum fortium tantùm pectora acuit; sed ultima omnium supplicia, & fœda mors ob oculos erat. Accendebantur animi & (7) certamine laboris ac periculi, atque ipso inter se conspectu. Itaque tanto ardore certamen initum est, ut domitor ille totius Hispaniæ exercitus ab unius oppidi juventute sæpe repulsus a muris, haud satis decoro prœlio trepidaret. Id ubi vidit Scipio, veritus ne vanis conatibus suorum, & hostibus crescerent animus, & segnior miles fieret, sibimet conandum ac partem periculi capessendam esse ratus, increpitâ ignaviâ militum, ferri scalas jubet: seipsum, si ceteri cunctentur, escen-

& alios quoque admonebant.

6 *Ubi quisque mortem oppeteret, id referre; utrùm*] Suprà admonuerunt sese invicem, *supplicium ex se, non victoriam, peti.* Unde sequitur eos, qui in acie vitam non amisissent, postea inter supplicia cruciatusque exspiraturos. Quum igitur mors omnibus certa & destinata sit, adjiciunt id unum referre, seu id unum superesse discrimen, quo quisque loco & modo mortem oppeteret; utrùm in pugna & in acie, an postmodo inter verbera & vincula contumeliasque expirarent.

7 *Certamine*] Æmulatione.

ſurum minatur. Jam ſubierat haud mediocri periculo mœnia, quum clamor undique ab (8) ſollicitis vicem imperatoris militibus ſublatus, ſcalæque multis ſimul partibus erigi cœptæ. Et ex altera parte Lælius inſtat. Tum vi- *Et capit.*
cta oppidanorum vis, dejectiſque propugnatoribus occupantur muri. U.c.546. a.C.206.

XX. Arx etiam, ab ea parte quâ inexpugnabilis videbatur; inter tumultum capta eſt. Transfugæ Afri, qui tum inter auxilia Rom. erant, & oppidanis in ea tuenda, unde periculum videbatur, verſis, & Romanis ſubeuntibus quâ adire poterant, conſpexerunt (9) editiſſimam urbis partem, quia rupe prælta tegebatur, neque opere ullo munitam, & ab defenſoribus vacuam. Levium corporum homines, & multâ exercitatione pernicium, clavos ſecum ferreos portantes, quâ per inæqualiter eminentia rupis poterant, ſcandunt: ſicubi nimis arduum & leve ſaxum occurrebat, clavos per modica intervalla figentes, quum velut gradus feciſſent, primi ſequentes extrahentes manu, poſtremi ſublevantes eos qui præirent, in ſummum evadunt: inde decurrunt cum clamore in urbem jam captam ab Romanis. Tum verò apparuit, ab ira & ab odio urbem oppugnatam eſſe: nemo capiendi vivos, nemo, patentibus ad direptionem omnibus, prædæ memor eſt. Trucidant inermes juxtà atque armatos, feminas pariter ac viros: uſque ad infantium cædem ira crudelis pervenit. Ignem deinde tectis injiciunt, ac diruunt quæ *Oppidani ad internecionem delentur.* *Urbs incenditur.*

8 *Sollicitis vicem imperatoris*] Sollicitis de vice, de ſorte, de periculo imperatoris.

9 *Editiſſimam urbis partem*] Vix dubitaverimus legendum hic eſſe *arcis*, non *urbis*.

U.c.546. a.C.206. incendio absumi nequeunt; adeo vestigia quoque urbis exstinguere, ac delere memoriam hostium sedis cordi est. Castulonem inde Scipio exercitum ducit; quam urbem non Hispani modò (1) convenæ, sed Punici etiam exercitûs e dissipata passim fuga reliquiæ tutabantur: sed adventum Scipionis prævenerat fama cladis Illiturgitanorum, terrorque inde ac desperatio invaserat; & (2) in diversis causis, quum sibi quisque consultum sine alterius respectu vellet, primò tacita suspicio, deinde aperta discordia secessionem inter Carthaginienses atque Hispanos fecit. His Cerdubellus propalam deditionis auctor. Himilco Punicis auxiliaribus præerat; quos urbemque clam fide acceptâ Cerdubellus Romano prodit. Mitior ea victoria fuit: nec tantumdem noxæ admissum erat, & aliquantum iræ lenierat voluntaria deditio.

Castulonem dedit. re cipit.

Gladiatorium spectaculum edit Scipio.

XXI. Marcius inde in barbaros, si qui nondum perdomiti erant; sub jus ditionemque redigendos missus. Scipio Carthaginem, ad vota solvenda diis, munusque gladiatorium, quod causâ patris patruique paraverat, edendum rediit. Gladiatorium spectaculum fuit non ex eo genere hominum, ex quo laniistis comparaemos est, (3) servorum, quive venalem sanguinem habent. Voluntaria omnis & gratuita

1 *Convenæ*] Huc variis e locis congregati.

2 *In diversis causis*] Quum causa Hispanorum, & causa Carthaginiensium, diversæ essent.

3 *Servorum, quive venalem sanguinem habent*] Servorum, vel liberorum hominum qui mercede acceptâ sanguinem & vitam impendunt spectantium oblectationi. Qui venalem sanguinem habet, is necessario liber est. Neque enim servi possunt venalem habere sanguinem, qui in dominorum potestate est.

opera pugnantium fuit: nam alii missi ab regulis sunt ad specimen insitæ genti virtutis ostendendum; alii ipsi professi se pugnaturos in gratiam ducis; alios æmulatio & certamen, ut provocarent, provocatique haud abnuerent, traxit: quidam, quas disceptando controversias finire nequierant, aut noluerant, pacto inter se, (4) ut victorem res sequeretur, ferro decreverunt. Neque obscuri generis homines, sed clari illustresque, Corbis & Orsua patrueles fratres, de principatu civitatis, quam Ibem vocabant, ambigentes, ferro se certaturos professi sunt. Corbis major erat ætate. Orsuæ pater princeps proximè fuerat, a fratre majore post mortem principatu accepto. Quum verbis disceptare Scipio vellet, ac sedare iras; negatum id ambo dicere communibus cognatis, nec alium deorum hominumve, quàm Martem, se judicem habituros esse. Robore major, minor flore ætatis ferox, mortem in certamine, quàm ut alter alterius imperio subjiceretur, præoptantes, quum dirimi ab tanta rabie nequirent, insigne spectaculum exercitui præbuere documentumque, quantum cupiditas imperii malum inter mortales esset. Major usu armorum & astu facilè stolidas vires minoris superavit. Huic gladiatorum spectaculo ludi funebres additi (5) pro copia & provinciali & castrensi apparu. U.C. 546. a.C. 206. *Corbis & Orsua.*

XXII. Res interim nihilominus ab legatis gerebantur. Marcius superato Bæte amni, quem incolæ Certim appellant, duas opulentas *Marcius Astapam oppugnat.*

4 *Ut victorem res sequeretur*] Ut victor id auferret, de quo lis esset.

5 *Pro copia, & provinciali*] Delata copulâ & lege, *pro copia provinciali & castrensi apparatu.*

U.c 546. civitates sine certamine in deditionem accipit.
a.C.206. Astapa urbs erat, Carthaginiensium semper partis; neque id tam dignum irâ erat, quàm quòd, (6) extra necessitates belli, præcipuum in Romanos gerebant odium: nec urbem aut situ aut munimento tutam habebant, quæ ferociores iis animos faceret; sed ingenia incolarum latrocinio læta, ut excursiones in finitimum agrum sociorum populi Romani facerent, impulerant, & vagos milites Romanos, lixasque, & mercatores exciperent: magnum etiam comitatum, quia paucis parum tutum fuerat, transgredientem fines, positis insidiis circumventum iniquo loco interfecerunt. Ad hanc urbem oppugnandam quum admotus exercitus esset, oppidani conscientiâ scelerum, quia nec deditio tuta ad tam infestos videbatur, nec spes mœnibus aut armis tuendæ salutis erat, facinus in se ac suos fœdum ac ferum conscisciunt. Locum in foro destinant, quò pretiosissima rerum suarum congererent: super eum cumulum conjuges ac liberos considere quum jussissent, ligna circà exstruunt, faceisque virgultorum conjiciunt. Quinquaginta deinde armatis juvenibus præcipiunt, *ut, donec incertus eventus pugnæ esset, præsidium eo loco fortunarum suarum, corporumque, quæ cariora fortunis essent, servarent. Si rem inclinatam viderent, atque in eo jam esse ut urbs caperetur; scirent, omnes quos euntes in prælium cernerent, mortem in ipsa pugna obituros. Illos se per deos superos inferosque orare, ut memores libertatis, quæ illo die aut morte honestâ, aut servitute infami fi-*

Astapensium furor.

6 *Extra necessitates belli*] Extra eas etiam occasiones, in quibus belli necessitas coegerat hostilem adversùs Romanos animum ostendere.

nienda esset, nihil relinquerent, in quod sævire iratus hostis posset. Ferrum ignemque in manibus esse. Amicæ ac fideles potiùs ea, quæ peritura essent, absumerent manus, quàm insultarent superbo ludibrio hostes. His adhortationibus exsecratio dira adjecta, si quem proposito spes mollitiave animi flexisset. Inde concitato agmine patentibus portis ingenti tumultu erumpunt. Neque erat ulla satis firma statio opposita; quia nil minùs, quàm ut egredi mœnibus auderent, timeri poterat: perpaucæ equitum turmæ, levisque armatura repentè e castris ad idipsum emissa occurrit. Acrior impetu atque animis, quàm compositior ordine ullo pugna fuit. Itaque pulsus eques, qui primus hosti se obtulerat, terrorem intulit levi armaturæ: pugnatumque sub ipso vallo foret, ni robur legionum, perexiguo ad instruendum dato tempore, aciem direxisset. Ibi quoque trepidatum parumper circa signa est, quum cæci furore in vulnera ac ferrum vecordi audaciâ ruerent: dein vetus miles adversùs temerarios impetus pertinax, cæde primorum insequentes suppressit: conatus paulo post ultro inferre pedem, ut neminem cedere, atque obstinatos mori in vestigio quemque suo vidit, patefactâ acie (quod ut facere posset, multitudo armatorum facilè suppeditabat) cornua hostium amplexus, in orbem pugnantes ad unum omnes occidit. U.C. 546. a.C. 206.

XXIII. (7) Atque hæc tamen hostium iratorum, ac tum maximè dimicantium, jure belli *fœminæ a* *Pueri &*

7 *Atque hæc tamen*] Atque hæc hostium erant iratorum ac tum maximè dimicantium facta, atrocia quidem, sed tamen jure belli edita in armatos repugnantesque.

U.c.546. a.C.206. in armatos repugnantesque edebantur. Fœdior alia in urbe trucidatio erat, quum turbam feminarum puerorumque imbellem inermemque cives sui cæderent, & in succensum rogum semianima pleraque injicerent corpora, rivique sanguinis flammam orientem restinguerent: postremò ipsi cæde miserandâ suorum fatigati, cum armis medio se incendio injecerunt. Jam cædi perpetratæ victores Romani supervenerunt; ac primò conspectu tam fœdæ rei mirabundi parumper obstupuerunt: dein quum aurum argentumque cumulo rerum aliarum interfulgens, aviditate ingenii humani, rapere ex igne vellent, correpti alii flammâ sunt, alii ambusti afflatu vaporis; quum receptus primis, urgente ingenti turbâ, non esset. Ita Astapa, sine præda militum, ferro ignique absumpta est. Marcius ceteris ejus regionis metu in deditionem acceptis, victorem exercitum Carthaginem ad Scipionem reduxit. Per eos ipsos dies perfugæ a Gadibus venerunt, pollicentes, urbem, Punicumque præsidium quod in ea urbe esset, & imperatorem præsidii cum classe prodituros esse. Mago ibi ex fuga substiterat, navibusque in Oceano collectis, aliquantum auxiliorum & trans fretum ex Africa ora, & ex proximis Hispaniæ locis per Hannonem præfectum coegerat. Fide acceptâ datâque perfugis, & Marcius eò cum expeditis cohortibus, & Lælius cum septem triremibus, quinqueremi una, est missus, ut terrâ marique communi consilio rem gererent.

suis in urbe trucidati.

Scipionis morbus.

XXIV. Scipio ipse gravi morbo implicitus, graviore tamen famâ, quum ad id quisque quod audierat (insitâ hominum libidine alendi de industria rumores) adjiceret aliquid, provinciam omnem ac maximè loginqua ejus tur-

bavit; apparuitque, quantam excitatura molem vera fuiſſet clades, quum vanus rumor tantas procellas exciviſſet: non ſocii in fide, non exercitus in officio manſit. Mandonius & Indibilis, quibus (quia regnum ſibi Hiſpaniæ, pulſis inde Carthaginienſibus, deſtinarant animis) (8) nihil pro ſpe contigerat, concitatis popularibus, (9) (Lacetani autem erant) & juventute Celtiberorum excitâ, agrum Sueſſetanum Sedetanumque ſociorum populi Rom. hoſtiliter depopulati ſunt. Civilis alius furor in caſtris ad Sucronem ortus. Octo ibi millia militum erant; (1) præſidium gentibus, quæ cis Iberum incolunt, impoſitum. Motæ autem eorum mentes ſunt, non tum primùm quum de vita imperatoris dubii rumores allati ſunt; ſed jam antè, licentiâ ex diutino, ut fit, otio collectâ; (2) & nonnihil, quòd in hoſtico laxiùs rapto ſuetis vivere, arctiores in pace res erant. Ac primò ſermones tantùm occulti ſerebantur, *ſi bellum in provincia eſſet, quid ſeſe inter pacatos facere? ſi debellatum jam & confecta provincia eſſet, cur in Italiam non revehi?* Fla- U.c.546. a.C.206. *Seditio exercitûs ad Sucronem.*

8 *Nihil pro ſpe contigerat*] Nihil tale contigerat, quale ſperaverant.

9 *Lacetani autem erant*] Suſpicamur ſcripſiſſe Livium, *Lacetani autem & Ilergetes erant*, qui populi junguntur infrà 27 & 34.

1 *Præſidium gentibus, quæ cis Iberum incolunt*] Sucro oppidum & fluvius ultra Iberum eſt, ſed eo intervallo, ut facilè inde in citeriora revocari potuerint copiæ, ſi quò earum operæ uſus effet.

2 *Et nonnihil, quòd*] Aliqua etiam ex parte id valuerat ad movendas & deflectendas a ſanitate illorum mentes, quòd in hoſtili agro priùs aſſueti laxiùs & liberiùs vivere ex iis quæ rapiebant, tum, quum in ſociorum agro eſſent, minùs commodè, minùs laxè vivebant.

U.c.546. a.C.206. gitatum quoque stipendium procaciùs, quàm ex more & modestia militari, erat; & ab custodibus probra in circumeuntes vigilias tribunos jacta; & noctu quidam prædatum in agrum circà pacatum ierant: postremò interdiu, ac propalam sine commeatu ab signis abibant: omnia libidine ac licentiâ militum, nihil instituto ac disciplinâ militiæ, aut imperio eorum qui præerant, gerebatur: forma tamen Romanorum castrorum constabat unâ eâ spe, quòd tribunos ex contagione furoris haud expertes seditionis defectionisque rati fore, & jura reddere (3) in principiis sinebant, & signum ab eis petebant, & in stationes ac vigilias in ordinem ibant; &, ut vim imperii abstulerant, ita speciem dicto parentium, ultro sibi imperantes, servabant. Erupit deinde seditio, postquam reprehendere atque improbare tribunos ea quæ fierent, & conari obviàm ire, & propalam abnuere furoris eorum se futuros socios, senserunt. Fugatis itaque ex principiis, ac post paulò e castris, tribunis, ad principes seditionis, gregarios milites, C. Albium Calenum, & C. Atrium Umbrum, delatum omnium consensu imperium est: qui, nequaquam tribunitiis contenti ornamentis, insignia etiam summi imperii, fasces securesque attrectare ausi; neque venit in mentem, suis tergis suisque cervicibus virgas illas securesque imminere, quas ad metum aliorum præferrent. Mors Scipionis falsò credita occæcabat animos; sub cujus vulgatam mox famam non dubitabant totam Hispaniam arsuram bello: in eo tumultu & sociis pecunias imperari, & diripi propinquas urbes posse; & turbatis re-

3 *In principiis*] Vide l. VII. c. 12.

bus, quum omnia omnes auderent, minùs in- U.c 546. a.C.206.
signia fore quæ ipsi fecissent.

XXV. Quum alios subinde recentes nuncios, non mortis modò, sed etiam funeris exspectarent, neque supervenïret quisquam, evanesceretque temere ortus rumor; tum primi auctores requiri cœpti: &, subtrahente se quoque, ut credidisse potiùs temere, quàm finxisse, rem talem videri posset, destituti duces jam sua ipsi insignia, & pro vana imagine imperii quod gererent, veram justamque mox in se versuram potestatem horrebant. (4) Stupente ita seditione, quum vivere primò, mox etiam valere Scipionem, certi auctores afferrent, tribuni militum septem ab ipso Scipione missi sunt. Ad quorum primum adventum exasperati animi; mox, ipsis placido sermone permulcentibus notos, cum quibus congressi erant, leniti sunt: circumeuntes enim tentoria primò, deinde in principiis prætorioque, ubi sermones inter se ferentium circulos vidissent, alloquebantur, percunctantes magis, quæ causa iræ (5) consternationisque subitæ foret, quàm factum accusantes. Vulgò *stipendium non datum ad diem* jactabatur: &, *quum eodem tempore quo scelus Illiturgitanorum exstitisset, post duorum imperatorum duorumque exercituum stragem, suâ virtute defensum nomen Romanum, ac retenta provincia esset, Illiturgitanos pœnam noxæ meritam habere; suis rectè factis gratiam qui exsolvat non esse. Talia querentes æqua orare, seque ea relaturos ad imperatorem*, respondebant:

4 *Stupente ita seditione... tribuni... missi sunt*] Sic ex optimis mss. restitutum est, pro lectione vulgata, *stupenti ita seditioni... tribuni... missi supervenerunt.*

5 *Consternationis*] Tumultûs, motûs animorum.

U.c.547. a.C.206. *lætari quòd nihil triſtius, nec inſanabilius eſſet: & P. Scipionem deûm benignitate, & remp.* (6) *eſſe gratiæ referendæ.* Scipionem bellis aſſuetum, ad ſeditionum procellas rudem, ſollicitum habebat res, (7) ne aut exercitus peccando, aut ipſe puniendo, modum excederet: in præſentia, ut cœpiſſet, leniter agi placuit, & (8) miſſis circa ſtipendiarias civitates exactoribus, ſtipendii ſpem propinquam facere. Edictum ſubinde propoſitum, ut ad ſtipendium petendum convenirent Carthaginem, ſeu carptim partes, ſeu univerſi mallent. Tranquillam ſeditionem, jam per ſe langueſcentem, repentina quies rebellantium Hiſpanorum fecit: redierant enim in fines omiſſo incepto Mandonius & Indibilis, poſtquam vivere Scipionem allatum eſt; nec jam erat aut civis, aut externus, cum quo furorem ſuum conſociarent. Omnia circumſpectantes conſilia, nihil reliqui habebant, præter non tutiſſimum a malis conſiliis receptum, ut imperatoris vel juſtæ iræ, vel non deſperandæ clementiæ ſeſe committerent. *Etiam hoſtibus eum ignoviſſe, cum quibus ferro dimicaſſet. Suam ſeditionem ſine vulnere, ſine ſanguine fuiſſe; nec ipſam atrocem, nec atroci pœnâ dignam;* ut ingenia humana ſunt ad ſuam cuique levandam culpam nimio plus facunda. Illa dubitatio erat, ſingulæne cohortes,

Seditioſi jubentur venire Carthaginem.

6 *Eſſe gratiæ referendæ*] Eſſe in ejuſmodi ſtatu, ut gratiam illis referre poſſint.

7 *Ne.. exercitus peccando.... modum excederet*] Atque adeo omnem ſibi ipſe ad pœnitentiam abſcinderet regreſſum, & imperatoris clementiæ nullum locum relinqueret.

8 *Miſſis... exactoribus, ſtipendii ſpem propinquam facere*] Ita plerique ſcripti & editi veteres conſtanter, pro vulgato, *miſſi... exactores ſtipendii ſpem propinquam fecere.*

an universi ad stipendium petendum irent : inclinavit sententia, quod tutius censebant, universos ire. U.c.546. a.C.206.

XXVI. Per eosdem dies, quibus hæc illi consultabant, consilium de iis Carthagini erat ; (9) certabaturque sententiis, utrùm in auctores tantùm seditionis (erant autem hi numero haud plusquam quinque & triginta) animadverteretur, an plurium supplicio vindicanda tam fœdi exempli defectio magis, quàm seditio, esset. Vicit sententia lenior, et, unde orta culpa esset, ibi pœna consisteret : ad multitudinem castigationem satis esse. Consilio dimisso, (1) ut id actum videretur, expeditio adversùs Mandonium Indibilemque edicitur exercitui, qui Carthagine erat, & cibaria dierum aliquot parare jubentur : tribunis septem, qui & antea Sucronem ad leniendam seditionem ierant, obviàm exercitui missis, quina nomina principum seditionis edita sunt, ut eos per idoneos homines, benigno vultu ac sermone in hospitium invitatos, sopitosque vino vincirent. Haud procul jam Carthagine aberant, quum ex obviis (2) auditum, postero die omnem exercitum cum M. Silano in Lacetanos proficisci, non metu modò omni, qui tacitus insidebat animis, liberavit eos, sed lætitiam ingentem

9 *Certabaturque sententiis*] Ita scripti & editi ; vulgati autem *certabantque*.

1 *Ut id actum videretur, expeditio*] Edicitur expeditio adversùs Mandonium & Indibilem, ut de ea re actum esse videretur in consilio, non de seditione Sucronensi.

2 *Auditum ... liberavit ... fecit*] *Auditum* est in recto casu, & refertur ad verba sequentia *liberavit ... fecit*. Nuncius ex obviis acceptus, nempe ; exercitum omnem postero die proficisci, non liberavit modò eos omni metu, sed & lætitiam ingentem fecit.

U.c.546. a.C.206. fecit; quòd magis habituri solum imperatorem, quàm ipsi futuri in potestate ejus essent. Sub occasum solis urbem ingressi sunt, exercitumque alterum parantem omnia ad iter viderunt. Excepti sermonibus de industria compositis, *lætum opportunumque adventum eorum imperatori esse, quòd sub ipsam profectionem alterius exercitûs venissent*, corpora curant. A tribunis sine ullo tumultu auctores seditionis per idoneos homines perducti in hospitia comprehensi ac vincti sunt. Vigiliâ quartâ impedimenta exercitûs, cujus simulabatur iter, proficisci cœpere: sub lucem signa mota, & ad portam retentum agmen; custodesque circa omnes portas missi, ne quis urbe egrederetur. Vocati deinde ad concionem qui pridie venerant, ferociter in forum ad tribunal imperatoris, ut ultro territuri succlamationibus, concurrunt. Simul & imperator in tribunal escendit, & reducti armati a portis inermi se concioni ab tergo circumfuderunt: tum omnis ferocia concidit, &, ut postea fatebantur, nihil æquè eos terruit, quàm præter spem robur & color imperatoris, quem affectum visuros crediderant; vultusque, qualem ne in acie quidem aiebant meminisse. Sedit tacitus paulisper, donec nunciatum est deductos in forum auctores seditionis, & parata jam omnia esse.

Comprehenduntur seditionis auctores.

Oratio Scipionis ad seditiosos.

XXVII. Tum silentio per præconem facto, ita cœpit: *Nunquam mihi defuturam orationem, quâ exercitum meum alloquerer, credidi: non quo verba unquam potiùs quàm res exercuerim; sed quia prope a pueritia in castris habitus*, (3) *assueram militaribus ingeniis. Ad vos quemadmodum loquar*, (4) *nec consilium, nec oratio suppe-*

3 *Assueram*] Assueveram. 4 *Nec consilium, nec ora-*

U.c.546. a.C.206.

ditat; quos ne quo nomine quidem appellare debeam, scio. Cives? qui a patria vestra desciistis: an milites? qui imperium auspiciumque abnuistis, sacramenti religionem rupistis: hostes? corpora, ora, vestitum, habitum civium agnosco; facta, dicta, consilia, animos hostium video. Quid enim vos, nisi quod Ilergetes & Lacetani, aut optastis aliud, aut speretis? Et illi tamen Mandonium atque Indibilem, regiæ nobilitatis viros, duces furoris secuti sunt: vos auspicium & imperium ad Umbrum Atrium & Calenum Albium detulistis. Negate vos id omnes fecisse, aut factum voluisse, milites: paucorum eum furorem atque amentiam esse, libenter credam negantibus: nec enim ea sunt commissa, quæ vulgata in omnem exercitum sine piaculis ingentibus expiari possint. Invitus ea tanquam vulnera attingo; sed nisi tacta tractataque sanari non possunt. Equidem pulsis Hispaniâ Carthaginiensibus, nullum locum totâ provinciâ, nullos homines credebam esse, ubi vita invisa esset mea: sic me non solùm adversùs socios gesseram, sed etiam adversùs hostes. In castris en meis (quantùm me opinio fefellit!) fama mortis meæ non accepta solùm, sed etiam exspectata est. Non quòd ego vulgari facinus per omnes velim: equidem si totum exercitum meum mortem mihi optasse crederem, hic statim ante oculos vestros morerer; nec me vita

tio suppeditat.] Nec sententiæ nec verba mihi suppetunt.

5 *Multitudo omnis*] Hic est hujus loci sensus. Eadem est ratio multitudinis cujuslibet, ac maris. Mare per se ipsum & naturâ suâ immobile est, nec agitatur, nisi quum venti illud & auræ cient. Ita aut tranquillum in vobis est, si vobis ipsis permissi fueritis; aut procellæ, si seditiosi homines, velut venti quidam, vos commoverint.

U.c.546. a.C.206. *juvaret, invisa civibus & militibus meis. Sed* (5) *multitudo omnis, sicut natura maris per se immobilis est, venti & auræ cient; ita aut tranquillum, aut procellæ in vobis sunt; & causa atque origo omnis furoris penes auctores est; vos contagione insanistis.* (6) *Qui mihi ne hodie quidem scire videmini, quò amentiæ progressi sitis; quid facinoris in me, quid in patriam, parentesque ac liberos vestros, quid in deos, sacramenti testes, quid adversùs auspicia, sub quibus militatis, quid adversùs morem militiæ disciplinamque majorum, quid adversùs summi imperii majestatem ausi sitis. De me ipso taceo: temere potiùs, quàm avidè credideritis: denique ego sim, cujus imperii tædere exercitum, minimè mirandum sit. Patria quid de vobis meruerat, quam, cum Mandonio & Indibili consociando consilia prodebatis? Quid populus Romanus, quum imperium ablatum ab tribunis suffragio populi creatis, ad homines privatos detulistis? quum, eo ipso non contenti, si pro tribunis illos haberetis, fasces imperatoris vestri ad eos, quibus servus cui imperarent nunquam fuerat, Romanus exercitus detulistis. In prætorio tetenderunt Albius & Atrius: classicum apud eos cecinit: signum ab iis petitum est: sederunt in tribunali P. Scipionis:* (7) *lictor apparuit:* (8) *submoto inceſſerunt: fasces eum securibus prælati sunt. La-*

6 *Qui mihi*] Insaniſſe vos dico: nec inclementius juſto hoc verbum eſt, quum hodie quoque ignorare mihi videamini, quò amentiæ progreſſi ſitis.

7 *Lictor apparuit*] Lictor illis miniſter imperii fuit.

8 *Submoto inceſſerunt*] *Submoto incedere* dicebantur magiſtratus Romani, quum inter frequentiam hominum, lictorum miniſterio & animadverſione cedere locumque dare juſſam, progrediebantur.

pides pluere, & (9) fulmina jaci de cœlo, & insuetos fœtus animalia edere, vos portenta esse putatis: hoc est portentum, quod nullis hostiis, nullis supplicationibus, sine sanguine eorum qui tantum facinus ausi sunt, expiari possit.

XXVIII. *Atque ego (quanquam (1) nullum scelus rationem habet) tamen, (2) ut in re nefaria, quæ mens, quod consilium vestrum fuerit, scire velim. Rhegium quondam in præsidium missa legio, interfectis per scelus principibus civitatis, urbem opulentam per decem annos tenuit: propter quod facinus (3) tota legio, millia hominum quatuor, in foro Romæ securi percussi sunt. Sed illi primùm, non (4) Atrium Umbrum semilixam, nominis etiam abominandi ducem, sed Decium Jubellium tribunum militum secuti sunt; nec cum Samnitibus aut Lucanis, hostibus populi Rom. se conjunxerunt: vos cum Mandonio & Indibili consilia communicastis, & arma consociaturi sui-*

9 *Fulmina jaci de cœlo*] In templa & ædes. Hinc tactics in prodigiorum enumeratione mentio fit ædium de cœlo tactarum.

1 *Nullum scelus rationem habet*] Nullum scelus non cum amentia conjunctum est.

2 *Ut in re nefaria*] Quantum in re nefaria locus consilio est.

3 *Tota legio, millia hominum quatuor*] Polybius scribit l. I. plurimos ex illa legione cæsos in expugnatione urbis, quam eo pertinaciùs propugnabant, quòd imminens sibi infortunium præviderent; vivos in potestatem redactos ampliùs trecentos, qui in foro Romæ virgis cæsi ac securi percussi sint.

4 *Atrium Umbrum.. nominis etiam abominandi ducem*] An, quia nomen ejus ductum videtur ab *atro*, qui color funestus ac lugubris? Notum est autem, quænam fuerit Romanorum circa res omnes, ac nomina ipsa, superstitio. An, quia ipse Atrius ignobilis ac semilixa?

U.c.546. a.C.206. *stis. Illi, sicut Campani Capuam Tuscis veteribus cultoribus ademptam,* (5) *Mamertini in Siciliâ Messanam, sic Rhegium habituri perpetuam sedem erant; nec populum Rom. nec socios populi Rom. ultro lacessituri bello. Sucronemne vos domicilium habituri eratis? ubi si vos decedens confectâ provinciâ imperator relinquerem, deûm hominumque fidem implorare debebatis, quòd non rediretis ad conjuges liberosque vestros. Sed horum quoque memoriam, sicut patriæ meique, ejeceritis ex animis vestris.* (6) *Viam consilii scelerati, sed non ad ultimum dementis, exsequi volo. Mene vivo, & cetero incolumi exercitu, cum quo ego die uno Carthaginem cepi, cum quo* (7) *quatuor imperatores, quatuor exercitus Carthaginiensium fudi, fugavi, Hispaniâ expuli, vos octo millia hominum, minoris certè omnes pretii, quàm Albius & Atrius sunt, quibus vos subjeciistis, Hispaniam provinciam populo Rom. erepturi eratis? Amolior & amoveo nomen meum.* (8) *Nihil ultra*

5 *Mamertini in Siciliâ Messanam*] Mamertini e Campania oriundi fuere, ab Agathocle Syracusanorum rege in auxilium evocati. Ii quum a Messanensibus pro amicis excepti fuissent, civibus trucidatis aut ejectis, urbem occupaverunt, atque ejus postea possessionem semper tenuerunt: nec urbis nomine mutato, quæ Messana vocari non desiit, suum & ipsi nomen servaverunt, semperque dicti fuere Mamertini.

6 *Viam consilii... exsequi*] *Viam exsequi* est rationem expendere. Hæc est mens Scipionis. Expendendo consilium vestrum, velim illud reperire ejusmodi, ut, etsi sceleratum & nefarium, non tamen sit ad ultimum demens.

7 *Quatuor imperatores*] Asdrubales duos, Amilcaris & Gisgonis filios, Magonem Amilcaris, & Hannonem, qui Asdrubali in Italiam profecto suffectus erat.

8 *Nihil ultra facilè creditam*] Esto: nulla alia in re a vobis violatus sim, quàm quòd facilè mortem

facilè

facilè creditam mortem meam a vobis violatus U.C. 546.
fim. Quid? si ego morerer, mecum exspiratura a.C. 206.
respublica, mecum casurum imperium populi Rom. erat? Ne istuc Jupiter Optimus Maximus sirit, urbem auspicatò diis auctoribus in æternum conditam, fragili huic & mortali corpori æqualem esse! Flaminio, Paullo, Graccho, Postumio Albino, M. Marcello, T. Quintio Crispino, Cn. Fulvio, Scipionibus meis, tot tam præclaris imperatoribus uno bello absumptis, superstes est populus Rom. eritque, mille aliis nunc ferro, nunc morbo morientibus: (9) *meo unius funere elata populi Rom. esset respublica? Vos ipsi hîc in Hispania, patre & patruo meo, duobus imperatoribus interfectis, Septimum Marcium ducem vobis adversùs exultantes recenti victoriâ Pœnos delegistis. Et sic loquor, tanquam sine duce Hispaniæ futuræ fuerint. M. Silanus, eodem jure, eodem imperio mecum in provinciam missus, L. Scipio frater meus, C. Lælius, legati, vindices majestatis imperii deessent? Utrùm exercitus exercitui, an duces ducibus, an dignitas, an causa comparari poterat? Quibus si omnibus superiores essetis, arma cum Pœnis contra patriam, contra cives vestros ferretis? Africam Italiæ, Carthaginem urbi Romæ imperare velletis? Quàm ob noxam patriæ?*

XXIX. *Coriolanum quondam damnatio injusta, miserum & indignum exsilium, ut iret ad oppugnandam patriam, impulit: revocavit tamen a publico parricidio privata pietas. Vos qui dolor,*

meam credidistis; nec deliberatum habueritis arma adversùs me imperatorem vestrum ferre. Hæc velut quædam correctio est, quia suprà Scipio dixerat, *Mene vivo.*

9 *Meo unius funere elata*] Mecum sepulta. *Efferri* est verbum proprium de funeribus. *Effertur: imus*, apud Ter. in Andria.

U.c.546. a.C.206. *quæ ira incitavit? Stipendiumne diebus paucis imperatore ægro ſerius numeratum, ſatis digna cauſa fuit, cur patriæ indiceretis bellum? cur ad Ilergetes deſciſceretis a populo Rom.? cur nihil divinarum humanarumve rerum inviolatum vobis eſſet? Inſaniſtis profectò, milites; nec major in corpus meum vis morbi, quàm in veſtras mentes invaſit. Horret animus referre quid crediderint homines, quid ſperaverint, quid optaverint. Auferat omnia irrita oblivio, ſi poteſt; ſi non, utcumque ſilentium tegat. Non negaverim triſtem atrocemque vobis viſam orationem meam: quanto creditis facta veſtra atrociora eſſe, quàm dicta mea? & me ea quæ feciſtis, pati æquum cenſetis; vos ne dici quidem omnia æquo animo ferretis? Sed ne ea quidem ipſa ultrà exprobrabuntur: utinam tam facilè vos obliviſcamini eorum, quàm ego obliviſcar. Itaque, quod ad vos univerſos attinet, ſi erroris pœnitet, ſatis ſuperque pœnarum habeo. Albius Calenus, & Atrius Umber, & ceteri nefariæ ſeditionis auctores, ſanguine luent quod admiſerunt. Vobis ſupplicii eorum ſpectaculum non modò non acerbum, ſed lætum etiam, ſi ſana mens rediit, debet eſſe: de nullis enim quàm de vobis infeſtiùs, aut inimiciùs conſuluerunt.* Vix finem dicendi fecerat, quum ex præparato ſimul omnium rerum terror oculis auribuſque eſt offuſus. Exercitus, qui coronâ concionem circumdederat, gladiis ad ſcuta concrepuit: præconis audita vox citantis nomina damnatorum in conſilio. Nudi in medium protrahebantur; & ſimul omnis apparatus ſupplicii expromebatur: deligati ad palum, virgiſque cæſi, & ſecuri percuſſi, adeo torpentibus metu qui aderant, ut non modò ferocior vox adversùs atrocitatem pœnæ, ſed ne gemi-

Duces ſeditionis pœnas dant.

tus quidem exaudiretur. (1) Tracti inde de medio omnes, purgatoque loco citati milites nominatim apud tribunos militum in verba P. Scipionis jurarunt, stipendiumque (2) ad nomen singulis persolutum. Hunc finem exitumque seditio militum cœpta apud Sucronem habuit. U.c.546. a.C.206.

XXX. Per idem tempus ad Bætim fluvium Hanno præfectus Magonis, missus a Gadibus cum parva manu Afrorum; mercede Hispanos sollicitando, ad quatuor millia juvenum armavit: castris deinde exutus ab L. Marcio, maximâ parte militum inter tumultum captorum castrorum, quibusdam etiam in fuga amissis, palatos persequente equite, cum paucis ipse effugit. Dum hæc ad Bætim fluvium geruntur, Lælius interim freto in Oceanum evectus ad Carteiam classe accessit. Urbs ea in ora Oceani sita est, ubi primùm e faucibus angustis panditur mare. (3) Gades, sine certamine, per deditionem recipiendi, ultro qui eam rem pollicerentur in castra Rom. venientibus, spes, sicut antè dictum est, fuerat: patefacta immatura proditio est, comprehensosque omnes Mago Adherbali prætori Carthaginem devehendos tradit. Adherbal conjuratis in quinqueremem impositis, præmissâque eâ, quia tardior quàm triremis erat, ipse cum octo triremibus modico intervallo sequitur. Jam fretum intrabat quinqueremis, quum Lælius & ipse in quinqueremi e portu Carteiæ sequentibus septem

Hanno præfectus Magonis a Marcio fusus.

Adherbalis & Lælii pugna in ipso freto.

1 *Tracti inde de medio omnes*] Tracta deinde de medio eorum omnium qui securi percussi fuerant corpora.

2 *Ad nomen*] Ut quisque ad nomen suum responderat.

4 *Gades... per deditionem recipiendi*] Ita scripti ferè omnes, & veteres editi, pro vulgato *proditione recipiendi.*

U.c.546 triremibus evectus, in Adherbalem ac trire-
a.C.206 mes invehitur, quinqueremem satis credens deprensam rapido in freto, (4) in adversum æstum reciprocari non posse. Pœnus in re subita parumper incertus trepidavit, utrùm quinqueremem sequeretur, an in hostes rostra converteret. Ipsa cunctatio facultatem detrectandæ pugnæ ademit: jam enim sub ictu teli erant & undique instabant hostes: æstus quoque arbitrium moderandi naves ademerat; neque erat navali pugna similis; quippe ubi nihil voluntarium, nihil artis aut consilii esset. Una natura freti, æstusque totius certaminis potens, suis, alienis navibus nequicquam remigio in contrarium tendentes invehebat, ut fugientem navem videres retro vortice intortam (5) victoribus illatam; & sequentem, si in contrarium tractum incidisset maris, fugientis modo sese avertentem. Jam in ipsa pugna, hæc quum infesto rostro peteret hostium navem, obliqua ipsa ictum alterius rostri accipiebat; illa quum transversa objiceretur hosti, repentè intorta in proram circumagebatur. Quum inter triremes, fortunâ regente, anceps prœlium miscerétur, quinqueremis Romana, seu pondere tenacior, seu pluribus remorum ordinibus scindentibus vortices, quum faciliùs regeretur, duas triremes suppressit; (6) unius prælata impetu lateris alterius remos deterfit; ceteraque, quas in-

3 *In adversum æstum reciprocari*] Circumagi, & retro adversùs contrarii æstûs vim auxilio ire triremibus sociis.

5 *Victoribus*] Ita plerique codices. Vulgati minùs rectè *victricibus*.

6 *Unius prælata impetu*] Romana quinqueremis unius hostilium triremium, dum proximè illam impetu prætervehitur, confregit quotquot ab illo latere habebat remos. *Prælata* idem est ac *præterlata*.

depta esset, mulcasset, ni cum reliquis quinque navibus Adherbal velis in Africam transmisisset. U.c.546. a.C.206.

XXXI. Lælius victor Carteiam revectus, auditis quæ acta Gadibus erant, patefactam proditionem, conjuratosque missos Carthaginem, spem ad irritum redactam, quâ venissent, nunciis ad L. Marcium missis, nisi si terere frustra tempus sedendo ad Gades vellent, redeundum ad imperatorem esse, assentiente Marcio, paucos post dies ambo Carthaginem rediere. Ad quorum discessum non respiravit modò Mago, quum terrâ marique ancipiti metu urgeretur; sed etiam auditâ rebellione Ilergetum, spem recuperandæ Hispaniæ nanctus, nuncios Carthaginem ad senatum mittit, qui simul seditionem civilem in castris Rom., simul defectionem sociorum in majus verbis extollentes, hortarentur, ut auxilia mitterent, quibus traditum a patribus imperium Hispaniæ repeti posset. Mandonius & Indibilis in fines regressi, paulisper, dum, quidnam de seditione statueretur, scirent, suspensi quieverunt; si civium errori ignosceretur, non diffidentes sibi quoque ignosci posse: postquam vulgata est atrocitas supplicii, suam quoque noxam pari pœnâ æstimatam rati, vocatis rursus ad arma popularibus, contractisque, quæ antè habuerant, auxiliis, in Sedetanum agrum, ubi principio defectionis stativa habuerant, cum viginti millibus peditum, duobus millibus equitum & quingentis transcenderunt. *Mandonius & Indibilis copias contrahunt.*

XXXII. Scipio, quum fide solvendi pariter omnibus noxiis innoxiisque stipendii, tum vultu ac sermone in omnes placato, facilè reconciliatis militum animis, priusquam castra ab Carthagine moveret, concione advocatâ, mul-

U.c. 546. a.C. 206. *Oratio Scipionis ad milites.*

tis verbis in perfidiam rebellantium regulorum invectus, *nequaquam eodem animo se ire* professus est *ad vindicandum id scelus, quo civilem errorem nuper sanaverit. Tum se, haud secus quàm viscera secantem sua, cum gemitu & lacrymis triginta hominum capitibus expiasse octo millium seu imprudentiam, seu noxam; nunc læto & erecto animo ad cædem Ilergetum ire. Non enim eos, neque natos in eadem terra, nec ullâ secum societate junctos esse: eam quæ sola fuerit, fidei atque amicitiæ, ipsos per scelus rupisse. In exercitu suo se, præterquam quòd omnes cives, aut socios Latinique nominis videat, etiam eo moveri, quòd nemo ferè sit miles, qui non aut a patruo suo Cn. Scipione, qui primus Romani nominis in eam provinciam venerit, aut a patre consule, aut a se sit ex Italia advectus. Scipionum nomini auspiciisque omnes assuetos, quos secum in patriam ad meritum triumphum deducere velit; quos consulatum petenti, velut si omnium communis agatur honos, affuturos speret. Quod ad expeditionem attineat quæ instet, immemorem esse rerum suarum gestarum,* (7) *qui id bellum ducat. Magonis hercule sibi, qui extra Orbem terrarum in circumfusam Oceano insulam cum paucis perfugerit navibus, majorem curam esse, quàm Ilergetum. Quippe illic & ducem Carthaginiensem, & quantumcumque Punicum præsidium esse; hîc latrones, latronumque duces; quibus ut ad populandos finitimorum agros, tectaque urenda, & rapienda pecora aliqua vis sit, ita in acie ac signis collatis nullam esse: magis velocitate ad fugam, quàm armis fretos, pugnaturos esse.*

7 *Qui id bellum ducat*] Qui id bellum esse existimet. Neque enim, ut infrà dicetur, *pari* illud est *cum hoste certamen.*

Itaque non quòd ullum inde periculum, aut semen majoris belli videat, ideo se, priusquam provinciâ decedat, opprimendos Ilergetes duxisse: sed primùm, ne impunita tam scelerata defectio esset; deinde, ne quis in provincia simul virtute tantâ & felicitate perdomita relictus hostis dici posset. Proinde deis bene juvantibus sequerentur, non tam ad bellum gerendum (neque enim cum pari hoste certamen esse) quàm ad expetendas ab hominibus sceleſtis pœnas. U.c.546. a.C.206.

XXXIII. Ab hac oratione dimissos ad iter se comparare in diem posterum jubet, profectusque (8) decimis castris pervenit ad Iberum flumen. Inde superato amni, die quarto in conspectu hostium posuit castra. Campus (9) antè montibus circà septus erat: in eam vallem Scipio quum pecora, rapta pleraque ex hostium agris, propelli ad irritandam feritatem barbarorum jussisset, velites subsidio misit: a quibus ubi per procursationem commissa pugna esset, Lælium cum equitatu impetum ex occulto facere jubet. Mons opportunè prominens equitum insidias texit; nec ulla mora pugnæ facta est. Hispani in conspecta procul pecora, velites in Hispanos prædâ occupatos incurrêre. Primò missilibus territavere; deinde emissis levibus telis, quæ irritare magis quàm decernere pugnam poterant, gladios nudant, & collato pede res cœpta geri est; ancepsque pedestre certamen erat, nisi equites supervenissent: ne- *Hispani victi.*

8 *Decimis castris pervenit ad Iberum flumen. Inde superato amni, die quarto*] Hinc colligitur Ilergetes ad famam adventantis Scipionis ex Sedetanorum agro in sua rediisse. Proficiscenti enim Carthagine Scipioni Sedetani cis Iberum erant, Ilergetes ultra amnem.

9 *Antè*] A fronte castrorum.

U.c.546. a.C.206. que ex adverſo tantùm illati obvios obtrivere, ſed circumvecti etiam quidam per infima clivi ab tergo ſe, ut pleroſque intercluderent, objecerunt; majorque cædes fuit, quàm quantam edere levia per excurſiones prœlia ſolent. Ira magis accenſa adverſo prœlio barbaris eſt, quàm imminuti animi: itaque ne perculſi viderentur, primâ luce poſtero die in aciem proceſſere. Non capiebat omnes copias anguſta, ſicut antè dictum eſt, valliis: (1) duæ ferme peditum partes, omnis equitatus in aciem deſcendit: quod reliquum peditum erat, obliquo conſtituerunt colle. Scipio pro ſe eſſe loci anguſtias ratus, & quòd in arcto pugna Romano aptior quàm Hiſpano militi futura videbatur, & quòd in eum locum detracta hoſtium acies eſſet, qui non omnem multitudinem eorum caperet, novo etiam conſilio adjecit animum: equitem nec ſe poſſe circumdare cornibus in tam anguſto ſpatio; & hoſti, quem cum pedite eduxiſſet, inutilem fore. Itaque imperat Lælio, ut per colles quàm occultiſſimo itinere circumducat equites, (2) ſegregetque, quantùm poſſit, equeſtrem a pedeſtri pugna. Ipſe omnia ſigna peditum in hoſtes vertit: quatuor cohortes in fronte ſtatuit, quia latiùs pandere aciem non poterat. Moram pugnandi nullam fecit, ut ipſo certamine averteret ab conſpectu tranſeuntium per colles equitum: neque antè circumductos ſenſere, quàm tumultum equeſtris pugnæ ab tergo accepere. Ita duo prœlia erant: duæ peditum acies, duo equitatus per longitudinem campi (quia miſceri ex genere utroque prœlium anguſtiæ

1 *Duæ... partes*] Duæ tertiæ partes.

2 *Segregetque... equeſtrem a pedeſtri pugna*] Magis placeret *pugnam*.

non patiebantur) pugnabant. Hiſpanorum quum neque pedes equiti, nec eques pediti auxilio eſſet, pedes fiduciâ equitis temere commiſſus campo cæderetur, eques circumventus (3) nec peditem a fronte (jam enim ſtratæ pedeſtres copiæ erant) nec ab tergo equitem ſuſtineret, & ipſi quum diu in orbem ſeſe ſtantibus equis defendiſſent, ad unum omnes cæſi ſunt; nec quiſquam peditum equitumque ſuperfuit, qui in valle pugnaverunt. Tertia pars, quæ in colle ad ſpectaculum magis tutum, quàm ad partem pugnæ capeſſendam, ſteterat, & locum & tempus ad fugiendum habuit: inter eos & reguli ipſi fugerunt priuſquam tota circumveniretur acies, inter tumultum elapſi. U.c.546. a.C.206.

XXXIV. Caſtra eodem die Hiſpanorum, præter reliquam prædam, cum tribus ferme millibus hominum capiuntur. Romani ſociique ad mille ducenti eo prœlio ceciderunt: vulnerata amplius tria millia hominum. Minùs cruenta victoria fuiſſet, ſi patentiore campo, & ad fugam capeſſendam facili, foret pugnatum. Indibilis, abjectis belli conſiliis, nihil tutius in afflictis rebus expertâ fide & clementiâ Scipionis ratus, Mandonium fratrem ad eum mittit: qui advolutus genibus, *fatalem rabiem temporis ejus* accuſat, *quum velut contagione quâdam peſtiferâ, non Ilergetes modò & Lacetani, ſed caſtra quoque Romana inſanierint. Suam quidem & fratris, & reliquorum popularium eam conditionem eſſe, ut aut, ſi ita videatur, reddant ſpiritum P. Scipioni, ab eodem* *Mandonius ad Scipionem ſupplex venit.*

3 *Nec peditem a fronte*] Intellige peditem Romanum, qui ſtratis, ut mox ſubjicitur pedeſtribus Hiſpanorum copiis, in equitatum Hiſpanum verterat impetum, & eum adverſâ fronte impugnabat.

U.c.546. a.C.206. *illo acceptum ; aut ſervati* (4) *bis uni debitam vitam pro eo in perpetuum devoveant. Antea in cauſa ſua fiduciam ſibi fuiſſe, nondum expertâ clementiâ ejus ; nunc contrà, nullam in cauſa, omnem in miſericordia victoris ſpem poſitam habere.* Mos vetuſtus erat Romanis, (5) cum quo nec fœdere nec æquis legibus jungeretur amicitia, non priùs imperio in eum tanquam pacatum uti, quàm (6) omnia divina humanaque dedidiſſet, obſides accepti, arma adempta, præſidia urbibus impoſita forent. Scipio, multis invectus in præſentem Mandonium abſentemque Indibilem verbis, *illos quidem meritò periiſſe ipſorum maleficio*, ait ; *victuros ſuo atque populi Rom. beneficio. Ceterùm, ſe neque arma iis adempturum (quippe ea pignora timentium rebellionem eſſe, ſe libera arma relinquere, ſolutoſque metu animos) neque ſe in obſides innoxios, ſed in ipſos, ſi defecerint, ſæviturum : nec ab inermi, ſed ab armato hoſte pœnas expeiturum. Utramque fortunam expertis permittere ſeſe, utrùm propitios, an iratos habere Romanos mallent.* Ita dimiſſus Mandonius ; pecunia tantummodo imperata, ex qua ſtipendium militi præſtari poſſet : ipſe Marcio in ulteriorem Hiſpaniam præmiſſo, Silano Tarraconem remiſſo,

Ignoſcit ei & fratri Scipio.

4 *Bis*] ſemel, quum illos a Pœnis deficientes Scipio in amicitiam receperat ; iterum, præſenti in occaſione.

5 *Cum quo nec fœdere, nec æquis legibus jungeretur amicitia*] Qui non fœdere æquo in pacem & amicitiam veniret, ſed impari fœdere & obnoxiâ pace in ſocietatem acciperetur.

6 *Omnia divina humanaque dedidiſſet*] Illius deditionis formulam vide l. I. c. 38. Ceterùm de vetuſto hoc Romanorum more Livius ideo mentionem facit, ut intelligatur Scipio clementiùs quàm ex more majorum in victos hoſtes conſuluiſſe.

paucos moratus dies, dum imperatam pecuniam Ilergetes pernumerarent, cum expeditis Marcium jam appropinquantem Oceano assequitur. U.c.546. a.C.206.

XXXV. Inchoata res jam antè de Masiniſſa aliis atque aliis de cauſis dilata erat, quòd Numida cum ipſo utique congredi Scipione volebat, atque ejus dextrâ fidem ſancire: ea tum itineris tam longi ac tam devii cauſa Scipioni fuit. Maſiniſſa quum Gadibus eſſet, certior adventare eum a Marcio factus, cauſando corrumpi equos incluſos in inſula, penuriamque omnium rerum & facere ceteris, & ipſos ſentire, ad hoc equitem marceſcere deſidiâ, Magonem perpulit, ut ſe trajicere in continentem ad depopulandos proximos Hiſpaniæ agros pateretur. Tranſgreſſus tres principes Numidarum præmittit, ad tempus locumque colloquio ſtatuendum; duos pro obſidibus retineri a Scipione jubet: remiſſo tertio, qui, quò juſſus erat, adduceret Maſiniſſam, cum paucis in colloquium venerunt. Ceperat jam antè Numidam ex fama rerum geſtarum admiratio viri; ſubſtitueratque animo ſpeciem quoque corporis amplam ac magnificam: ceterùm major præſentis veneratio cepit; &, præterquam quòd ſuâpte naturâ multa majeſtas inerat, adornabat promiſſa cæſaries, habituſque corporis, non cultus munditiis, ſed virilis verè ac militaris, & ætas in medio virium robore, quod plenius nitidiuſque ex morbo velut renovatus flos juventæ faciebat. Prope attonitus ipſo congreſſu Numida, *gratias* (7) *de fratris filio re-*

Maſiniſſa & Scipionis colloquium.

7 *De fratris filio remiſſo*] Immo *de ſororis filio*, ut ſibi conſtet Livius, qui lib. 27, c. 19, Maſiniſſam Maſſivæ avunculum dixit.

U.c.546. A.C.206. *missō agit. Ex eo tempore*, affirmat, *eam se quæsisse occasionem, quam tandem oblatam deûm immortalium beneficio non omiserit. Cupere se illi populoque Rom. operam navare; ita ut nemo unus externus magis enixè adjuverit rem Romanam. Id se, etiamsi jampridem vellet, minùs præstare in Hispania, aliena atque ignota terra, potuisse: in qua autem genitus educatusque in spem paterni regni esset, facilè præstaturum. Siquidem eumdem Scipionem ducem in Africam mittant Romani, satis sperare perbrevis ævi Carthaginem esse.* Lætus eum Scipio vidit audivitque; quum caput rerum in omni hostium equitatu Masinissam fuisse sciret, & ipse juvenis specimen animi præ se ferret. Fide datâ acceptâque, profectus retro Tarraconem est. Masinissa permissu Romanorum, ne sine causa trajecisse in continentem videretur, populatus proximos agros, Gades rediit.

Mago jubetur in Italiam ire.

XXXVI. Magoni, desperatis in Hispania rebus, in quarum spem seditio primùm militaris, deinde defectio Indibilis animos ejus sustulerant, paranti trajicere in Africam, nunciatum ab Carthagine est, jubere senatum, ut classem, quam Gadibus haberet, in Italiam trajiceret; conductâ ibi Gallorum ac Ligurum quantâ maximâ posset juventute, conjungeret se Annibali; neu senescere bellum maximo impetu, majore fortunâ cœptum sineret. Ad eam rem & a Carthagine pecunia Magoni advecta est; & ipse, quantam potuit, a Gaditanis exegit, non ærario modò eorum, sed etiam templis spoliatis, & privatim omnibus coactis aurum argentumque in publicum conferre. Quum præterveheretur Hispaniæ oram, haud procul Carthagine Novâ expositis in terram militibus, proximos depopulatus agros, inde ad urbem

Carthaginem Novam frustra tentat.

classem appulit : ibi quum interdiu milites in navibus tenuissent, nocte in littus expositos ad partem eam muri, quâ capta Carthago ab Romanis fuerat, ducit; nec præsidio satis valido urbem teneri ratus, & aliquos oppidanorum ad spem novandi res aliquid moturos. Ceterùm nuncii ex agris trepidi, simul populationem agrestiumque fugam & hostium adventum attulerant; & visa interdiu classis erat, nec sine causa electam ante urbem stationem apparebat: itaque instructi armatique intra portam ad stagnum ac mare versam continebantur. Ubi effusi hostes, mista inter milites navalis turba, ad muros tumultu majore quàm vi subierunt, patefactâ repentè portâ, Romani cum clamore erumpunt; turbatosque hostes, & ad primum incursum conjectumque telorum aversos, usque ad littus cum multa cæde persequuntur: nec, nisi naves littori appulsæ trepidos accepissent, superfuisset pugnæ aut fugæ quisquam. In ipsis quoque trepidatum navibus est, dum, ne hostes cum suis simul irrumperent, trahunt scalas; (8) oraque, & ancoras, ne in moliendo mora esset, præcidunt: multique adnantes navibus, incerto præ tenebris quid aut peterent aut vitarent, fœdè interierunt. Postero die quum classis inde retro ad Oceanum, unde venerat, fugisset, ad octingenti homines cæsi inter murum littusque, & ad duo millia armorum inventa. U.C.546. a.C.206.

Gades repetit, unde excluditur.

XXXVII. Mago quum Gades repetisset, exclusus inde, (9) ad Cimbim (haud procul a Gadibus is locus abest) classe appulsâ, mit-

8 *Oras*] Retinacula, quibus puppis littori alligabatur.

9 *Ad Cimbim*] Nomen loci parum notum, vel fortasse depravatum.

U.c.546. a.C.206. tendis legatis, querendoque quòd portæ sibi socio atque amico clausæ forent, (1) purgantibus iis, multitudinis concursu factum, infestæ ob direpta quædam abs conscendentibus naves militibus, ad colloquium (2) Suffetes eorum, qui summus Pœnis est magistratus, cum quæstore elicuit, laceratosque verberibus cruci affigi jussit. Inde navibus ad Pityusam insulam, centum millia ferme a continenti (Pœni tum eam incolebant) trajecit: itaque classis bona cum pace accepta est, nec commeatus modò benignè præbiti, sed in supplementum classis juventus armaque data: quorum fiduciâ Pœ-

Transmittit in Balearcs insulas.

nus in Baleares insulas (quinquaginta inde millia absunt) transmisit. Duæ sunt Baleares, major altera atque opulentior armis virisque; & portum habet, ubi commodè hibernaturum se (& jam extremum autumni erat) credebat: ceterùm haud secus quàm si Romani eam insulam incolerent, hostiliter classi occursum est: Fundis ut nunc plurimùm, ita tunc solo eo telo utebantur; nec quisquam alterius gentis unus tantùm eâ arte, quantùm (3) inter alios omnes Baleares excellunt: itaque tanta vis lapidum creberrimæ grandinis modo in propinquantem jam terræ classem effusa est, ut intrare portum non ausi, averterent in altum na-

Minore potitur.

ves. In minorem inde Balearium insulam trajecerunt, fertilem agro; viris, armis haud æquè validam. Itaque egressi navibus, supra

1 *Purgantibus*] Ad purgandum se dicentibus.

2 *Suffetes eorum, qui summus Pœnis est magistratus*] Nempe & Gaditani *Pœni* erant, id est, e Phœnicia oriundi. Gades enim colonia Tyriorum est. *Suffetes* linguâ Punicâ sunt *judices*.

3 *Inter alios*] Legendum videtur *inter alias* (supp. *gentes*) *omnes Baleares excellunt*.

portum loco munito castra locant; ac sine certamine urbe agroque potiti, duobus millibus auxiliarium inde conscriptis, missisque Carthaginem ad hibernandum, naves subduxerunt. Post Magonis ab Oceani ora discessum, Gaditani Romanis deduntur. U.c.546. a.C.206.

XXXVIII. Hæc in Hispania P. Scipionis ductu auspicioque gesta. Ipse, (4) L. Lentulo & L. Manlio Acidino provinciâ traditâ, decem navibus Romam rediit; & senatu extra urbem dato in æde Bellonæ, quas res in Hispania gessisset, differuit, quoties signis collatis dimicasset, quot oppida ex hostibus vi cepisset, quas gentes in ditionem populi Rom. redegisset. *Adversùs quatuor se imperatores, quatuor victores exercitus in Hispaniam isse: neminem Carthaginiensem in iis terris reliquisse.* Ob has res gestas, magis tentata est triumphi spes, quàm petita pertinaciter; quia neminem ad eam diem triumphasse, (5) qui sine magistratu res gessisset, constabat. Senatu misso, urbem est ingressus, (6) argentique præ se in ærarium tulit quatuordecim millia pondo CCCXLII, & signati argenti magnum numerum. Comitia inde creandis consulibus habuit L. Veturius Philo; centuriæque omnes ingenti favore P. Scipionem *Scipio Romam redit.* *Comitia*

4 *L. Lentulo, & L. Manlio Acidino*] Qui cum proconsulari imperio in Hispaniam missi fuerant, ut apparet ex l. XXIX. c. 13.

5 *Qui sine magistratu res gessisset*] Scipio proconsul in Hispania rem gesserat. Proconsulatus autem imperium erat, non magistratus. Magistratus enim erat tantummodo dictatorum, consulum, prætorum, &c. imperium, ejus quicunque rei militaris administrandæ jus a populo accepisset.

6 *Argenti . . . quatuordecim millia pondo CCCXLII.*] Libras argenti Romanas 14342: id est, marcas nostrates 22409: cum tribus unciis.

U.c.546. a.C.206. consulem dixerunt: collega additur ei P. Licinius Crassus pontifex maximus. Ceterùm comitia majore, quàm ulla per id bellum, celebrata frequentiâ proditum memoriæ est. Convenerant undique non suffragandi modò, sed etiam spectandi causâ P. Scipionis; concurrebantque & domum frequentes, & in Capitolium ad immolantem eum, quum centum bobus votis in Hispania Jovi sacrificaret; spondebantque animis, sicut C. Lutatius superius bellum Punicum finisset, ita id quod instaret P. Cornelium finiturum; atque ut Hispaniâ omni Pœnos expulisset, sic Italiâ pulsurum esse; Africamque ei, perinde ac debellatum in Italia foret, provinciam destinabant. Prætoria inde comitia habita: creati duo, qui tum ædiles plebis erant, Sp. Lucretius & Cn. Octavius, & ex privatis, Cn. Servilius Cæpio, & L. Æmilius Papus. Quartodecimo anno Punici belli P. Cornelius Scipio & P. Licinius Crassus ut consulatum inierunt, nominatæ consulibus provinciæ sunt, Sicilia Scipione extra sortem, concedente collegâ, quia cura sacrorum pontificem maximum in Italia retinebat; Bruttii Crasso. Tum prætoriæ provinciæ in sortem conjectæ: urbana Cn. Servilio obtigit, Ariminum (ita Galliam appellabant) Sp. Lucretio, Sicilia L. Æmilio, Cn. Octavio Sardinia. Senatus in Capitolio habitus: ibi referente P. Scipione, senatusconsultum factum est, ut, quos ludos inter seditionem militarem in Hispania voviſſet, ex ea pecunia, quam ipse in ærarium detulisset, faceret.

U.c.547. a.C.205. P. Cornelio, P. Licinio Coss. *Provinciarum divisio.*

Legatorum Saguntinorum in senatu oratio.

XXXIX. Tum Saguntinorum legatos in senatum introduxit. Ex eis maximus natu: *Etsi nihil ultrà malorum est, P. C. quàm quod passi sumus, ut ad ultimum fidem vobis præstaremus;*

amen ea vestra merita imperatorumque vestrorum U.c.547.
rga nos fuerunt, ut nos cladium nostrarum non a.C.205.
œniteat. Bellum propter nos suscepistis : suscep-
um quartum decimum annum tam pertinaciter
geritis, ut sæpe ad ultimum discrimen & ipsi ve-
neritis, & populum Carthaginiensem adduxeritis.
Quum in Italia tam atrox bellum & Annibalem
hostem haberetis, (7) consulem cum exercitu in
Hispaniam, velut ad colligendas reliquias nau-
fragii nostri, misistis. P. & Cn. Cornelii, ex
quo in provinciam venerunt, nullo tempore deslite-
runt, quæ nobis secunda, quæque adversa hosti-
bus nostris essent, facere. Jam omnium primùm
(8) oppidum nobis restituerunt : per omnem
Hispaniam cives nostros venumdatos, dimissis
qui conquirerent, ex servitute in libertatem re-
stituerunt. Quum jam prope esset, ut optabilem
ex miserrima fortunam haberemus, P. & Cn.
Cornelii imperatores vestri (9) luctuosiùs nobis quo-
que, quàm vobis, perierunt. Tum verò ad hoc
retracti ex distantibus locis in sedem antiquam
videbamur, ut iterum periremus, & alterum ex-
cidium patriæ videremus : nec ad perniciem no-
stram Carthaginienses utique aut duce aut exercitu
opus esse ; ab Turdulis nos veterrimis hostibus,
qui prioris quoque excidii causa nobis fuerant,
exstingui posse : quum ex insperato repentè misistis
nobis P. hunc Scipionem ; quem, fortunatissimi

7 *Consulem cum exercitu*] P. Scipionem, cui primò Hispania decreta provincia fuerat, l. XXI. c. 17. quique, ob inexspectatam Annibalis celeritatem, aversus a cursu Cn. Scipionem fratrem pro se cum exercitu in Hispaniam misit.

8 *Oppidum nobis restituerunt*] Vide supra l. XXIV, c. 42.

9 *Luctuosiùs nobis quoque*] Non modò & nobis & vobis luctuosa occidit mors Scipionum, sed nobis *etiam* luctuosior quàm vobis. Hæc est enim vis vocis *quoque*.

U.c.547 a.C.205. *omnium Saguntinorum videmur, quia consulen declaratum videmus, ac vidisse nos civibus nostri renunciaturi sumus, spem omnem salutemque nostram: qui quum plurimas hostium vestrorum cepisset in Hispania urbes, ubique ex captorum numero excretos Saguntinos in patriam remisit postremò Turdetaniam, adeo infestam nobis, u illâ gente incolumi stare Saguntum non posset, ita bello afflixit, ut non modò nobis* (1) *(absit verbo invidia) ne posteris quidem timenda nostris esset Deletam urbem cernimus eorum, quorum in gratiam Saguntum deleverat Annibal: vectigal ex agro eorum capimus, quod nobis non fructu jucundius est, quàm ultione. Ob hæc, quibus majora neque sperare, neque optare ab diis immortalibus poteramus, gratias actum nos decem legatos Saguntinus senatus populusque ad vos misit, simul gratulatum, quòd ita res hos annos in Hispania atque Italia gessistis, ut Hispaniam non Ibero amne tenus, sed quà terrarum ultimas fini Oceanus, domitam armis habeatis; Italiæ, nisi quatenus vallum castrorum cingit, nihil relique ritis Pœno. Jovi Opt. Max. præsidi Capitolinæ arcis, non grates tantùm ob hæc agere jussi sumus, sed donum hoc etiam, si vos permitteretis, coronam auream in Capitolium victoriæ ergo ferre. Id uti permittatis, quæsumus; utique, si vobis ita videtur, quæ nobis imperatores vestri commoda tribuerunt, ea rata atque perpetua auctoritate vestrâ faciatis.* Senatus legatis Saguntinis respondit, *Et dirutum & restitutum Saguntum fidei socialis utrimque servatæ documentum omnibus gentibus fore. Suos imperatores rectè, & ordine, & ex voluntate senatûs feciſſe, quòd Sa-*

1 *Absit verbo invidia*] Liceat ita nobis felicitatem nostram gratulari, ut nulla exinde in nos invidia oriatur.

guntum restituerint, civesque Saguntinos servitio exemerint; quæque alia eis benignè fecerint, ea senatum ita voluisse fieri: donum permittere ut in Capitolio ponerent. (2) Locus inde lautiaque legatis præberi jussa, & muneris ergo in singulos dari ne minus (3) dena millia æris. Legationes deinde ceteræ in senatum introductæ, auditæque. Et petentibus Saguntinis, ut, quatenus tutò possent, Italiam spectatum irent, duces dati, litteræque per oppida missæ, ut Hispanos comiter acciperent. Tum de rep. de exercitibus scribendis, de provinciis, relatum. U.c.547. a.C.205.

Scipio Africam provinciam destinat sibi.

XL. Quum Africam novam provinciam extra sortem P. Scipioni destinari homines famâ ferrent, & ipse nullâ jam modicâ gloriâ contentus, non ad gerendum modò bellum, sed ad finiendum diceret se consulem declaratum esse, neque aliter id fieri posse, quàm si ipse in Africam exercitum (4) transportaret, & acturum se id per populum apertè ferret, si senatus adversaretur, id consilium haudquaquam primoribus Patrum quum placeret, ceterique (5) per metum aut ambitionem mussarent; Q. Fabius Maximus rogatus sententiam, *Scio*, inquit, *multis vestrûm videri*, *P. C.* (6) *rem*

Adversatur ei Fabius.

2 *Locus inde Lautiaque*] *Locus*, in quo habitarent. *Lautia* sunt ea quæ dabantur legatis hospitii gratiâ, maximè ad victum pertinentia.

3 *Dena millia æris*] Id est, argenti marcas nostrates 15: cum unciis quinque.

4 *Transportaret*] Sic, pro vulgato *transportasset*, invitis scriptis & editis prioribus.

5 *Per metum aut ambitionem mussarent*] Cunctarentur loqui & postulatis Scipionis adversari, sive per metum, sive etiam per studium captandæ consulis, quem clarum & potentem videbant, gratiæ.

6 *Rem actam... agi*] Deliberari de eo quod jam certum statutumque sit.

U.c.547. a.C.205. *actam hodierno die agi, & frustra habiturum orationem, qui, tanquam de integra re, de Africa provincia sententiam dixerit. Ego autem primum illud ignoro, quemadmodum jam certa provincia Africa consulis viri fortis ac strenui sit, quam nec senatus censuit in hunc annum provinciam esse, nec populus jussit: deinde, si est, consulem peccare arbitror, qui de re transacta simulando se referre, senatum ludibrio habet, non senatorem modò, qui de quo consulitur, suo loco dicit sententiam. Atque ego certum habeo, dissentienti mihi ab ista festinatione in Africam trajiciendi, duarum rerum subeundam opinionem esse, unius, insita ingenio meo cunctationis; quam metum pigritiamque homines adolescentes sanè appellent, dum ne pœniteat, adhuc aliorum speciosiora primo adspectu consilia semper visa, mea usu meliora: alterius, obtrectationis atque invidiæ adversùs crescentem in dies gloriam fortissimi consulis. A qua suspicione, si me neque vita acta & mores mei, neque dictatura cum quinque consulatibus, tantumque gloriæ belli domique partæ vindicat, (7) ut propiùs fastidium ejus sim, quàm desiderium; ætas saltem liberet: quæ enim mihi æmulatio cum eo esse potest, qui ne filio quidem meo æqualis sit? Me dictatorem, quum vigerem adhuc viribus, & in cursu maximarum rerum essem, recusantem nemo aut in senatu, aut ad populum audivit, quominus insectanti me magistro equitum, quod fando nunquam antè auditum erat, imperio mecum æquaretur. Rebus quàm verbis assequi malui, ut, qui aliorum judicio mihi comparatus erat, suâ mox confessione*

7 *Ut propiùs fastidium ejus sim, quam desiderium*] Ut propiùs accedam ad fastidium ejus, quàm ad desiderium: ut propior sim fastidienti eam, quàm desideranti. *Propiùs fastidium* hîc dicitur, quomodo suprà, c. 15. *proximus hostem.*

ne sibi præferret; nedum ego, perfunctus honori- U.C.547.
us, certamina mihi atque æmulationes cum ado- A.C.205.
escente florentissimo proponam: videlicet ut mihi am vivendo, non solum rebus gerendis fesso, si uic negata fuerit, Africa provincia decernatur. Cum ea gloria, quæ parta est, vivendum atque noriendum est. Vincere ego prohibui Annibalem, ut a vobis, quorum vigent nunc vires, etiam vinci osset.

XLI. *Illud te mihi ignoscere, P. Corneli, equum erit, si, quum in me ipso nunquam pluris amam hominum, quàm remp. fecerim, ne tuam uidem gloriam bono publico præpônam. Quanquam, si aut bellum nullum in Italia, aut is hostis esset, ex quo victo nihil gloriæ quæreretur; qui te in Italia retineret, etsi id bono publico faceret, simul cum bello materiam gloriæ tuæ isse ereptum videri posset. Quum verò Annibal hostis incolumi exercitu quartumdecimum annum Italiam obsideat, pœnitebit te, P. Corneli, gloriæ tuæ, si hostem eum, qui tot funerum, tot cladium nobis causa fuit, tu consul Italiâ expuleris, &, sicut penes C. Lutatium prioris Punici perpetrati belli titulus fuit, ita penes te hujus fuerit? Nisi aut Amilcar Annibali dux est præferendus, aut illud bellum huic, aut victoria illa major clariorque, quàm hæc, (modò contingat ut te consule vincamus) futura est. Ab Drepanis atque Eryce detraxisse Amilcarem, quàm Italiâ expulisse Pœnos atque Annibalem malis? Ne tu quidem, etsi magis partam, quàm speratam gloriam amplecteris, Hispaniâ potiùs quàm Italiâ bello liberatâ gloriatus fueris. Nondum is est Annibal, quem non magis timuisse videatur, quàm contempsisse, qui aliud bellum maluerit.* (8) *Quin igitur ad hoc accingeris, nec per istos cir-*

8 *Quin igitur ad hoc ac- cingeris, nec per istos cir-*

U.c.547. a.C.205. *circuitus, ut, quum in Africam trajeceris secuturum te illuc Annibalem speres, potiùs quàm recto hinc itinere, ubi Annibal est, eò bellum intendas? Egregiam istam palmam belli Punici patrati petis? Hoc & naturâ prius est, tua quum defenderis, aliena ire oppugnatum. Pax antè in Italia, quàm bellum in Africa sit; & nobis priùs decedat timor, quàm ultro aliis inferatur. Si utrumque tuo ductu auspicioque fieri potest, Annibale hîc victo, illic Carthaginem expugna: si alterutra victoria novis consulibus relinquenda est; prior quum major clariorque, tum causa etiam insequentis fuerit. Nam nunc quidem, præterquam quòd & in Italia & in Africa duos diversos exercitus alere ærarium non potest; præterquam quòd, unde classes tueamur, unde commeatibus præbendis sufficiamus, nihil reliqui est;* (9) *quid? periculi tandem quantum adeatur, quem fallit? P. Licinius in Italia, P. Scipio bellum in Africa geret.* (1) *Quid, si* (*quod omnes dii omen avertant, & dicere etiam reformidat animus, sed quæ acciderunt, accidere possunt*) *& victor Annibal ire ad urbem pergat; tum demum te consulem ex Africa, sicut Q. Fulvium a Capua, arcessemus? Quid, quòd in Africa quoque Mars*

cuitus] Quin igitur ad bellum cum Annibale ipso gerendum jam nunc te comparas, non autem per istos circuitus, quos tibi potiùs sequendos existimas, quàm ad Annibalem recto hinc itinere eundum? Cur ad istos confugis circuitus, (nempe ut quum in Africam trajeceris, secuturum te illuc Annibalem speres) potiùs quàm recto hinc itinere ad Annibalem contendas?

9 *Quid? periculi tandem*] Particula *quid?* a fronte præfixa orationi & transitionem juvat, & animos addit argumentationi.

1 *Quid, si... & victor Annibal*] *Et*, id est, etiam: nisi fortè hæc particula recidenda est.

mmunis belli erit? Domus tibi tua, pater pa- U.C.547.
uusque, intra triginta dies cum exercitibus cæ- a.C.205.
, documento sint, ubi per aliquot annos maxi-
is rebus terrâ marique gerendis, amplissimum
men apud exteras gentes populi Rom. vestræ-
ie familiæ fecerant. Dies me deficiat, si reges
peratoresque, temere in hostium terras transgres-
s cum maximis cladibus suis exercituumque suo-
um, numerare velim. Athenienses, prudentis-
ma civitas, bello domi relicto, (2) auctore æquè
mpigro ac nobili juvene, magnâ classe in Sici-
am transmissâ, unâ navali pugnâ florentem remp.
tam in perpetuum afflixerunt.

XLII. *Externa & nimis antiqua repeto. Africa*
dem ista, & M. Atilius, insigne utriusque for-
unæ exemplum, nobis documento sint. Næ tibi,
. Corneli, quum ex alto Africam conspexeris,
tdus & jocus fuisse Hispaniæ tuæ videbuntur.
Quid enim simile? (3) Pacato mari præter oram
taliæ Galliæque vectus, Emporias in urbem so-
iorum classem appulisti: expositos milites, per
utissima omnia, ad socios & amicos populi Rom.
Tarraconem duxisti: ab Tarracone deinde iter per
præsidia Romana: circa Iberum exercitus patris
atruique tui, post amissos imperatores ferociores
r calamitate ipsâ: dux tumultuarius quidem ille
. Marcius, & militari suffragio ad tempus le-
ius, ceterùm, si nobilitas ac (4) justi honores
dornarent, claris imperatoribus qualibet arte belli
ar: oppugnata per summum otium Carthago,
ullo trium Punicorum exercituum socios defen-
lente. Cetera, neque ea elevo, nullo tamen modo

2 *Auctore æquè impigro ac nobili juvene*] Alcibiadem intelligit.

3 *Pacato*] In quo tibi nihil ab hostibus periculi timendum fuit.

4 *Justi honores*] Gradus illi honorum, qui conveniunt imperatori; prætura, consulatus. Vide l. I. c. 4.

U.c.547. a.C.205. *Africo bello comparanda; ubi non portus ullus classi nostræ apertus, non ager pacatus, non civitas socia, non rex amicus, non tonsistendi usquam locus, non procedendi. Quacumque circumspexeris, hostilia omnia atque infesta. An Syphaci Numidisque credis? Satis sit semel creditum. Non semper temeritas est felix: & fraus fidem in parvis sibi præstruit, ut, quum operæ pretium sit, cum mercede magna fallat. Non hostes patrem patruumque tuum armis priùs, quàm Celtiberi socii fraude circumvenerunt; nec tibi ipsi a Magone & Asdrubale hostium ducibus, quantum ab Indibili & Mandonio in fidem acceptis periculi fuit. Numidis tu credere potes, defectionem militum tuorum expertus? Et Syphax & Masinissa se, quàm Carthaginienses, malunt potentes in Africa esse; Carthaginienses, quàm quemquam alium. Nunc illos æmulatio inter se, & omnes causæ certaminum acuunt, quia procul externus metus est. Ostende Romana arma, exercitum alienigenam; velut ad commune restinguendum incendium concurrent. Aliter iidem illi Carthaginienses Hispaniam defenderunt; aliter mœnia patriæ, templa deûm, aras & focos, defendent, quum euntes in prœlium pavida prosequetur conjux, & parvi liberi occursabunt. Quid porro? si satis confisi Carthaginienses consensu Africæ, fide sociorum regum, mœnibus suis, quum tuo exercitúsque tui præsidio nudatam Italiam viderint, ipsi ultro novum exercitum in Italiam aut ex Africa miserint, aut Magonem, quem a Balearibus classe transmissa, jam prætereram Ligurum Alpinorum vectari constat, Annibali se conjungere jusserint? Nempe in eodem terrore erimus, in quo nuper fuimus, quum Asdrubal in Italiam transcendit; quem tu, qui non solùm Carthaginem, sed omnem Africam exercitu tuo es clausurus, e manibus tuis in Italiam emisisti.*

emisisti. Victum a te dices: eo quidem minùs vellem, & id tuâ, non reip. solùm, causâ, iter datum victo in Italiam esse. Patere nos omnia, (5) quæ prospera tibi ac populi Rom. imperio evenere, tuo consilio assignare; adversa casibus incertis belli & fortunæ delegare. Quò melior fortiorque es, eò magis talem præsidem sibi patria atque universa Italia retinet. Non potes ne ipse quidem dissimulare, ubi Annibal sit, ibi caput atque arcem hujus belli esse; quippe qui præ te feras, eam tibi causam trajiciendi in Africam esse, ut Annibalem eò trahas. Sive igitur hîc, sive illic, cum Annibale est tibi futura res. Utrùm ergo tandem firmior eris in Africa solus, an hîc tuo collegæque tui exercitu conjuncto? Ne Claudius quidem & Livius consules tam recenti exemplo, quantùm id interfit, documento sunt? Quid? Annibalem, utrùm tandem extremus angulus agri Bruttii frustra jam diu poscentem ab domo auxilia, an propinqua Carthago & tota socia Africa potentiorem armis virisque faciet? Quod istud consilium est, ibi malle decernere, ubi tuæ dimidio minores copiæ sint, hostium multo majores, quàm ubi duobus exercitibus, adversùs unum tot præliis & tam diuturnâ & gravi militiâ fessum, pugnandum sit? Quàm compar consilium tuum parentis tui consilio sit, reputa. Ille consul profectus in Hispaniam, ut Annibali ab Alpibus descendenti occurreret, in Italiam ex provincia rediit; tu, quum Annibal in Italia sit, relinquere Italiam paras, non quia reip. id utile, sed quia tibi amplum & glorioſum censes esse: sicut quum provinciâ & exercitu relicto, sine lege, sine senatusconsulto, duabus navibus populi

U.c.547. a.C.205.

5 *Quæ prospera tibi, &c.*] Ita consensu scripti & editi veteres Vulgatis placuit, *quæ prospera tibi ac reip. imperio evenere.*

U.C.547 a.C.205. *Rom. imperator fortunam publicam & majestatem imperii, quæ tum in tuo capite periclitabantur, commisisti. Ego P. Cornelium, P. C. reip. nobisque non sibi ipsi privatim creatum consulem existimo; exercitusque ad custodiam urbis atque Italiæ scriptos esse, non quos regio more per superbiam consules, quò terrarum velint, trajiciant.*

XLIII. Quum oratione ad tempus paratâ Fabius, tum auctoritate & inveteratâ prudentiæ famâ magnam partem senatûs, & seniores maximè movisset, pluresque consilium senis quàm animum adolescentis ferocem laudarent; Scipio ita locutus fertur: *Et ipse Q. Fabius principio orationis, P. C. commemoravit, in sententia sua posse obtrectationem suspectam esse. Cujus ego rei non tam ipse ausim tantum virum insimulare, quàm ea suspicio, vitio orationis, an rei, haud sanè purgata est. Sic enim honores suos & famam rerum gestarum extulit verbis, ad exstinguendum invidiæ crimen, tanquam mihi ab infimo quoque periculum sit, ne mecum æmuletur; & non ab eo qui, quia super ceteros excellat, quò me quoque niti non dissimulo, me sibi æquari nolit. Sic senem se perfunctum honoribus, & me infra ætatem filii etiam sui posuit, tanquam non longiùs quàm quantum vitæ humanæ spatium est, cupiditas gloriæ extendatur, maximaque pars ejus in memoriam ac posteritatem promineat. Maximo cuique id accidere animo certum habeo, ut se non cum præsentibus modò, sed cum omnis ævi claris viris comparent. Equidem haud dissimulo, me tuas, Q. Fabi, laudes non assequi solùm velle, sed (bonâ veniâ tuâ dixerim) si possim, etiam exsuperare. Illud nec tibi in me, (6) neu mihi in minoribus natu*

Fabio respondet Scipio.

6 *Neu mihi in minoribus natu*] Vulgati habent *in minores natu*, invitis scriptis & editis prioribus. Sic

animi sit, ut nolimus quemquam nostri similem evadere civem : id enim non eorum modò quibus inviderimus, sed reip., & penè omnis generis humani detrimentum sit. Commemoravit quantum essem periculi aditurus, si in Africam trajicerem ; ut meam quoque, non solùm reip. & exercitûs, vicem videretur sollicitus. Unde hæc repentè cura de me exorta ? Quum pater patruusque meus interfecti, quum duo exercitus eorum prope occidione occisi essent, quum amissæ Hispaniæ, quum quatuor exercitus Pœnorum ; quatuorque duces omnia metu armisque tenerent, quum quæsitus ad id bellum imperator nemo se ostenderet, præter me, nemo profiteri nomen ausus esset, quum mihi quatuor & viginti annos nato detulisset imperium populus Romanus ; quid ita tum nemo ætatem meam, vim hostium, difficultatem belli, patris patruique recentem cladem commemorabat ? Utrùm major aliqua nunc in Africa calamitas accepta est, quàm tunc in Hispania erat ? An majores nunc sunt exercitus in Africa, duces plures melioresque, quàm tunc in Hispania fuerunt ? An ætas mea tunc maturior bello gerendo fuit, quàm nunc est ? An cum Carthaginiensi hoste in Hispania, quàm in Africa bellum geri aptius est ? Facile est, post fusos fugatosque quatuor exercitus Punicos, post tot urbes vi captas, aut metu subactas in ditionem, post perdomita omnia usque ad Oceanum, tot regulos, tot sævas gentes, post receptam totam Hispaniam, ita ut vestigium nullum belli reliquum sit, elevare meas res gestas ; tam, hercule, quàm, si victor ex Africa redierim, ea ipsa elevare, quæ nunc retinendi mei causâ, ut terribilia eadem vi-

U.C.547. a.C.205.

Livius III, 17. *Ausurum se familiæ suæ ausus in regibus in tribunis, quod princeps esset.*

U.C.547. a.C.205. *deantur, verbis extolluntur. Negat aditum esse in Africam, negat ullos patere portus: M. Atilium captum in Africa commemorat; tanquam M. Atilius primo accessu ad Africam offenderit; neque recordatur, illi ipsi tam infelici imperatori patuisse tamen portus Africæ, & res egregias primo anno gessisse, &, quantum ad Carthaginienses duces attinet, invictum ad ultimum permansisse. Nihil igitur me isto tu exemplo terrueris. Si hoc bello, non priori, si nuper, & non annis antè quinquaginta, ista clades accepta foret, quî ego minùs in Africam Regulo capto, quàm Scipionibus occisis in Hispaniam, trajicerem? Nec feliciùs Xanthippum Lacedæmonium Carthagini, quàm me patriæ meæ finerem natum esse; creseeretque mihi ex eo ipso fiducia, quòd possit in hominis unius virtute tantum momenti esse. At etiam Athenienses audiendi sunt, temere in Siciliam, omisso domi bello, transgressi. Cur ergo, quoniam Græcas fabulas enarrare vacat, non Agathoclem potiùs Syracusanum regem, quum diu Sicilia Punico bello ureretur, transgressum in hanc eamdem Africam, avertisse eò bellum unde venerat, refers?*

XLIV. *Sed quid, ultro metum inferre hosti, & ab se remoto periculo alium in discrimen adducere, quale sit, veteribus externisque exemplis admonere opus est? Majus præsentiusve ullum exemplum esse quàm Annibal potest? Multùm interest, alienos populere fines, an tuos uri, exscindi, videas: plus animi est inferenti periculum, quàm propulsanti. Ad hoc major ignotarum rerum est terror; bona malaque hostium ex propinquo ingressus fines aspicias. Non speraverat Annibal fore, ut tot in Italia populi ad se desicerent, quot defecerunt post Cannensem cladem: quanto minùs quicquam in Africa Carthaginiensi-*

U.c.547. a.C.205.

bus firmum ac ſtabile ſit, infidis ſociis, gravibus ac ſuperbis dominis? Ad hoc nos etiam deſerti ab ſociis, viribus noſtris, milite Rom. ſtetimus. Carthaginienſi nihil civilis roboris eſt: mercede paratos milites habent, Afros Numidaſque, leviſſima fidei mutandæ ingenia. Hîc modò nihil moræ ſit: unà & trajeciſſe me audietis, & ardere bello Africam, & molientem hinc Annibalem, & obſideri Carthaginem: lætiores, & frequentiores ex Africa exſpectate nuncios, quàm ex Hiſpania accipiebatis. Has mihi ſpes ſubjicit fortuna populi Romani, dii fœderis ab hoſte violati teſtes, Syphax & Maſiniſſa reges; (7) *quorum ego fidei ita innitar, ut bene tutus a perfidia ſim. Multa, quæ nunc ex intervallo non apparent, bellum aperiet; & id eſt viri & ducis, non deeſſe fortunæ præbenti ſe, &* (8) *oblata caſu flectere ad conſilium. Habebo, Q. Fabi, parem, quem das, Annibalem; ſed illum potiùs ego traham, quàm ille me retineat. In ſua terra cogam pugnare eum, &* (9) *Carthago præmium victoriæ erit, quàm ſemiruta Bruttiorum caſtella.* (1) *Ne quid interim, dum trajicio, dum expono exercitum in Africa, dum caſtra ad Carthaginem promoveo, reſp. hîc detrimenti capiat, quod tu, Q. Fabi, quum victor totâ Italiâ volitaret Annibal, potuiſti præſtare, hoc vide ne contumelioſum ſit, concuſſo*

7 *Quorum ego fidei ita innitar, ut*] Quorum ego fidei cum ea cautione innitar, ut, ſi perfidi eſſe velint, ab eorum fraude bene tutum me præſtem.

8 *Oblata caſu flectere ad conſilium*] Ea quæ caſu occurrerint ita gubernare ac moderari, ut conſiliis ducis promovendis inſerviant.

9 *Carthago potiùs præmium*] Vocem *potiùs* vulgatis inſertam, quam planè neſciunt codices, delevimus.

1 *Ne quid*] Majoris facilitatis causâ, ante hæc verba ſupple, Quod ſpectat ad cavendum, ne, &c.

U.c.547 a.C.205 *jam & penè fracto Annibale, negare, posse P. Licinium consulem virum fortissimum præstare;* (2) *qui ne a sacris absit pontifex maximus, ideo in sortem tam longinquæ provinciæ non venit. Si, hercule, nihilo maturiùs hoc, quo ego censeo, modo perficeretur bellum; tamen ad dignitatem populi Romani, famamque apud reges gentesque externas pertinebat, non ad defendendam modò Italiam, sed ad inferenda etiam Africæ arma, videri nobis animum esse; nec hoc credi vulgarique, quod Annibal ausus sit, neminem ducem Romanorum audere; & priore Punico bello, tum quum de Sicilia certaretur, toties Africam ab nostris exercitibus & classibus oppugnatam; nunc quum de Italia certetur, Africam pacatam esse. Requiescat aliquando vexata tam diu Italia: uratur evasteturque in vicem Africa. Castra Rom. potiùs Carthaginis portis immineant, quàm nos iterum vallum hostium ex mœnibus nostris videamus. Africa sit reliqui belli sedes: illuc terror fugaque, populatio agrorum, defectio sociorum, ceteræ belli clades, quæ in nos per quatuordecim annos ingruerunt, vertantur. Quæ ad rempublicam pertinent, & bellum quod instat, & provincias de quibus agitur, dixisse satis est. Illa longa oratio, nec ad vos pertinens sit, si, quemadmodum Q. Fabius meas res gestas in Hispania elevavit, sic & ego contrà gloriam ejus eludere, & meam verbis extollere velim. Neutrum faciam, P. C. &,* (3) *si ullâ aliâ re, modestiâ*

2 *Qui ne a sacris absit*] Quia modò arguit Fabium Scipio contumeliosè tractati P. Licinii consulis, ipse ut se pari crimine liberet, testatur ideo tantùm collegam suum non venire in sortem Africæ provinciæ, quòd pontifex maximus sit, non quòd illi aut animus desit, aut peritia rei militaris.

3 *Si ullâ aliâ re*] Si quid sit aliud, quo ego supera-

certè, & temperando linguæ, adolescens senem vicero. Ita & vixi & res gessi, ut tacitus eâ opinione, quam vestrâ sponte conceptam animis haberetis, facilè contentus essem. U.c.547. a.C.205.

XLV. Minùs æquis animis auditus est Scipio, quia vulgatum erat, si apud senatum non obtinuisset, ut provincia Africa sibi decerneretur, ad populum extemplo laturum: itaque Q. Fulvius, qui consul quater & censor fuerat, postulavit a consule, ut palam in senatu diceret, *permitteretne Patribus ut de provinciis decernerent, staturusque eo esset quod censuissent, an ad populum laturus?* Quum Scipio respondisset, se quod e republica esset, facturum; tum Fulvius, *Non ego ignarus, quid responsurus facturusve esses, quæsivi, quippe quum præ te feras tentare magis, quàm consulere senatum, & ni provinciam tibi quam volueris, extemplo decernamus, paratam rogationem habeas. Itaque a vobis, tribuni plebis, postulo*, inquit, *ut sententiam mihi ideo non dicenti, quòd*, (4) *etsi in meam sententiam discedatur, non sit ratum habiturus consul, auxilio sitis.* Inde altercatio orta, quum consul negaret, æquum esse tribunos intercedere, quominus suo quisque loco senator rogatus sententiam diceret. Tribuni ita decreverunt: *Si consul senatui de provinciis permittit, stari eo quod senatus censuerit, placet, nec de ea re ferri ad populum patiemur: si non permittit, qui de ea re sententiam recusabit dicere auxilio erimus.* Consul diem ad colloquendum cum collega petiit. Postero die permissum senatui est. Provinciæ ita decretæ: al- *S. C. de provinciis.*

turus sim Fabium, profectò jam nunc modestiâ & temperando linguæ eum vicero.

4 *Etsi in meam sententiam discedatur*] Etsi senatûs major pars meam sententiam sequatur.

U.c.547. a.C.205. teri consuli Sicilia, & triginta rostratæ naves, quas C. Servilius superiore anno habuisset, permissumque ut in Africam, si id e republica esse censeret, trajiceret : alteri Bruttii & bellum cum Annibale, cum eo exercitu, (5) quem L. Veturius, aut Q. Cæcilius : hi & sortirentur inter se, compararentve, uter in Bruttiis duabus legionibus, quas consul reliquisset, rem gereret; imperiumque in annum prorogaretur, cui ea provincia evenisset. Et ceteris; præter consules prætoresque, qui exercitibus provinciisque præfuturi erant, prorogata imperia. Q. Cæcilio sorte evenit, ut cum consule in Bruttiis adversùs Annibalem bellum gereret. Ludi deinde Scipionis, magnâ frequentiâ & favore spectantium, celebrati. Legati Delphos ad donum ex præda Asdrubalis portandum missi, M. Pomponius Matho, & Q. Catius, tulerunt coronam auream (6) cc. pondo, & simulacra spoliorum ex (7) mille pondo argenti facta. (8) Scipio quum, ut delectum haberet, neque impetrasset, neque magnopere tetendisset, ut voluntarios ducere sibi milites

Scipio non impetrat ut delectum si bi habere liceat.

5 *Quem L. Veturius, aut Q. Cæcilius*] Supple ex præcedentibus *habuisset* : nisi malis hoc verbum in contextum admittere.

6 *Ducentûm pondo*] Selibrarum, sive marcarum nostratium 312 : cum unciis 4.

7 *Mille pondo argenti*] Selibris nostratibus 1562 : cum quatuor unciis.

8 *Scipio quum, ut delectum haberet, neque impetrasset*] Nempe Fabius invidens crescenti in dies gloriæ Scipionis, quum obtinere non potuisset, ne permitteretur ei in Africam trajicere, vociferando & vanis terroribus animos implendo pervicit, ne aut delectum habere liceret consuli, aut pecunia decerneretur. Vide Plut. in Fabio.

liceret, tenuit; &, quia impensæ negaverat reip. futuram classem, ut, quæ ab sociis darentur ad novas fabricandas naves, acciperet. Etruriæ primùm populi, pro suis quisque facultatibus, consulem adjuturos polliciti: Cærites frumentum sociis navalibus commeatumque omnis generis. Populonienses ferrum: Tarquinienses lintea in vela; Volaterrani (9) interamenta navium & frumentum; Arretini tria millia scutorum, galeas totidem, (1) pila, gæsa, hastas longas, millium quinquaginta summam pari cujusque generis numero expleturos, secures, (2) rutra, falces, alveolos, molas, quantum in quadraginta longas naves, opus esset, tritici (3) centum & viginti U.c.547. a.C.205. *Etruriæ populi eum in ornanda classe juvant.*

9 *Interamenta navium*] Non alibi occurrit vox ista, quâ putamus significari posse ea ligna, quæ a carinis ascendentia efficiunt navium costas. At mallemus ex duobus mss. *inceramenta*, quâ voce intelligerentur pix & cera, quibus oblinie bantur naves. Infra pro *triginta millia scutorum*, dedimus ex plerisque & optimis mss. *tria millia.*

1 *Pila, gæsa, hastas longas, millium quinquaginta summam..... expleturos*] Fortasse legere quis malit *ad millium quinquaginta summam.* Ut ut sit, sensus clarus est: nempe, quod attinet ad pila, gæsa, hastas longas, polliciti sunt se illa daturos eo numero, ut summa omnium simul collectorum esset quinquaginta millium, pari cujusque generis numero; ita ut pila daturi essent circiter 16670: totidem gæsa, hastas totidem.

2 *Rutra*] *Rutrum* a *ruendo*, sive *eruendo* dictum est, & instrumentum fuit ferreum ad eruendam terram, sive arenam, quum opus esset. *Alveolos*, interpretari possis vasa lignea ad asservandam aquam, aliosve usus. *Molas* ad frumentum in navibus, ubi opus esset, commolendum habuisse veteres hinc apparet, sed necessariò leviores & minoris solito diametri.

3 *Centum & viginti millia modiûm*] Modios nostrates 92500. *In viaticum,*

U.c.547. a.C.205 millia modiûm, & in viaticum (4) decurionibus remigibuſque collaturos : Peruſini, Cluſini, Ruſellani abietem in fabricandas naves, & frumenti magnum numerum : (5) abiete ex publicis ſylvis eſt uſus. Umbriæ populi, & præter hos Nurſini, & Reatini, & Amiternini, Sabinuſque ager omnis, milites polliciti. Marſi, Peligni, Marrucinique, multi voluntarii nomina in claſſem dederunt. (6) Camertes quum æquo fœdere cum Romanis eſſent, cohortem armatam ſexcentorum hominum miſerunt. Triginta navium carinæ, viginti quinqueremes, decem quadriremes quum eſſent poſitæ; ipſe ita inſtitit operi, ut die quadrageſimo quinto quàm ex ſylvis detracta materia erat, naves inſtructæ armataeque in aquam deductæ ſint.

Paratur claſſis.

Proficiſcuntur Coſſ.

XLVI. Profectus in Siciliam eſt triginta navibus longis, voluntariorum ſeptem ferme millibus in naves impoſitis. Et P. Licinius in Bruttios ad duos exercitus conſulares venit : ex iis eum ſibi ſumpſit, quem L. Veturius conſul habuerat. Metello, ut quibus præfuiſſet legionibus,

Hic viaticum intelligi debere videtur de pecunia, quum jam tritici mentio facta ſit. Si quis tamen ita velit exponere ut Arretini, præter modios tritici 120000 : etiam id adjecerint frumenti, quod per viæ ſpatium opus eſſet decurionibus remigibuſque, ſuo cuique judicio uti licet.

4 *Decurionibus remigibuſque*] Hi decuriones videntur præfuiſſe remigibus.

5 *Abiete ex publicis ſylvis eſt uſus*] Abietem a Perufinis non accepit, ſed e ſylvis publicis populi Romani excisâ eſt uſus.

6 *Camertes quum æquo fœdere*] Suſpicari poſſis Camertes, quum æquo jure ac fœdere in amicitiam Romanorum veniſſent, non neceſſe habuiſſe; aut etiam ſolitos fuiſſe Romanis præbere milites. Atque ideo obſervaverit Livius eos id feciſſe in gratiam Scipionis, quod neque lex, neque mos juberet.

iis præesset (faciliùs cum assuetis imperio rem gesturum ratus) permisit. Et prætores diversi in provincias profecti. Et, quia pecunia ad bellum deerat, agri Campani regionem, a fossa Græca ad mare versam, vendere quæstores jussi; (7) indicio quoque permisso, qui ager civis Campani fuisset, ut is publicus populi Rom. esset: indici præmium constitutum, quantæ pecuniæ ager indicatus esset, pars decima. Et Cn. Servilio prætori urbis negotium datum, ut Campani cives, ubi cuique ex senatusconsulto liceret habitare, ibi habitarent; animadverteretque in eos, qui alibi habitarent. Eâdem æstate Mago Amilcaris filius, ex minore Balearium insula, ubi hibernarat, juventute lectâ in classem impositâ, in Italiam triginta ferme rostratis navibus & multis onerariis, duodecim millia peditum, duo ferme equitum, trajecit; Genuamque, nullis præsidiis maritimam oram tutantibus, repentino adventu cepit: inde ad oram Ligurum Alpinorum, si quos ibi motus facere posset, classem appulit. Ingauni (Ligurum ea gens est) bellum eâ tempestate gerebant cum Epanteriis montanis. Igitur Pœnus, Savone oppido Alpino prædâ depositâ, & decem longis navibus in statione ad præsidium relictis, ceteris Carthaginem missis ad tuendam maritimam oram, quia fama erat Scipionem trajecturum esse, ipse societate cum

U.c.547. a.C.205.

Mago in Liguriam appellit.

7 *Indicio... permisso*] Memoravit Livius l. XXVI. c. 16. agrum omnem Campanum publicum populi Rom. factum esse. Hic igitur ne qua pars ejus agri falleret sub alieno nomine, id quod fit, etiamnum ab aliquo cive Campano possessa, permittitur ei qui talis fraudis aliquam notitiam haberet, eam indicare, immo & ad indicium præmio proposito allicitur, ut is ager fiat publicus populi Rom. nec per illam fraudem eo populus Rom. privetur.

U.C.54- A.C.20 Ingaunis, quorum gratiam malebat, compositâ, montanos instituit oppugnare. Et crescebat exercitus in dies, ad famam nominis ejus Gallis undique confluentibus. Ea litteris cognita Sp. Lucretii, ne frustra Asdrubale cum exercitu deleto biennio antè forent lætati, si par aliud inde bellum, duce tantùm mutato, oriretur, curam ingentem accenderunt Patribus. Itaque & M. Livium proconsulem ex Etruria volonum exercitum admovere Ariminum jusserunt; & Cn. Servilio prætori negotium datum, ut, si e republica censeret esse, urbanas legiones, (8) imperio cui videretur dato, ex urbe duci juberet. M. Valerius Lævinus Arretium eas legiones duxit. Eisdem diebus (9) naves onerarias Pœnorum ad octoginta, circa Sardiniam, ab Cn. Octavio, qui provinciæ præerat, captas, Cœlius frumento missō ad Annibalem commeatuque onustas, Valerius prædam Etruscam Ligurumque montanorum captivos Carthaginem perportantes, tradit. In Bruttiis nihil ferme anno eo memorabile gestum. Pestilentia incesserat pari clade in Romanos Pœnosque; nisi quòd Punicum exercitum super morbum etiam fames affecit. Propter Junonis Laciniæ templum æstatem Annibal egit; ibique aram condidit dedicavitque, cum ingenti rerum ab se gestarum titulo, Punicis Græcisque litteris insculpto.

8 *Imperio cui videretur dato*] Hic vocum ordo, quem tenent plerique codices, videtur commodior vulgato, *cui imperio videretur dato*

9 *Naves onerarias Pœnorum.. captas, Cœlius*] Naves onerarias Pœnorum ad octoginta captas Cœlius Valeriusque tradunt, ille frumento onustas, hic perportantes Carthaginem Etruscam prædam cum Ligurum captivis.

EPITOME

LIBRI XXIX. LIVIANI.

EX Sicilia C. Lælius in Africam a Scipione missus, ingentem prædam reportavit, & mandata Masiniſſæ Scipioni expoſuit, conquerentis, quòd nondum exercitum in Africam trajeciſſet. Bellum in Hiſpania finitum, victore Romano, quod Indibilis excitaverat; ipſe in acie occiſus. Mandonius expoſcentibus Romanis a ſuis deditus eſt. Magoni, qui (1) *in Gallia & Liguribus erat, ex Africa & militum ampla manus miſſa, & pecuniæ, quibus auxilia conduceret; præceptumque, ut ſe Annibali jungeret. Scipio a Syracuſis in Bruttios trajecit, & Locros, pulſo Punico præſidio, fugatoque Annibale, recepit. Pax cum Philippo facta eſt. Idæa mater deportata eſt Romam a Peſſinunte oppido Phrygiæ, carmine in libris Sibyllinis invento*, pelli Italiâ alienigenam hoſtem poſſe, ſi mater Idæa deportata Romam eſſet: *tradita autem eſt Romanis per Attalum regem Aſiæ. Lapis erat, quem matrem deûm incolæ dicebant. Excepit P. Scipio Naſica Cn. filius, ejus qui in Hiſpania perierat, vir optimus a ſenatu judicatus, adoleſcens nondum quæſtorius; quoniam ita reſponſum jubebat*, ut numen id ab optimo viro reciperetur conſecrareturque. *Locrenſes legatos Romam miſerunt, qui de impotentia Q. Pleminii legati quererentur, quòd pecuniam Proſerpinæ abſtulerat, & liberos eorum ac conjuges ſtupraverat.*

1 *In Gallia & Liguribus*] Fortaſſe legendum *in Albingaunis Liguribus*. Infra c. 5. hujus libri, *inter Albingaunos Ligures Genuamque* Mago ſtare dicitur.

Pleminius in catenis Romam perductus, in carcere mortuus est. Quum falsus rumor de P. Scipione proconsule, qui in Sicilia erat, in urbem perlatus esset, tanquam is luxuriaretur; missis ob hoc legatis a senatu, qui explorarent an ea vera essent, purgatus infamiâ Scipio in Africam trajecit, senatûs permissu. Syphax, acceptâ in matrimonium filiâ Asdrubalis Gisgonis, amicitiæ, quam cum Scipione ipse junxerat, renunciavit. Masinissa, rex Massyliorum, dum pro Carthaginiensibus in Hispania militat, amisso patre Galâ, de regno exciderat: quo per bellum sæpe repetito, aliquot prœliis a Syphace rege Numidarum victus, in totum privatus est; & cum ducentis equitibus exsul Scipioni se junxit: & cum eo primo statim bello Hannonem Amilcaris filium cum ampla manu interemit. Scipio, adventu Asdrubalis & Syphacis, qui prope cum centum millibus armatorum venerant, ab obsidione Uticæ depulsus, hiberna communivit. Sempronius consul in agro Crotoniensi prospere adversùs Annibalem pugnavit. Lustrum a censoribus conditum est: censa sunt civium capita (2) ducenta quatuordecim millia. Inter censores, M. Livium & Claudium Neronem, notabilis discordia fuit: nam & Claudius Livio collegæ equum ademit, quòd a populo damnatus (3) actusque in exsilium fuerat; & Livius Claudio, quòd falsum in se testimonium dixisset, & quòd minimè bonâ fide secum in gratiam rediisset. Idem omnes tribus, extra unam, ærarias reliquit, quòd & innocentem se damnassent, & postea consulem censoremque fecissent.

2 *Ducenta quatuordecim millia*] Hunc numerum præferunt plures mss. & sic habet Livius infra cap. 37. Hoc de suo addidit auctor epitomes, dissentiente Livio, quem vide supra XXVII. 34. & hoc ipso libro, c. 37.

3 *Actusque in exsilium*]

LIBER XXIX.

I. SCIPIO posteaquam in Siciliam venit, voluntarios milites ordinavit, centuriavitque: ex iis trecentos juvenes, florentes ætate, & virium robore, inermes circa se habebat, ignorantes quem ad usum, neque centuriati, neque armati, servarentur. Tum ex totius Siciliæ juniorum numero principes genere & fortunâ trecentos equites, qui secum in Africam trajicerent, legit; diemque iis, quâ equis armisque instructi atque ornati adessent, edixit. Gravis ea militia, procul domo, terrâ marique multos labores, magna pericula allatura videbatur; neque ipsos modò, sed parentes cognatosque eorum ea cura angebat. Ubi dies, quæ dicta erat, advenit, arma equosque ostenderunt: tum Scipio, *Renunciari sibi* dixit, *quosdam equites Siculorum, tanquam gravem & duram horrere eam militiam. Si qui ita animati essent, malle eos sibi jam tum fateri, quàm postmodo querentes, segnes atque inutiles milites reip. esse. Expromerent quid sentirent: cum bona venia se auditurum.* Ubi ex his unus ausus est dicere, se prorsus, si sibi utrum velit liberum esset, nolle militare; (1) tum Scipio ei, *Quoniam igitur, adolescens, quid sentires, non dissimulasti, vicarium tibi expediam, cui tu arma equumque & cetera instrumenta militiæ tradas, & tecum hinc extemplo domum ducas, exerceas, docendum cures equo armisque.* Læto conditionem accipienti, unum ex trecentis, quos inermes habebat, tradit. Ubi hoc modo exaucto-

U.c. 547. a.C. 205.

Trecentis equitibus Siculis Romani equites subsituti.

1 *Tum Scipio ei*] Posset deleri ultima vocula sine sensûs dispendio.

U.c.547 a.C.205 ratum equitem (2) cum gratia imperatoris ceteri viderunt, se quisque excusare, & vicarium accipere. Ita trecentis Siculis Romani equites substituti, sine publica impensa. Docendorum atque exercendorum curam Siculi habuerunt; quia edictum imperatoris erat, ipsum militaturum, qui ita non feciſſet. Egregiam hanc alam equitum evasisse ferunt, multisque præliis rempublicam adjuviſſe. Legiones inde quum inspiceret, plurimorum stipendiorum ex iis milites delegit, maximè qui sub duce Marcello militaverant: quos quum optimâ disciplinâ institutos credebat, tum etiam ab longa Syracusarum obsidione peritissimos esse urbium oppugnandarum: nihil enim parvum, sed Carthaginis jam exscidia agitabat animo. Inde exercitum per oppida dispertit: frumentum Siculorum civitatibus imperat; ex Italia advecto parcit: veteres naves reficit, & cum iis C. Lælium in Africam prædatum mittit; novas Panormi subducit, quia ex viridi materia raptim factæ erant, ut in sicco hibernarent. Præparatis omnibus ad bellum, Syracusas nondum ex magnis belli motibus satis tranquillas venit. Græci res a quibusdam Italici generis, eâdem vi, quâ per bellum ceperant, retinentibus, concessas sibi ab senatu, repetebant. Omnium primum ratus tueri publicam fidem, partim edicto, partim judiciis etiam (3) in pertinaces ad obtinendam injuriam redditis, suas res Syracusanis restituit. Non ipsis tantùm ea res, sed omnibus Siciliæ populis grata fuit: eoque enixiùs ad bellum adjuverunt.

Plurimorum stipendiorum milites legit Scipio.

Res Siciliæ componit.

2 *Cum gratiâ imperatoris* Ita ut nihilominus imperatori gratus esset.

3 *In pertinaces ad obtinendam injuriam*] In eos qui pertinaciter retinebant ea quæ injustè invaserant.

II. Eâdem æstate in Hispania coortum ingens bellum, conciente Ilergete Indibili; nulla alia de causa, quàm per admirationem Scipionis contemptu imperatorum aliorum orto. *Eum superesse unum ducem Romanis, ceteris ab Annibale interfectis*, rebatur: *eo nec in Hispania cæsis Scipionibus alium, quem mitterent, habuisse; & (4) posteaquam in Italia gravius bellum urgeret, adversùs Annibalem eum arcessitum. Præterquam quòd nomina tantùm ducum in Hispania Romani haberent, exercitum quoque inde veterem deductum. Trepida omnia, ut inconditam turbam tironum, esse. Nunquam talem occasionem liberandæ Hispaniæ fore. Servitum ad eam diem aut Carthaginiensibus, aut Romanis, nec in vicem his aut illis, sed interdum utrisque simul. Pulsos ab Romanis Carthaginienses; ab Hispanis, si consentirent, pelli Romanos posse; ut ab omni externo imperio soluta in perpetuum Hispania in patrios rediret mores ritusque.* Hæc aliaque dicendo, non populares modò, sed Ausetanos quoque vicinam gentem concitat, & alios finitimos sibi atque illis populos: itaque intra paucos dies triginta millia peditum, quatuor ferme equitum in Sedetanum agrum, quò edictum erat, convenerunt. Romani quoque imperatores, L. Lentulus & L. Manlius Acidinus, ne glisceret, prima negligendo, bellum, junctis & ipsi exercitibus per agrum Ausetanum, (5) hostico tanquam pacato, clementer ductis militibus, ad sedem hostium pervenere: trium millium spatio (6) procul a castris eorum posuerunt castra.

U.c.547. a.C.205. *Bellum in Hispania.*

4 *Posteaquam in Italia gravius bellum urgeret*] Hæc ad mentem sensumque Indibilis accommodata sunt, non ad rei veritatem.

5 *Hostico tanquam pacato*] Per hosticum solum, tanquam si amicum foret.

6 *Procul*] Hoc adverbium redundare videtur,

U.c.547. a.C.205. Primò per legatos nequicquam tentatum, ut discederetur ad armis: dein quum in pabulatores Rom. impetus repentè ab equitibus Hispanis factus esset, summisso ab statione Rom. equitatu, prœlium equestre fuit, haud sanè memorando in partem ullam eventu.

Prœlio victi Hispani. III. Sole oriente, postero die armati instructique omnes mille ferme passus procul a castris Rom. aciem ostendêre. Medii Ausetani erant: cornua dextrum Ilergetes, lævum ignobiles tenebant Hispani populi. Inter cornua & mediam aciem intervalla patentia satis latè fecerant; quà equitatum, ubi tempus esset, emitterent. Et Romani more suo exercitum quum instruxissent, id modò hostium imitati sunt, ut inter legiones & ipsi patentes equiti relinquerent vias. Ceterùm Lentulus ei parti usum equitis fore ratus, quæ prior in dehiscentem intervallis hostium aciem equites emisissset, Ser. Cornelio tribuno militum imperat, equites per patentes in hostium acie vias permittere equos jubeat: ipse cœptâ parum prospere pedestri pugnâ, tantùm moratus, dum cedenti duodecimæ legioni, quæ in lævo cornu adversùs Ilergetes locata erat, tertiam decimam legionem ex subsidiis in primam aciem firmamentum ducit, postea quam æquata ibi pugna est, ad L. Manlium, inter prima signa hortantem, ac subsidia quibus res postulabat locis inducentem, venit: indicat tuta ab lævo cornu esse: jam missum ab se Cornelium Servium procellâ equestri hostes circumfusurum. Vix hæc dicta dederat, quum Romani equites

imò parum opportunè adjectum esse. Infra cap. 3, *mille ferme passus procul*: hoc quoque loco vox *procul* videtur esse librarii additamentum.

in medios invecti hostes, simul pedestres acies turbarunt, simul equitibus Hispanorum viam immittendi equos clauserunt. Itaque omissâ pugnâ equestri, (7) ad pedestrem Hispani descenderunt. Romani imperatores, ut turbatos hostium ordines, & trepidationem pavoremque, & fluctuantia viderunt signa, hortantur, orant milites, *ut perculsos invadant, neu restitui aciem patiantur.* Non sustinuissent tam infestum impetum barbari, ni regulus ipse Indibilis, cum equitibus ad pedes degressis, ante prima signa peditum se objecisset. Ibi aliquamdiu atrox pugna stetit: tandem postquam ii qui circa regem, seminecem restantem, deinde pilo terræ affixum, pugnabant, obruti telis occubuerunt, tum fuga passim cœpta; plurèsque cæsi, quia equos conscendendi equitibus spatium non fuerat, & quia perculsis acriter institerunt Romani: nec antè absessum est, quàm castris quoque exuerunt hostem. Tredecim millia Hispanorum cæsa eo die, octingenti ferme capti. Romanorum sociorumque paulo ampliùs ducenti, maximè in lævo cornu, ceciderunt. Pulsi castris Hispani, aut qui ex prœlio effugerant, sparsi primò per agros, deinde in suas quisque civitates redierunt. Tum a Mandonio evocati in concilium, conquestique ibi clades suas, increpitis auctoribus belli, legatos mittendos ad arma tradenda deditionemque faciendam censuerunt. Quibus culpam in auctorem belli Indibilem, ceterosque principes, quorum plerique in acie cecidissent, conferentibus, tradentibusque arma, & dedentibus

U.c.547. a.C.205.

Indibilis occisus.

Dedunt se Hispani.

7 *Ad pedestrem Hispani descenderunt*] Hispani equites ex equis descenderunt, ut pedestri Marte pugnarent.

U.c.547 a.C.205 ſeſe, reſponſum eſt: *In deditionem ita accipi eos, ſi Mandonium ceteroſque belli concitores tradidiſſent vivos: ſin minùs, exercitus ſe in agrum Ilergetum, Auſetanorumque, & deinceps aliorum populorum, ducturos.* Hæc dicta legatis, renunciataque in concilium. Ibi Mandonius ceterique principes comprehenſi, & traditi ad ſupplicium. Hiſpaniæ populis reddita pax: ſtipendium ejus anni duplex, & frumentum ſex menſium imperatum, ſagaque & (8) togæ exercitui, & obſides ab triginta ferme populis accepti. Ita Hiſpaniæ rebellantis tumultu, haud magno motu, intra paucos dies concito & compreſſo, in Africam omnis terror verſus.

Mandonius traditus ad ſupplicium.

Lælius claſſe Africam populatur.

IV. C. Lælius nocte ad Hipponem Regium quum acceſſiſſet, luce primâ ad populandum agrum ſub ſignis milites ſocioſque navales duxit. Omnibus pacis modò incuriosè agentibus magna clades illata; nunciique trepidi Carthaginem terrore ingenti complevere, claſſem Romanam Scipionemque imperatorem (& fama fuerat jam in Siciliam tranſgreſſum) adveniſſe. Nec quot naves vidiſſent, nec quanta manus agros popularetur, ſatis gnari, omnia in majus, metu augente, accipiebant. Itaque primò terror pavorque, dein mœſtitia animos inceſſit: *Tantùm fortunam mutaſſe, ut, qui modò ipſi exercitum ante mœnia Rom. habuiſſent victores, ſtratiſque tot hoſtium exercitibus, omnes Italiæ populos aut vi aut voluntate in deditionem accepiſſent, ii, verſo Marte, Africæ populationes, & obſidionem Carthaginis, viſuri forent; nequaquam pari ad patienda ea robore, ac Romani fuiſſent. Illis Romanam plebem, illis Latium juventutem præbuiſſe, majorem ſemper*

Pavor Carthaginienſium.

§ *Togæ exercitui*] Vide XXII. 54.

frequentioremque pro tot cæsis exercitibus sub- U.c.547. a.C.205.
olescentem. Suam plebem, imbellem in urbe, im-
bellem in agris esse : mercede parari auxilia ex
Afris, gente ad omnem auram spei mobili atque
infidâ. Jam reges, Syphacem post colloquium cum
Scipione alienatum; Masinissam apertâ defectione
infestissimum hostem. Nihil usquam spei, nihil
auxilii esse. Nec Magonem ex Gallia movere tu-
multûs quicquam, nec conjungere sese Annibali;
& Annibalem ipsum jam & famâ senescere, &
viribus. In hæc deflenda prolapsos ab recenti nuncio animos rursus terror instans revocavit ad consultandum, quonam modo obviàm præsentibus periculis iretur. Delectus raptim in urbe agrisque haberi placet, mittere ad conducenda Afrorum auxilia, munire urbem, frumentum convehere, tela, arma parare, instruere naves, ac mittere ad Hipponem adversùs Romanam classem. Jam hæc agentibus nuncius tandem venit, Lælium, non Scipionem, copiasque, quantæ ad incursiones agrorum satis sint, transvectas, summæ belli molem adhuc in Sicilia esse. Ita respiratum, mittique ad Syphacem legationes, alioque regulos, firmandæ societatis causâ, cœptæ. Ad Philippum quoque missi, qui (9) ducenta argenti talenta pollicerentur, ut in Siciliam aut in Italiam trajiceret. Missi & ad duos imperatores in Italiam, ut omni terrore Scipionem retinerent : ad Magonem non legati modò, sed viginti quinque naves longæ, sex millia peditum, octingenti equites, septem elephanti, ad hoc magna pecunia ad conducenda auxilia, quibus fretus propiùs urbem Romanam exercitum admoveret, conjungeretque se Annibali. Hæc

9 *Ducenta argenti talenta*] Marcas Parisienses 18750.

U.C. 547 a.C. 205. Carthagine parabant agitabantque. Ad Lælium prædas ingentes ex agro inermi ac nudo præfidiis agentem Maſiniſſa, famâ Romanæ claſſis excitus, cum equitibus paucis venit. Is *ſegniter rem agi ab Scipione* queſtus, *quòd tum non jam exercitum in Africam trajeciſſet, perculſis Carthaginienſibus, Syphace impedito finitimis bellis quem incertum hærere; ſi ſpatium ad ſua, ut velit, componenda detur, nihil ſincerâ fide cum Romanis acturum. Hortaretur, ac ſtimularet Scipionem, ne ceſſaret. Se, quanquam regno pulſus eſſet, cum haud contemnendis copiis affuturum peditum equitumque. Nec ipſi Lælio morandum in Africa eſſe: claſſem credere profectam a Carthagine, cum qua, abſente Scipione, non ſatis tutum eſſe contrahi certamen.* Ab hoc ſermone dimiſſo Maſiniſsâ, Lælius poſtero die naves prædâ onuſtas ab Hippone ſolvit, revectuſque in Siciliam mandata Maſiniſſæ Scipioni expoſuit.

Maſiniſſa ad Lælium venit.

V. Eiſdem ferme diebus naves, quæ ab Carthagine ad Magonem miſſæ erant, inter Albingaunos Ligures Genuamque acceſſerunt. In iis locis tum fortè Mago tenebat claſſem; qui legatorum auditis verbis, jubentium exercitus quàm maximos comparare, extemplo Gallorum & Ligurum (namque utriuſque gentis ingens ibi multitudo erat) concilium habuit: *Et miſſum ſe ad eos vindicandos in libertatem*, ait, *&, ut ipſi cernant, mitti ſibi ab domo præſidia: ſed quantis viribus, quanto exercitu id bellum geratur, in eorum poteſtate eſſe. Duos exercitus Rom. unum in Gallia, alterum in Etruria eſſe: ſatis ſcire, Sp. Lucretium ſe cum M. Livio junctum! multa millia ipſis etiam armanda eſſe, ut duobus ducibus, duobus exercitibus Rom. reſiſtatur.* Galli, *ſummam ad id ſuam voluntatem eſſe*, dicere: *ſed quum una caſtra Rom. intra*

Magonis cum Liguribus Galliſque conſilia.

fines, altera in finitima terra Etruria prope in conſpectu habeant, ſi palam fiat auxiliis adjutum ab ſeſe Pœnum, extemplo infeſtos utrimque exercitus in agrum ſuum incurſuros. Ea ab Gallis deſideraret, quibus occultè adjuvari poſſet. Liguribus, quòd procul agro urbibuſque eorum caſtra Rom. ſint, libera conſilia eſſe: illos armare juventutem, & capeſſere (1) *pro parte bellum, æquum eſſe.* Ligures haud abnuere; tempus modò duorum menſium petere ad delectus habendos. Interim Mago milites, Gallis dimiſſis, clam per agros eorum mercede conducere: commeatus quoque omnis generis occultè ad eum a Gallis populis mittebantur. M. Livius exercitum volonum ex Etruria in Galliam traducit: junctuſque Lucretio, ſi ſe Mago ex Liguribus propiùs urbem moveat, obviàm ire parat: ſi Pœnus ſub angulo Alpium quietus ſe contineat, & ipſe in eadem regione circa Ariminum Italiæ præſidio futurus. U c.547. a.C.205.

VI. Poſt reditum ex Africa C. Lælii, & Scipione ſtimulato Maſiniſſæ adhortationibus, & militibus prædam ex hoſtium terra cernentibus totâ claſſe efferri, accenſis ad trajiciendum quamprimum, intervenit majori minor cogitatio, Locros urbem recipiendi, quæ ſub defectionem Italiæ deſciverat & ipſa ad Pœnos. (2) Spes autem affectandæ ejus rei ex minima *Locri recepti.*

1 *Pro parte*] Hoc ideo additum eſt, quia non totum bellum per ſe capeſſere debebant Ligures, cujus ſumma penes Magonem & Carthaginienſes erat, ſed tantùm in partem belli venire.

2 *Spes... affectandæ ejus rei ex minima re affulſit*] Odioſa videtur repetitio *rei... re.* Poteſt reſecari vox *rei. Spes affectandæ* ſive occupandæ *ejus*, nempe urbis Locrorum, quæ in iis quæ proximè præcedunt appellatur.

U.c.547. a.C.205. re affulsit. Latrociniis magis quàm justo bello in Bruttiis gerebantur res; principio ab Numidis facto, & Bruttiis, non societate magis Punicâ, quàm suopte ingenio congruentibus in eum morem. Postremò Romani quoque jam contagione quadam rapto gaudentes, quantum per duces licebat, excursiones in hostium agros facere. Ab iis (3) egressi quidam urbem Locrenses circumventi, Rhegiumque abstracti fuerant: in eo captivorum numero fabri quidam fuere, assueti fortè apud Pœnos mercede opus in arce Locrorum facere. Ii cogniti ab Locrensium principibus, qui pulsi ab adversa factione, quæ Annibali Locros tradiderat, Rhegium se contulerant, quum cetera, percunctantibus (ut mos est qui diu absunt) quæ domi agerentur, exposuissent, spem fecerunt, si redempti ac remissi forent, arcem se iis tradituros: *ibi se habitare, fidemque sibi rerum omnium inter Carthaginienses esse.* Itaque, ut qui simul desiderio patriæ angerentur, simul cupiditate inimicos ulciscendi arderent, redemptis extemplo iis remissisque, quum ordinem agendæ rei composuissent, signaque quæ procul edita observarent, ipsi ad Scipionem Syracusas profecti, apud quem pars exsulum erat, referentes ibi promissa captivorum, quum spem ab effectu haud abhorrentem consuli fecisient; tribuni militum cum iis M. Sergius & P. Matienus missi, jussique ab Rhegio tria millia militum Locros ducere: & Q. Pleminio prætori scriptum, ut rei agendæ adesset. Profecti ab Rhegio, scalas ad editam altitudinem arcis fa-

3 *Egressi... urbem*] Probatio, & cujus exempla quæ rara non sunt, crebriora tamen essent in editis, si ad mss. fidem accuratè semper exigerentur.

bricatas

bricatas portantes, mediâ ferme nocte ex eo loco, unde convenerat, signum dedere prodi- toribus arcis: qui parati intentique, & ipsi scalas ad idipsum factas quum demisissent, pluribusque simul locis scandentes accepissent, priusquam clamor oriretur, in vigiles Pœnorum, ut in nullo tali metu, sopitos, impetus est factus: quorum gemitus primò morientium exauditus; deinde subita consternatio ex somno, & tumultus, quum causa ignoraretur; postremò certior res, aliis excitantibus alios: jamque ad arma pro se quisque vocabat, *hostes in arce esse, & cædi vigiles:* oppressique forent Romani, nequaquam numero pares, (4) ni clamor ab iis, qui extra arcem erant, sublatus, incertum unde accidisset (omnia vana augente nocturno tumultu) fecisset. Itaque velut plenâ jam hostium arce territi Pœni, omisso certamine, in alteram arcem (duæ sunt haud multùm inter se distantes) confugiunt. Oppidani urbem habebant, victoribus præmium in medio positam. Ex arcibus duabus prœliis quotidie levibus certabatur. Q. Pleminius Romano, Amilcar Punico præsidio præerat: arcessentes ex propinquis locis subsidia, copias augebant. Ipse postremò veniebat Annibal: nec sustinuissent Romani, nisi Locrensium multitudo exacerbata superbiâ atque avaritiâ Pœnorum ad Romanos inclinasset. U.c.547. A.C.205.

VII. Scipioni ut nunciatum est, in majore discrimine Locris rem verti, ipsumque Anniba-

4 *Ni clamor ab iis.*] Ni clamor ab iis sublatus, qui extra arcem erant, feciſſet incertum Pœnis, unde accidiſſet; cohibuiſſet Pœnos incertos, utrùm ab arce, an ab vicinis arci locis accidiſſet, nocturno tumultu augente omnia, etiam vana.

U.c.547. a.C.205. lem adventare ; ne præsidium etiam periclitaretur, haud facili inde receptu, & ipse a Messana, L. Scipione fratre in præsidio ibi relicto, (5) quum primùm æstu fretum inclinatum est, (6) naves mari secundo misit. Et Annibal (7) a Butroto amni (haud procul is ab urbe Locris abest) nuncio præmisso, ut sui luce primâ summâ vi prœlium cum Romanis ac Locrensibus conserrent, dum ipse, aversis omnibus in eum tumultum, ab tergo urbem incautam aggrederetur, ubi luce cœptam invenit pugnam, ipse nec in arcem se includere, turbâ locum arctum impediturus, voluit ; neque scalas, quibus scanderet muros, attulerat : sarcinis in acervum conjectis, quum haud procul muris ad terrorem hostium aciem ostendisset, cum equitibus Numidis circumequitabat urbem, dum scalæ, quæque alia ad oppugnandum opus erant, parantur, ad visendum quâ maximè parte aggrederetur : progressus ad murum, (8) scorpione icto, qui proximus eum fortè steterat, (9) territus inde tam periculoso casu, receptui canere quum jussisset, castra procul ab ictu teli communiit. Classis Romana a Messana

5 *Quum primùm æstu fretum inclinatum est*] Quum primùm freti aquæ æstu propelli in eam partem cœptæ sunt, versùs quam Scipioni navigandum erat.

6 *Naves mari secundo misit*] Naves ferendas permisit mari secundo, id est, motui maris obsecuturas. Et intelligendus est ipse Scipio his navibus vectus fuisse, ut constat ex iis quæ sequuntur.

7 *A Butroto amni*] Commodè emendat Gronovius ; *ab Alece amni*, qui fluvius in ea regione memoratur a Strabone & Thucydide.

8 *Scorpione icto, qui proximus*] Quum iis qui fortè proximus ei steterat, scorpione ictus esset.

9 *Territus inde*] Fortè *absterritus*, quod requirere videtur vocula *inde*.

Locros (1) aliquot horis die ſuperante acceſſit: U.C 547. a.C.205. expoſiti omnes e navibus, & ante occaſum ſolis, urbem ingreſſi ſunt. Poſtero die cœptâ ex arce a Pœnis pugnâ, & Annibal jam ſcalis, aliiſque omnibus ad oppugnationem paratis, ſubibat muros; quum repentè in eum, nihil minus quàm tale quicquam timentem, patefactâ portâ erumpunt Romani: ad ducentos improvidos quum invaſiſſent, occidunt: ceteros Annibal, ut conſulem adeſſe ſenſit, in caſtra recipit; nuncioque miſſo ad eos qui in arce erant, ut ſibimetipſi conſulerent, nocte motis caſtris abiit. Et qui in arce erant, igni injecto tectis quæ tenebant, ut is tumultus hoſtem moraretur, agmen ſuorum fugæ ſimili curſu ante noctem aſſecuti ſunt.

VIII. Scipio ut & arcem relictam ab hoſtibus, & vacua vidit caſtra, vocatos ad concionem Locrenſes graviter ob defectionem incuſavit: de auctoribus ſupplicium ſumpſit, bonaque eorum alterius factionis principibus, ob egregiam fidem adversùs Romanos, conceſſit. (2) *Publicè nec dare, nec eripere ſe quicquam Locrenſibus*, dixit. *Romam mitterent legatos: quam ſenatus æquum cenſuiſſet, eam fortunam habituros. Illud ſatis ſcire, etſi malè de populo Rom. meriti eſſent, in meliore ſtatu ſub iratis Romanis futuros, quàm ſub amicis Carthaginienſibus fuerint.* Ipſe Q. Pleminio legato præſidioque quod arcem ceperat, ad tuendam urbem relicto, cum quibus venerat copiis, Meſſanam traje-

1 *Aliquot horis die ſuperante*] Quum dies ſupereſſet, quoad aliquot horas: quum aliquot adhuc diei horæ ſupereſſent.

2 *Publicè... Locrenſibus*] Locrenſi populo. Quod intellige dictum per oppoſitionem ad ſingulos cives, quorum alii ſupplicio affecti, alii præmiis aucti fuerant.

U.c.547. a.C.205. cit. Ita superbè & crudeliter habiti Locrenses ab Carthaginiensibus post defectionem ab Romanis fuerant, ut modicas injurias non æquo modò animo pati, sed prope lubenti possent. Verùm enimvero tantùm Pleminius Amilcarem præsidii præfectum, tantùm præsidiarii milites Romani Pœnos scelere atque avaritiâ superaverunt, ut non armis, sed vitiis videretur certari. Nihil omnium, quæ (3) inopi invisas opes potentioris faciunt, prætermissum in oppidanos est ab duce aut a militibus : in corpora ipsorum, in liberos, in conjuges infandæ contumeliæ editæ. Nam avaritia ne sacrorum quidem spoliatione abstinuit; nec alia modò templa violata, sed Proserpinæ etiam, intacti omni ætate, thesauri; præterquam quòd a Pyrrho, (4) qui cum magno piaculo sacrilegii sui manubias retulit, spoliati dicebantur. Ergo sicut antè regiæ naves laceratæ naufragiis, nihil in terram integri, præter sacram pecuniam deæ, quam asportabant, extulerant; tum quoque (5) alio genere cladis eadem illa pecunia omnibus contactis eâ violatione templi furorem objecit, atque inter se ducem in ducem, militem in militem rabie hostili vertit.

Pleminius Præf. Locris crudeliter se gerit.

Ejus avaritia.

Pugna inter milites Rom.

IX. Summæ rei Pleminius præerat : (6) militum pars sub eo, quam ipse ab Rhegio abduxerat, (7) pars sub tribunis erat. Rapto poculo

3 *Inopi*] Ei qui se tueri ac defendere suis opibus non potest.

4 *Qui cum magno piaculo*] Qui expensis gravissimis pro scelere pœnis, retulit in templum spolia, quæ sacrilegio collegerat.

5 *Alio genere cladis*] Summens ex sacrilegis aliud pœnæ genus.

6 *Militum pars sub eo, quam ipse ab Rhegio abduxerat*] Magis proprium videretur *adduxerat*.

7 *Pars sub tribunis erat*] Nimirum verisimile est tribunos a Scipione ex *Sicilia*

argenteo ex oppidani domo Pleminii miles fugiens, sequentibus quorum erat, obvius fortè Sergio & Matieno tribunis militum fuit: cui quum jussu tribunorum ademptum poculum esset, jurgium inde & clamor, pugna postremò orta inter Pleminii milites, tribunorumque; ut suis quisque opportunus advenerat, multitudine simul ac tumultu crescente. Victi Pleminii milites, quum ad Pleminium, cruorem ac vulnera ostentantes, non sine vociferatione atque indignatione concurrissent, probra in eum ipsum jactata in jurgiis referentes; accensus irâ domo sese proripuit, vocatosque tribunos nudari, ac virgas expediri jubet. Dum spoliandis iis (repugnabant enim, militemque implorabant) tempus teritur, repente milites feroces recenti victoriâ, ex omnibus locis, velut adversùs hostes ad arma conclamatum esset, concurrerunt; &, quum violata jam virgis corpora tribunorum vidissent, tum verò in multò impotentiorem subitò rabiem accensi, sine respectu, non majestatis modò, sed etiam humanitatis, in legatum impetum, lictoribus priùs indignum in modum mulcatis, faciunt: tum ipsum ab suis interceptum & seclusum hostiliter lacerant, & prope exsanguem, naso auribusque mutilatis, relinquunt. His Messanam nunciatis, Scipio post paucos dies Locros (8) hexeri advectus, quum causam Pleminii & tribunorum audisset, Pleminio noxâ liberato, relictoque in ejusdem lo- U.c.547. a.C.205.

Pleminius hostiliter laceratus.

A Scipione absolvitur.

missos esse cum aliquo militum numero, quibus & præesse eos, tanquam proprios duces, consul voluit.

8 *Hexeri*] Nave, quæ sex remorum ordinibus ageretur. Vox Græca est ἑξήρης, a radicibus ἓξ *sex*, & ἐρέσσω *remigo*.

U.c.547. a.C.205. ci præsidio, tribunis sontibus judicatis, & in vincula conjectis, ut Romam ad senatum mitterentur, Messanam atque inde Syracusas rediit. Pleminius impotens iræ, neglectam ab Scipione & nimis leviter latam suam injuriam ratus, nec quemquam (9) æstimare alium eam litem posse, nisi qui atrocitatem ejus patiendo sensisset, tribunos attrahi ad se jussit, lacerato-sque omnibus, quæ pati corpus ullum potest, suppliciis interfecit; nec satiatus vivorum pœnâ, insepultos projecit. Simili crudelitate & in Locrensium principes est usus, quos ad conquerendas injurias ad P. Scipionem profectos audivit: &, quæ antea per libidinem atque avaritiam fœda exempla in socios ediderat, tunc ab ira multiplicia edere: infamiæ atque invidiæ non sibi modò, sed etiam imperatori esse.

Tribunos crudeliter occidit.

Licinii exercitus morbo affectus.

X. Jam comitiorum appetebat tempus, quum P. Licinii consulis litteræ Romam allatæ, *se exercitumque suum* (1) *gravi morbo affectari: nec sisti potuisse, ni eadem vis mali, aut gravior etiam, in hostes ingruisset. Itaque, quoniam ipse venire ad comitia non posset, si ita Patribus videretur, se Q. Cæcilium Metellum dictatorem comitiorum causâ dicturum. Exercitum Q. Cæcilii dimitti, e rep. esse. Nam neque usum ejus ullum in præsentia esse, quum Annibal jam in*

9 *Æstimare . . . . eam litem posse*] *Æstimare litem*, est propriè decernere quænam pecuniæ summa a damnato exsolvenda sit, sive in piaculum noxæ, sive ad resarcienda incommoda, quæ illata sibi ab eo esse quispiam queratur. Hic figuratè sumitur pro *statuere æquum ultionis modum.*

1 *Gravi morbo affectari*] Id est, *affici*, aut, quod propiùs abest a codicum scriptura, *afflictari. Nec sisti potuisse*; nec potuisse rem sustineri.

hiberna suos receperit; & tanta incesserit in ea castra vis morbi, ut, nisi maturè dimittantur, nemo omnium superfuturus videatur. Ea consuli a Patribus facienda, ut e repub. fideque sua duceret, permissa. Civitatem eo tempore repens religio invaserat, invento carmine in libris Sibyllinis, propter crebriùs eo anno de cœlo lapidatum, inspectis. *Quandoque hostis alienigena terræ Italiæ bellum intulisset, eum pelli Italiâ vincique posse, si (2) mater Idæa a Pessinunte Romam advecta foret.* Id carmen ab decemviris inventum eo magis Patres movit, quòd & legati, qui donum Delphos portaverant, referebant, & sacrificantes ipsos Pythio Apollini litavisse, & responsum oraculo editum, majorem multo victoriam, quàm cujus ex spoliis dona portarent, adesse populo Romano. (3) In ejusdem spei summam conferebant P. Scipionis velut præsagientem animum de fine belli, quòd depoposcisset provinciam Africam. Itaque quo maturiùs (4) fatis, ominibus, oraculisque portendentis sese victoriæ compotes fierent, id cogitare, quæ ratio transportandæ Romam deæ esset.

U.C. 547. A.C. 205.

Carmen Sibyllinum.

Oraculum Delphicum.

Mater Idæa ex Asia petitur.

XI. Nullas dum in Asia civitates socias

2 *Mater Idæa*] Quæ & Rhea, & Ops, & Mater deûm quoque vocabatur; *Idæa* dicta ab Ida monte in Phrygia, ubi præcipuâ quadam veneratione colebatur.

3 *In ejusdem spei summam conferebant*] Ex carmine invento in libris Sibyllinis, & responso Apollinis Delphici exiftebat jam quædam spei velut summa, quam augebant addito & aliquo momento spei ex illa fiducia, quâ Scipio hujus belli victoriam animo præsagiebat sibi ac despondebat.

4 *Fatis, ominibus, oraculisque*] *Fata* intellige carmen Sibyllinum; *omina*, Scipionis animum præsagientem de fine belli; *oracula*, responsum Apollinis Delphici.

U.c.547 a.C.205 habebat populus Romanus : tamen memores, (5) Æsculapium quoque ex Græcia quondam, haud dum ullo fœdere sociata, valetudinis populi causâ arcessitum, & jam cum Attalo rege, propter commune adversùs Philippum bellum, cœptam amicitiam esse, facturum eum quæ possit populi Rom. causâ, legatos ad eum decernunt, (6) M. Valerium Lævinum, qui bis consul fuerat, ac res in Græcia gesserat, M. Cæcilium Metellum prætorium, Ser. Sulpicium Galbam ædilitium, duos quæstorios, Cn. Tremellium Flaccum, & M. Valerium Faltonem. His quinque naves quinqueremes, ut ex dignitate populi Romani adirent eas terras, ad quas concilianda majestas nomini Rom. esset, decernunt. Legati Asiam petentes (7) protinus Delphos quum escendissent, oraculum adierunt, consulentes, ad quod negotium domo missi essent, perficiendi ejus quam sibi spem populoque Rom. portenderet. Responsum esse ferunt, *Per Attalum regem compotes ejus fore quod peterent : quum Romam deam devexissent, tum curarent, ut eam qui vir optimus Romæ esset*, (8) *hospitio exciperet.* Per-

5 *Æsculapium .... ex Græcia quondam*] Id imperatum ac decretum memorat Livius l. X. extremo.

6 *M. Valerium Lævinum, qui bis consul fuerat*] Quo anno primùm consul fuerit, incertum est; iterum, cum Marcello, anno 542. Hìc verum *Cn. Tremellii* prænomen repositum ex mss. & editis prioribus.

7 *Protinus*] Uno itineris tenore. Asiam petentibus, Delphos adire parum longum aut devium est.

8 *Hospitio exciperet*] Non tamen deam Nasica domum suam deportavit, ut apparet ex c. 14. hujus libri. Itaque, *hospitio excipere*, interpretabimur obviàm ire numini tanquam hospitem, & illud hospitali munia de nave accipere.

gamum ad regem venerunt. Is legatos comiter acceptos Pessinuntem in Phrygiam deduxit; sacrumque iis (9) lapidem, quam Matrem deûm incolæ esse dicebant, tradidit, ac deportare Romam jussit. Præmissus ab legatis M. Valerius Falto nunciavit deam apportari: quærendum virum optimum in civitate esse, qui eam rite hospitio exciperet. Q. Cæcilius Metellus dictator ab consule in Bruttiis comitiorum causâ dictus, exercitusque ejus dimissus: magister equitum L. Veturius Philo. Comitia per dictatorem habita. Consules facti M. Cornelius Cethegus, (1) P. Sempronius Tuditanus absens, quum provinciam Græciam haberet. Prætores inde creati, Ti. Claudius Nero, M. Marcius Ralla, L. Scribonius Libo, M. Pomponius Matho. Comitiis peractis, dictator se magistratu abdicavit. Ludi Romani ter, plebeii septies instaurati. Curules erant ædiles Cn. & L. Cornelii Lentuli. Lucius Hispaniam provinciam habebat: absens creatus, absens eum honorem gessit. Ti. Claudius Asellus & M. Junius Pennus plebeii ædiles fuerunt. Ædem Virtutis eo anno ad portam Capenam M. Marcellus dedicavit, septimodecimo anno postquam a patre ejus primo consulatu vota in Gallia ad Clastidium fuerat. Et flamen Martialis eo anno est mortuus M. Æmilius Regillus.

U.c.547. a.C.205. *Datur legatis lapis, quam Matrem deûm vocabant.* *Comitia.*

XII. Neglectæ eo biennio res in Græcia erant: itaque Philippus Ætolos (2) desertos ab *Ætoli pacem cum Philippo faciunt.*

9 *Lapidem*] *quam matrem d. úm*] Vide XXIV, 42. Simile loquendi exemplum, *oppidum quæ causa belli esset.*

1 *P. Sempronius Tuditanus.. quum provinciam Græciam haberet*] Missus P. Sulpicio successor, ut habetur c. seq.

2 *Desertos ab Romanis*] Ita ex variis mss. pro vulgato *desertos ab Romano.*

U.c.54 a.C.20 Romanis, cui uni fidebant auxilio, quibus voluit conditionibus ad petendam & paciscendam subegit pacem: quod nisi omni vi perficere maturasset, bellantem eum cum Ætolis P. Sempronius proconsul, successor imperii missus Sulpicio, cum decem millibus peditum, & mille equitibus, & triginta quinque rostratis navibus (haud parvum momentum ad opem ferendam sociis) oppressisset. Vixdum pace factâ, nuncius regi venit, Romanos Dyrrachium venisse; Parthinosque & propinquas alias gentes motas esse ad spem novandi res; Dimallumque oppugnari. Eò se verterant Romani ab Ætolorum, quò missi erant, auxilio, irati quòd sine auctoritate sua adversùs fœdus cum rege pacem fecissent. Eâ quum audisset Philippus, ne qui motus major in finitimis gentibus populisque oriretur, magnis itineribus Apolloniam contendit, quò Sempronius se receperat, misso Lætorio legato cum parte copiarum, & quindecim navibus in Ætoliam, ad visendas res, pacemque, si posset, turbandam. Philippus agros Apolloniatium vastavit, & ad urbem admotis copiis, potestatem pugnæ Romano fecit: quem posteaquam quietum muros tantummodo tueri vidit, nec satis fidens viribus ut urbem oppugnaret, & cum Romanis quoque, sicut cum Ætolis cupiens pacem, si posset, sin minùs, inducias facere, nihil ultrà irritatis novo certamine odiis, in regnum se recepit. Per idem tempus, tædio diutini belli, *Itemque Romani.* Epirotæ, tentatâ priùs Romanorum voluntate, legatos de pace communi ad Philippum misere; satis confidere conventuram eam affirmantes, si ad colloquium cum P. Sempronio imperatore Romano venisset. Facilè impetratum

(neque enim ne ipsius quidem regis abhorrebat animus) ut in Epirum transiret. Phœnice urbs est Epiri: ibi priùs collocutus rex cum Eropo, & Darda, & Philippo, Epirotarum prætoribus, postea cum P. Sempronio congreditur. Affuit colloquio & (3) Amynander Athamanum rex, & magistratus alii Epirotarum & Acarnanum. Primus Philippus prætor verba fecit, & petiit simul ab rege & ab imperatore Romano, ut finem belli facerent, (4) darentque eam Epirotis veniam. P. Sempronius conditiones pacis dixit, ut Parthini, & Dimallum, & Bargullum, & Eugenium Romanorum essent. Atintania, (5) si, missis Romam legatis, ab senatu impetrasset, Macedoni accederet. In eas conditiones quum pax conveniret, ab rege fœderi adscripti, Prusia Bithyniæ rex, Achæi, Bœoti, Thessali, Acarnanes, Epirotæ: ab Romanis, Ilienses, Attalus rex, Pleuratus, Nabis Lacedæmoniorum tyrannus, Elei, Messenii, Athenienses. Hæc conscripta consignataque sunt, & in duos menses induciæ factæ, donec Romam mitterentur legati, ut populus in has conditiones pacem juberet: jusserunt omnes tribus; quia verso in Africam bello, omnibus aliis in præsentia levari bellis volebant. P. Sempronius, pace factâ, ad consulatum Romam decessit. U.c.547. A.C.205. U.c.548. A.C.204. P. Sempronio M. Cornelio, Coss.

XIII. P. Sempronio, M. Cornelio, consulibus (quintusdecimus is annus Punici belli

3 *Amynander Athamanum rex, & magistratus alii Epirotarum*] Nempe Athamania a Strabone contribuitur Epiro. Ideo Athamanum rex magistratibus Epirotarum annumeratur.

4 *Darentque eam Epirotis veniam*] Et hoc Epirotis petentibus concederent.

5 *Si... impetrasset*] Macedo, id est, Philippus.

U.c.548. a.C.204. *Provinciæ.*

erat) provinciæ, Cornelio (6) Etruria cum vetere exercitu, Sempronio Bruttii, ut novas scriberet legiones, decretæ. Prætoribus, M. Marcio urbana, L. Scribonio Liboni peregrina, & eidem Gallia, M. Pomponio Mathoni Sicilia, Ti. Claudio Neroni Sardinia evenit. P. Scipioni cum eo exercitu, cum ea classe quam habebat, prorogatum in annum imperium est: item P. Licinio, ut Bruttios cum duabus legionibus obtineret, quoad eum in provincia cum imperio morari consuli e republica visum esset. Et M. Livio, & Sp. Lucretio, cum binis legionibus, quibus adversùs Magonem Galliæ præsidio fuissent, prorogatum imperium est. Et Cn. Octavio, ut, quum Sardiniam legionemque Ti. Claudio tradidisset, ipse navibus longis quadraginta maritimam oram, quibus finibus senatus censuisset, tutaretur. M. Pomponio prætori in Sicilia Cannensis exercitus duæ legiones decretæ. (7) T. Quintius Tarentum, C. Hostilius Tubulus Capuam, proprætores, sicut priore anno, cum vetere uterque præsidio, obtinerent. De Hispaniæ imperio, quos in eam provinciam duos proconsules mitti placeret, latum ad populum est. Omnes tribus eosdem L. Cornelium Lentulum & L. Manlium Acidinum proconsules, sicut priore anno tenuissent, obtinere eas provincias jusserunt. Consules delectum habere instituerunt, & ad novas scribendas in Bruttios legiones, & in ceterorum (ita enim jussi ab senatu erant) exercituum supplementum.

6 *Etruria cum vetere exercitu*] Cum eo exercitu quem Arretium duxisse Lævinus memoratur l. XXVIII. extremo.

7 *T. Quintius Tarentum*] Hic est T. Quintius Flamininus, qui postea Philippum regem devicit, ut constat ex Plut. in ejus vita.

XIV. Quanquam nondum apertè Africa provincia decreta erat (occultantibus id, credo, Patribus, (8) ne præsciscerent Carthaginienses) tamen in eam spem erecta civitas erat, in Africa eo anno debellatum iri, finemque bello Punico adesse. Impleverat ea res superstitionum animos, pronique & ad nuncianda, & ad credenda prodigia erant: eo plura vulgabantur. *Duos soles visos: & nocte interluxisse: &* (9) *facem Setiæ ab Ortu solis ad Occidentem porrigi visam. Tarracinæ portam, Anagniæ & portam, & multis locis murum de cœlo tactum. In æde Junonis Sospitæ Lanuvii cum horrendo fragore strepitum editum.* Eorum procurandorum causâ, diem unum supplicatio fuit: & novemdiale sacrum, quod de cœlo lapidatum esset, factum. Eò accessit consultatio de matre Idæa accipienda, quam, præterquam quòd M. Valerius, unus ex legatis, prægressus actutum in Italia fore nunciaverat, recens nuncius aderat Tarracinæ jam esse. Haud parvæ rei judicium senatum tenebat, qui vir optimus in civitate esset. Verùm certè victoriam ejus rei sibi quisque mallet, quàm ulla imperia, honoresve suffragio seu Patrum, seu plebis delatos. P. Scipionem, Cn. filium, ejus qui in Hispania ceciderat, adolescentem nondum quæstorium, judicaverunt in tota civitate virum bonorum optimum esse: id quibus virtutibus inducti ita judicarint, sicut (1) proditum a proximis memo- U.c.548. a.C.204. *P. Scipio judicatus vir optimus.*

8 *Ne præsciscerent*] Ne præscirent. Hæc verba videntur promiscui usûs fuisse.

9 *Facem Setiæ*] Ignem quemdam in media aeris regione accensum, & præcipiti cursu labentem, qualis illa Virgilii *stella facem ducens*. Et sanè veteres editi & aliquot scripti habent *facem stellæ*.

1 *Proditum*] Si proditum fuisset.

U.c.548. a.C.204 riæ temporum illorum ſcriptoribus libens poſteris traderem; ita meas opiniones, conjectando rem vetuſtate obrutam, non interponam.

Obviàm it Matri deûm, cum matronis.

P. Cornelius cum omnibus matronis Oſtiam ire juſſus obviàm deæ, iſque eam de nave accipere, & in terram elatam tradere ferendam matronis. Poſtquam navis ad oſtium amnis Tiberini acceſſit, ſicut erat juſſus, in ſalum nave evectus, ab ſacerdotibus deam accepit, extulitque in terram. Matronæ primores civitatis, inter quas unius Claudiæ Quintæ inſigne eſt nomen, accepere; (2) cui dubia (ut traditur) antea fama clariorem ad poſteros tam religioſo miniſterio pudicitiam fecit. Eæ per manus, ſuccedentes deinceps aliæ aliis, omni effusâ civitate obviàm, thuribulis ante januas poſitis, quâ præferebatur, atque accenſo thure, precantibus, ut volens propitiaque urbem Romanam iniret, in ædem Victoriæ, quæ eſt in Palatio, pertulere deam pridie Idus Aprilis, iſque dies feſtus fuit: populus frequens dona deæ in Palatium tulit, lectiſterniumque & ludi fuere, (3) Megaleſia appellata.

Megaleſia.

XV. Quum de ſupplemento legionum, quæ in provinciis erant, ageretur; tempus eſſe, (4) a quibuſdam ſenatoribus ſubjectum eſt, quæ dubiis in rebus utcumque tolerata eſſent, ea, dempto jam tandem deûm benignitate metu,

2 *Cui dubia..... antea fama*] De ea muliere ſic habet Sueton. in Tib. c. 2. *Claudia... navem cum ſacris Matris deûm Idææ obhærentem Tiberino vado extraxit, precata propalam, ut ita demum ſequeretur, ſi ſibi pudicitia conſtaret.* Rem fuſiùs deſcribit Ovid. IV. Faſt.

3 *Megaleſia appellata*] A nomine Magnæ Matris deûm.

4 *A quibuſdam ſenatoribus ſubjectum eſt*] Quidam ſenatores monuerunt,

non ultrà pati. Erectis exspectatione Patribus, subjecerunt, colonias Latinas duodecim, quæ Q. Fabio & Q. Fulvio consulibus abnuissent milites dare, eas annum jam ferme sextum vacationem militiæ, quasi honoris & beneficii causâ, habere: quum interim boni obedientesque socii, pro fide atque obsequio in populum Rom., continuis omnium annorum delectibus exhausti essent. Sub hanc vocem non memoria magis Patribus renovata rei prope jam obliteratæ, quàm ira irritata est: itaque (5) nihil priùs referre consules passi, decreverunt, *Ut consules magistratus denosque principes Nepete, Sutrio, Ardeâ, Calibus, Albâ, Carseolis, Sorâ, Sueſsâ, Setiâ, Circeiis, Narniâ, Interamnâ* (eæ namque coloniæ in ea causa erant) *Romam excirent: iis imperarent, quantum quæque earum coloniarum militum plurimum dedisset populo Rom., ex quo hostes in Italia essent, duplicatum ejus summæ numerum peditum daret, & equites centenos vicenos: si qua eum numerum equitum explere non posset, pro equite uno tres pedites liceret dare: pedites equitesque quàm locupletissimi legerentur, mitterenturque, ubicumque extra Italiam supplemento opus esset. Si qui ex iis recusarent, retineri ejus coloniæ magistratus legatosque placere; neque, si postularent, senatum dari, priusquam imperata fecissent. Stipendium præterea iis coloniis, (6) in millia æris asses singulos, imperari exigique quotannis; censumque in iis coloniis agi ex formula*

U.c.548. a.C.204.

S. C. de coloniis quæ milites non dederant

5 *Nihil priùs referre consules passi*] Nulla de re priùs consuli senatum a consulibus passi; quum jussissent de hoc omnium primo negotio deliberari.

6 *In millia æris asses singulos*] Ex singulis assium millibus asses singulos.

U.c.548. a.C.204. *ab Romanis censoribus data : dari autem placere eamdem, quam populo Rom. ; deferrique Romam ab juratis censoribus coloniarum, priusquam magistratu abirent.* Ex hoc senatusconsulto, accitis Romam magistratibus primoribusque earum coloniarum, consules quum militem stipendiumque imperassent, (7) alii aliis magis recusare ac reclamare : negare *tantum militum effici posse : vix, si simplum* (8) *ex formula imperetur, enixuros. Orare atque obsecrare, ut sibi senatum adire ac deprecari liceret : nihil se, quare perire meritò deberent, admisisse, sed si pereundum etiam foret, neque suum delictum, neque iram populi Romani, ut plus militum darent, quàm haberent, posse efficere.* Consules obstinati manere legatos Romæ jubent ; magistratus ire domos ad delectus habendos : *nisi summâ militum, quæ imperata esset, Romam adductâ, neminem iis senatum daturum.* Ita præcisâ spe senatum adeundi deprecandique, delectus in iis duodecim coloniis, per longam vacationem numero juniorum aucto, haud difficulter est perfectus.

Privatis jubetur reddi collata pecunia.

XVI. Altera item res, (9) prope æquè longo neglecta silentio, relata a M. Valerio Lævino est ; qui, privatis collatas pecunias, se ac M. Claudio consulibus, reddi tandem æquum esse dixit : *Nec mirari quemquam debere, in publica obligata fide suam præcipuam curam esse. Nam, præterquam quòd aliquid propriè ad consulem ejus anni, quo collatæ pecuniæ essent, pertine-*

7 *Alii aliis magis*] Certatim, ita ut se invicem superare clamando niterentur.

8 *Ex formula*] Vide lib. XXII, 57.

9 *Prope æquè longo neglecta silentio*] Imò longiore. Siquidem Marcelli & Lævini consulatus incidit in annum 542. Fabii & Fulvii in sequentem.

ret, etiam se auctorem ita conferendi fuisse, inopi ærario, nec plebe ad tributum sufficiente. Grata ea Patribus admonitio fuit; jussisque referre consulibus, decreverunt, *ut tribus pensionibus ea pecunia solveretur: primam præsentem ii qui tum essent, duas tertii & quinti consules numerarent.* Omnes deinde alias curas una occupavit, postquam Locrensium clades, quæ ignoratæ ad eam diem fuerant, legatorum adventu vulgatæ sunt: nec tam Q. Pleminii scelus, quàm Scipionis in eo aut (1) ambitio aut negligentia iras hominum irritavit. Decem legati Locrensium, obsiti squallore & sordibus, in comitio sedentibus consulibus, (2) velamenta supplicum, ramos oleæ (ut Græcis mos est) porrigentes, ante tribunal cum flebili vociferatione humi procubuerunt. Quærentibus consulibus *Locrenses se* dixerunt *esse, ea passos a Q. Pleminio legato, Romanisque militibus, quæ pati ne Carthaginienses quidem velit populus Romanus. Rogare, ut sibi Patres adeundi, deplorandique ærumnas suas potestatem facerent.* U. c. 548. a. C. 204.

Locrenses legati.

XVII. Senatu dato, maximus natu ex iis: (3) *Scio*, inquit, *quanti æstimentur nostræ apud vos querelæ, P. C. plurimum in eo momenti esse, si probè sciatis, & quomodo proditi Locri Annibali sint, & quomodo, pulso Annibalis præsidio, restituti in ditionem vestram: quippe si & culpa defectionis procul a publico consilio absit, & redi-*

Eorum oratio deplorantium fortunas suas.

1 *Ambitio*] Pravum colligendi ex nimia indulgentia favoris studium: vel propensus in potentiores favor.

2 *Velamenta supplicum*] Vide l. XXV. c. 25.

3 *Scio... quanti æstimentur*] Scio plurimum momenti, ad statuendum quanti æstimare debeatis querelas nostras, in eo esse, si probè sciatis... sive, scio, id velut pretium quod dicturi estis querelis nostris, plurimùm pendere ex eo, si probè sciatis.

U.c.548. a.C.204. *tum in vestram ditionem appareat, non voluntate solùm, sed ope etiam ac virtute nostrâ; magis indignemini, bonis ac fidelibus sociis tam atroces atque indignas injurias ab legato vestro militibusque fieri. Sed ego* (4) *causam utriusque defectionis nostræ in aliud tempus differendam arbitror esse, duarum rerum gratiâ; unius, ut coram P. Scipione, qui Locros recepit, omnium nobis rectè perperamque factorum testis, agatur: alterius, quòd, qualescumque sumus, tamen hæc quæ passi sumus, pati non debuimus. Non possumus dissimulare, P. C. nos, quum præsidium Punicum in arce nostra haberemus, multa fœda & indigna, & a præfecto præsidii Amilcare, & ab Numidis Afrisque passos esse. Sed quid illa sunt, collata cum iis quæ hodie patimur? Cum bona venia, quæso, audiatis, P. C. id quod invitus dicam. In discrimine est nunc humanum omne genus, utrùm vos, an Carthaginienses* (5) *principes terrarum videat: si ex iis quæ Locrenses aut ab illis passi sumus, aut a vestro præsidio nunc quum maximè patimur, æstimandum Romanum ac Punicum imperium sit; nemo non illos sibi, quàm vos, dominos præoptet. Et tamen videte quemadmodum Locrenses in vos animati sint. Quum a Carthaginiensibus injurias tanto minores acciperemus, ad vestrum imperatorem confugimus: quum a vestro præsidio plusquam hostilia patiamur nusquam aliò, quàm ad vos, querelas detulimus. Aut vos respicietis perditas res nostras, P. C. aut ne ab diis quidem immortalibus quod precemur, quicquam supereſt. Q. Pleminius legatus missus est cum præsidio ad re-*

4 *Causam ..... differendam*] Non hodie nos debere dicere de utraque defectione nostra, & super hoc negotio causam civitatis nostræ agere.

5 *Principes terrarum*] Hic vocem *orbis* quam ignorant codices expunximus.

cipiendos a Carthaginiensibus Locros, & cum eodem ibi relictus est præsidio. In hoc legato vestro (dant enim animum ad loquendum libere ultimæ miseriæ) nec hominis quicquam est, P. C. præter figuram & speciem; neque Romani civis, præter habitum, vestitumque, & sonum Latinæ linguæ. Pestis ac bellua immanis, quales fretum quondam, quo ab Sicilia dividimur, ad perniciem navigantium circumsedisse fabulæ ferunt. At si scelus, libidinemque, & avaritiam solus ipse exercere in socios vestros satis haberet, unam profundam quidem voraginem tamen patientiâ nostrâ expleremus: nunc omnes centuriones militesque vestros (adeo in promiscuo licentiam atque improbitatem esse voluit) Pleminios fecit: omnes rapiunt, spoliant, verberant, vulnerant, occidunt: constuprant matronas, virgines, ingenuos raptos ex complexu parentum. Quotidie capitur urbs nostra, quotidie diripitur: dies noctesque omnia passim mulierum puerorumque, qui rapiuntur atque asportantur, ploratibus sonant. Miretur qui sciat, quomodo aut nos ad patiendum sufficiamus, aut illos qui faciunt nondum tantarum injuriarum satietas ceperit. Neque ego exsequi possum, (6) nec vobis operæ est audire singula quæ passi sumus: communiter omnia amplectar. Nego domum ullam Locris, nego quemquam hominem expertem injuriæ esse: nego ullum genus sceleris, libidinis, avaritiæ supersesse, quod in ullo, qui pati potuerit, prætermissum sit. Vix ratio iniri potest, uter casus civitatis sit detestabilior, quum hostes bello urbem cepere, an quum exitiabilis tyrannus vi atque armis oppressit. Omnia quæ captæ urbes patiuntur, passi sumus, & quum maximè pati-

U.C. 548. a.C. 204.

6 *Nec vobis operæ est*] Nec vobis aut vacat, aut utile est.

U.c.548. a.C.204. *mur, P. C.: omnia quæ crudeliſſimi atque importuniſſimi tyranni ſcelera in oppreſſos cives edunt, Pleminius in nos, liberoſque noſtros, & conjuges, edidit.*

XVIII. *Unum eſt, de quo nominatim & nos queri religio infixa animis cogat, & vos audire, & exſolvere remp. veſtram religione, ſi ita vobis videbitur, velimus, P. C. Vidimus enim cum quanta cærimonia non veſtros ſolùm colatis deos, ſed etiam externos accipiatis. Fanum eſt apud nos Proſerpinæ, de cujus ſanctitate templi credo aliquam famam ad vos perveniſſe Pyrrhi bello; qui quum ex Sicilia rediens Locros claſſe præterveheretur, inter alia fœda quæ propter fidem erga vos in civitatem noſtram facinora edidit, theſauros quoque Proſerpinæ, intactos ad eam diem, ſpoliavit; atque ita pecuniâ in naves impoſitâ, ipſe terrâ eſt profectus. Quid ergo evenit, P. C.? Claſſis poſtero die fœdiſſimâ tempeſtate lacerata, omneſque naves quæ ſacram pecuniam habuerunt, in littora noſtra ejectæ ſunt. Quâ tantâ clade edoctus tandem deos eſſe ſuperbiſſimus rex, pecuniam omnem conquiſitam in theſauros Proſerpinæ referri juſſi: nec tamen illi unquam poſtea proſperi quicquam evenit; pulſuſque Italiâ, ignobili atque inhoneſtâ morte, temere nocte ingreſſus Argos, occubuit. Hæc quum audiſſet legatus veſter, tribunique militum, & mille alia, quæ non augendæ religionis causâ, ſed præſentis deæ numine ſæpe comperta nobis majoribuſque noſtris, referebantur: auſi ſunt nihilominus ſacrilegas admovere manus intactis illis theſauris, & nefandâ prædâ ſeipſos ac domos contaminare ſuas, & milites veſtros. Quibus (7) per, vos, fidem veſtram, P. C*

7 *Per, vos, fidem veſtram*] *Per fidem veſtram vos*, ſupple, *oramus*. Vos oramus per quidquid vobis

priusquam eorum scelus expietis, neque in Italia, neque in Africa quicquam rei gesseritis; ne, quod piaculum commiserunt, non suo solùm sanguine, sed etiam publicâ clade luant. Quanquam ne nunc quidem, P. C. aut in ducibus, aut in militibus vestris cessat ira deæ. Aliquoties jam inter se signis collatis concurrerunt: dux alterius partis Pleminius, alterius duo tribuni militum erant: non acriùs cum Carthaginiensibus, quàm inter se ipsi ferro dimicaverunt; præbuissentque occasionem, furore suo, Locros recipiendi Annibali, ni accitus ab nobis Scipio interveniisset. At, Hercule, milites contactos sacrilegio furor agitat; in ducibus ipsis puniendis nullum deæ numen apparuit. Immo ibi præsens maximè fuit. Virgis cæsi tribuni ab legato sunt. Legatus deinde insidiis tribunorum interceptus, præterquam quòd toto corpore laceratus, naso quoque auribusque decisis, exsanguis est relictus: (8) *recreatus deinde legatus ex vulneribus, tribunos militum in vincula conjectos, dein verberatos, servilibusque omnibus supplicîis cruciatos* (9) *trucidando occidit; mortuos deinde prohibuit sepeliri. Has dea pœnas a templi sui spoliatoribus habet; nec antè desinet omnibus eos agitare furiis, quàm reposita sacra pecunia in thesauris fuerit. Majores quondam nostri, gravi Crotoniensium bello, quia extra urbem templum est, transferre in urbem eam pecuniam voluerunt: noctu audita ex delubro vox est,* Abstinerent manus: deam sua templa defensuram. *Quia movendi inde*

U.c.548. a.C.204.

sanctissimum est, ne iis militibus utamini ad res sive in Italia, sive in Africa gerendas.

8 *Recreatus deinde legatus*] Vox ultima omitti potest, quam tamen servant codices.

9 *Trucidando occidit*] Significat, non tortos [solùm, sed omni sevitiæ genere truncatis artubus discerptos tandem mortem invenisse.

U.c 548. a.C.204. *thesauros incussa erat religio, muro circumdare templum voluerunt: ad aliquantum jam altitudinis excitata erant mœnia, quum subitò collapsa ruinâ sunt. Sed & nunc, & sæpe aliàs dea suam sedem, suumque templum aut tutata est, aut a violatoribus gravia piacula exegit. Nostras injurias, nec potest, nec possit alius ulcisci, quàm vos P. C.: ad vos vestramque fidem supplices confugimus: nihil nostrâ interest, utrùm sub illo legato, sub illo præsidio Locros esse sinatis, an irato Annibali & Pœnis ad supplicium dedatis. Non postulamus, ut extemplo nobis, ut de absente, ut indictâ causâ credatis. Veniat, coràm ipse audiat, ipse diluat. Si quicquam sceleris, quod homo in homines edere potest, in nos prætermisit, non recusamus, quin & nos omnia eadem iterum, si pati possumus, patiamur, & ille omni divino humanoque liberetur scelere.*

Fabii sententia atrox in Scipionem.

XIX. Hæc quum ab legatis dicta essent, quæsissetque ab iis Q. Fabius, detulissentne eas querelas ad P. Scipionem; responderunt, *missos legatos esse, sed eum belli apparatu occupatum esse; & in Africam aut jam trajecisse, aut intra paucos dies trajecturum. Et, legati gratia quanta esset apud imperatorem, expertos esse; quum inter eum & tribunos cognitâ causâ, tribunos in vincula conjecerit; legatum æquè sontem, aut magis etiam, in ea potestate reliquerit.* Jussis excedere e templo legatis, non Pleminius modò, sed etiam Scipio principum orationibus lacerari: ante omnes Q. Fabius natum eum ad corrumpendam disciplinam militarem arguere. *Sic & in Hispania plus prope per seditionem militum, quàm bello amissum: externo & regio more & indulgere licentiæ militum, &* (1) *sævire in*

1 *Sævire in eos*] Invidiosè notat Fabius supplicium

eos. Sententiam deinde æquè trucem orationi adjecit. *Pleminium legatum vinctum Romam deportari placere, & ex vinculis causam dicere: ac, si vera forent, quæ Locrenses quererentur, in carcere necari, bonaque ejus publicari. P. Scipionem, quòd de provincia decessisset injussu senatûs, revocari; agique cum tribunis plebis, ut de imperio ejus abrogando ferrent ad populum. Locrensibus coràm senatum respondere, Quas injurias sibi factas quererentur, eas neque senatum neque populum Rom. factas velle. Viros bonos, socioque & amicos eos appellari: liberos, conjuges, quæque alia erepta essent, restitui: pecuniam, quanta ex thesauris Proserpinæ sublata esset, conquiri, duplamque pecuniam in thesauros reponi: & sacrum piaculare fieri, ita ut priùs ad collegium pontificum referretur, quòd sacri thesauri moti, violati essent, quæ piacula, quibus diis, quibus hostiis, fieri placeret. Milites qui Locris essent, omnes in Siciliam transportari: quatuor cohortes sociorum Latini nominis in præsidium Locros adduci.* (2) Perrogari eo die sententiæ, accensis studiis pro Scipione & adversùs Scipionem, non potuere. Præter Pleminii facinus, Locrensiumque cladem, ipsius etiam imperatoris non Romanus modò, sed ne militaris quidem cultus jactabatur: (3) *cum*

U.c.548. a.C.204.

Objectus Scipioni cultus licentior.

sumptum a Scipione de auctoribus seditionis Sucronensis.

2 *Perrogari eo die sententiæ... non potuere*] Sententiæ omnium senatorum exquiri non potuere: deliberatio ad finem perduci eo die non potuit. In compositione hæc præpositionis *per* vis est, ut indicet, rem completam, perfectam.

3 *Cum pallio crepidisque*] Pallium & crepidæ Græcorum erant. Jam verò crepidæ ipsæ, præterquam quòd non Romanæ, non satis ex dignitate imperatoris videbantur esse.

U.c.548. A.C.204. *pallio crepidisque inambulare in gymnasio;* (4) *libellis eum palæstræque operam dare: æquè segniter molliterque* (5) *cohortem totam Syracusarum amœnitate frui: Carthaginem atque Annibalem excidisse de memoria: exercitum omnem licentiâ corruptum, qualis Sucrone in Hispania fuerit, qualis nunc Locris, sociis magis quàm hosti metuendum.*

XX. Hæc quanquam partim vera, partim (6) mista, eoque similia veris jactabantur, vicit tamen Q. Metelli sententia: qui de ceteris Maximo assensus, de Scipionis causa dissensit. *Quî enim convenire, quem modò civitas juvenem admodum recuperandæ Hispaniæ* (7) *delegerit ducem, quem, receptâ ab hostibus Hispaniâ, ad imponendum Punico bello finem creaverit consulem, spe destinaverit Annibalem ex Italia detracturum, Africam subacturum, eum repentè, tanquam Q. Pleminium, indictâ causâ prope damnatum, ex provincia revocari? quum ea quæ in se nefariè facta Locrenses quererentur, ne præsente quidem Scipione facta dicerent, neque aliud quàm patientia, aut pudor, quòd legato pepercisset, insimulari possit? Sibi placere, M. Pomponium prætorem, cui Sicilia provincia sorte evenisset, triduo proximo in provinciam proficisci: consules, decem legatos, quos iis videretur, ex senatu legere, quos cum prætore mitterent, &*

Metelli sententia de Scipione.

4 *Libellis*] Hîc libellos intelligimus a rhetoribus philosophisve conscriptos & propositos auditoribus.

5 *Cohortem totam*] Amicos omnes & ministros proconsulis. *Cohortis* nomine designantur ii qui magistratui in provincia adsunt, consiliarii, adjutores, administri.

6 *Mista*] Ex viris falsisque.

7 *Delegerit ducem*] Hîc cum optimis codicibus delevimus vocem *unum*.

duos

luos tribunos plebei, atque ædilem : (8) cum eo consilio prætorem cognoscere. Si ea, quæ Locrenses facta quererentur, jussu aut voluntate P. Scipionis facta essent, ut eum de provincia decedere juberent. Si P. Scipio jam in Africam trajecisset, tribuni plebis, atque ædilis, cum duobus legatis, quos maximè prætor idoneos censuisset, in Africam proficiscerentur : tribuni atque ædilis, qui reducerent inde Scipionem ; legati qui exercitui præessent, donec novus imperator ad eum exercitum venisset. Sin M. Pomponius & decem legati comperissent, neque jussu, neque voluntate P. Scipionis ea facta esse ; ut ad exercitum Scipio maneret, bellumque ut proposuisset, gereret. Hoc facto senatusconsulto, cum tribunis plebis actum est, ut comparent inter se, aut sorte legerent, qui duo cum prætore ac legatis irent. Ad collegium pontificum relatum de expiandis, quæ Locris in templo Proserpinæ tacta, violata, elataque inde essent. Tribuni plebis cum prætore & decem legatis profecti, M. Claudius Marcellus, & M. Cincius Alimentus : iis ædilis plebis datus, quem, si aut in Sicilia prætori dicto audiens non esset Scipio, aut jam in Africam trajecisset, prendere tribuni juberent, ac jure sacrosanctæ potestatis reducerent. Priùs Locros ire, quàm Messanam, consilium erat. U.c.548. a.C.204. *Legati Locros mittuntur.*

XXI. Ceterùm duplex fama est, quod ad Pleminium attinet : alii, auditis quæ Romæ acta essent, in exsilium Neapolim euntem, fortè in Q. Metellum unum ex legatis incidisse, & ab

(8) *Cum eo consilio prætorem cognoscere*] Prætorem inquirere & statuere de iis quæ Scipioni objiciantur, cum tribunis plebis, ædili, & decem legatis, qui consilii loco illi sint, & consiliarii assideant.

U.c.548. a.C.204 eo Rhegium vi retractum tradunt: alii, ab ipso Scipione legatum cum triginta nobilissimis equitum missum, qui Q. Pleminium in catenas, & cum eo seditionis principes, conjicerent. Ii omnes, seu antè Scipionis, seu tum prætoris jussu traditi in custodiam Rheginis. Prætor legatique Locros profecti, primam, sicuti mandatum erat, religionis curam habuere: omnem enim sacram pecuniam, quæque apud Pleminium, quæque apud milites erat, conquisitam, cum ea quam ipsi secum attulerant, in thesauris reposuerunt, ac piaculare sacrum fecerunt. Tum vocatos ad concionem milites prætor signa extra urbem efferre jubet, castraque in campo locat, cum gravi edicto, si quis miles aut in urbe restitisset, aut secum extulisset quod suum non esset: *Locrensibus se permittere, ut quod sui quisque cognosset, prehenderet; si quid non compareret, repeteret. Ante omnia, libera corpora placere sine mora Locrensibus restitui: non levi defuncturum pœnâ, qui non restituisset.* Locrensium deinde concionem habuit, atque *iis libertatem legesque suas populum Rom. senatumque restituere* dixit. *Si qui Pleminium, aliumve quem accusare vellet, Rhegium se sequeretur. Si de P. Scipione* (9) *publicè queri vellent, ea quæ Locris nefariè in deos hominesque facta essent, jussu aut voluntate P. Scipionis facta esse, legatos mitterent Messanam; ibi se cum consilio cogniturum.* Locrenses prætori legatisque, & senatui ac populo Rom. gratias egere: *Se ad Pleminium accusandum ituros. Scipionem, quanquam parum injuriis civitatis suæ doluerit, eum esse virum, quem amicum sibi quàm inimicum malint esse.*

Pleminius in vincula conjectus.

Sacra pecunia in thesauris Proserpinæ reponitur.

Locrenses nolunt Scipionem accusare.

9 *Publicè*] Nomine suæ civitatis.

Pro certo se habere, neque jussu, neque voluntate P. Scipionis tot tam nefanda commissa: aut Pleminio nimium, aut sibi parum creditum. Naturâ insitum quibusdam esse, ut magis peccari nolint, quàm satis animi ad vindicanda peccata habeant. Et prætori & consilio haud mediocre onus demptum erat de Scipione cognoscendi. Pleminium, & ad duo & triginta homines cum eo damnaverunt, atque in catenis Romam miserunt: ipsi ad Scipionem profecti sunt, ut ea quoque quæ vulgata sermonibus erant de cultu ac desidia imperatoris, solutaque militiæ disciplina, comperta oculis perferrent Romam. U.c.511. a.C.204.

XXII. Venientibus eis Syracusas, Scipio res, non verba, ad purgandum sese paravit: exercitum omnem eò convenire, classem expediri jussit, tanquam dimicandum eo die terrâ marique cum Carthaginiensibus esset. Quo die venerunt hospitio comiter acceptis, postero die terrestrem navalemque exercitus non instructos modò, sed hos decurrentes, classem in portu, simulacrum & ipsam edentem navalis pugnæ, ostendit: tum circa armamentaria & horrea aliumque belli apparatum visendum prætor legatique ducti. Tantaque admiratio singularum universarumque rerum incussa, ut satis crederent, ut illo duce atque exercitu vinci Carthaginiensem populum, aut nullo alio posse; juberentque, quod dii bene verterent, trajicere, & spei conceptæ, quo die illum omnes centuriæ priorem consulem dixissent, primo quoque tempore compotem populum Rom. facere: adeoque lætis inde animis profecti sunt, tanquam victoriam, non belli magnificum apparatum nunciaturi Romam essent. Pleminius, quique in eadem causa erant, *Scipio res, non verba, ad purgandum se parat.* *Pleminius in vinculis moritur.*

U.c 548. a.C.204. postquam Romam est ventum, extemplo in carcerem conditi: ac primò producti ad populum ab tribunis, apud præoccupatos Locrensium clade animos nullum misericordiæ locum habuerunt: postea, quum sæpius producerentur, jam senescente invidiâ, molliebantur iræ; & ipsa deformitas Pleminii, memoriaque absentis Scipionis, favorem ad vulgum conciliabat. Mortuus tamen priùs in vinculis est, quàm judicium de eo populi perficeretur. Hunc Pleminium (1) Clodius Licinius in libro tertio rerum Rom. refert, ludis votivis, quos Romæ Africanus iterum consul faciebat, conatum per quosdam, quos pretio corruperat, aliquot locis urbem incendere, ut frangendi carceris fugiendique haberet occasionem: patefacto dein scelere, delegatum in (2) Tullianum ex senatusconsulto. De Scipione nusquam, nisi in senatu, actum; ubi omnes legatique & tribuni, classem eam, exercitum, ducemque verbis extollentes, effecerunt, ut senatus censeret, primo quoque tempore in Africam trajiciendum; Scipionique permitteretur, ut ex iis exercitibus, qui in Sicilia essent, ipse legeret, quos in Africam secum trajiceret, quos provinciæ relinqueret præsidio.

XXIII. Dum hæc apud Romanos geruntur, Carthaginienses quoque, quum, speculis per promontoria omnia positis, percunctantes pa-

1 *Clodius Licinius*] Docet Cicero illum de quo agitur Clodium scripsisse post Cœlium Antipatrum, ac proinde circa Syllana tempora.

2 *Tullianum*] *Inferiorem carcerem* vocat ipse Livius infrà l. XXXIV. c. 44. Hunc locum describit Sallust. in bello Catilin. In eum dimittebant fontes quibus gula laqueo frangenda esset. *Tullianum* dicebatur a Ser. Tullio rege, qui eam carceris partem ædificaverat.

ventesque ad singulos nuncios, sollicitam hiemem egissent, haud parvum & ipsi tuendæ Africæ momentum adjecerunt societatem Syphacis regis, cujus maximè fiduciâ trajecturum in Africam Romanum crediderunt. Erat Asdrubali Gisgonis filio non hospitium modò cum rege, de quo antè dictum est, quum ex Hispania fortè in idem tempus Scipio atque Asdrubal convenerunt; sed mentio quoque inchoata affinitatis, ut rex duceret filiam Asdrubalis. Ad eam rem consummandam, tempusque nuptiis statuendum (jam enim & nubilis erat virgo) profectus Asdrubal, ut accensum cupiditate (& sunt ante omnes Numidæ barbaros effusi in Venerem) sensit, virginem ab Carthagine arcessit, maturatque nuptias; & inter aliam gratulationem, ut publicum quoque fœdus privato adjiceretur, societas inter populum Carthaginiensem regemque, datâ ultro citroque fide, eosdem amicos inimicosque habituros, jurejurando affirmatur. Ceterùm Asdrubal, memor & cum Scipione initæ regi societatis, & quàm vana & mutabilia barbarorum ingenia essent, veritus, ne, si trajiceret in Africam Scipio, parvum vinculum eæ nuptiæ essent, dum accensum recenti amore Numidam habet, perpellit, blanditiis quoque puellæ adhibitis, ut legatos in Siciliam ad Scipionem mittat, per quos moneat eum, *Ne prioribus suis promissis fretus in Africam trajiciat. Se & nuptiis civis Carthaginiensis filiæ Asdrubalis, quem viderit apud se in hospitio, & publico etiam fœdere cum populo Carthaginiensi junctum.* (3) *Optare primùm, ut procul ab Africa, sicut*

U.c.548. a.C.204.

Asdrubalis filiam ducit Syphax.

Scipioni amicitiam renunciat.

3 *Optare primùm*] Modestiùs hoc dictum videtur, quàm, ut antea edebatur, *hortari.*

U.c.548. a.C.204. *adhuc fecerint, bellum Romani cum Carthaginiensibus gerant, ne sibi interesse certaminibus eorum, armaque aut hæc, aut illa, abnuentem alteram societatem, sequi necesse sit. Si non abstineat Africâ Scipio, & Carthagini exercitum admoveat, sibi necessarium fore, & pro terra Africa, in qua & ipse sit genitus, & pro patria conjugis suæ, proque parente ac penatibus, dimicare.*

XXIV. Cum his mandatis ab rege legati ad Scipionem missi, Syracusis eum convenerunt. Scipio, quanquam magno momento rerum in Africâ gerendarum, magnâque spe destitutus erat, legatis propere, priusquam res vulgaretur, remissis in Africam, litteras dat ad regem, quibus etiam atque etiam monet eum, *Ne jura hospitii secum, neu cum populo Rom. initæ societatis, neu fas, fidem, dextras, deos testes atque arbitros conventorum fallat.* Ceterùm, quando neque celari adventus Numidarum poterat, (vagati enim in urbe, obversatique prætorio erant) &, si sileretur quid petentes venissent, periculum erat, ne vera eo ipso quòd celarentur suâ sponte magis emanarent, timorque in exercitum incideret, ne simul cum rege & Carthaginiensibus foret bellandum, avertit a vero falsis præoccupando mentes hominum. Et vocatis ad concionem militibus, *Non ultrà esse cunctandum* ait. *Instare, ut in Africam quamprimum trajiciat, socios reges. Masinissam priùs ipsum ad Lælium venisse, querentem, quòd cunctando tempus tereretur: nunc Syphacem mittere legatos, idem admirantem, quæ tam diuturnæ moræ sit causa; postulantemque, ut aut trajiciatur tandem in Africam exercitus, aut, si mutata consilia sint, certior fiat, ut & ipse sibi ac regno suo possit consulere. Itaque*

Quam rem sedulò dissimulat apud milites Scipio.

paratis jam omnibus instructisque, & re jam non ultrà recipiente cunctationem, in animo sibi esse, Lilybæum classe ductâ, eòdemque omnibus peditum equitumque copiis contractis, quæ prima dies cursum navibus daret, deis bene juvantibus, in Africam trajicere. Litteras ad M. Pomponium mittit, ut, si ei videretur, Lilybæum veniret; ut communiter consulerent, quas legiones potissimùm, & quantum militum numerum in Africam trajiceret: item circum oram omnem maritimam misit, ut naves onerariæ comprehensæ Lilybæum omnes contraherentur. Quidquid militum naviumque in Sicilia erat, quum Lilybæum convenissent, & nec urbs multitudinem hominum, nec portus naves caperet, tantus omnibus ardor erat in Africam trajiciendi, ut non ad bellum duci viderentur, sed ad certa victoriæ præmia: præcipuè qui superabant ex Cannensi exercitu milites, illo, non alio duce, credebant navatâ reip. operâ finire se militiam ignominiosam posse. Et Scipio minimè id genus militum aspernabatur; ut qui neque ad Cannas ignaviâ eorum cladem acceptam sciret, neque ullos æquè veteres milites in exercitu Rom. esse, expertosque non variis prœliis modò, sed urbibus etiam oppugnandis. Quinta & sexta Cannenses erant legiones: eas se trajecturum in Africam quum dixisset, singulos milites inspexit; relictisque quos non idoneos credebat, in locum eorum subjecit quos secum ex Italia adduxerat; supplevitque ita eas legiones, ut singulæ sena millia & ducenos pedites, trecenos haberent equites: sociorum item Latini nominis pedites equitesque de exercitu Cannensi legit. U.c.548. a.C.204. *It Lilybæum.*

XXV. Quantum militum in Africam transportatum sit, non parvo numero inter auctoO iv

U.c.548. C.204. res discrepat. Alibi decem millia peditum, duo millia & ducentos equites; alibi sedecim millia peditum, mille & sexcentos equites; alibi parte plus dimidiâ rem auctam, quinque & triginta millia peditum equitumque in naves impositа invenio: quidam non adjecere numerum; inter quos me ipse in re dubia poni malim. Cœlius ut abstinet numero, ita ad immensum multitudinis speciem auget. Volucres ad terram delapsas clamore militum ait, tantamque multitudinem conscendisse naves, ut nemo mortalium aut in Italia aut in Sicilia relinqui videretur. Milites ut in naves ordine, ac sine tumultu, conscenderent, ipse eam sibi curam sumpsit: nauticos C. Lælius, qui classis præfectus erat, in navibus, antè conscendere coactos, continuit. Commeatûs imponendi M. Pomponio prætori cura data: quinque & quadraginta dierum cibaria, e quibus quindecim dierum cocta, imposita. Ut omnes jam in navibus erant, scaphas circumisit, ut ex navibus gubernatoresque & (4) magistri navium, & bini milites in forum convenirent ad imperia accipienda. Posteaquam convenerunt, primùm ab iis quæsivit, si aquam hominibus jumentisque in totidem dies, quot frumentum, imposuissent. Ubi responderunt, aquam dierum quinque & quadraginta in navibus esse; tum edixit militibus, (5) ut silentium quieti nautis

Copiæ naves conscendunt.

4 *Magistri navium*] Intelligendi videntur magistri, sive præfecti sociorum navalium, de quibus mentionem facit Livius infrà l. XLIII. c. 8.

5 *Ut silentium*] Ut quieti ac bene obedientes suis ducibus, silentium præstarent nautis ad ministeria nautica exsequenda, abstinentes omni certamine adversùs eos, sed sinentes eos sine tumultu id agere quod sui officii esset.

sine certamine ad ministeria exsequenda bene obedientes præstarent: (6) cum viginti rostratis se ac L. Scipionem ab dextro cornu, lævum totidem rostratas, & C. Lælium præfectum classis cum M. Porcio Catone (quæstor is tum erat) onerariis futurum præsidio. Lumina in navibus singula rostratæ, bina onerariæ haberent: in prætoria nave insigne nocturnum trium luminum fore. Emporia ut peterent, gubernatoribus edixit. Fertilissimus ager, eoque abundans omnium copiâ rerum est regio, & imbelles (quod plerumque in ubere agro evenit) barbari sunt; priúsque, quàm Carthagine subveniretur, opprimi videbantur posse. Iis editis imperiis, redire ad naves jussi; & postero die, diis bene juvantibus, signo dato solvere naves. U.c.548. a.C.204.

XXVI. Multæ classes Romanæ e Sicilia, atque ipso illo portu profectæ erant. Ceterùm non eo bello solùm, (nec id mirum, prædatum enim tantummodo pleræque classes ierant) sed ne priore quidem, ulla profectio tanti spectaculi fuit. Quanquam, si magnitudine classis æstimaretur, & bini consules cum binis exercitibus antè trajecerant; & (7) prope totidem rostratæ in illis classibus fuerant, quot *Classis solvit.*

6 *Cum viginti rostratis*] Se ac L. Scipionem ab dextro cornu cum rostratis; ab lævo C. Lælium præfectum classis & M. Porcium Catonem cum viginti quoque rostratis futuros onerariis præsidio. *Lævum* cornu, *totidem rostratas*, supple, *habiturum erat.*

7 *Prope totidem rostratæ*] M. Regulus & L. Manlius consules trecentis triginta rostratis navibus e Sicilia solverunt. Aliæ quoque classes Romanæ illo bello parem, aut etiam majorem numerum longarum navium habuerunt.

U.c.548. a.C.204. onerariis Scipio tum trajiciebat: nam (8) præter quadraginta longas naves, quadringentis ferme onerariis exercitum transvexit. (9) Sed & bellum bello, secundum priore ut atrocius Romanis videretur, quum quòd in Italia bellabatur, tum ingentes strages tot exercituum simul cæsis ducibus effecerant: (1) & Scipio dux partim factis fortibus, partim suâpte fortunâ quadam ingentis ad incrementa gloriæ celebratus, converterat animos; simul & mens ipsa trajiciendi, nulli antè eo bello duci tentata, quòd ad Annibalem detrahendum ex Italia, transferendumque & finiendum in Africa bellum, se transire vulgaverat. Concurrerat ad spectaculum in portum omnis turba, non habitantium modò Lilybæi, sed legationum omnium ex Sicilia; quæ & ad prosequendum Scipionem officii causâ convenerant, & prætorem provinciæ M. Pomponium secutæ fuerant: ad hoc legiones quæ in Sicilia relinquebantur, ad prosequendos commilitones processerant; nec classis modò prospectantibus e terra, sed terra etiam omnis circà referta turbâ spectaculo navigantibus erat.

Scipionis precatio.

XXVII. Ubi illuxit, Scipio e prætoria nave,

8 *Præter quadraginta longas naves*] Ita scripti & editi veteres, & hunc numerum supra c. 25. memoravit Livius. Vulgati habent *quinquaginta*.

9 *Sed & bellum bello*] Sed & secundum bellum priore bello atrocius Romanis videbatur, tum quia in Italia bellabatur, tum quia tot exercitus cæsi cum ducibus ipsis ab Annibale fuerant.

1 *Et Scipio dux*] *Et converterat animos Scipio dux, partim factis fortibus, partim suâpte fortunâ quadam celebratus*, tanquam vir *ingentis gloriæ ad incrementa*; tanquam imperator, cujus ingens gloria novis semper incrementis augescerat.

silentio per præconem facto, *Divi Divæque*, inquit, *maria terrasque qui colitis, vos precor quæsoque, uti quæ in meo imperio gesta sunt, geruntur, postque gerentur, ea mihi, populo plebique Rom., sociis nominique Latino, qui populi Rom., quique meam sectam, imperium, auspiciumque terrâ, mari, amnibusque sequuntur,* (2) *bene verruncent; eaque vos omnia bene juvetis;* (3) *bonis auctibus auxitis: salvos incolumesque victis perduellibus victores, spoliis decoratos, prædâ onustos triumphantesque, mecum domos reduces sistatis: inimicorum hostiumque ulciscendorum copiam faxitis: quæque populus Carthaginiensis in civitatem nostram facere molitus est,* (4) *ea ut mihi populoque Rom. in civitatem Carthaginiensium exempla edendi facultatem detis.* Secundùm eas preces, (5) cruda exta victimæ, uti mos est, in mare porricit, tubâque signum dedit proficiscendi. Vento secundo vehementi satis profecti, celeriter e conspectu terræ ablati sunt; & a meridie nebula occepit, ita ut vix concursus navium inter se vitarent: lenior ventus in alto factus: noctem insequentem eadem caligo obtinuit; sole orto est discussa, & addita vis vento. Jam U. c. 548. a. C. 204.

2 *Bene verruncent*] Bene vertant.

3 *Bonis auctibus auxitis*] Bonis incrementis augeatis.

4 *Ea exempla edendi*] Exempla edere in aliquem, est eum iis damnis, cruciatibus, malis afficere, quæ pro sua magnitudine possint in exemplum adduci, vel exemplo ceteris esse, ut similia præcaveant.

5 *Cruda exta victimæ, uti mos est*] Ita codices Flor. & quidem regius, pro vulgato *cruda exta, cæsâ victimâ, uti mos. Porricit*, verbum solenne sacrorum, quod rectè præfertur vulgato *projecit*. Infra *Scipio... precatus deos.* Vocem posteriorem, quam ignorant codices, delevimus.

U.c.548. A.C.204. terram cernebant : haud ita multo post gubernator Scipioni ait, *non plus quinque millia passuum Africam abesse : Mercurii promontorium se cernere : si jubeat eò dirigi, jam in portu fore omnem classem.* Scipio, ut in conspectu terra fuit, precatus, uti bono reip. suoque Africam viderit, dare vela, & alium infrà navibus accessum petere jubet. Vento eodem ferebantur : ceterùm nebula sub idem ferme tempus, quo pridie, exorta, conspectum terræ ademit, & ventus premente nebulâ cecidit. Nox deinde incertiora omnia fecit : itaque ancoras, ne aut inter se concurrerent naves, aut terræ inferrentur, jecere. Ubi illuxit, ventus idem coortus, nebulâ disjectâ, aperuit omnia Africæ littora. Scipio quod esset proximum promontorium percunctatus, quum Pulchri promontorium id vocari audisset, *Placet omen*, inquit, *huc dirigite naves.* Eò classis decurrit ; copiæque omnes in terram expositæ sunt. Prosperam navigationem sine terrore ac tumultu fuisse, permultis Græcis Latinisque auctoribus credidi. Cœlius unus, præterquam quòd non mersas fluctibus naves, ceteros omnes cœlestes maritimosque terrores, postremò abreptam tempestate ab Africa classem ad insulam Ægimurum, inde ægre correctum cursum, exponit ; & prope obrutis navibus, injussu imperatoris, scaphis, haud secus quàm naufragos, milites sine armis, cum ingenti tumultu in terram evasisse.

Ad Pulchri Prom. appellit.

Terror in Africa. XXVIII. Expositis copiis, Romani castra in proximis tumulis metantur. Jam non in maritimos modò agros, conspectu primùm classis, dein tumultu egredientium in terram, pavor terrorque pervenerat, sed in ipsas urbes : neque enim hominum modò turba, mulierum

puerorumque agminibus immiſta, omnes paſſim compleverat vias, ſed pecora quoque præ ſe agreſtes agebant; ut relinqui ſubitò Africam diceres. Urbibus verò ipſis majorem, quàm quem ſecum attulerant, terrorem inferebant. Præcipuè Carthaginis prope ut captæ tumultus fuit. Nam poſt M. Atilium Regulum & L. Manlium conſules, (6) annis prope quinquaginta, nullum Romanum exercitum viderant, præter prædatorias claſſes, quibus exſcenſiones in agros maritimos factæ erant, raptiſque quæ obvia fors fecerat, priùs recurſum ſemper ad naves, quàm clamor agreſtes conciret, fuerat: eò major tum fuga pavorque in urbe fuit. Et, Hercule, neque exercitus domi validus, neque dux quem opponerent, erat. Aſdrubal, Giſgonis filius, genere, famâ, divitiis, regiâ tum etiam affinitate, longè primus civitatis erat: ſed eum ab illo ipſo Scipione aliquot prœliis fuſum pulſumque in Hiſpania meminerant; nec magis ducem duci parem, quàm tumultuarium exercitum ſuum Romano exercitui eſſe. Itaque, velut ſi urbem extemplo aggreſſurus Scipio foret, ita ad arma eſt conclamatum; portæque raptim clauſæ, & armati in muris, vigiliæque & ſtationes diſpoſitæ, ac nocte inſequenti vigilatum eſt. Poſtero die, quingenti equites, ſpeculatum ad mare turbandoſque egredientes ex navibus miſſi, in ſtationes Romanorum inciderunt: jam enim Scipio claſſe Uticam miſſâ, ipſe haud ita multùm progreſſus a mari, tumulos proximos ceperat: equites & in ſtationibus locis idoneis poſuerat, & per agros miſerat prædatum. U.c.548. a.C.204.

6 *Annis prope quinquaginta*] Hic eſt annus quinquageſimus tertius a M. Regulo, L. Manlio conſulibus.

U.c.548. a.C.204 *Scipio agros populatur, victo equitatu Carthag.*

XXIX. Ii cum Carthaginienſi equitatu prœlium quum commiſſent, paucos in ipſo certamine, pleroſque fugientes perſecuti (in quibus præfectum quoque Hannonem, nobilem juvenem) occiderunt. Scipio non agros modò circà vaſtavit, ſed urbem etiam proximam Afrorum ſatis opulentam cepit; ubi præter cetera quæ extemplo in naves onerarias impoſita, miſſaque in Siciliam erant, octo millia liberorum ſervorumque capitum ſunt capta. Lætiſſimus tamen Romanis in principio rerum gerendarum adventus fuit Maſiniſſæ; quem quindam cum ducentis haud ampliùs equitibus, plerique cum duûm millium equitatu tradunt veniſſe. Ceterùm, quum longè maximus omnium ætatis ſuæ regum hic fuerit, plurimúmque rem Rom. juverit, operæ pretium videtur excedere paululùm ad enarrandum, quàm variâ fortunâ uſus ſit in amittendo recuperandoque paterno regno. Militanti pro Carthaginienſibus in Hiſpania pater ei moritur: Galæ nomen erat. Regnum ad fratrem regis Œſalcem, pergrandem natu (mos ita apud Numidas eſt) pervenit: haud multo poſt, Œſalce quoque mortuo, major ex duobus filiis ejus Capuſa, puero admodum altero, paternum imperium accepit. Ceterùm, quum (7) magis jure gentis, quàm auctoritate inter ſuos aut viribus obtineret regnum; exſtitit quidam, Mezetulus nomine, non alienus ſanguine regibus, familiæ ſemper inimicæ, ac de imperio variâ fortunâ cum iis qui tum obtinebant certantis.

Maſiniſſa ad Romanos venit.

Maſiniſſæ varia fortuna.

7 *Magis jure gentis, quàm auctoritate... aut viribus*] Jus gentis regem legitimum facit, auctoritas venerabilem, vires potentem. Sic diſtingui debet harum vocum ſenſus, *jure gentis, auctoritate, viribus.*

Is, concitatis popularibus, apud quos, (8) invidiâ regum, magnæ auctoritatis erat, castris palam positis, descendere regem in aciem, ac dimicare de regno coegit. In eo prœlio Capusa cum multis principum cecidit; (9) gens Massyliorum omnis in ditionem imperiumque Mezetuli concessit: regio tamen nomine abstinuit; contentusque nomine modico tutoris, puerum Lacumacen, qui stirpis regiæ supererat, regem appellat. Carthaginiensem nobilem feminam, sororis filiam Annibalis, quæ proximè Œsalci regi nupta fuerat, matrimonio sibi jungit, (1) spe Carthaginiensium societatis; & cum Syphace hospitium vetustum legatis missis renovat; omnia ea auxilia præparans adversùs Masinissam. U.c.548. a.C.204.

XXX. Et Masinissa, auditâ morte patrui, dein nece fratris patruelis, ex Hispania in Mauritaniam (Bocchar eâ tempestate rex Maurorum erat) trajicit: ab eo supplex infimis precibus auxilium itineri, quoniam bello non poterat, quatuor millia Maurorum impetravit. Cum iis, præmisso nuncio ad paternos suosque amicos, quum ad fines regni perveniisset, quingenti ferme Numidæ ad eum convenerunt. Igitur Mauris inde, sicut convenerat, retro ad regem remissis, quanquam aliquanto minor spe multitudo, nec cum qua tantam rem aggredi satis auderet, conveniret; ratus agendo ac molien-

8 *Invidiâ regum*] Invidiâ in reges concitatâ.

9 *Gens Massyliorum omnis*] Paternum Masinissæ regnum. *Massæsyli* parebant Syphaci. Utrique populo commune erat *Numidarum* nomen.

1 *Spe Carthaginiensium societatis*] Ex hoc loco, & iis quæ c. sequenti narrantur, patet Carthaginienses Lacumaci & Mezetulo contra Masinissam favisse: atque hac maximè causâ suspicari possumus Numidam a Carthaginiensibus alienatum ad Romanos desciisse.

U.c.548. a.C.204. do vires quoque ad agendum aliquid collectu-rum, proficiscenti ad Syphacem Lacumaci regulo ad Thapsum occurrit. Trepidum agmen quum in urbem refugisset, urbem Masiniſſa primo impetu capit: ex regiis alios tradentes se recipit, alios vim parantes occidit: pars maxima cum ipso puero inter tumultum ad Syphacem, quò primùm intenderant iter, pervenerunt. Fama hujus modicæ rei in principio rerum prospere actæ, convertit ad Masiniſſam Numidas; affluebantque undique ex agris vicisque veteres milites Galæ, & invitabant juvenem ad recuperandum paternum regnum. Numero militum aliquantùm Mezetulus superabat: nam & ipse eum exercitum quò Capusam vicerat, (2) & ex receptis post cædem regis aliquot habebat; & puer Lacumaces ab Syphace auxilia ingentia adduxerat. Quindecim millia peditum Mezetulo, decem millia equitum erant. Quibuscum Masiniſſa, nequaquam tantum peditum equitumve habens, acie conflixit: vicit tamen & veterum militum virtus, & prudentia inter Romana & Punica arma exercitati ducis. Regulus cum tutore & exigua Masæsylorum manu in Carthaginiensem agrum perfugit. Ita recuperato regno paterno Masiniſſa, quia sibi adversùs Syphacem haud paulo majorem restare dimicationem cernebat, optimum ratus cum fratre patruele gratiam reconciliare, missis qui & puero spem facerent, si in fidem Masiniſſæ sese permisisset, futurum in eodem honore, quo apud Galam Œsalces quondam fuisset, (3) & qui Mezetulo, præter

2 *Et ex receptis*] Et aliquot habebat ex iis, quos post cædem Capusæ regis ad sua signa revocaverat.

3 *Et qui Mezetulo*] Potest recidi vocula *qui*: nisi

impunitatem, sua omnia cum fide restitui spon- U.c. 548.
derent, ambo præoptantes exsilio modicam A.C. 204.
domi fortunam (omnia, ne id fieret, Carthaginiensibus de industria agentibus) ad se perduxit.

XXXI. Asdrubal tum fortè quum hæc gerebantur, apud Syphacem erat: qui Numidæ haud sanè multùm ad se pertinere credenti, utrùm penes Lacumacen, an Masiniſſam regnum Massyliorum esset, *Falli eum magnopere* ait, *si Masiniſſam eisdem contentum fore, quibus patrem Galam, aut patruum ejus Œsalcem, credat: multo majorem indolem in eo animi ingeniique esse, quàm in ullo gentis ejus unquam fuisset. Sæpe eum in Hispania raræ inter homines virtutis speciem dedisse sociis pariter hostibusque; & Syphacem, & Carthaginienses, nisi orientem illum ignem oppressissent, ingenti mox incendio, quum jam nullam opem ferre possent, arsuros. Adhuc teneras & fragiles ejus vires esse, vixdum coalescens foventis regnum.* Instando stimulandoque pervincit, ut exercitum ad fines Massyliorum admoveat, atque in agro, de quo sæpe cum Gala non verbis modò disceptatum, sed etiam armis certatum fuerat, tanquam haud dubiè juris sui, castra locet. *Si quis arceat, id quòd maximè opus sit, acie dimicaturum: sin per metum agro cedatur, in medium regnum eundum: aut sine certamine concessuros in ditionem ejus Massylios, aut nequaquam pares futures armis.* His vocibus incitatus Syphax Masiniſſæ bellum infert, & primo certamine Massylios fundit fugatque. Masiniſſa cum paucis equitibus ex acie in montem (Balbum incolæ vo-

Syphacem Asdrubal in Masiniſſam instigat.

Syphax vincit Masiniſſam.

alios ad Lacumacem, alios ad Mezetulum legavit Masiniſſa. Tunc enim nihil mutandum foret.

U.c. 548. a.C. 204. cant) perfugit: familiæ aliquot (4) cum mapalibus pecoribusque suis (5) (ea pecunia illis est) persecuti sunt regem: cetera Massyliorum multitudo in ditionem Syphacis concessit. Quem ceperant exsules montem, herbidus aquosusque est; &, quia pecori bonus alendo erat, hominum quoque, carne ac lacte vescentium, abunde sufficiebat alimentis. Inde nocturnis primò ac furtivis incursionibus, deinde aperto latrocinio, infesta omnia circà esse; (6) maximè juris Carthaginiensis ager, quia & plus prædæ quàm inter Numidas, & latrocinium tutius erat: jamque adeo licenter eludebant, ut ad mare devectam prædam venderent mercatoribus, appellentibus naves ad idipsum; plurefque, quàm justo sæpe in bello, Carthaginiensium caderent caperenturque. Deplorabant ea apud Syphacem Carthaginienses, infensumque & ipsum ad reliquias belli persequendas instigabant: sed vix regium videbatur, latronem vagum in montibus consectari.

Bocchar mittitur in Massiniſſam.

XXXII. Bocchar ex præfectis regiis, vir acer

4 *Cum mapalibus.. suis.. persecuti sunt regem*] Ergo & Numidæ erant in illorum populorum numero qui vagas secum circumferebant domos. Non quòd iis ædificia non essent: sed ea nimirum ex junctis inter se lignis coagmentata facilè dissolvebant, plaustrisque impositа in eo deinde loco, ubi commorari vellent, rursum aptabant.

5 *Ea pecunia illis est*] Non alia illis bona, aliæ sunt possessiones. Et verò *pecunia a pecore* nomen habet, sive quia æs primò signatum est Romæ notâ *pecudum*, sive quòd veterum in *pecore* constabat universa substantia.

6 *Maximè juris Carthaginiensis ager*] Supple, *infestus esse*. Ita dedimus, firmantibus pluribus scriptis & editis veteribus, pro vulgato *maximè uri Carthaginiensis ager*.

& impiger, ad id delectus : ei data quatuor millia peditum, duo equitum ; præmiorumque ingentium spe oneratus, si caput Masiniſſæ retuliſſet, aut vivum (id verò inæſtimabile gaudium fore) cepiſſet, palatos incurioſéque agentes improviſò adortus, pecorum hominumque ingenti multitudine a præſidio armatorum exclusâ, Maſiniſſam ipſum cum paucis in verticem montis compellit. Inde, prope ut jam debellato, nec prædâ modò pecorum hominumque captorum miſsâ ad regem, ſed copiis etiam, ut aliquanto majoribus quàm pro reliquiis belli, remiſſis, cum quingentis haud ampliùs peditibus ducentiſque equitibus, degreſſum jugis Maſiniſſam perſecutus, in valle arcta, faucibus utrimque obſeſſis, incluſit : ibi ingens cædes Maſſyliorum facta. Maſiniſſa cum quinquaginta haud ampliùs equitibus per amfractus montis ignotos ſequentibus ſe eripuit. Tenuit tamen veſtigia Bocchar; adeptuſque eum patentibus prope Clupeam urbem campis, ita circumvenit, ut, præter quatuor equites, omnes ad unum interfecerit : cum iis ipſum quoque Maſiniſſam ſaucium prope e manibus inter tumultum amiſit. In conſpectu erant fugientes ; ala equitum diſperſa toto campo, quibuſdam ut occurrerent per obliqua tendentibus, quinque hoſtes ſequebatur : amnis ingens fugientes accepit, (neque enim cunctanter, ut quos major metus urgeret, immiſerant equos) raptique gurgite, & in obliquum prælati : duobus in conſpectu hoſtium in præraptidum gurgitem hauſtis, ipſe periiſſe creditus : at duo reliqui equites cum eo inter virgulta ulterioris ripæ emerſerunt. Is finis Bocchari ſequendi fuit, nec ingredi flumen auſo, nec habere credenti ſe jam quem ſequeretur.

U. c. 548 a. C. 204.

Inſilit Maſiniſſa in fluvium, unde cum duobus emergit.

U.c.548. a.C.204. Inde (7) vanus auctor abſumpti Maſiniſſæ ad regem rediit; miſſique qui Carthaginem gaudium ingens nunciarent; (8) totaque Africa famâ mortis Maſiniſſæ repleta, variè animos affecit. Maſiniſſa in ſpelunca occulta quum herbis curaret vulnus, duorum equitum latrocinio per dies aliquot vixit. Ubi primùm ducta cicatrix, patique poſſe viſa jactationem, audaciâ ingenti pergit ire ad regnum repetendum; atque in ipſo itinere haud plus quadraginta equitibus collectis, quum in Maſſylios, palam jam quis eſſet ferens, veniſſet, tantum motum quum favore priſtino, tum gaudio inſperato, quòd quem periſſe crediderant, incolumem cernebant, fecit, ut intra paucos dies ſex millia peditum armatorum, quatuor equitum, ad eum convenirent; jamque non in poſſeſſione modò paterni regni eſſet, ſed etiam ſocios Carthaginienſium populos, Maſæſylorumque fines (id Syphacis regnum erat) vaſtaret. Inde irritato ad bellum Syphace, inter Cirtam Hipponemque in jugis opportunorum ad omnia montium conſedit.

In ſpelunca latens, vulnus curat.

Syphax adversùs eum contendit.

XXXIII. Majorem igitur eam rem Syphax ratus, quàm ut per præfectum ageret, cum filio juvene (nomen Verminæ erat) parte exercitûs miſsâ, imperat ut, circumducto agmine, in ſe intentum hoſtem ab tergo invadat.

7 *Vanus auctor abſumpti Maſiniſſæ*] Falsò nuncians periſſe Maſiniſſam. *Rediit*; Alii malunt *redit*, ſed invitis ſcriptis & editis prioribus.

8 *Totaque Africa famâ mortis Maſiniſſæ repleta variè animos affecit*] Vix videtur digna Livianâ elegantiâ hæc locutio. Num concinniùs multò & clariùs, reſectâ voce *repleta*, legi poſſit: *Totâque Africâ*, id eſt, per totam Africam, *fama mortis Maſiniſſæ variè affecit animos.*

Nocte profectus Vermina, qui ex occulto aggressurus erat; Syphax autem interdiu aperto itinere, ut qui signis collatis acie dimicaturus esset, movit castra. Ubi tempus visum est, quo perveniisse jam circummissi videri poterant, & ipse leni clivo ferente ad hostem, quum multitudine fretus, tum præparatis ab tergo insidiis, per adversum montem erectam aciem ducit. Masinissa fiduciâ maximè loci, quo multo æquiore pugnaturus erat, & ipse dirigit suos. Atrox prœlium & diu anceps fuit; loco & virtute militum Masinissam, multitudine, quæ nimio major erat, Syphacem juvante. Ea multitudo divisa, quum pars a fronte urgeret, pars a tergo se circumfudisset, victoriam haud dubiam Syphaci dedit; & ne effugium quidem patebat, hinc a fronte, hinc ab tergo inclusis. Itaque ceteri pedites equitesque cæsi aut capti: ducentos ferme equites Masinissa circa se conglobatos, divisosque turmatim in tres partes, erumpere jubet; loco prædicto, in quem ex dissipata convenirent fuga. Ipse quà intenderat, inter media tela hostium evasit: duæ turmæ hæsere; altera metu dedita hosti; pertinacior in repugnando telis obruta & confixa est. Verminam prope vestigiis instantem (9) in alia atque alia flectendo itinere eludens, tædio & desperatione tandem fessum, absistere sequendo coegit: ipse cum sexaginta equitibus ad minorem Syrtim pervenit. Ibi cum conscientia egregia sæpe repetiti regni paterni, inter (1) Punica Emporia, gentemque Garamantum, om-

U.c. 548. a.C. 204.

Masinissa vi-ctus cum paucis evadit.

9 *In alia atque alia flectendo itinere*] Dum flectit iter in alia atque alia loca.

1 *Punica Emporia*] Intellige regionem, de qua supra, c. 25. De ea rursus, XXXIV, 62. sic legitur: *Emporia vocant eam regio-*

U.c.548. a.C.204. ne tempus, usque ad C. Lælii classisque Rom. adventum in Africam, consumpsit. Hæc animum inclinant, ut cum modico potiùs, quàm cum magno præsidio equitum ad Scipionem quoque postea venisse Masinissam credam: quippe illa regnantis multitudo, hæc paucitas exsulis fortunæ conveniens est.

Carthaginienses novum equitatum sibi comparant.

XXXIV. Carthaginienses alâ equitum cum præfecto amissâ, alio equitatu per novum delectum comparato, Hannonem Amilcaris filium præficiunt. Asdrubalem subinde ac Syphacem per litteras nunciosque, postremò etiam per legatos, arcessunt: Asdrubalem opem ferre prope circumsessæ patriæ jubent: Syphacem orant, ut Carthagini, ut universæ Africæ subveniat. Ad Uticam tum castra Scipio, ferme mille passus ab urbe, habebat, translata a mari, ubi paucos dies stativa conjuncta classi fuerant. Hanno nequaquam satis valido, non modò ad lacessendum hostem, sed ne ad tuendos quidem a populationibus agros, equitatu accepto, id omnium primum egit, ut per conquisitionem numerum equitum augeret. nec aliarum gentium aspernatus, maximè tamen Numidas (id longè primum equitum in Africa est genus) conducit. Jam ad quatuor millia equitum habebat, quum Saleram nomine urbem occupavit, quindecim ferme millia ab Romanis castris. Quod ubi Scipioni relatum est, (2) *Æstiva sub tectis equitatus!* inquit,

nem. Ora est minoris Syrtis, & agri uberis. Una civitas ejus, Leptis. Non ita longè ab ea incolunt Garamantes, meridiem versùs: & meminisse oportet, Masinissam tunc huc illuc vagum errasse, & loca etiam a sese mutuò aliquantùm dissita alterno cursu attingere potuisse.

2 *Æstiva sub tectis equitatus*] Supple *agit*. Hæc verba Scipionis sunt miran-

sint vel plures, dum talem ducem habeant. Eoque minùs sibi cessandum ratus, quo illi segniùs rem agerent, Masinissam cum equitatu præmissum portis obequitare, atque hostem ad pugnam elicere, jubet: ubi omnis multitudo se effudisset, graviorque jam in certamine esset, quàm ut facilè sustineri posset, (3) cederet paulatim; se in tempore pugnæ obventurum. Tantùm moratus, (4) quantùm satis temporis prægresso visum ad eliciendos hostes, cum Romano equitatu secutus, tegentibus tumulis, qui peropportunè circa viæ flexus oppositi erant, occultus processit. Masinissa, ex composito, nunc terrentis, nunc timentis modo, aut ipsis obequitabat portis, aut cedendo, quum timoris simulatio audaciam hosti faceret, (5) ad insequendum temere eliciebat. Nondum omnes egressi erant, variéque dux fatigabatur, alios vino & somno graves arma capere, & frenare equos cogendo; aliis, ne sparsi & inconditi sine ordine, sine signis omnibus portis excurrerent, obsistendo. Primò incautè se evehentes Masinissa excipiebat: mox plures simul conferti portâ effusi æquaverant certamen: postremò jam omnis equitatus prœlio quum adesset, sustineri ultrà nequivere. Non tamen effusâ fugâ Masinissa, sed cedendo sensim im- U.c. 548. I.C. 204.

Equestria prælia ineuntur.

tis, quòd equites suos Hanno tam molliter habeat, ut eos sinat æstiva sub tectis agere, non durare sub pellibus cogat.

3 *Cederet paulatim*] Vulgati habent *cedere*, invitis scriptis & editis prioribus.

4 *Quantum satis temporis prægresso visum*] Quantum credidit satis esse temporis, ut Masinissa, qui prægressus fuerat, posset elicere hostes ad pugnam.

5 *Ad insequendum, &c.*] Ita cum priscis editis duo codices optimi Flor. & Put. pro vulgato, *insequentem temere eliciebat.*

U.c.543. a.C.204. petus eorum excipiebat ; donec ad tumulos tegentes Romanum equitatum pertraxit. Inde exorti equites, & ipsi integris viribus, & recentibus equis, Hannoni Afrisque pugnando ac sequendo fessis se circumfudere ; & Masinissa flexis subitò equis, in pugnam rediit. Mille ferme qui primi agminis fuerant, ut quibus haud facilis receptus fuit, cum ipso duce Hannone intercluſi atque interfecti sunt : ceteros ducis præcipuè territos cæde, effusè fugientes (6) per tria millia passuum victores secuti, ad duo præterea millia equitum aut ceperunt, aut occiderunt : inter eos satis constabat non minus ducentos Carthaginiensium equites fuisse, & divitiis quosdam, & genere illustres.

XXXV. Eodem fortè quo hæc gesta sunt die, naves quæ prædam in Siciliam vexerant, cum commeatu rediere, velut ominatæ, ad prædam alteram repetendam sese venisse. Duos eodem nomine Carthaginiensium duces duobus equestribus prœliis interfectos, non omnes auctores sunt ; veriti, credo, (7) ne falleret bis relata eadem res. Cœlius quidem & Valerius, captum etiam Hannonem tradunt. Scipio præfectos equitesque, prout cujusque opera fuerat, ante omnes Masiniſſam, insignibus donis donat ; &, firmo præsidio Saleræ impoſito, ipse cum cetero exercitu profectus, non agris modò quacumque incedebat populatis, sed urbibus etiam quibusdam vicisque expugnatis, latè

Scipio populatur Africam.

6 *Per tria millia passuum*] Ita nonnulli codices. Quidam habent *per decem*, alii *per triginta* : sed primus numerus videtur justo brevior, ultimus excedit modum, medius fortè magis placebit.

7 *Ne falleret*] Ne bis unam rem per imprudentiam narrarent. *Captum etiam Hannonem* ; non interfectum, ut suprà memoratum est.

fuso

fuſo terrore belli, ſeptimo die quàm profectus erat, magnam vim hominum, & pecoris, & omnis generis prædæ trahens, in caſtra redit; graveſque iterum hoſtilibus ſpoliis naves dimittit. Inde omiſſis expeditionibus parvis populationibuſque, ad oppugnandam Uticam omnes belli vires convertit; eam deinde, ſi cepiſſet, ſedem ad cetera exſequenda habiturus. Simul & a claſſe (8) navales ſocii, qua ex parte urbs mari alluitur, ſimul & terreſtris exercitus, ab imminente prope ipſis mœnibus tumulo, eſt admotus. Tormenta machinaſque & advexerat ſecum, & ex Sicilia miſſa cum commeatibus erant, & nova in armamentario, multis talium operum artificibus de induſtria incluſis, fiebant. Uticenſibus tantâ undique mole circumſeſſis in Carthaginienſi populo, Carthaginienſibus in Aſdrubale ita, (9) ſi is moviſſet Syphacem, ſpes omnis erat: ſed deſiderio indigentium auxilii tardiùs cuncta movebantur. Aſdrubal intentiſſimâ conquiſitione quum ad triginta millia peditum, tria equitum confeciſſet, non tamen ante adventum Syphacis caſtra propiùs hoſtem movere eſt auſus. Syphax cum quinquaginta millibus peditum, decem equitum, advenit: confeſtimque motis ab Carthagine caſtris, haud procul Utica munitionibuſque Rom. conſedit. Quorum adventus hoc tamen momenti fecit, ut Scipio, quum quadraginta ferme dies nequicquam omnia experiens obſediſſet Uticam, abſcederet inde irrito incepto: (1) & (jam

U.c.548. a.C.204.

Uticam oppugnat.

Aſdrubalis & Syphacis ingentes copiæ.

Scipio recedit ab Utica.

8 *Navales ſocii*] Claſſici milites.

9 *Si is*] Modò is Syphacem impuliſſet ad bellum.

1 *Et* (*jam enim hiems inſtabat*) *caſtra, &c.*] Hunc vocum ordinem ſervant plures & optimi codices. In ſequentibus: *tenui jugo continenti adhærens.* Adhæ-

U.c.548. a.C.204. enim hiems instabat) castra hiberna in promontorio, quod tenui jugo continenti adhærens in aliquantum maris spatium extenditur, communit: (2) uno vallo & navalia & castra amplectitur: jugo medio legionum castris impositis, latus ad Septentrionem versum subductæ naves navalesque socii tenebant: meridianam vallem ad alterum latus devexam equitatus. Hæc in Africa usque ad extremum autumni gesta.

XXXVI. Præter convectum undique ex populatis circà agris frumentum, commeatusque ex Sicilia atque Italia advectos, Cn. Octavius proprætor ex Sardinia ab Ti. Claudio prætore, cujus ea provincia erat, ingentem vim frumenti advexit; horreaque non solùm, quæ jam facta erant, repleta, sed nova ædificata. Vestimenta exercitui deerant: id mandatum Octavio, ut cum prætore ageret, si quid ex ea provincia comparari ac mitti posset: ea quoque haud segniter curata res. Mille ducentæ togæ brevi spatio, & duodecim millia tunicarum missa. Æstate eâ, quâ hæc in Africa gesta sunt,

Sempronius cos. cum Annibale malè pugnat.

P. Sempronius consul, cui Bruttii provincia erat, in agro Crotonienſi cum Annibale in ipso itinere tumultuario prœlio conflixit: agminibus magis quàm acie pugnatum est. Romani pulsi & tumultu veriùs quàm pugnâ, ad mille & ducenti de exercitu consulis interfecti: in castra trepidè reditum. Neque oppugnare tamen ea hostes ausi: ceterùm silentio proxima

rens continenti, sive terræ, per tenue jugum instar isthmi angusti.

2 *Uno vallo & navalia castra amplectitur*] Sic videtur scripsisse Livius. Lege ea quæ mox sequuntur: nihil clarius. *Latus ad Septentrionem... ad alterum latus* hìc dedimus utrobique *latus*, pro vulgato *littus*, auctoribus doctissimis viris & optimis codicibus.

noctis profectus inde consul, præmisso nuncio ad P. Licinium proconsulem, ut suas legiones admoveret, copias conjunxit: ita duo duces, duo exercitus ad Annibalem redierunt: nec mora dimicandi facta est; quum consuli duplicatæ vires, Pœno recens victoria animo esset. In primam aciem suas legiones Sempronius induxit: in subsidiis locatæ P. Licinii legiones. Consul principio pugnæ ædem (3) Fortunæ Primigeniæ vovit, si eo die hostes fudisset; composque ejus voti fuit. Fusi ac fugati Pœni: supra quatuor millia armatorum cæsa: paulo minus trecenti vivi capti, & equi quadraginta, & undecim militaria signa. Perculsus adverso prœlio Annibal, Crotonem exercitum abduxit. Eodem tempore M. Cornelius consul, in altera parte Italiæ, non tam armis, quàm judiciorum terrore Etruriam continet, totam ferme ad Magonem, ac per eum ad spem novandi res, versam. Eas quæstiones ex senatusconsulto (4) minimè ambitiosè habuit: multique nobiles Etrusci, qui aut ipsi ierant, aut miserant ad Magonem de populorum suorum defectione, primò præsentes erant condemnati; postea, conscientiâ sibimetipsi exsilium consciscentes, quum absentes damnati essent, corporibus subtractis, bona tantùm, quæ publicari poterant, (5) pignoranda pœnæ præbebant.

a. U. c. 548. a. C. 204.

Annibalem acie vincit.

Cornelius cos. Etruriam in officio continet.

XXXVII. Dum hæc consules diversis re-

3 *Fortunæ Primigeniæ*] Fortuna *Primigenia* dicta videtur ea, quæ primùm natis adesse crederetur.

4 *Minimè ambitiosè*] Ita ut neminis gratiam captaret, sed spectaret tantùm, quodnam cujusque meritum esset: uno verbo, severè.

5 *Pignoranda pœnæ præbebant*] Subjicienda pœnæ præbebant, tanquam aliquod pignus pro corporibus, quæ subtraxerant.

U.c.548. a.C.204. *Livii & Claudii censura.*

gionibus agunt, censores interim Romæ M. Livius, & C. Claudius senatum recitaverunt. Princeps iterum lectus Q. Fabius Maximus: notati septem; nemo tamen, qui sellâ curuli sedisset. (6) Sarta tecta acriter & cum summa fide exegerunt: viam e foro Boario ad Veneris, (7) & circa foros publicos, & ædem Matris Magnæ in Palatio faciendam locaverunt. Vectigal etiam novum ex salaria annona statuerunt: (8) sextante sal & Romæ, & per totam Italiam erat. Romæ pretio eodem, pluris in (9) foris & conciliabulis, & alio alibi pretio præbendum locaverunt. Id vectigal commentum alterum ex censoribus satis credebant, populo iratum, quòd iniquo judicio quondam damnatus esset; & in pretio salis maximè oneratas tribus quarum operâ damnatus erat, credebant: inde Salinatori Livio inditum cognomen. Lustrum conditum seriùs, quia per provincias dimiserunt censores, ut civium Rom. in exercitibus, quantus ubique esset, refer-

Census.

retur numerus. Censa cum iis ducenta XIV millia hominum: condidit lustrum C. Claudius Nero. (1) Duodecim deinde coloniarum,

6 *Sarta tecta*] *Opera publica*, inquit Festus, *quæ locantur ut integra præstentur, sarta tecta vocantur. Etenim sarcire est integrum facere.* Exigunt igitur censores sarta tecta, dum cogunt redemptores ædificia publica, quæ tuenda conduxerunt, integra præstare.

7 *Et circa foros publicos*] Et circa viam illam, vel fortasse, circa forum Boarium, foros publicos. *Foros* exponit ipse Livius, I. 35. locos unde spectarentur ludi.

8 *Sextante sal . . . erat*] Salis mensura quædam, (quæ quum vulgò cognita esset, a Livio non exprimitur) venibat sextante, sive sextâ assis parte.

9 *Foris & conciliabulis*] Vide l. XXV. c. 5.

1 *Duodecim deinde colo-*

(quod nunquam antea factum erat) deferentibus ipsarum coloniarum censoribus, censum acceperunt, ut, quantùm numero militum, quantùm pecuniâ valerent, in publicis tabulis monumenta exstarent. Equitum deinde census agi cœptus est; & ambo fortè censores equum publicum habebant. Quum ad tribum Polliam ventum est, in qua M. Livii nomen erat, & præco cunctaretur citare ipsum censorem; *Cita*, inquit Nero, *M. Livium*: & sive ex residua & vetere simultate, sive intempestivâ jactatione severitatis inflatus, Livium, quia populi judicio esset damnatus, (2) equum vendere jussit. Item M. Livius, quum ad tribum Arnienſem & nomen collegæ ventum est, vendere equum C. Claudium jussit, duarum rerum causâ; unius, quòd falsum adversùs se testimonium dixisset; alterius, quòd non sincerâ fide secum in gratiam rediisset. Itaque ibi fœdum certamen inquinandi famam alterius, cum suæ famæ damno, factum est. Exitu censuræ (3) quum in leges juraſſet C. Claudius, & in ærarium escendisset, inter nomina eorum (4) quos ærarios relinquebat, dedit collegæ nomen. Deinde M. Livius in ærarium venit, &, præter Mæciam tribum, quæ se nec condemnasset, neque condemnatum aut consulem aut censorem fecisset, populum Rom.

U.c.548. a.C.204.

Certamen notarum inter censores.

niarum] Vide supra c. 15.

2 *Equum vendere*] Equum publicum, ad quem emendum alendumque pecunia e publico præbebatur. Qui equum vendere a censore jubebantur, jam equestrem ordinem amittebant.

3 *Quum in leges juraſſet*] Magistratum deponentibus jurare mos erat se nihil contra leges feciſſe. Ideo dicebantur *jurare in leges*.

4 *Quos ærarios relinquebat*] Ærarii erant ii qui pro capite suo tributi nomine æra pendebant.

U.c.548. a.C.204. omnem, quatuor & triginta tribus, ærarios reliquit: *quòd & innocentem se condemnassent, & condemnatum consulem & censorem feciſſent; neque inficiari possent, aut judicio semel, aut comitiis bis ab se peccatum esse. Inter quatuor & triginta tribus & C. Claudium ærarium fore: quòd si exemplum haberet bis eumdem ærarium relinquendi, C. Claudium nominatim se inter ærarios fuisse relicturum.* (5) Pravum certamen notarum inter censores; castigatio inconstantiæ populi censoria, & gravitate temporum illorum digna. In invidia censores quum essent, crescendi ex his ratus esse occasionem Cn. Bæbius tribunus plebis diem ad populum utrique dixit. Ea res consensu Patrum discussa est, ne postea obnoxia, (6) populari auræ censura esset.

XXXVIII. Eâdem æstate, in Bruttiis Clampetia a consule vi capta: Consentia & Pandosia, & ignobiles aliæ civitates, voluntate in ditionem venerunt. Et, quum comitiorum jam appeteret tempus, Cornelium potiùs ex Etruria, ubi nihil belli erat, Romam acciri placuit. Is consules Cn. Servilium Cæpionem, & C. Servilium Geminum creavit. Inde prætoria comitia habita: (7) creati P. Cornelius Lentulus, P. Quintilius Varus, P. Ælius Pætus,

Comitia.

5 *Pravum certamen notarum inter censores*] Pravum haberi debet certamen illud censorum sese mutuò notantium: at castigatio inconstantiæ populi censorem decebat.

6 *Populari auræ*] Levitati multitudinis, quæ non minùs mobilis est quàm aura.

7 *Creati P. Cornelius Lentulus*] Ita hîc & Lib. seq. cc. 1, 36, & 40, prænomen scribunt codices & veteres editi, pro vulgato *Cn.* Hic autem Cn. Lentulus, de quo agitur, hoc anno Sardiniam proprætore obtinebat.

P. Villius Tappulus. Hi duo quum ædiles plebis essent, prætores creati sunt. Consul comitiis perfectis, ad exercitum in Etruriam rediit. Sacerdotes eo anno mortui, atque in locum eorum suffecti; Ti. Veturius Philo flamen Martialis, in locum M. Æmilii Regilli, qui priore anno mortuus erat, creatus inauguratusque: & in M. Pomponii Mathonis auguris & decemviri locum creati, decemvir M. Aurelius Cotta, augur Ti. Sempronius Gracchus admodum adolescens, quod tunc perrarum in mandandis sacerdotiis erat. Quadrigæ aureæ eo anno in Capitolio positæ ab ædilibus curulibus, C. Livio, & M. Servilio Gæmino. Et ludi Rom. biduum instaurati: item per biduum plebeii, ab ædilibus P. Ælio, P. Villio: & Jovis epulum fuit, ludorum causâ.

U.C.548. a.C.204.

Sacerdotes mortui & suffecti.

EPITOME

LIBRI XXX. LIVIANI.

IN Africa Scipio Carthaginienſes & eumdem Syphacem Numidarum regem, Aſdrubalemque pluribus prœliis vicit, adjuvante Maſiniſſâ, binaque hoſtium caſtra expugnavit; in quibus quadraginta millia hominum ferro ignique conſumpta ſunt. Syphacem per C. Lælium & Maſiniſſam cepit. Maſiniſſa Sophonisbam uxorem Syphacis, filiam Aſdrubalis, captam ſtatim adamavit, & nuptiis factis uxorem habuit; caſtigatuſque a Scipione, venenum ei miſit; quo hauſto illa deceſſit. Effectumque eſt multis Scipionis victoriis, ut Carthaginienſes in deſperationem acti, in auxilium publicæ ſalutis Annibalem ex Italia revocarent; iſque anno decimo ſexto Italiâ decedens, in Africam trajecit, tentavitque per colloquium pacem cum Scipione componere; &, quum de conditionibus pacis non conveniſſet, acie victus eſt. Pax Carthaginienſibus data eſt petentibus. Annibal Giſgonem, pacem diſſuadentem, manu ſuâ detraxit; excuſatâ deinde temeritate facti, ipſe pacem ſuaſit. Mago, qui (1) bello in agro Inſubrium cum Romanis conflixerat, vulneratus, dum in Africam per legatos revocatus revertitur, ex vulnere mortuus eſt. Maſiniſſæ regnum reſtitutum eſt. Reverſus in urbem Scipio, ampliſſimum nobiliſſimumque egit triumphum, quem Q. Terentius Culleo ſenator pileatus ſecutus eſt. Scipio Africanus (incertum militari priùs favore, an populari aurâ ita cognominatus) primus certè hic imperator victæ a ſe nomine gentis nobilitatus eſt.

1 *Bello*] Prœlio.

LIBER XXX.

CN. Servilius Cæpio, & C. Servilius Geminus consules (sextus decimus is annus belli Punici erat) quum de rep. belloque & provinciis ad senatum retulissent, censuerunt Patres, ut consules inter se compararent sortirenturve, uter Bruttios adversùs Annibalem, uter Etruriam ac Ligures provinciam haberet: cui Bruttii evenissent, exercitum a P. Sempronio acciperet. P. Sempronius (ei quoque enim proconsuli imperium in annum prorogabatur) P. Licinio succederet: is Romam reverteretur, bello quoque bonus habitus, (1) ad cetera, quibus nemo eâ tempestate instructior civis habebatur, congestis omnibus humanis a natura fortunaque bonis. Nobilis idem ac dives erat: formâ viribusque corporis excellebat. Facundissimus habebatur, seu causa oranda, seu in senatu, ad populum suadendi ac dissuadendi locus esset: (2) juris pontificii peritissimus. Super hæc, (3) bellicæ quoque laudis consulatus compotem fecerat. Quod in Bruttiis provincia, idem in Etruria ac Liguribus decretum. M. Cornelius novo consuli tradere exercitum jussus: ipse, prorogato imperio, Galliam provinciam obtinere cum legionibus iis, quas prætor L. Scribonius priore

U.c.549. a.C.203.

Provinciæ.

Laus P. Licinii.

1 *Ad cetera*] Præter ceteras laudes & ornamenta quibus ita abundabat, ut nemo iis instructior per illa tempora civis haberetur.

2 *Juris pontificii peritissimus*] Pontifex maximus P. Licinius erat. Ideo laudatur in eo peritia juris pontificii.

3 *Bellicæ quoque laudis consulatus compotem fecerat*] Consulatus ei dederat occasionem bellicæ laudis adjiciendæ ad ceteras quibus instructus erat.

U.c.549. a.C.203. anno habuiſſet. Sortiti deinde provincias : Cæpioni Bruttii, Servilio Gemino Etruria evenit. Tum prætorum provinciæ in ſortem conjectæ. Juriſdictionem urbanam Pætus Ælius, Sardiniam Cn. Lentulus, Siciliam P. Villius, Ariminum cum duabus legionibus (ſub Lucretio Spurio eæ fuerant) Quintilius Varus eſt ſortitus. Et Lucretio prorogatum imperium, ut Genuam oppidum a Magone Pœno dirutum exædificaret. P. Scipioni, non temporis, ſed rei gerendæ fine, donec debellatum in Africa foret, prorogatum imperium eſt ; decretumque ut ſupplicatio fieret, quòd is in Africam provinciam trajeciſſet, ut ea res ſalutaris populo ipſique duci atque exercitui eſſet.

II. In Siciliam tria millia militum ſunt ſcripta ; &, quia quod roboris ea provincia habuerat, in Africam tranſvectum fuerat, (4) ne qua claſſis ex Africa trajiceret, quadraginta navibus cuſtodiri placuerat Siciliæ maritimam oram. Tredecim novas naves Villius ſecum in Siciliam duxit : ceteræ in Sicilia veteres refectæ. Huic claſſi M. Pomponius prioris anni prætor prorogato imperio præpoſitus, novos milites ex Italia advectos in naves impoſuit.

4 *Ne qua claſſis*] Videtur tota ſic formanda periodus : *In Siciliam tria millia militum ſunt ſcripta, & quia, quod roboris ea provincia habuerat, in Africam tranſvectum fuerat ; & quia, ne qua claſſis ex Africa trajiceret, quadraginta navibus cuſtodiri placuerat Siciliæ maritimam oram.* Duplex ergo ratio affertur, cur ſcripta fuerint hæc tria militum millia in Siciliam : una, quòd inſula non ſatis firmo tenebatur præſidio ; altera, ut hi novi milites imponerentur in naves quibus cuſtodiri placebat maritimam oram : idque revera factum paulo poſt memoratur.

Parem navium numerum (5) Cn. Octavio prætori item prioris anni cum pari jure imperii, ad tuendam Sardiniæ oram, Patres decreverunt. Lentulus prætor duo millia militum dare in naves jussus. Et Italiæ ora, quia incertum erat, quò missuri classem Carthaginienses forent, (videbantur autem quicquid nudatum præsidiis esset petituri) M. Marcio prætori prioris anni cum totidem navibus tuenda data est: tria millia militum in eam classem ex decreto Patrum consules scripserunt, & duas legiones urbanas ad incerta belli. Hispaniæ cum exercitibus imperioque veteribus imperatoribus, L. Lentulo & L. Manlio Acidino, decretæ. Viginti omnino legionibus, & centum sexaginta navibus longis res Romana eo anno gesta. Prætores in provincias ire jussi. Consulibus imperatum, priusquam ab urbe proficiscerentur, ludos Magnos facerent, quos T. Manlius Torquatus dictator in quintum annum vovisset, si eodem statu resp. staret. Et novas religiones excitabant in animis hominum prodigia ex pluribus locis nunciata. Aurum in Capitolio corvi non laceraſſe tantùm rostris crediti, sed etiam edisse. Mures Antii coronam auream arrosere. Circa Capuam omnem agrum locustarum vis ingens, ita ut unde adveniſſent parum constaret, complevit. Equuleus Reate cum quinque pedibus natus. Anagniæ sparsi primùm ignes in cœlo, dein fax ingens arsit. Frusinone arcus solem tenui lineâ amplexus est; circulum deinde ipsum major solis orbis extrinsecus incluſit. Arpini

U.C. 549. a.C. 203.

Legiones 20, naves 160.

Prodigia.

5 *Cn. Octavio prætori item prioris anni*] Cn. Octavius prætor biennio antè fuerat, Sardiniam tunc sortitus.

U.c.549. a.C.203. terra campestri agro in ingentem sinum consedit. Consulum alteri primam hostiam immolanti, (6) caput jecinoris defuit. Ea prodigia majoribus hostiis procurata : editi a collegio pontificum dii quibus sacrificaretur.

III. Iis transactis, consules prætoresque in provincias profecti : omnibus tamen, velut eam sortitis, Africæ cura erat ; seu quia ibi summam rerum bellique verti cernebant, seu ut Scipioni gratificarentur, in quem tum omnis versa civitas erat. Itaque non ex Sardinia tantùm (sicut antè dictum est) sed ex Sicilia quoque & Hispania vestimenta, frumentumque, & arma etiam ex Sicilia, & omne genus commeatus eò portabantur. Nec Scipio ullo tempore hiemis belli opera remiserat, quæ multa simul undique eum circumstabant. Uticam obsidebat : castra in conspectu Asdrubalis erant. Carthaginienses deduxerant naves : classem paratam instructamque ad commeatus intercipiendos habebant. Inter hæc, ne Syphacis quidem reconciliandi curam ex animo miserat ; si fortè jam satias amoris in uxore ex multa copia cepisset. Ab Syphace magis pacis cum Carthaginiensibus conditiones, ut Romani Africâ, Pœni Italiâ excederent, quàm, si bellaretur, spes ulla desciturum afferebatur. Hæc per nuncios magis equidem acta crediderim (& ita pars major auctores sunt) quàm ipsum Syphacem, ut Antias Valerius prodit, in castra Rom. ad colloquium venisse. Primò eas conditiones imperator Rom. vix auribus admisit : postea, ut causa probabilis suis commeandi foret in castra hostium, mol-

Res gestæ in Africa.

6 *Caput jecinoris*] Fortasse summa ejus pars, quæ & convexa est, & angustior infimâ.

liùs eadem illa abnuere, ac ſpem facere, ſæpius ultro citroque agitantibus rem conventuram. Hibernacula Carthaginienſium, congeſtâ temere ex agris materiâ exædificata, lignea ferme tota erant. (7) Numidæ præcipuè arundine textis, ſtoreâque pars maxima tectis, paſſim nullo ordine, quidam, ut ſine imperio occupatis locis, extra foſſam etiam vallumque habitabant. Hæc relata Scipioni ſpem fecerant, caſtra hoſtium per occaſionem incendendi. U.c.549. a.C.203. *Caſtra Aſdrubalis & Syphacis.*

IV. Cum legatis, quos mitteret ad Syphacem, calonum loco (8) primos ordines ſpectatæ virtutis atque prudentiæ ſervili habitu mittebat; qui, dum in colloquio legati eſſent, vagi per caſtra alius aliâ, aditus exituſque omnes, ſitum formamque & univerſorum caſtrorum, & partium, quâ Pœni, quâ Numidæ haberent, quantum intervalli inter Aſdrubalis ac regia caſtra eſſet, ſpecularentur; moremque ſimul noſcerent ſtationum, vigiliarumque; nocte, an interdiu opportuniores inſidianti eſſent. Et inter crebra colloquia alii atque alii de induſtria, quò pluribus omnia nota eſſent, mittebantur. Quum ſæpius agitata res certiorem ſpem pacis in dies & Syphaci, & Carthaginienſibus per eum faceret; legati Romani *Vetitos ſe reverti ad imperatorem* aiunt, *niſi certum reſponſum detur.* (9) *Proinde, ſeu ipſi ſtaret*

7 *Numidæ præcipuè*] Paulo intricatior hic eſt verborum ordo, quæ ſic digerere videmur poſſe. Numidæ præcipuè paſſim nullo ordine *hibernaculis* arundine textis, pars maxima (plerique eorum) ſtoreâ quoque tectis, habitabant; quidam extra foſſam etiam vallumque, ut in locis ſine imperio occupatis. *Storea* efficitur e palea, vel ulva texta.

8 *Primos ordines*] Primorum ordinum centuriones.

9 *Proinde, ſeu ipſi ſtaret jam ſententia.*] Supple, *da-*

U.C.549. A.C.203. *jam sententia, seu consulendus Asdrubal & Carthaginienses essent, consuleret. Tempus esse, aut pacem componi, aut bellum naviter geri.* Dum consulitur Asdrubal ab Syphace, ab Asdrubale Carthaginienses; & speculatores omnia visendi, & Scipio ad comparanda ea quæ in rem erant, tempus habuit. Et ex mentione ac spe pacis negligentia, ut fit, apud Pœnos Numidamque orta cavendi, ne quid hostile interim paterentur. Tandem relatum responsum, quibusdam (quia nimis cupere Romanus pacem videbatur) iniquis per occasionem adjectis; quæ peropportunè cupienti tollere inducias Scipioni causam præbuere. Ac nuncio regis, quum relaturum se ad consilium dixisset, postero die respondit, *Se uno frustra tendente, nulli alii pacem placuisse. Renunciaret igitur, nullam aliam spem pacis, quàm relictis Carthaginiensibus, Syphaci cum Romanis esse.* Ita tollit inducias, ut liberâ fide incepta exsequeretur: deductisque navibus (& jam veris principium erat) machinas tormentaque, velut a mari aggressurus Uticam, imponit. Et duo millia militum ad capiendum, quem antea tenuerat, tumulum super Uticam mittit; simul ut ab eo quod parabat, in alterius rei curam converteret hostium animos; simul ne qua, quum ipse ad Syphacem Asdrubalemque profectus esset, eruptio ex urbe & impetus in castra sua relicta cum levi præsidio fieret.

Incensa a Scipione. V. His præparatis, advocatoque consilio, edicere exploratoribus jussis, quæ comperta afferrent, Masinissâque, cui omnia hostium nota erant; postremò ipse quid pararet in pro-

ret statim responsum, vel aliud quid simile: verbum enim *consuleret* hîc locum non habet.

ximam noctem, proponit. Tribunis edicit, ut, ubi prætorio dimisso signa concinuissent, extemplo educerent castris legiones. Ita ut imperaverat, signa sub occasum solis efferri sunt cœpta: ad primam ferme vigiliam agmen explicaverunt: mediâ nocte (septem enim millia itineris erant) modico gradu ad castra hostium perventum. Ibi Scipio partem copiarum Lælio, Masinissamque ac Numidas, attribuit; & castra Syphacis invadere, igneſque conjicere jubet. (1) Singulos deinde separatim, Lælium ac Masinissam seductos obtestatur, *ut, quantum nox providentiæ adimat, tantum diligentiâ expleant curâque. Se Asdrubalemque Punicaque castra aggressurum. Ceterùm non antè cœpturum, quàm ignem in regiis castris conspexisset.* Neque ea res morata diu est: nam ut (2) proximis casis injectus ignis hæsit, extemplo proxima quæque, & deinceps continua amplexus, totis se passim dissipavit castris. Et trepidatio quidem, (3) quanta necesse erat, in nocturno effuso tam latè incendio, orta est: ceterùm fortuitum, non hostilem ac bellicum, ignem rati esse, sine armis ad restinguendum incendium effusi, in armatos incidêre hostes, maximè Numidas ab Masinissa notitiâ regiorum castrorum ad exitus itinerum idoneis locis dispositos. Multos in ipsis cu-

U.c.549. a.C.203.

1 *Singulos*] *Singulos deinde seperatim* a se invicem, *Lælium*, inquam, *& Masinissam*, *seductos* a vulgo & turba, *obtestatur*. Videtur Livius ideo expressisse nomina Lælii & Masinissæ, ut restringeret vocem *singulos*, quæ latioris significationis esse poterat.

2 *Proximis casis*] Lege *primis*, tum quia sequitur *proxima quæque*, tum quia Polybius, quem hîc Livius exscribit, habet τὰς πρώτας οἰκίας.

3 *Quanta necesse erat*] Fortè *quantam*. Supple *oriri*.

U.C.549. A.C.203. bilibus semisomnos hausit flamma; multi in præcipiti fuga, ruentes super alios, alii, in angustiis portarum obtriti sunt.

VI. Relucentem flammam primò vigiles Carthaginienſium, deinde excitati alii nocturno tumultu quum conſpexiſſent; ab eodem errore credere & ipſi ſuâ ſponte incendium ortum: & clamor inter cædem & vulnera ſublatus, (4) an ex trepidatione nocturna eſſet, confuſus ſenſum veri adimebat. Igitur pro ſe quiſque inermes, ut quibus nihil hoſtile ſuſpectum eſſet, omnibus portis, quâ cuique proximum erat, ea modò, quæ reſtinguendo igni forent, portantes in agmen Romanum ruebant. Quibus cæſis omnibus, præterquam hoſtili odio, etiam ne quis nuncius effugeret, extemplo Scipio neglectas, ut in tali tumultu, portas invadit: ignibuſque in proxima tecta conjectis, effuſa flamma primò veluti ſparſa pluribus locis reluxit, dein per continua ſerpens, uno repentè omnia incendio hauſit. Ambuſti homines jumentaque, fœdâ primùm fugâ, dein ſtrage obruerant itinera portarum. Quos non oppreſſerat ignis, ferro abſumpti; binaque caſtra clade unâ deleta. Duces tamen ambo, & ex tot millibus armatorum duo millia peditum, & quingenti equites ſemiermes, magna pars ſaucii, afflatique incendio, effugerunt. Cæſa aut hauſta flammis quadraginta millia hominum ſunt, capta ſupra quinque millia: multi Carthaginienſium nobiles, undecim ſenatores,

4 *An ex trepidatione nocturna eſſet, confuſus*] Deeſſe hîc aliquid, aut aliquid vitii eſſe ſuſpicamur, ſed tamen videtur exponi poſſe: clamor confuſus, ſive incertus an ex trepidatione nocturna eſſet: id eſt, qui an oriretur ex illa trepidatione, quæ nocturnum incendium comitari ſolet, incertum erat.

signa militaria centum septuaginta quatuor, equi Numidici supra duo millia septingenti, elephanti sex capti, octo flammâ ferroque absumpti, magnaque vis armorum capta. Ea omnia imperator Vulcano sacrata incendit. U.c.549. a.C.203.

VII. Asdrubal ex fuga cum paucis (5) Afrorum urbem proximam petierat; eóque omnes qui supererant, vestigia ducis sequentes, se contulerant: metu deinde, ne dederetur Scipioni, urbe excessit. Mox eódem patentibus portis Romani accepti; nec quicquam hostile, quia voluntate concesserant in ditionem, factum. Duæ subinde urbes captæ direptæque: ea præda, & quæ castris ex incensis & igne rapta erat, militi concessa est. Syphax octo millium ferme inde spatio loco communito consedit. Asdrubal Carthaginem contendit, ne quid per metum ex recenti clade molliùs consuleretur: quò tantus primò terror est allatus, ut omissâ Uticâ Carthaginem crederent extemplo Scipionem obsessurum. Senatum itaque Suffetes (quod velut consulare imperium apud eos erat) vocaverunt. (6) Ibi e tribus dictis sententiis (una de pace legatos ad Scipionem decernebat; altera Annibalem ad tuendam ab exitiabili bello patriam revocabat; tertia Ro-

5 *Afrorum urbem*] Hæc sibi invicem junge. Urbs illa non erat Punicæ originis: Afri eam tenebant.

6 *Ibi e tribus dictis sententiis*] Sic dedimus ut habet codex unus Lovanienſis: vulgò *ibi tribus*, &c. infra pro *Syphacemque orandum*, dedimus ex mſſ. *hortandum*. Quin & vocem *censebat* non arbitramur profectam esse ab Livio, scitæ brevitatis consectatore diligentissimo. Ceterùm includenda parenthesi ducimus tria illa membra orationis, quibus explicantur tres sententiæ: ut sensus non finiatur nisi in his verbis, *hæc sententia*, nempe tertia & ultima, *vicit*.

U.c.549. manæ in adverſis rebus conſtantiæ erat; repa-
a.C.203. randum exercitum, Syphacemque hortandum ne bello abſiſteret, cenſebat) hæc ſententia, quia
Carthaginienſes bellum reparant. Aſdrubal præſens, Barcinæque omnes factionis bellum malebant, vicit. Inde delectus in urbe agriſque haberi cœptus, & ad Syphacem legati miſſi, ſummâ ope & ipſum reparantem bellum; quum uxor non jam ut antè blanditiis, ſatis potentibus ad animum amantis, ſed precibus & miſericordiâ valuiſſet, plena lacrymarum obteſtans, ne patrem ſuum patriamque proderet, iiſdemque flammis Carthaginem, quibus caſtra conflagraſſent, abſumi ſineret. Spem quoque opportunè oblatam afferebant legati, quatuor millia Celtiberorum circa urbem nomine Abbam, ab conquiſitoribus ſuis conducta in Hiſpania, egregiæ juventutis, ſibi occurriſſe; & Aſdrubalem propediem affore cum manu haudquaquam contemnenda. Igitur non benignè modò legatis reſpondit, ſed oſtendit etiam multitudinem agreſtium Numidarum, quibus per eoſdem dies arma equoſque dediſſet, & omnem juventutem affirmat exciturum ex regno. *Scire incendio, non prælio clam dem acceptam: eum bello inferiorem eſſe, qui armis vincatur.* Hæc legatis reſponſa. Et poſt dies paucos rurſus Aſdrubal & Syphax copias junxerunt: is omnis exercitus fuit triginta ferme millium armatorum.

Copias cum Syphace jungunt.

VIII. Scipionem, velut jam debellato, quod ad Syphacem Carthaginienſeſque attineret, Uticæ oppugnandæ intentum, jamque machinas admoventem muris, avertit fama redintegrati belli; modiciſque præſidiis ad ſpeciem modò obſidionis terrâ marique relictis, ipſe cum robore exercitûs ire ad hoſtes pergit. Primò in tumulo, quatuor ferme millia diſtante

Eos prælio vincit Scipio.

ab castris regiis, consedit: postero die cum equitatu in Magnos (ita vocant) campos, subjectos ei tumulo, degressus, succedendo ad stationes hostium, lacessendoque levibus prœliis, diem absumpsit; & per insequens biduum tumultuosis hinc atque illinc excursionibus invicem, nihil dictu satis dignum fecerunt: quarto die utrimque in aciem descensum est. Romanus principes (7) post hastatorum prima signa, in subsidiis triarios constituit: equitatum Italicum ab dextro cornu, ab lævo Numidas Masinissamque opposuit. Syphax Asdrubalque Numidicis adversùs Italicum equitatum, Carthaginiensibus contra Masinissam locatis, (8) Celtiberos in mediam aciem in adversa signa legionum accepere: ita instructi concurrunt. Primo impetu simul utraque cornua, & Numidæ & Carthaginienses pulsi: nam neque Numidæ, maxima pars agrestes, Romanum equitatum, neque Carthaginienses, & ipse novus miles, Masinissam recenti super cetera victoriâ terribilem, sustinuere. Nudata utrimque cornibus Celtiberûm acies stabat; quòd nec in fuga salus ulla ostendebatur locis ignotis, neque spes veniæ ab Scipione erat, quem bene meritum de se & gente sua, mercenariis armis in Africam oppugnatum venissent. Igitur circumfusis undique hostibus, alii super alios cadentes obstinati moriebantur; omnibusque in eos versis, aliquantum ad fugam temporis Syphax & As-

U.C. 549. A. C. 203.

7 *Post hastatorum prima signa*] Post signa hastatorum, quæ prima erant, id est, ex quibus prima constabat acies.

8 *Celtiberos in mediam aciem*] Celtiberos accepere in mediam aciem *in adversa*, sive contra *adversa signa legionum*; id est, oppositos signis legionum, quæ proinde adversa Celtiberis erant. Sic, *in adversum montem* aut *flumen niti*.

U.c.549. a.C.203. drubal præceperunt. Fatigatos cæde diutius, quàm pugnâ, victores nox oppressit.

IX. Postero die Scipio Lælium Masiniſſamque, cum omni Romano & Numidico equitatu expeditisque militum, ad persequendos Syphacem atque Asdrubalem mittit: ipse cum robore exercitûs, urbes circà, quæ omnes Carthaginiensium ditionis erant, partim spe, partim metu, partim vi subegit. Carthagini quidem erat ingens terror, & circumferentem arma Scipionem, omnibus finitimis raptim perdomitis, ipsam Carthaginem repentè aggressurum credebant. Itaque & muri reficiebantur, propugnaculisque armabantur; & pro se quisque, quæ diutinæ obsidioni tolerandæ sunt, ex agris convehit. Rara mentio est pacis, frequentior legatorum ad Annibalem arcessendum mittendorum: pars maxima classem, quæ (9) ad commeatus excipiendos parata erat, mittere jubent ad opprimendam stationem navium, ad Uticam incautè agentem; forsitan etiam navalia castra relicta cum levi præsidio oppressuros. In hoc consilium maximè inclinant: legatos tamen ad Annibalem mittendos censent: quippe (1) classi ut feliciſſimè gerantur res, parte aliquâ levari Uticæ obsidionem Carthaginem ipsam qui tueatur, neque imperatorem alium quàm Annibalem, neque exercitum alium quàm Annibalis superesse. Deductæ ergo postero die naves, simul & legati in Italiam profecti, raptimque omnia sti-

Terror Carthaginis.

Legati missi ad revocandum Annibalem.

9 *Ad commeatus excipiendos*] Ad intercipiendos commeatus, qui ad Scipionem mittebantur.

1 *Classi ut feliciſſimè*] Etiamsi feliciſſimè gerantur res classe, id unum ex eo successu commodum percipi, quòd aliqua ex parte levaretur Uticæ obsidio.

mulante fortunâ agebantur; & in quo quisque ceſſaſſet, prodi ab ſe ſalutem omnium rebatur. U.c.549. a.C.203. Scipio gravem jam ſpoliis multarum urbium exercitum trahens, captivis aliâque prædâ in vetera caſtra ad Uticam miſſis, jam in Carthaginem intentus, occupat relictum fugâ cuſtodum Tuneta: abeſt ab Carthagine quindecim millia ferme paſſuum locus quum operibus, tum ſuâpte naturâ tutus, & qui & ab Carthagine conſpici, & præbere ipſe proſpectum quum ad urbem, tum ad circumfuſum mare urbi poſſet.

X. Inde, quum maximè vallum Romani jacerent, conſpecta claſſis hoſtium eſt, Uticam Carthagine petens. Igitur, omiſſo opere, pronunciatum iter, ſignaque raptim ferri ſunt cœpta; ne naves in terram & obſidionem verſæ, ac minimè navali prœlio aptæ opprimerentur. Quî enim reſtitiſſent (2) agili & nautico inſtrumento aptæ & armatæ claſſi naves tormenta machinaſque portantes, & aut in onerariarum uſum verſæ, aut ita appulſæ ad muros, ut pro aggere ac pontibus præbere adſcenſus poſſent? Itaque Scipio, contrà quàm in navali certamine ſolet, roſtratis, (3) quæ præſidio aliis eſſe poterant, in poſtremam aciem receptis prope terram, onerariarum quadruplicem ordinem pro muro adversùs hoſtem oppoſuit; eaſque ipſas, ne in tumultu pugnæ turbari ordines poſſent, malis antenniſque de nave in navem trajectis, ac validis funibus velut uno

Claſſem Romanam inſtrumento aptæ & armatæ claſſi naves tormenta machinaſque portantes, & aut in onerariarum uſum verſæ, aut ita appulſæ ad muros, ut pro aggere ac pontibus præbere adſcenſus poſſent? Itaque Scipio, contrà quàm in navali certamine ſolet, roſtratis, (3) quæ præſidio aliis eſſe poterant, in poſtremam aciem receptis prope terram, onerariarum quadruplicem ordinem pro muro adversùs hoſtem oppoſuit; eaſque ipſas, ne in tumultu pugnæ turbari ordines poſſent, malis antenniſque de nave in navem trajectis, ac validis funibus velut uno vadunt Carth.

2 *Agili & nautico inſtrumento aptæ.. claſſi*] Claſſi agili ad motum, & inſtructæ ornatæque inſtrumento nautico.

3 *Quæ præſidio aliis eſſe poterant*] Quæ, ſi de navali pugna ageretur, potuiſſent eſſe aliis præſidio: quarum is vulgò uſus eſt, ut aliis præſidio ſint.

U.C.549. a.C.203. inter se vinculo illigatis, comprendit; tabulasque superinstravit, (4) ut pervium in totum ordinem esset: & sub ipsis pontibus intervalla fecit, quâ procurrere speculatoriæ naves in hostem, ac tutò recipi possent. His raptim pro tempore instructis, mille ferme delecti propugnatores onerariis imponuntur: telorum maximè missilium, ut, quamvis longo certamine, sufficerent, vis ingens congeritur. Ita parati atque intenti hostium adventum opperiebantur. Carthaginienses, qui, si maturassent, omnia permixta turbâ trepidantium primo impetu oppressissent, perculsi terrestribus cladibus, atque inde ne in mari quidem, ubi ipsi plus poterant, satis fidentes, die segni navigatione absumpto, sub occasum solis in portum (5) (Ruscinona Afri vocant) classem appulere: postero die sub ortum solis instruxere ab alto naves, veluti ad justum prœlium navale, & tanquam exituris contrà Romanis. Quum diu stetissent, postquam nihil moveri ab hostibus viderunt, tum demum onerarias aggrediuntur. Erat res minimè certamini navali similis, (6) proximè speciem muros oppugnantium navium: altitudine aliquantùm onerariæ superabant: ex rostratis Pœni vana pleraque (utpote supino jactu) tela in superiorem locum mittebant; gravior ac pondere ipso libratior

4 *Ut pervium in totum ordinem esset*] Ut per totum ordinem pervium iter, pervius transitus ex una navi in aliam esset. *Sub ipsis pontibus*; sub tabulis illis, quæ e nave in navem transitum dabant.

5 *Ruscinona*] Nomen loci vel ignotum, vel corruptum.

6 *Proximè speciem*] Proximè accedebat res ad speciem navium muros oppugnantium: ea certaminis species erat, quasi naves oppugnarent muros.

ſupernè ex onerariis ictus erat. (7) Speculatoriæ naves ac levia ipſa navigia, quæ ſub conſtratis pontium per intervalla excurrebant, (8) primò ipſo tantùm impetu ac magnitudine roſtratarum obruebantur; deinde & propugnatoribus quoque incommodæ erant, quòd permixtæ cum hoſtium navibus inhibere ſæpe tela cogebant, metu ne ambiguo ictu ſuis inciderent: poſtremò aſſeres ferreo unco præfixi (harpagones vocant) ex punicis navibus injici in Romanas cœpti. Quos quum neque ipſos, neque catenas, quibus ſuſpenſi injiciebantur, incidere poſſent; ut quæque retro inhibita roſtrata onerariam hærentem unco traheret, ſcindi videres vincula, quibus alia aliis innexa erat, (9) ſeriem aliam ſimul plurium navium trahi. Hoc maximè modo lacerati quidem omnes pontes, & vix tranſiliendi in ſecundum ordinem navium ſpatium propugnatoribus datum eſt. Sex ferme onerariæ puppibus abſtractæ Carthaginem ſunt; major quàm pro re lætitia, ſed eo gratior, quòd inter aſſiduas clades ac lacrymas unum quantumcunque ex inſperato gaudium affulſerat; (1) cum eo ut appareret haud procul exitio fuiſ-

U.c.549. a.C.203.

Naves ſex abſtrahunt.

7 *Speculatoriæ naves ac levia ipſa navigia*] Hîc delenda videtur vocula, *ac*, quum de ſolis ſpeculatoriis navibus agatur. Item libenter reſecaremus *ipſa*, quæ vox neque neceſſaria eſt, & nimis in vicino iteratur.

8 *Primò ipſo tantùm impetu*] Primò obruebantur ipſæ vel ſolo impetu ac magnitudine Punicarum roſtratarum; deinde etiam iis incommodæ erant, qui ex onerariis pugnabant adversùs Pœnos. Infra, *harpagones vocant*: ſic dedimus ex pleriſque codicibus.

9 *Seriem aliam*] Parum hîc congruit vox *aliam*. Magis placeret legere: *ſeriemque ſimul plurium navium trahi*.

1 *Cum eo ut appareret*]

U.c.549 a.C.203 se Romanam classem, ni cessatum a præfectis suarum navium foret, & Scipio in tempore subvenisset.

Masinissa regnum recuperat.

XI. Per eosdem fortè dies, quum Lælius & Masiniſſa quintodecimo ferme die in Numidiam perveniſſent; Massylii, regnum paternum Masiniſſæ, læti, ut ad regem diu desideratum, concessere. Syphax, pulsis inde præfectis præsidiisque suis, vetere se continebat regno, neutiquam quieturus. Stimulabant ægrum amore uxor socerque; & ita viris equisque abundabat, ut subjectæ oculis regni per multos florentis annos vires, etiam minùs barbaro atque impotenti animo (2) spiritus possent facere. Igitur omnibus qui bello apti erant, in unum coactis, equos, arma, tela dividit: equites in turmas, pedites in cohortes, sicut quondam ab Romanis centurionibus didicerat, distribuit. Exercitu haud minore, quàm quem priùs habuerat, ceterùm omni prope novo atque incondito, ire ad hostes pergit. Et castris in propinquo positis, primò pauci equites ex tuto speculantes ab stationibus progredi; inde jaculis summoti recurrere ad suos; inde excursiones in vicem fieri, &, quum pulsos indignatio accenderet, plures subire; quod irritamentum certaminum equestrium est, quum aut vincentibus spes, aut pulsis ira aggregat suos. Ita tum a paucis prœlio accenso, omnem utrimque postremò equitatum certaminis studium effudit. Ac, dum (3) sincerum equestre prœlium erat, multitudo Masæsylorum, ingentia agmina

Syphax bellum reparat.

Vincitur a Lælio & Masiniſſa.

Præterquam quòd apparebat.

2 *Spiritus... facere*] Addere ferociam.

3 *Sincerum equeſtre prœlium*] Solorum equitum prœlium, nullis peditibus se ei immiscentibus.

Syphace

Syphace emittente, sustineri vix poterat: deinde, ut pedes Rom. repentino per turmas suas viam dantes intercursu stabilem aciem fecit, absterruitque effusè invehentem sese hostem, primò barbari segniùs permittere equos; deinde stare (4) ac properè turbari novo genere pugnæ; postremò, non pediti solùm cedere, sed ne equitem quidem sustinere, peditis præsidio audentem. Jam signa quoque legionum appropinquabant: tum verò Masæsyli non modò primum impetum, sed ne conspectum quidem signorum atque armorum tulerunt; tantùm seu memoria priorum cladium, seu præsens terror valuit. Ibi Syphax, dum obequitat hostium turmis, si pudore, si periculo suo fugam sistere posset, equo graviter icto, effusus opprimitur capiturque, & vivus, lætum ante omnes Masiniſſæ præbiturus spectaculum, ad Lælium pertrahitur. Cirta caput regni Syphacis erat: eò se ingens hominum contulit vis. Cædes in eo prœlio minor quàm victoria fuit, quia equestri tantummodo prœlio certatum fuerat: non plus quinque millia occisa, minus dimidium ejus hominum captum est, impetu in castra facto, quò perculsa rege amisso multitudo se contulerat. U.c 549. a.C.203. *Capitur.*

XII. Masiniſſa, *Sibi quidem*, dicere, *nihil esse in præsentia pulchrius, quàm victorem, recuperatum tanto post intervallo patrium invisere regnum: sed tam secundis, quàm adversis rebus non dari spatium ad cessandum. Si se Lælius cum equitatu vinctoque Syphace Cirtam præcedere sinat, trepida omnia metu se oppressurum: Lælium*

4 *Ac properè turbari*] Ita ex mſſ. dedimus pro vulgato, *ac propè turbari*; barbari enim ſtatim ceſſiſſe dicuntur.

U.c.549 a.C.203 *cum peditibus subsequi modicis itineribus posse.* Assentiente Lælio, prægressus Cirtam, evocari ad colloquium principes Cirtensium jubet: sed apud ignaros regis casûs, neque quæ acta essent promendo, nec minis, nec suadendo, antè valuit, quàm rex vinctus in conspectum datus est. Tum ad spectaculum tam fœdum comploratio orta; & partim pavore mœnia sunt deserta, partim repentino consensu gratiam apud victorem quærentium patefactæ portæ. Et Masiniſſa præsidio circa portas opportunaque mœnium dimisso, ne cui fugæ pateret exitus, ad regiam occupandam citato vadit equo. Intranti vestibulum in ipso limine Sophonisba uxor Syphacis, filia Asdrubalis Pœni, occurrit; & quum in medio agmine armatorum Masiniſſam insignem, quum armis, tum cetero habitu, consp exisset, regem esse (id quod erat) rata, genibus advoluta ejus, (5) *Omnia quidem ut posses in nobis, dii dederunt; virtusque & felicitas tua. Sed si captivæ apud dominum vitæ neciſque suæ vocem supplicem mittere licet, si genua, si victricem attingere dextram, precor quæsoque per majestatem regiam, in qua paulo antè nos quoque fuimus, per gentis Numidarum nomen, quod tibi cum Syphace commune fuit, per hujusce regiæ deos, qui te melioribus omnibus accipiant, quàm Syphacem hinc miserunt, hanc veniam supplici des, ut ipse, quodcumque fert animus, de captiva statuas, neque me in cujusquam Romani superbum ac crudele arbitrium venire sinas. Si nihil aliud quàm Syphacis uxor fuissem, tamen Numidæ, atque in eadem mecum Africa geniti, quàm alienigenæ & externi, fidem experiri mallem. Quia Carthaginiensi ab Romano, quid filiæ Asdrubalis*

Sophonisba Masiniſſæ supplicat.

5 *Omnia..... felicitas tua*] Hic omnino mſſ. fidem secuti sumus.

timendum sit, vides. Si nullâ aliâ re potes, mor- U.c.549.
te me ut vindices ab Romanorum arbitrio, oro ob- a.C.203.
testorque. Forma erat insignis & florentissima ætas: itaque quum (6) modò dextram amplectens, in id, ne cui Romano traderetur, fidem expoſceret, propiúsque blanditias oratio esset, quàm preces; non in misericordiam modò prolapsus est animus victoris, sed (ut est genus Numidarum in Venerem præceps) amore captivæ victor captus, datâ dexterâ, in id quod petebatur, obligandæ fidei, in regiam concedit. Instítit deinde reputare secum ipse, quemadmodum promissi fidem præstaret: quod quum expedire non posset, ab amore temerarium atque impudens mutuatur consilium. Nuptias in eum ipsum diem repentè parari jubet, (7) ne quid relinqueret integri aut Lælio, aut ipsi Scipioni consulendi velut in captivam, quæ Masiniſſæ jam nupta foret. Factis nuptiis supervenit Lælius; & adeo non dissimulavit improbare se factum, ut primò etiam cum Syphace & ceteris captivis detractam eam toro geniali mittere ad Scipionem conatus sit: victus deinde precibus Masiniſſæ orantis, ut arbitrium, utrius regum duorum fortunæ accessio Sophonisba esset, ad Scipionem rejiceret; misso Syphace & captivis, ceteras urbes Numidiæ, quæ præsidiis regiis tenebantur, adjuvante Masinisså, recipit. *Ducit eam uxorem Masinissa.*

XIII. Syphacem in castra adduci quum esset *Syphax*

6 *Modò dextram amplectens*] Melius foret, *modo genua, modò dextram amplectens.* Suprà enim dixit Sophonisba: *si genua, si victricem attingere dextram.*

7 *Ne quid relinqueret integri*] Ne aut Lælius, aut ipse Scipio possent jam putare sibi integrum esse, sibi liberum esse tractare ut captivam, eam quæ Masinissæ nupta foret.

U.c.549. a.C.203. *in castra Romana adducitur.*

nuntiatum, omnis velut ad spectaculum triumphi multitudo effusa est. Præcedebat ipse victus; sequebatur grex nobilium Numidarum. Tum quantum quisque plurimum posset magnitudini Syphacis, famæ gentis, victoriam suam augendo, addebat. *Illum esse regem, cujus tantum majestati duo potentissimi in terris tribuerint populi, Romanus Carthaginiensisque, ut Scipio imperator suus ad amicitiam ejus petendam, relictâ provinciâ Hispaniâ exercituque, duabus quinqueremibus in Africam navigaverit; Asdrubal, Pœnorum imperator, non ipse modò ad eum in regnum venerit, sed etiam filiam ei nuptum dederit. Habuisse eum uno tempore in potestate duos imperatores, Pœnum Romanumque. Sicut ab diis immortalibus pars utraque hostiis mactandis* (8) *pacem petisset, ita ab eo utrimque pariter amicitiam petitam. Jam tantas habuisse opes, ut Masinissam regno pulsum eò redegerit, ut vita ejus famâ mortis & latebris, ferarum modo in sylvis rapto viventis, tegeretur.* His sermonibus circumstantium celebratus rex, in prætorium ad Scipionem est perductus. Movit & Scipionem quum fortuna pristina viri præsenti fortunæ collata, tum recordatio hospitii, dextræque datæ, & fœderis publicè ac privatim junctî. Eadem hæc & Syphaci animum dederunt in alloquendo victore. Nam quum Scipio, quid sibi voluisset, quæreret, qui non societatem solùm abnuisset Romanam, sed ultro bellum intulisset; tum ille, *Peccasse quidem sese, atque insanisse* fatebatur; *sed non tum demum, quum arma adversùs populum Rom. cepisset: exitum sui furoris fuisse, non principium. Tunc se insanisse, tunc hospitia privata, & publica fœdera*

Colloquitur cum Scipione.

8 *Pacem*] Propitium favorem.

omnia ex animo ejeciſſe, quum Carthaginienſem matronam domum acceperit. Illis nuptialibus facibus regiam conflagraſſe ſuam: illam furiam peſtemque omnibus delinimentis animum ſuum avertiſſe atque alienaſſe; nec conquieſſe, donec ipſa manibus ſuis nefaria ſibi arma adversùs hoſpitem atque amicum induerit. Perdito tamen atque afflicto ſibi hoc in miſeriis ſolatii eſſe, quòd in omnium hominum inimiciſſimi ſibi domum ac penates eamdem peſtem ac furiam tranſiſſe videat. Neque prudentiorem, neque conſtantiorem Maſiniſſam, quàm Syphacem eſſe; etiam juventâ incautiorem: certè ſtultiùs illum atque intemperantiùs eam quàm ſe duxiſſe. U.c.549. a.C.203.

XIV. Hæc non hoſtili modò odio, ſed amoris etiam ſtimulis, amatam apud æmulum cernens, quum dixiſſet, non mediocri curâ Scipionis animum pepulit. Et fidem criminibus (9) raptæ prope inter arma nuptiæ, neque conſulto, neque exſpectato Lælio, faciebant; tamque præceps feſtinatio, ut, quo die captam hoſtem vidiſſet, eodem matrimonio junctam acciperet, & ad penates hoſtis ſui nuptiale ſacrum conficeret. Eo fœdiora hæc videbantur Scipioni, quòd ipſum in Hiſpania juvenem nullius forma pepulerat captivæ. Hæc ſecum volutanti Lælius ac Maſiniſſa ſupervenerunt: quos quum pariter ambo & benigno vultu excepiſſet, & egregiis laudibus frequenti prætorio celebraſſet, abductum in ſecretum Maſiniſſam ſic alloquitur: *Aliqua te exiſtimo, Maſiniſſa, intuentem in me bona, & principio (1) in Hiſpania ad jungendam mecum amicitiam veniſſe.* *Maſiniſſa ſtigat Scipio.*

9 *Raptæ*] Raptim factæ, properatæ: *bruſquées. Raptum* eleganter dicitur quidvis raptim factum.

1 *In Hiſpania*] Quum uterque in Hiſpania eſſemus. Ita ferunt optimi mſſ.: non enim ad jungendam

U.c.549. C.203. *se, & postea in Africa teipsum, spesque omnes tuas, in fidem meam commisisse. Atqui nulla earum virtus est, propter quas appetendus tibi visus sim, quâ ego æquè atque temperantiâ & continentiâ libidinum gloriatus fuerim. Hanc te quoque ad ceteras tuas eximias virtutes, Masinissa, adjecisse velim. Non est, non (mihi crede) tantum ab hostibus armatis ætati nostræ periculum, quantum ab circumfusis undique voluptatibus: qui eas sitâ temperantiâ frenavit ac domuit, multo majus decus, majoremque victoriam sibi peperit, quàm nos Syphace victo habemus. Quæ me absente strenuè ac fortiter fecisti, libenter & commemoravi, & memini: cetera teipsum reputare tecum, quàm, me dicente, erubescere malo. Syphax populi Rom. auspiciis victus captusque est. Itaque ipse, conjux, regnum, ager, oppida, homines qui incolunt, quidquid denique Syphacis fuit, præda populi Rom. est: & regem conjugemque ejus, etiamsi non civis Carthaginiensis esset, etiamsi non patrem ejus imperatorem hostium videremus, Romam oporteret mitti, ac senatûs populique Rom. de ea judicium atque arbitrium esse, quæ regem nobis socium alienasse, atque in arma egisse præcipitem dicatur. Vince animum: cave deformes multa bona uno vitio, & tot meritorum gratiam majore culpâ, quàm causa culpæ est, corrumpas.*

XV. Masinissæ hæc audienti, non rubor solùm suffusus, sed lacrymæ etiam obortæ: & quum *se quidem in potestate futurum imperatoris* dixisset, orassetque eum, *ut, quantum res sineret, fidei suæ temere obstrictæ consuleret; promisisse enim, sese in nullius potestatem eam tra-*

cum Scipione amicitiam venerat in Hispaniam Masinissa, sed quum ipse esset in Hispania venerat ad Scipionem.

diturum, ex prætorio in tabernaculum suum confusus conceſſit. Ibi arbitris remotis, quum crebro ſuſpiritu, & gemitu, quod facilè ab circumſtantibus tabernaculum exaudiri poſſet, aliquantum temporis conſumpſiſſet; ingenti ad poſtremum edito gemitu, fidum e ſervis vocat, ſub cujus cuſtodia regio more ad incerta fortunæ venenum erat, & miſtum in poculo ferre ad Sophonisbam jubet, ac ſimul nunciare, *Maſiniſſam libenter primam ei fidem præſtaturum fuiſſe, quam vir uxori debuerit. Quoniam arbitrium ejus, qui poſſint, adimant, ſecundam fidem præſtare, ne viva in poteſtatem Romanorum veniat. Memor patris imperatoris, patriæque, & duorum regum quibus nupta fuiſſet, ſibi ipſi conſuleret.* Hunc nuncium ac ſimul venenum ferens miniſter quum ad Sophonisbam veniſſet, *Accipio*, inquit, *nuptiale munus; nec ingratum, ſi nihil majus vir uxori præſtare potuit. Hoc tamen nuncia, meliùs me morituram fuiſſe, ſi non in funere meo nupſiſſem.* Non locuta eſt ferociùs, quàm acceptum poculum, nullo trepidationis ſigno dato, impavidè hauſit. Quod ubi nunciatum eſt Scipioni, ne quid æger animi ferox juvenis gravius conſuleret, accitum eum extemplo nunc ſolatur, nunc, quòd temeritatem temeritate aliâ luerit, triſtioremque rem, quàm neceſſe fuerit, fecerit, leniter caſtigat. Poſtero die, ut a præſenti motu averteret animum ejus, in tribunal eſcendit, & concionem advocari juſſit. Ibi Maſiniſſam primùm regem appellatum, eximiiſque ornatum laudibus, aureâ coronâ, (2) aureâ paterâ, ſellâ curuli, & ſcipione eburneo, togâ pictâ, & pal-

U.c.549. a.C.203.

Maſiniſſa venenum mittit ad Sophonisbam.

Scipio Maſiniſſam ampliſſimis donis decorat.

2 *Aureâ paterâ*] Quâ nimirum diis libaret. *Scipione*, id eſt, *baculo*.

U.c.549. a.C.203. matâ tunicâ donat. (3) Addit verbis honorem, *Neque magnificentius quicquam triumpho apud Romanos, neque triumphantibus ampliorem eo ornatu esse; quo unum omnium externorum dignum Masinissam populus Rom. ducat.* Lælium deinde, & ipsum collaudatum, aureâ coronâ donat: & alii militares viri, prout a quoque navata opera erat, donati. His honoribus mollitus regis animus, erectusque in spem propinquam, sublato Syphace, omnis Numidiæ potiundæ.

XVI. Scipio, C. Lælio cum Syphace aliisque captivis Romam misso, cum quibus & Masinissæ legati profecti sunt, ipse ad Tuneta rursum castra refert; &, quæ munimenta inchoaverat, permunit. Carthaginienses, non brevi solùm, sed prope vano gaudio, ab satis prospera in præsens oppugnatione classis, perfusi, post famam capti Syphacis in quo plus prope, quàm in Asdrubale atque exercitu suo spei reposuerant, perculsi, jam nullo auctore belli ultrà audito, oratores ad pacem petendam mittunt triginta seniorum principes: id erat sanctius apud illos consilium, (4) maximaque ad ipsum senatum regendum vis. Qui ubi in castra Romana & prætorium pervenerunt, (5) more adulantium (accepto, credo, ritu ex ea regione, ex qua oriundi erant) procubuerunt. Conveniens oratio tam humili adulationi fuit, non culpam purgantium, sed transferentium initium culpæ in Annibalem, impotentiæque

Carthaginienses pacem petunt.

3 *Addit verbis honorem*] Munus insuper ornat verbis.

4 *Maximaque ad ipsum senatum regendum vis*] Cui quidem consilio maxima inerat auctoritas, quâ se regi senatus ipse sineret.

5 *More adulantium*] More eorum qui proni & humi prostrati reges adorant: quæ adoratio regum, *adulatio* a Latinis dicebatur.

ejus fautores. Veniam civitati petebant, civium temeritate (6) bis jam everſæ, incolumi futuræ iterum hoſtium beneficio. *Imperium ex victis hoſtibus populum Rom. non perniciem petere. Paratis obedienter ſervire, quæ vellet, imperaret.* Scipio, *& veniſſe eâ ſpe in Africam ſe* ait, *& ſpem ſuam proſpero belli eventu auctam, victoriam ſe, non pacem, domum reportaturum eſſe: tamen, quum victoriam prope in manibus habeat, pacem non abnuere; ut omnes gentes ſciant, populum Rom. & ſuſcipere juſtè bella, & finire. Leges pacis ſe has dicere. Captivos, & perfugas, & fugitivos reſtituant: exercitus ex Italia & Gallia deducant: Hiſpaniâ abſtineant: inſulis omnibus, quæ inter Italiam & Africam ſunt, decedant: naves longas, præter viginti, omnes tradant:* (7) *tritici quingenta, hordei trecenta millia modiûm.* Pecuniæ ſummam quantam imperaverit, parum convenit: alibi (8) quinque millia talentûm, alibi quinque millia pondo argenti, alibi duplex ſtipendium militibus imperatum invenio. *His conditionibus*, inquit, *placeatne pax, triduum ad conſultandum dabitur. Si placuerit, mecum inducias facite, Romam ad ſenatum mittite legatos.* Ita dimiſſi Carthaginienſes, nullas re- U.c.549. a.C.203. *Leges pacis a Scipione dictæ.* *Nihil*

6 *Bis jam everſæ*] Civitatem bis everſam dicunt, primùm priore Punico bello, nunc iterum hoc ſecundo: hinc eam ſperant incolumem futuram *iterum hoſtium beneficio.* Vulgati habent *bis jam antè everſæ*; quæ vox *ante* hîc nullo modo ſtare poteſt.

7 *Tritici quingenta...millia modiûm*] Modios noſtrates ferè 385417. *Hordei trecenta*, 241250.

8 *Quinque millia talentûm*] Marcas argenti noſtrates 468750. *Quinque millia pondo*: immane quantum hæc ſumma a priore diſtat. Nam quinque millia pondo ſunt marcæ noſtrates tantummodo 7812. cum quatuor unciis.

U.c.549. a.C.203. *recusant Pœni moram quærentes.*

cusandas conditiones pacis quum censuissent (quippe qui moram temporis quærerent, dum Annibal in Africam trajiceret) legatos alios ad Scipionem, ut inducias facerent, alios Romam ad pacem petendam mittunt, ducentes paucos in speciem captivos, perfugasque, & fugitivos, quo impetrabilior pax esset.

Lælius cum captivis Romam venit.

XVII. Multis antè diebus Lælius, cum Syphace primoribusque Numidarum captivis, Romam venit; quæque in Africa gesta essent, omnia exposuit ordine Patribus; ingenti omnium & in præsens lætitiâ, & in futurum spe. Consulti inde Patres, regem in custodiam Albam mittendum censuerunt; Lælium retinendum, donec legati Carthaginienses venirent. Supplicatio in quatriduum decreta est. P. Ælius prætor senatu misso, & concione inde advocatâ, cum C. Lælio in Rostra escendit. Ibi verò, audientes, fusos Carthaginiensium exercitus, devictum & captum ingentis nominis regem, Numidiam omnem egregiâ victoriâ peragratam, tacitum continere gaudium non poterant, quin clamoribus, quibusque aliis multitudo solet, lætitiam immodicam significarent. Itaque prætor extemplo edixit, *Uti æditui ædes sacras omnes totâ urbe aperirent, circumeundi, salutandique deos, agendique grates per totum diem populo potestas fieret.* Postero die legatos Masinissæ in senatum introduxit. Gratulati primùm senatui sunt, *quòd P. Scipio prospere res in Africa gessisset:* deinde gratias egerunt, *quòd Masinissam non appellasset modò regem, sed fecisset, restituendo in paternum regnum; in quo post Syphacem sublatum, si ita Patribus visum esset, sine metu & certamine esset regnaturus: dein, quòd collaudatum pro concione, amplissimis decorasset donis; quibus ne*

Oratio legatorum Masinissæ in senatu.

indignus esset, & dedisse operam Masinissam, & porro daturum esse. Petere, ut regium nomen, ceteraque Scipionis beneficia & munera, senatus decreto confirmaret; &, nisi molestum esset, illud quoque petere Masinissam, ut Numidas captivos, qui Romæ in custodia essent, remitterent. Id sibi amplum apud populares futurum esse. Ad ea responsum legatis: *Rerum gestarum in Africa prospere, communem sibi cum rege gratulationem esse. Scipionem rectè atque ordine videri fecisse, quòd eum regem appellaverit:* (9) *&, quidquid aliud fecerit, quod cordi foret Masinissæ, ea Patres comprobare atque laudare.* Munera, quæ legati ferrent regi, decreverunt; sagula purpurea duo cum fibulis aureis singulis, & lato clavo tunicis; & equos duos phaleratos; bina equestria arma cum loricis, & tabernacula, militaremque supellectilem, qualem præberi consuli mos esset. Hæc regi prætor mittere jussus: legatis in singulos dona ne minus (1) quinûm millium, comitibus eorum, millium æris: & vestimenta bina legatis, singula comitibus Numidisque, qui ex custodia emissi redderentur regi! ad hoc (2) ædes liberæ, loca, lautia legatis decreta. U.C. 549. a.C. 203.

9 *Et, quiquid aliud fecerit... ea Patres*] Hic numeri non sibi respondent: *quidquid... ea.* Sanè recedit non rarò Livius a consuetis Grammaticæ legibus: sed, quia hîc variant scripti, legi posset, *& patres*, id est, *Patres quoque.*

1 *Quinûm millium..æris*] Si intelligimus æs grave, quina millia æris æstimari possunt marcis argenti Parisi. 7. cum unciis sex & semuncia: mille æris, unciæ argenti duodecim, itidem cum semuncia.

2 *Ædes liberæ, loca*] *Ædes liberæ* interpretamur *vacuas*, in quibus legati soli habitarent. Ceterùm, quid sint *loca*, quæ præter liberas ædes decernuntur legatis, haud facilè statuere

U.c.549. a.C.203. *Prælium cum Magone.*

XVIII. Eâdem æstate, quâ hæc decreta Romæ, & in Africa gesta sunt, P. Quintilius Varus prætor, & M. Cornelius proconsul, in agro Insubrium Gallorum cum Magone Pœno signis collatis pugnarunt. Prætoris legiones in prima acie fuerunt: Cornelius suas in subsidiis tenuit, ipse ad prima signa equo advectus; proque duobus cornibus prætor ac proconsul milites ad inferenda in hostes signa summâ vi hortabantur. Postquam nihil commovebant, tum Cornelio Quintilius, *Lentior, ut vides, fit pugna; & induratus præter spem resistendo hostium timor; ac, ne vertat in audaciam, periculum est. Equestrem procellam excitemus oportet, si turbare ac statu movere volumus. Itaque vel tu ad prima signa prœlium sustine, ego inducam in pugnam equites: vel ego hic in prima acie rem geram, tu quatuor legionum equites in hostem emitte.* Utram vellet prætor muneris partem proconsule accipiente, Quintilius prætor cum filio, cui Marco prænomen erat, impigro juvene, ad equites pergit; jussosque escendere in equos, repentè in hostem emittit. Tumultum equestrem auxit clamor ab legionibus additus; nec stetisset hostium acies, ni Mago, ad primum equitum motum paratos elephantos extemplo in prœlium induxisset. Ad quorum stridorem odoremque & adspectum territi equi, vanum equestre auxilium fecerunt: & ut permixtus, ubi cuspide uti & cominus gladio posset, roboris majoris Romanus eques erat; ita in ablatum paventibus procul equis, meliùs ex intervallo Nu-

possumus, nisi ex eo quòd l. XXXIII. c. 24. legati *Macedones* dicuntur *deducti extra urbem in villam publicam, ibique iis locus & lautia præbita. Lautia* sunt munera hospitalia.

midæ jaculabantur. Simul & peditum legio duodecima, magna ex parte cæsa, pudore magis quàm viribus tenebat locum; nec diutius tenuisset, ni ex subsidiis tertia decima legio in primam aciem inducta, prœlium dubium excepisset. Mago quoque ex subsidiis Gallos integræ legioni opposuit. Quibus haud magno certamine fusis, hastati legionis undecimæ conglobant sese, atque elephantos (3) jam etiam peditum aciem turbantes invadunt: in quos quum pila confertos conjecissent, nullo ferme frustra emisso, omnes retro in aciem suórum averterunt: quatuor gravati vulneribus corruerunt. Tum prima commota hostium acies, simul omnibus peditibus, ut aversos vidêre elephantos, ad augendum pavorem ac tumultum effusis. Sed donec stetit ante signa Mago, gradum sensim referentes ordines tenorem pugnæ servabant: posteaquam femine transfixo cadentem, auferrique ex prœlio prope exsanguem vidêre, extemplo in fugam omnes versi: ad quinque millia hostium eo die cæsa, & signa militaria duo & viginti capta. Nec Romanis incruenta victoria fuit: duo millia & trecenti de exercitu prætoris, pars multò maxima ex legione duodecima, amissi: inde & tribuni militum duo, M. Cosconius, & M. Mænius: tertiæ decimæ quoque legionis, quæ postremo prœlio affuerat, Cn. Helvius tribunus militum in restituenda pugna cecidit, & duo & viginti ferme equites illustres obtriti ab elephantis, cum centurionibus aliquot, perierunt: & longius certamen fuisset, ni vulnere ducis concessa victoria esset.

U.c.549. a.C.203.

Vincunt Romani.

3 *Jam etiam peditum aciem turbantes*] Particula *etiam* videtur hîc ideo adita a Livio, quia primò

U.c.549. a.C.203. *Mago jussus in Africam redire.*

XIX. Mago proximæ noctis silentio profectus, quantum pati viæ per vulnus poterat, (4) itineribus extentis, ad mare in Ligures Ingaunos pervenit: ibi eum legati ab Carthagine paucis antè diebus in sinum Gallicum appulsis navibus adierunt, jubentes, primo quoque tempore, in Africam trajicere. *Idem & fratrem ejus Annibalem (nam ad eum quoque isse legatos eadem jubentes) facturum. Non in eo esse Carthaginienses res, ut Galliam atque Italiam armis obtineant.* Mago, non imperio modò senatûs periculoque patriæ motus, sed metuens etiam, ne victor hostis moranti instaret, Ligures que ipsi relinqui Italiam a Pœnis cernentes, ad eos quorum mox in potestate futuri essent, deficerent; simul sperans leniorem in navigatione, quàm in via jactationem vulneris fore, & curationi omnia commodiora, impositis copiis in naves profectus, vixdum superatâ Sardiniâ, ex vulnere moritur: naves quoque aliquot Pœnorum disjectæ in alto, a classe Romana, quæ circa Sardiniam erat, capiuntur. Hæc terrâ marique in parte Italiæ, quæ jacet ad Alpes, gesta. Consul C. Servilius, nullâ memorabili re in provincia Etruria, & Gallia (5) (nam eò quoque processerat) gesta, patre C. Servilio, & (6) C. Lutatio ex servi-

In navigatione moritur.

equitatum Romanum turbaverant elephanti: itaque eam servavimus.

4 *Itineribus extentis*] Quum itinera extendisset; quum singulis diebus multum itineris confeciset, quantum tamen viæ eum pati sinebat vulnus.

5 *Nam eò quoque*] Sic constanter habent editi veteres; vulgati *quoniam*.

6 *C. Lutatio*] Addunt vulgati *patruo*: sed Lutatius Servilii patruus esse non potuit, nisi si Catulus, vel pater consulis in aliam familiam adoptione transierant; nomina enim inter se differunt: nodum hunc

tute post sextumdecimum annum receptis, qui ad vicum Tanetum a Boiis capti fuerant, hinc patre, hinc Catulo lateri circumdatis, privato magis, quàm publico decore insignis Romam rediit. Latum ad populum est, *ne C. Servilio fraudi esset, quòd patre, qui sellâ curuli sedisset, vivo, quum id ignoraret, tribunus plebis atque ædilis plebis fuisset, contrà quàm sanctum legibus erat.* Hac rogatione perlatâ, in provinciam rediit. Ad Cn. Servilium consulem, qui in Bruttiis erat, (7) Consentia, Uffugum, Vergæ, Besidiæ, Hetriculum, Sypheum, Argentanum, Clampetia, multique alii ignobiles populi, senescere Punicum bellum cernentes, defecere. Idem consul cum Annibale in agro Crotoniensi acie conflixit. Obscura ejus pugnæ fama est. Valerius Antias quinque millia hostium cæsa ait; quæ tanta res est, ut aut impudenter ficta sit, aut negligenter prætermissa. Nihil certè ultra rei in Italia ab Annibale gestum: nam ad eum quoque legati ab Carthagine, vocantes in Africam, iis fortè diebus quibus ad Magonem, venerunt. U.c.549. a.C.203.

XX. Frendens gemensque, ac vix lacrymis temperans, dicitur legatorum verba audisse: postquam edita sunt mandata, *Jam non perplexe*, inquit, *sed palam revocant, qui, vetando supplementum & pecuniam mitti, jampridem retrahebant. Vicit ergo Annibalem non populus Rom. toties cæsus fugatusque, sed senatus Carthaginiensis, obtrectatione atque invidiâ; neque hac deformitate reditûs mei tam P. Scipio exsultabit atque efferet sese, quàm Hanno, qui domum nostram,* *Annibalis revocati ex Italia dolor.*

multi libri secant recidendo vocem *patruo*. Infra, *a Boiis capti fuerant*: rem narrat Livius, lib. 21, c. 25.

7 *Consentia.. Clampetia.. defecere*] Tamen Clampe-

U.c.549 a.C.203. *quando aliâ re non potuit, ruinâ Carthaginis oppreſſit.* Jam hoc ipſum præſagiens animo, præparaverat antè naves : itaque inutili militum turbâ præſidii ſpecie in oppida Bruttii agri, quæ pauca magis metu, quàm fide continebantur, dimiſsâ, quod roboris in exercitu erat, in Africam tranſvexit : multis Italici generis (quia in Africam ſecuturos abnuentes conceſſerant in Junonis Laciniæ delubrum, inviolatum ad eam diem) in templo ipſo fœdè interfectis. Rarò quemquam alium patriam exſilii causâ relinquentem, magis mœſtum abiſſe ferunt, quàm Annibalem hoſtium terrâ excedentem : reſpexiſſe ſæpe Italiæ littora, & deos hominesque accuſantem, in ſe quoque ac ſuum ipſius caput exſecratum, *quòd non cruentum ab Cannenſi victoria militem Romam duxiſſet. Scipionem ire ad Carthaginem auſum, qui conſul hoſtem in Italia Pœnum non vidiſſet. Se centum millibus armatorum ad Traſimenum & Cannas cæſis, circa Caſilinum, Cumaſque, & Nolam conſenuiſſe.* Hæc accuſans querenſque, ex diutina poſſeſſione Italiæ eſt detractus.

XXI. Romam per eoſdem dies, & Magonem & Annibalem profectos, allatum eſt : cujus duplicis gratulationis minuit lætitiam, & quòd parum duces in retinendis iis (quum id mandatum ab ſenatu eſſet) aut animi, aut virium habuiſſe videbantur ; & quòd ſolliciti erant, omni belli mole in unum ducem exercitumque inclinatâ, quò evaſura eſſet res. Per eoſdem dies Legati Saguntini venerunt, comprehenſos cum pecunia adducentes Carthaginienſes, qui

tiam ſuperiore anno a P. Sempronio conſule vi captam, Conſentiam voluntate in deditionem veniſſe ſcripſit Livius, XXIX. 38.

ad conducenda auxilia in Hiſpaniam trajeciſſent: (8) ducentûm & quinquaginta auri, octingentûm pondo argenti in veſtibulo curiæ poſuerunt. Hominibus acceptis, & in carcerem conditis, auro argentoque reddito, gratiæ legatis actæ; atque inſuper munera data, ac naves, quibus in Hiſpaniam reverterentur. Mentio deinde ab ſenioribus facta eſt, *Segniùs homines bona quàm mala ſentire. Tranſitu in Italiam Annibalis, quantum terroris pavoriſque, (9) ſeſe meminiſſe, quas deinde clades, quos luctus incidiſſe? Viſa caſtra hoſtium e muris urbis. Quæ vota ſingulorum univerſorumque fuiſſe? quoties in conciliis voces, manus ad cœlum porrigentium, auditas:* (1) *En unquam ille dies futurus eſſet, quo vacuam hoſtibus Italiam bonâ pace florentem viſuri eſſent? Dediſſe tandem id deos ſextodecimo demum anno; nec eſſe qui diis grates agendas cenſeant. Adeo ne advenientem quidem gratiam homines* (2) *benignè accipere, nedum ut præteritæ ſatis memores ſint.* Conclamatum deinde ex omni parte curiæ eſt, uti referret P. Ælius prætor; decretumque, ut quinque dies circa omnia pulvinaria ſupplicaretur, victimæque majores immolarentur centum viginti. U.c.549. a.C.203.

Supplicatio Romæ decreta ob diſceſſum Annibalis.

8 *Ducentûm & quinquaginta auri octingentûm pondo argenti*] Id eſt, ſi hanc orationem ad Grammaticam ſeveritatem exigere velis, pondera ducentarum & quinquaginta librarum pondo auri, octingentarum argenti. Ceterûm 250. libræ Romanæ efficiunt marcas noſtrates 390. cum quinque unciis. Octingentæ libræ Romanæ, marcas 1250.

9 *Seſe meminiſſe*] Libenter recideremus hæc verba, quæ nullomodo neceſſaria videntur.

1 *En unquam*] Nunquamne? Vide l. XXIV. c. 14.

2 *Benignè*] Benignâ in auctores beneficii & gratâ mente.

U.c.549. a.C.203. XXII. Jam dimisso Lælio, legatisque Masinissæ, quum Carthaginiensium legatos de pace ad senatum venientes Puteolis visos, inde terrâ venturos allatum esset; revocari C. Lælium placuit, ut coram eo de pace ageretur. Q. Fulvius Gillo, legatus Scipionis, Carthaginienses Romam adduxit; quibus veritis ingredi urbem, hospitium in villa publica, senatus ad ædem Bellonæ datus est. Orationem eamdem ferme, quam apud Scipionem, habuerunt, culpam omnem belli a publico consilio in Annibalem vertentes. *Eum injussu senatûs non Alpes modò, sed Iberum quoque transgressum: nec Romanis solùm, sed antè etiam Saguntinis, privato consilio bellum intulisse. Senatui ac populo Carthaginienſi, si quis verè æstimet, fœdus ad eum diem inviolatum esse cum Romanis. Itaque nihil aliud sibi mandatum esse uti peterent, quàm ut in ea pace, quæ postremo cum consule Lutatio facta esset, manere liceret.* Quum, (3) more tradito, Patribus potestatem interrogandi, si quis quid vellet, legatos prætor fecisset; senioresque qui fœderibus interfuerant, alia alii interrogarent, nec meminisse per ætatem (etenim omnes ferme juvenes erant) dicerent legati; conclamatum ex omni parte curiæ est, Punicâ fraude electos, qui veterem pacem repeterent, cujus ipsi non meminissent.

Legati Carthaginienses de pace.

XXIII. Emotis deinde curiâ legatis, sententiæ interrogari cœptæ. M. Livius C. Servilium consulem, qui propior esset, arcessendum, ut coram eo de pace ageretur, censebat. *Quum de re majore quàm quanta ea esset, consultatio incidere non posset, non videri sibi, absente con-*

3 *More tradito*] Ex more, qui a veteribus acceptus ad hanc ætatem transmissus erat.

sulum altero, ambobusve, eam rem agi satis ex dignitate populi Rom. esse. Q. Metellus, qui triennio antè consul dictatorque fuerat, *Quum P. Scipio cædendo exercitus, agros populando, in eam necessitatem compulisset hostes, ut supplices pacem peterent; & nemo omnium verius existimare posset, quâ mente ea pax peteretur, quàm is, qui ante portas Carthaginis bellum gereret; nullius alterius consilio, quàm Scipionis, accipiendam abnuendamve pacem esse.* M. Valerius Lævinus, qui bis consul fuerat, *Speculatores, non legatos venisse* arguebat; *jubendosque Italiâ excedere, & custodes cum iis usque ad naves mittendos; Scipionique scribendum, ne bellum remitteret.* Lælius Fulviusque adjecerunt: *Et Scipionem in eo positam habuisse spem pacis, si Annibal & Mago ex Italia non revocarentur. Omnia simulaturos Carthaginienses, duces eos exercitusque exspectantes; deinde, quamvis recentium fœderum & deorum omnium oblitos, bellum gesturos.* Eò magis in Lævini sententiam discessum. Legati pace infectâ, ac prope fine responso, dimissi. U.c.549. a.C.203. *Re infectâ dimissi.*

XXIV. Per eos dies Cn. Servilius consul, (4) haud dubius quin pacatæ Italiæ penes se gloria esset, velut pulsum ab se Annibalem persequens, in Siciliam, inde in Africam transiturus, trajecit. Quod ubi Romæ vulgatum est, primò censuerunt Patres, ut prætor scriberet consuli, senatum æquum censere, in Italiam reverti eum: deinde quum prætor spreturum eum litteras suas diceret, dictator ad idipsum creatus P. Sulpicius, pro jure majoris impe- *Cn. Servilius ex Sicilia revocatur.*

4 *Haud dubius quin*] Sibi haud dubiè tribuens pacatæ Italiæ gloriam, quæ tamen tota Scipionis erat, & persequens Annibalem; tanquam ille a se pulsus esset.

U.c.549 a.C.203 rii consulem in Italiam revocavit : reliquum anni, cum M. Servilio magistro equitum, circumeundis Italiæ urbibus, quæ bello alienatæ fuerant, (5) noscendisque singularum causis, consumpsit. Per induciarum tempus, & ex Sardinia ab Lentulo prætore centum onerariæ naves, cum commeatu & viginti rostratarum præsidio, & ab hoste & ab tempestatibus mari tuto, in Africam transmiserunt. Cn. Octavio ducentis onerariis, triginta longis navibus ex Sicilia trajicienti, non eadem fortuna fuit. In conspectum ferme Africæ prospero cursu vectum, primò destituit ventus, deinde versus in Africum turbavit, ac passim naves disjecit : ipse cum rostratis per adversos fluctus ingenti remigum labore enixus, Apollinis promontorium tenuit : onerariæ, pars maxima ad Ægimurum, (insula ea sinum ab alto claudit, in quo sita Carthago est, triginta ferme millia ab urbe) aliæ adversùs urbem ipsam ad Calidas Aquas delatæ sunt. Omnia in conspectu Carthaginis erant : itaque ex tota urbe in forum concursum est. Magistratus senatum vocare, populus in curiæ vestibulo fremere, ne tanta ex oculis manibusque amitteretur præda. Quum quidam pacis petitæ, alii induciarum (necdum enim dies exierat) fidem opponerent, permisto penè senatûs populique concilio, consensum est, ut classe quinquaginta navium Asdrubal Ægimurum trajiceret ; inde per littora portusque dispersas Romanas naves colligeret. Desertæ fugâ nautarum, primùm ab Ægimuro, dein ab Aquis onerariæ Carthaginem puppibus tractæ sunt.

Classis Romana disjecta vento.

Naves onerariæ a Carthaginiensibus captæ.

5 *Noscendisque singularum causis*] Inquirendoque, quanam in causa singulæ essent ; quæ magis, quæ minùs nocentes, quæ omnino innoxiæ haberi possent.

XXV. Nondum reverterant ab Roma legati, neque sciebatur quæ senatus Romani de bello, aut pace sententia esset; necdum induciarum dies exierat: eò indigniorem injuriam ratus Scipio, ab iis qui petiissent pacem & inducias, & spem pacis, & fidem induciarum violatam esse, legatos Carthaginem, L. Bæbium, L. Sergium, L. Fabium extemplo misit: qui quum multitudinis concursu prope violati essent, nec reditum tutiorem cernerent futurum, petierunt a magistratibus, quorum auxilio vis prohibita erat, ut naves mitterent, quæ se prosequerentur. Datæ triremes duæ, quum ad Bagradam flumen perveniissent, unde castra Rom. conspiciebantur, Carthaginem rediere. Classis Punica ad Uticam stationem habebat: ex ea tres quadriremes, seu clam misso a Carthagine nuncio uti fieret, seu Asdrubale, qui classi præerat, sine publica fraude auso facinus, quinqueremem Romanam (6) superantem promontorium ex alto repentè aggressæ sunt: sed neque rostro ferire celeritate subterlabentem poterant, neque transilire armati ex humilioribus in altiorem navem; & defendebatur egregiè, quoad tela suppeditarunt: (7) quîs deficientibus, jam nulla alia res eam, quàm propinquitas terræ, multitudoque a castris in littus effusa, tueri potuerat. Concitatam enim remis quanto maximo impetu poterant in terram quum immisissent, navis tantùm jacturâ factâ, incolumes ipsi eva-

U.c. 549. a.C. 203.

Legati Rom. a Carthaginiensibus prope violati.

6 *Superantem promontorium*] Intelligendum est Apollinis promontorium, quod appellatur in c. præc.

7 *Quîs deficientibus, jam*] Sic mss. suadent legendum. *Concitatam enim remis . . . in terram quum immisissent. Enim* accipiendum est, ut plerumque pronunciatur *enimvero*: quemadmodum ferè l. XXIII. c. 45. *Enim minor est res,*

U.c.549 a.C.203 ferunt. Ita alio super aliud scelere quum haud dubiè induciæ ruptæ essent, Lælius Fulviusque ab Roma cum legatis Carthaginiensibus supervenerunt: quibus Scipio, *Etsi non induciarum modò fides a Carthaginiensibus, sed jus etiam gentium in legatis violatum esset, tamen se nihil nec institutis populi Rom. nec suis moribus indignum in iis facturum esse*, quum dixisset, legatis dimissis bellum parabat. Annibali jam terræ appropinquanti, jussus e nauticis unus escendere in malum, ut specularetur quam tenerent regionem, quum dixisset, sepulcrum dirutum proram spectare, (8) abominatus, prætervehi jusso gubernatore, ad Leptim appulit classem, atque ibi copias exposuit.

Ad Leptim appellit Annibal.

XXVI. Hæc eo anno in Africa gesta. Insequentia excedunt in eum annum, quo M. Servilius Geminus, qui tum magister equitum erat, & Ti. Claudius Nero consules facti sunt. Ceterùm exitu superioris anni quum legati sociarum urbium ex Græcia questi essent, vastatos agros ab regiis præsidiis, profectosque in Macedoniam legatos ad res repetendas, non admissos ad Philippum regem; simul nunciassent quatuor millia militum cum Sopatro duce trajecta in Africam dici, ut essent Carthaginiensibus præsidio, & pecuniæ aliquantum unà missum; legatos ad regem, qui hæc adversùs fœdus facta videri Patribus nunciarent, mittendos censuit senatus. Missi C. Terentius Varro, C. Mamilius, M. Aurelius: iis tres quinqueremes datæ. Annus insignis incendio ingenti, quo clivus Publicius ad solum exustus est, & aquarum magnitudine; sed annonæ vilitas fuit, præterquam quòd pace omnis Italia erat

Legati ad Philippum missi a Rom.

8 *Abominatus*] Omen aversatus.

aperta, etiam quòd (9) magnam vim frumenti ex Hiſpania miſſam M. Valerius Falto, & M. Fabius Buteo ædiles curules quaternis æris vicatim populo deſcripſerunt. Eodem anno Q. Fabius Maximus moritur, exactæ ætatis; ſiquidem verum eſt augurem duos & ſexaginta annos fuiſſe, quod quidam auctores ſunt. Vir certè fuit dignus tanto cognomine, (1) vel ſi novum ab eo inciperet. Superavit paternos honores, avitos æquavit. Pluribus victoriis, & majoribus prœliis avus inſignis Rullus: ſed omnia æquare unus hoſtis Annibal poteſt. Cautior tamen, quàm promptior hic habitus fuit; &, ſicut dubites, utrùm ingenio cunctator fuerit, an, quia ita bello propriè, quod tum gerebatur, aptum erat; ſic nihil certius eſt, quàm unum hominem nobis cunctando rem reſtituiſſe, ſicut Ennius ait. Augur in locum ejus inauguratus Q. Fabius Maximus, filius: in ejuſdem locum pontifex (nam duo ſacerdotia habuit) Ser. Sulpicius Galba. Ludi Romani diem unum, plebeii ter toti inſtaurati ab ædilibus, M. Sextio Sabino, & Cn. Tremel-

U.c.549. a.C.203.

Q. Fabii Maximi mors & laudes.

9 *Magnam vim frumenti . . . ædiles curules quaternis æris*] Quaternis aſſibus in modios. Porro quatuor aſſes æquabant denarii quadrantem, ſive ſeſtertium, qui æſtimari poteſt granis argenti noſtratibus 18. *Vicatim populo deſcripſerunt:* diſtribuerunt populo, certum aſſignando frumenti modum in ſingulos vicos, pro ratione & numero incolentium.

1 *Vel ſi novum ab eo inciperet*] Cognomen *Maximi* avus, vel proavus ejus Rullus ſibi pepererat, idque poſteris hæreditarium reliquerat, *Superavit paternos honores, avitos æquavit:* honoribus magiſtratuum ſuperavit patrem; avum æquavit. Nempe Q. Fabius Gurges, pater hujuſce Fabii, ter tantùm conſul fuit; Rullus quinquies.

U.c.549 a.C.203. lio Flacco: ii ambo prætores facti, & cum iis C. Livius Salinator, & C. Aurelius Cotta. Comitia ejus anni utrùm C. Servilius consul habuerit, an (quia eum res in Etruria tenuerint, quæstiones ex senatusconsulto de conjurationibus principum habentem) dictator ab eo dictus P. Sulpicius, incertum ut sit, diversi auctores faciunt.

U.c.550. a.C.202. M. Servilio, T. Claudio Coss. XXVII. Principio insequentis anni, M. Servilius & Ti. Claudius, senatu in capitolium vocato, de provinciis retulerunt. Italiam atque Africam in sortem conjici, Africam ambo cupientes, volebant: ceterùm Q. Metello maximè annitente, neque data, neque negata est Africa. Consules jussi cum tribunis plebis agere, ut, si iis videretur, populum rogarent, quem vellet in Africa bellum gerere. Omnes tribus P. Scipionem jusserunt. Nihilominus consules (2) provinciam Africam (ita enim senatus decreverat) in sortem conjecerunt. Ti. Claudio Africa evenit, ut quinquaginta navium classem, omnes quinqueremes, in Africam trajiceret, (3) parique imperio cum Scipione imperator esset. M. Servilius Etruriam sortitus: in eadem provincia & C. Servilio prorogatum imperium, si consulem manere ad urbem senatui placuisset. Prætores, M. Sextius Galliam est sortitus, ut duas legiones provin-

Provinciæ.

(2) *Provinciam Africam, ita enim senatus decreverat* [Nimirum intelligendum est senatum, instantibus etiam post judicium populi consulibus, hoc temperamento uti tandem coactum esse, ut classis certè in Africam trajicienda, & par cum Scipione imperium alterutri e consulibus decerneretur.

3 *Parique imperio cum Scipione imperator esset*] Vox *imperator* omnino otiosa videtur, ac proinde ableganda; nisi fortè legas *cum Scipione imperatore esset.*

ciamque

ciamque traderet ei P. Quintilius Varus ; C. Livius Bruttios cum duabus legionibus, quibus P. Sempronius proconsul priore anno præfuerat ; Cn. Tremellius Siciliam, ut ab P. Villio Tappulo prætore prioris anni provinciam & duas legiones acciperet ; Villius proprætor viginti navibus longis, militibus mille, oram Siciliæ tutaretur ; inde M. Pomponius, viginti navibus reliquis, mille & quingentos milites Romam deportaret. C. Aurelio Cottæ urbana evenit. Ceteris, ita uti quisque obtinebant provincias exercitusque, prorogata imperia. Sexdecim non ampliùs eo anno legionibus defensum imperium est. Et ut placatis diis omnia inciperent agerentque, ludos quos M. Claudio Marcello, T. Quintio consulibus, T. Manlius dictator, quasque hostias majores voverat, si per quinquiennium illud respublica eodem statu fuisset, (4) ut eos ludos consules priusquam ad bellum proficiscerentur, facerent. Ludi in circo per quatriduum facti ; hostiæque, quibus votæ erant diis, cæsæ. U.c.550. a.C.202. *Legiones* 16.

XXVIII. Inter hæc simul spes, simul cura in dies crescebat : nec satis certum constare apud animum poterat, utrùm gaudio dignum esset Annibalem, post sextum decimum annum, ex Italia decedentem, vacuam possessionem ejus reliquisse populo Romano ; an magis metuendum, quòd incolumi exercitu in Africam transisset. *Locum nimirum, non periculum mutatum ; cujus tantæ dimicationis vatem, qui nuper decessisset, Q. Fabium haud frustra canere solitum, graviorem in sua terra futurum hostem Annibalem, quàm in aliena fuisset : nec Scipioni* *Anxii Romani ob transitum Annibalis.*

4 *Ut eos ludos*] Ante hæc verba supple *decretum fuit.*

U.c.550. a.C.202. *aut cum Syphace inconditæ barbariæ rege*, (5) *cui Statorius semilixa ducere exercitus solitus sit, aut cum socero ejus Asdrubale, fugacissimo duce, rem futuram, aut tumultuariis exercitibus, ex agrestium semiermi turba subitò collectis : sed cum Annibale, prope nato in prætorio patris fortissimi ducis, alito atque educato inter arma ; puero quondam milite, vixdum juvene imperatore ;* (6) *qui senex vincendo factus, Hispanias, Gallias, Italiam ab Alpibus ad fretum monumentis ingentium rerum complesset : duceret exercitum æqualem stipendiis suis, duratum omnium rerum patientiâ, quas vix fides fiat homines passos ; perfusum millies cruore Romano ; exuvias non militum tantùm, sed etiam imperatorum, portantem. Multos occursuros Scipioni in acie, qui prætores, qui imperatores, qui consules Romanos suâ manu occidissent, muralibus vallaribusque insignes coronis, pervagatos capta castra, captas urbes Romanas. Non esse hodie tot fasces magistratibus populi Rom. quot captos ex cæde imperatorum præferre posset Annibal.* Has formidines agitando animis, ipsi curas & metus augebant etiam, quòd, quum assuessent per aliquot annos bellum ante oculos aliis atque aliis in Italiæ partibus, lentâ spe, in nullum propinquum debellandi finem gerere, erexerant omnium animos Scipio & Annibal velut ad supremum certamen comparati duces. Ii quoque quibus ingens erat in Scipione fiducia, & victoriæ spes, (7) quò magis in pro-

5 *Cui Statorius semilixa*] De hoc Statorio vide l. XXIV. c. 48.

6 *Qui senex vincendo factus*] Oratoriè fortasse dictum ad rem augendam. Nisi potiùs dicendum est Livium hîc ex more Romanorum loqui, apud quos initium senectutis ab anno ætatis sexto & quadragesimo petebatur. Id autem ætatis tunc erat Annibal.

7 *Quò magis*] Quò avi-

pinquam eam imminebant animis, eò curæ intentioris erant. Haud dispar habitus animorum Carthaginiensibus erat; quos modò petisse pacem, intuentes Annibalem ac rerum gestarum ejus magnitudinem, pœnitebat; modò, quum respicerent bis sese acie victos, Syphacem captum, pulsos se Hispaniâ, pulsos Italiâ, atque ea omnia unius virtute & consilio Scipionis facta, velut fatalem eum ducem in exitium suum natum horrebant. U.c.550. a.C.202.

XXIX. Jam Adrumetum venerat Annibal; unde, ad reficiendum ex jactatione maritima militem paucis diebus sumptis, excitus pavidis nunciis, omnia circa Carthaginem obtineri armis, afferentium, magnis itineribus Zamam contendit. Zama quinque dierum iter ab Carthagine abest: inde præmissi speculatores quum excepti a custodibus Rom. deducti ad Scipionem essent, traditos eos tribunis militum, jussosque omisso metu visere omnia, per castra, quâ vellent, circumduci jussit; percunctatusque, satin' per commodum omnia exploràssent, datis qui prosequerentur, retro ad Annibalem dimisit. Annibal nihil quidem eorum quæ nunciabantur (nam & Masinissam cum sex millibus peditum, quatuor equitum, venisse eo ipso fortè die, afferebant) læto animo audivit, maximè hostis fiduciâ, (8) quæ non de nihilo profectò concepta est, perculsus. Itaque, quanquam & ipse causa belli erat, & adventu suo turbaverat & pactas inducias, & spem fœderum; tamen, si integer, quàm si *Speculatores Annibalis a Scipione dimissi.*

diore & spe & voto eam propinquantem jam exspectabant & optabant.

§ *Quæ non de nihilo profectò concepta est*] Imò *esset*. Est enim cogitatio Annibalis, non affirmatio Livii.

U.c.550. a.C.202. victus peteret pacem æquiora impetrari posse ratus, nuncium ad Scipionem misit, ut colloquendi secùm potestatem faceret. Id utrùm suâ sponte fecerit, an publico consilio, neutrum cur affirmem habeo. Valerius Antias, primo prœlio victum eum a Scipione, quo duodecim millia armatorum in acie (9) sunt cæsa, mille & septingenti capti, legatum cum aliis decem legatis tradit in castra ad Scipionem venisse. Ceterùm Scipio quum colloquium haud abnuisset, ambo, ex compositio duces castra protulerunt, ut coire ex propinquo possent. Scipio (1) haud procul Naraggara urbe, tum ad cetera loco opportuno, tum quòd (2) aquatio intra teli conjectum erat, consedit. Annibal tumulum a quatuor millibus inde, tutum commodumque alioqui, nisi quòd longinquæ aquationis erat, cepit: ibi in medio locus conspectus undique, ne quid insidiarum esset, delectus.

Colloquium ducum de pace.

XXX. Summotis pari spatio armatis, cum singulis interpretibus congressi sunt, non suæ modò ætatis maximi duces, sed omnis ante se memoriæ, omnium gentium, cuilibet regum imperatorumve pares. Paulisper alter alterius conspectu, admiratione mutuâ prope attoniti, conticuere. Tum Annibal prior, *Si hoc ita fato datum erat, ut, qui primus bellum intuli populo Romano, quique toties prope in manibus victoriam habui, is ultro ad pacem petendam venirem; lætor te mihi forte potissimum datum, a quo peterem. Tibi quoque inter multa egregia non in*

Annibalis oratio.

9 *Sunt cæsa*] Lege *sint*.

1 *Haud procul Naraggara urbe*] Ita codices, pro vulgato *Nadagara urbe*.

2 *Aquatio intra teli conjectum erat*] Aqua petebatur e flumine vel rivo propiore castris, quàm quantus est teli conjectus.

ultimis laudum hoc fuerit, Annibalem, cui tot de Romanis ducibus victoriam dii dedissent, tibi cessisse; teque huic bello, vestris prius quàm nostris cladibus insigni, finem imposuisse. (3) *Hoc quoque ludibrium casûs ediderit fortuna, ut quum patre tuo consule ceperim arma, cum eodem primùm Romano imperatore signa contulerim; ad filium ejus inermis ad pacem petendam veniam. Optimum quidem fuerat, eam patribus nostris mentem datam ab diis esse, ut & vos Italiæ, & nos Africæ imperio contenti essemus: neque enim ne vobis quidem Sicilia ac Sardinia satis digna pretia sunt pro tot classibus, tot exercitibus, tot tam egregiis amissis ducibus. Sed præterita magis reprehendi, possunt, quàm corrigi. Ita aliena appetivimus, ut de nostris dimicaremus, nec in Italia solùm vobis bellum, nobis in Africa esset; sed & vos in portis vestris prope ac mœnibus signa armaque hostium vidistis, & nos ab Carthagine fremitum castrorum Rom. exaudimus. Quod igitur nos maximè abominaremur, vos ante omnia optaretis, in meliore vestra fortuna de pace agitur: agimus ii, quorum & maximè interest pacem esse, & qui quodcumque egerimus, ratum civitates nostræ habituræ sint: animo tantùm nobis opus est non abhorrente a quietis consiliis. Quod ad me attinet, jam ætas,* (4) *senem in patriam revertentem, unde puer profectus sum, jam secundæ, jam adversæ res, ita erudierunt, ut rationem sequi quàm fortunam malim. Tuam & adolescentiam, & perpetuam felicitatem, ferociora utraque, quàm quietis opus est consiliis, metuo.* (5) *Non temerè*

U.c.550. a.C.202.

3 *Hoc quoque ludibrium casûs*] Hunc quoque ludicrum casum velut jocata fortuna edidisse videri queat.

4 *Senem in patriam revertentem, unde puer profectus sum*] Vide c. 37. infra.

5 *Non temerè*] Rarò.

U.c.550 a.C.202. *incerta casuum reputat, quem fortuna nunquam decepit. Quod ego fui ad Trasimenum, ad Cannas, id tu hodie es. Vixdum militari ætate imperio accepto, omnia audacissimè incipientem nusquam fefellit fortuna. Patris & patrui persecutus mortem, ab calamitate vestræ domûs decus insigne virtutis pietatisque eximiæ cepisti: amissas Hispanias reciperasti, quatuor inde Punicis exercitibus pulsis: consul creatus, quum ceteris ad tutandam Italiam parum animi esset, transgressus in Africam, duobus hîc exercitibus cæsis, binis eâdem horâ captis simul incensisque castris, Syphace potentissimo rege capto, tot urbibus regni ejus, tot nostri imperii ereptis, me sextum decimum jam annum hærentem in possessione Italiæ detraxisti.* (6) *Potest victoriam malle, quàm pacem, animus. Novi spiritus magis magnos quàm utiles: & mihi talis aliquando fortuna affulsit. Quòd si in secundis rebus bonam quoque mentem darent dii; non ea solùm quæ evenissent, sed ea quæ evenire possent, reputaremus. Ut omnium oblivisearis aliorum, satis ego documenti in omnes casus sum.* (7) *Quem modò castris inter Anienem atque urbem*

6 *Potest victoriam malle*] Plerique scripti: *potest victoriam, inquam, malle.* Nec displicet. In illa enim voce *inquam* est quædam vis affirmandi & urgendi. Mox, *novi spiritus magis magnos quàm utiles*: Novi esse animos, qui soleant magna & alta spirare potiùs, quàm utilibus acquiescere. Vulgò *novi vobis spiritus*, &c. Sed pronomen *vobis*, quod codices abnuunt, delevimus.

7 *Quem modò, castris... positis, signa inferentem ad mœnia Rom.; hîc cernis*] Ita plerique codices, pro vulgato: *Quem modò castris... positis, ac jam prope scandentem mœnia Romæ, videras, hîc cernis.* Vox *videras* omnino inutilis esse judicatur, quippe quæ possit intelligi ex sequentibus, *hîc cernis.*

vestram positis, signa inferentem ad mœnia Rom.; hic cernis, duobus fortissimis viris fratribus clarissimis imperatoribus orbatum, ante mœnia prope obsessæ patriæ, quibus terrui vestram urbem, ea pro mea deprecantem. Maximæ cuique fortunæ minimè credendum est. In bonis tuis rebus, nostris dubiis, tibi ampla ac speciosa danti est pax; nobis petentibus magis necessaria, quàm honesta. Melior tutiorque est certa pax, quàm sperata victoria: hæc in tua, illa in deorum manu est. Ne tot annorum felicitatem in unius horæ dederis discrimen. Quum tuas vires, tum vim fortunæ Martemque belli communem, propone animo. Utrimque ferrum, corpora humana erunt: nusquam minùs quàm in bello eventus respondent. Non tantum ad id quod datâ pace jam habere potes, si prælio vincas, gloriæ adjeceris, quantum ademeris, si quid adversi, eveniat. Simul parta ac sperata decora unius horæ fortuna evertere potest. Omnia in pace jungenda tuæ potestatis sunt, P. Corneli; tunc ea habenda fortuna erit, quam dii dederint. Inter pauca felicitatis virtutisque exempla M. Atilius quondam in hac eadem terra fuisset, si victor pacem petentibus dedisset patribus nostris: non statuendo tandem felicitati modum, nec cohibendo efferentem se fortunam, quanto altiùs elatus erat, eo fœdiùs corruit. Est quidem ejus qui dat, non qui petit, conditiones dicere pacis; sed forsitan non indigni simus, qui nobismetipsis mulctam irrogemus. Non recusamus quin omnia, propter quæ bellum initum est, vestra sint; Sicilia, Sardinia, Hispania, quicquid insularum toto inter Africam Italiamque continetur mari. Carthaginienses, inclusi Africæ littoribus, vos (quando ita diis placuit) (8) externa

U.C. 550; A.C. 202.

8 *Externa ..... regentes imperia*] Imperium exercentes in exteras nationes. *Regentes imperia*, hîc vide-

U.C.550. A.C.202. *etiam terrâ marique videamus regentes imperia. Haud negaverim, propter non nimis sincerè petitam aut exspectatam nuper pacem, suspectam esse vobis Punicam fidem.* (9) *Multùm, per quos petita sit, ad fidem tuendæ pacis pertinet, Scipio. Vestri quoque (ut audio) Patres nonnihil etiam ob hoc, quia parum dignitatis in legatione erat, negaverunt pacem. Annibal peto pacem; qui neque peterem, nisi utilem crederem; & propter eandem utilitatem tuebor eam, propter quam petii: &, quemadmodum, quia a me bellum cœptum est,* (1) *ne quem ejus pœniteret, quoad ipsi invidere dei, præstiti; ita annitar, ne quem pacis per me partæ pœniteat.*

Responsio Scipionis. XXXI. Adversùs hæc imperator Romanus in hanc ferè sententiam respondit. *Non me fallebat, Annibal, adventús tui spe Carthaginienses & præsentem induciarum fidem, & spem pacis turbasse: neque tu id sanè dissimulas, qui de conditionibus superioribus pacis omnia subtrahas, præter ea quæ jampridem in nostra potestate sunt. Ceterùm, sicut tibi curæ est, sentire cives tuos, quanto per te onere leventur; sic mihi laborandum est, ne, quæ tunc pepigerunt, hodie subtracta ex conditionibus pacis, præmia perfidiæ habeant. Indigni, quibus eadem pateat conditio, ut etiam prosit vobis fraus, petitis. Neque patres nostri priores de Sicilia, neque nos de Hispania fecimus bellum.* (2) *Et tunc Mamertinorum sociorum periculum, & nunc Sagunti excidium nobis pia ac*

tur dici, quemadmodum *ludere ludum*, *certare certamen*, & alia similia.

9 *Multùm, per quos petita sit*] Quâ fide pax servetur, id magnopere pendet ex dignitate eorum per quos illa petita sit.

1 *Ne quem ejus pœniteret .... præstiti*] Feci, per lætos belli eventus, ut nemo illud susceptum incusare posset.

2 *Et tunc Mamertino-*

justa induerunt arma. Vos lacessisse, & tu ipse fateris, & dei testes sunt; qui & illius belli exitium secundùm jus fasque dederunt, & hujus dant & dabunt. Quod ad me attinet, & humanæ infirmitatis memini, & vim fortunæ reputo, & omnia quæcumque agimus subjecta esse mille casibus scio. Ceterùm, quemadmodum superbè & violenter me faterer facere, si priusquam in Africam trajecissem, te tuâ voluntate cedentem Italiâ, & impositio in naves exercitu, ipsum venientem ad pacem petendam aspernarer; sic nunc, quum prope manu consertâ restitantem ac tergiversantem in Africam attraxerim, nullâ sum tibi verecundiâ obstrictus. Proinde (3) si quid ad ea, in quæ tum pax conventura videbatur (quæ sint, nosti) mulctæ navium cum commeatu per inducias expugnatarum legatorumque violatorum, adjicitur, est quod referam ad consilium. Sin illa quoque gravia videntur, bellum parate, quoniam pacem pati non potuistis. Ita infectâ pace, ex colloquio ad suos quum se recepissent, frustra verba jactata renunciant: armis decernendum esse, habendamque eam fortunam quàm dii dedissent. U.c.550. a.C.202. *Re infectâ redeunt.*

XXXII. In castra ut est ventum, pronun- *Omnia*

rum] Scipio hîc suæ Romanorumque causæ gratificatur. Romana enim arma in Siciliam vocavit magis nimiæ jam Carthaginiensium potentiæ metus, quàm Mamertinorum preces, qui nec vetustâ cum Romanis societate juncti erant, & ob immanitatem injustitiamque, quâ Messanam veteribus cultoribus ademerant, parum sanè digni erant auxilio. De acerba & injusta vi Mamertinorum, vide XXVIII. 26.

3 *Si quid ad ea*] Hoc, licet paulo durius, ferri tamen potest, atque in hunc modum exponi: *si quid mulctæ* nomine, *navium expugnatarum* causâ, *adjicitur ad ea....*

U.c.550 a.C.202. parantur ad prælium.

ciant ambo, *Arma expedirent milites animosque ad supremum certamen, non in unum diem, sed in perpetuum, si felicitas adesset, victores. Roma an Carthago jura gentibus daret, ante crastinam noctem scituros: neque enim Africam, aut Italiam, sed Orbem terrarum victoriæ præmium fore; par periculum præmio, quibus adversæ pugnæ fortuna fuisset.* Nam neque Romanis effugium ullum patebat in aliena ignotaque terra; & Carthagini, supremo auxilio effuso, adesse videbatur præsens exscidium. Ad hoc discrimen procedunt postero die duorum opulentissimorum populorum duo longè clarissimi duces, duo fortissimi exercitus, multa antè parta decora aut cumulaturi eo die, aut eversuri. Anceps igitur spes & metus miscebant animos; contemplantibusque modò suam, modò hostium aciem, (4) quum oculis magis quàm ratione pensarent vires, simul læta, simul tristia obversabantur. Quæ ipsis suâ sponte non succurrebant, ea duces admonendo atque hortando subjiciunt. Pœnus sedecim annorum in terra Italia res gestas, tot duces Romanos, tot exercitus occidione occisos, & sua cuique decora, ubi ad insignem alicujus pugnæ memoriâ militem venerat, referebat. Scipio, Hispanias, & recentia in Africa prœlia, & confessionem hostium, quòd neque non petere pacem propter metum, neque manere in ea præ insita animis perfidia potuissent: ad hoc, colloquium Annibalis in secreto habitum, ac (5) li-

4 *Quum oculis magis, quàm ratione pensarent vires*] Mallemus sine particula *magis*: *quum oculis, quum ratione pensarent vires*; pariter enim læta simul & tristia obversabantur, sive oculis, sive ratione pensarent vires.

5 *Liberum ..... flectit*] Scipio *colloquium Annibalis in secreto habitum, ac*

berum fingenti, quâ velit, flectit. (6) Ominatur, quibus quondam auſpiciis patres eorum pugnaverint ad Ægates inſulas, ea illis exeuntibus in aciem portendiſſe deos. *Adeſſe finem belli, ac laboris. In manibus eſſe prædam Carthaginis, reditum domum in patriam ad parentes, liberos, conjuges, penateſque deos.* Celſus hæc corpore, vultuque ita læto, ut viciſſe jam crederes, dicebat. U.c.550. a.C.202.

XXXIII. Inſtruit deinde primos haſtatos; poſt eos, principes: triariis poſtremam aciem clauſit. (7) Non confertas autem cohortes ante ſua quamque ſigna, ut hærerent ſibi invicem denſati manipuli e quibus conſtabat cohors, ſed ita ut illi manipuli aliquantum inter ſe diſtarent. Rem clariùs indicat Polybius, l. XV. *Scipio*, inquit, *ſic ordines copiarum inſtruxit. Primùm haſtatos eorumque manipulos aliquantùm inter ſe diſtantes: horum a tergo principes locavit, poſitis eorum manipulis non ex adverſo vacui ſpatii, quo diſtabant invicem haſtatorum manipuli, ſicut mos eſt Romanorum, ſed alios poſt alios in eadem ſerie, cum aliquo intervallo.* Ita fiebat ut a fronte ad extremam aciem patentes & directæ viæ panderentur, per quas velites, ſi ab elephantis nimiùm urgerentur, ponè univerſam aciem refugere poſſent. *Acies Scipionis.*

proinde *liberum fingenti*, *flectit*, *quâ velit*; id eſt, quòd, fingens, falſa veris admiſcens, poſſet liberè flectere in quamcumque partem vellet. Vulgati præferunt *flecti*, repetendo ex præcedentibus verbum *referebat*.

6 *Ominatur .... portendiſſe deos*] Vulgò verbum *ominari* futura ſpectat, non præterita. Hìc videtur non alia eſſe potuiſſe mens Livii, quàm ut dicat Scipionem fauſto omine erigentem animos militum, juſſiſſe eos minimè dubitare quin eadem Pœnis hodie in aciem exeuntibus auſpicia dii dederint, quæ olim pugnaturis ad Ægates inſulas.

7 *Non confertas autem cohortes*] Non ita inſtruebat cohortes ante ſua quamque ſigna, ut hærerent ſibi invicem denſati manipuli e quibus conſtabat cohors, ſed ita ut illi manipuli aliquantum inter ſe diſtarent. Rem clariùs indicat Polybius, l. XV. *Scipio*, inquit, *ſic ordines copiarum inſtruxit. Primùm haſtatos eorumque manipulos aliquantùm inter ſe diſtantes: horum a tergo principes locavit, poſitis eorum manipulis non ex adverſo vacui ſpatii, quo diſtabant invicem haſtatorum manipuli, ſicut mos eſt Romanorum, ſed alios poſt alios in eadem ſerie, cum aliquo intervallo.* Ita fiebat ut a fronte ad extremam aciem patentes & directæ viæ panderentur, per quas velites, ſi ab elephantis nimiùm urgerentur, ponè univerſam aciem refugere poſſent.

U.c.550. a.C.202. sua quamque signa instruebat, sed manipulos aliquantùm inter se distantes, ut esset spatium, quo elephanti hostium accepti nihil ordines turbarent. Lælium (cujus antè legati, eo anno quæstoris extra sortem ex senatusconsulto operâ utebatur) cum Italico equitatu ab sinistro cornu, Masinissam Numidasque ab dextro oppositi: vias patentes inter manipulos antesignanorum velitibus (ea tunc levis armatura erat) complevit; dato præcepto, ut, ad impetum elephantorum, aut (8) post rectos refugerent ordines, aut in dextram lævamque discursu (9) applicantes se antesignanis, viam, quâ irruerent in ancipitia tela, belluis darent. *Acies Annibalis.* Annibal (1) ad terrorem primos elephantos (octoginta autem erant, quot nulla unquam in acie antè habuerat) instruxit; deinde auxilia Ligurum Gallorumque, Balearibus Mauriscque admixtis; in secunda acie Carthaginienses Afrosque & Macedonum legionem; modico inde intervallo relicto, subsidiariam aciem Italicorum militum (Bruttii plerique erant, vi ac necessitate plures, quàm suâ voluntate decedentem ex Italia secuti) instruxit. Equitatum etiam ipsum circumdedit cornibus: dextrum Carthaginienses, sinistrum Numidæ tenuerunt. Varia adhortatio erat in exercitu

8 *Post rectos .... ordines*] Post ordines qui in rectum, in lineam, a fronte ad ultimam aciem dispositi erant.

9 *Applicantes se antesignanis*] Imò, ut Polybius habet, intervallis, quæ inter manipulos a dextra lævaque patentium viarum relicta erant.

1 *Ad terrorem primos elephantos*] Sic codices habent pro vulgato *ad terrorem primùm elephantos*. Infra, *ex Italia secuti*) *instruxit*. Vocem *instruxit* vel hoc loco, vel suprà delendam censemus, quòd semel posita sufficiat.

inter tot homines, quibus non lingua, non mos, non lex, non arma, non vestitus habitusque, non causa militandi eadem esset. Auxiliaribus & præsens, & multiplicata merces ex præda ostentatur. Galli proprio atque insito in Romanos odio accenduntur. Liguribus campi uberes Italiæ, deductis ex asperrimis montibus, in spem victoriæ ostentantur. Mauros Numidasque Masinissæ impotenti futuro dominatu terret. Aliis aliæ spes ac metus jactantur. Carthaginiensibus mœnia patriæ, dii penates, sepulcra majorum, liberi cum parentibus, conjuges pavidæ, aut exscidium servitiumque, aut imperium Orbis terrarum, nihil aut in metum, aut in spem medium, ostentatur. Quum maximè hæc imperator apud Carthaginienses, (2) duces suarum gentium inter populares, plerique per interpretes inter immixtos alienigenis, agerent, tubæ cornuaque ab Romanis cecinerunt; tantusque clamor ortus, ut elephanti in suos, sinistro maximè cornu, verterentur, Mauros ac Numidas. Addidit facilè Masinissa perculsis terrorem, nudavitque ab ea parte aciem equestri auxilio. Paucæ tamen bestiarum intrepidæ in hostem actæ, inter velitum ordines cum multis suis vulneribus ingentem stragem edebant: resilientes enim ad manipulos velites, quum viam elephantis, ne obtererentur, fecissent, (3) in ancipites ad

U.c. 550. a.C. 202.

2 *Duces suarum gentium inter populares*] Intellige *duces suarum* quemque *gentium*, Mauros Maurorum, Hispanos Hispanorum, &c. quæ cohortes, manipuli, legiones, quum non sinceræ omnino essent, sed permixtæ varià nationum colluvie, duces illi plerique hæc quæ dicebant, per interpretes agere cogebantur. Vulgati habent *plerasque per interpretes.*

3 *In ancipites ad ictum*] In elephantos utrimque ex-

U.c.550. a.C.202. ictum utrimque conjiciebant haſtas; nec pila ab anteſignanis ceſſabant; donec undique incidentibus telis exacti ex Romana acie, hi quoque in ſuo dextro cornu ipſos Carthaginienſium equites in fugam verterunt. Lælius, ut turbatos vidit hoſtes, addit perculſis terrorem:

XXXIV. Utrimque equite nudata erat Punica acies; quum pedes concurrit, nec ſpe, nec viribus jam par: ad hoc, dictu parva, ſed magni eadem in re gerenda momenti res, congruens clamor a Romanis, eóque major & terribilior; diſſonæ illis, ut gentium multarum diſcrepantibus linguis, voces: pugna Rom. ſtabilis, & ſuo & armorum pondere incumbentium in hoſtem; concurſatio & velocitas illinc major, quàm vis. Igitur primo impetu extemplo movere loco hoſtium aciem Romani: (3) alâ deinde & umbonibus pulſantes, in ſummotos gradu illato, aliquantum ſpatii, velut nullo reſiſtente, inceſſere, urgentibus & noviſſimis primos, ut ſemel motam aciem ſenſere; quod ipſum vim magnam ad pellendum hoſtem addebat. Apud hoſtes, auxiliares cedentes ſecunda acies, Afri & Carthaginienſes adeo non ſuſtinebant, ut contrà etiam, ne reſiſtentes pertinaciter primos cædendo ad ſe perveniret hoſtis, pedem referrent. Igitur auxiliares terga dant repentè; &, in ſuos verſi, partim refugere in ſecundam aciem, partim non recipientes cædere, uti paulo antè non adjuti, & tunc excluſi. Et prope duo jam permiſta prœlia erant, quum Carthaginienſes ſimul cum

poſitos ad ictum & patentes.

3 *Alâ deinde & umbonibus pulſantes*] Incuſſo lacerto & ſcutorum umbonibus.

hostibus, simul cum suis cogerentur conferere manus: non tamen ita perculsos iratosque in aciem accepere; sed densatis ordinibus, in cornua, vacuumque circà campum extra prælium ejecere, (4) ne pavido fugâ vulneribusque milite sinceram & integram aciem miscerent. Ceterùm tanta strages hominum armorumque locum, in quo steterant paulo antè auxiliares, compleverat, ut prope difficilior transitus esset, quàm per confertos hostes fuerat. Itaque qui primi erant hastati, per cumulos corporum armorumque, & tabem sanguinis, quâ quisque poterat, sequentes hostem, & signa, & ordines confuderunt. Principum quoque signa fluctuari cœperant, vagam ante se cernendo aciem. Quod Scipio ubi vidit, (5) receptui propere canere hastatis jussit; &, sauciis in postremam aciem subductis, principes triariosque in cornua inducit, quo tutior firmiorque media hastatorum acies esset. Ita novum de integro prælium ortum est; quippe ad veros hostes perventum erat, & armorum genere, & usu militiæ, & famâ rerum gestarum, & magnitudine vel spei, vel periculi pares. Sed & numero Romanus superior erat, & animo; quòd jam equites, jam elephantos fuderat; jam primâ acie pulsâ, in secundam pugnabat. U.c.550. A.C.202.

XXXV. In tempore Lælius ac Masinissa pulsos per aliquantum spatii secuti equites, re-

4 *Ne pavido fugâ vulneribusque milite sinceram & integram aciem miscerent*] Per *sinceram & integram aciem* intellige aciem non permixtam ex variarum gentium colluvione, nec ullà adhuc clade, ullo damno imminutam aut debilitatam. Vulgati præferunt *pavidos... milites... incertam.*

5 *Receptui... canere hastatis jussit*] Jussit receptui canere hastatis, id est, ad hastatos revocandos.

U.c.550. a.C.202. vertentes in aversam hostium aciem incurrêre. Is demum equitum impetus fudit hostem: multi circumventi in acie cæsi: multi per patentem circà campum fugâ sparsi, tenente omnia equitatu, passim interierunt. Carthaginiensium sociorumque cæsa eo die supra millia viginti: par ferme numerus captus est, cum signis militaribus centum triginta tribus, elephantis undecim. Victores ad duo millia cecidere. Annibal cum paucis equitibus inter tumultum elapsus, Adrumetum perfugit, omnia & in prœlio, & ante aciem, priusquàm excederet pugnâ, expertus; & confessione etiam Scipionis, omniumque peritorum militiæ, illam laudem adeptus, singulari arte aciem eo die instruxisse: elephantos in prima fronte; quorum fortuitus impetus atque intolerabilis vis, signa sequi, & servare ordines (in quo plurimum spei ponerent) Romanos prohiberet: deinde auxiliares ante Carthaginiensium aciem; ne homines mixti ex colluvione omnium gentium, quos non fides teneret, sed merces, liberum receptum fugæ haberent: simul primum ardorem atque impetum hostium excipientes fatigarent; ac, si nihil aliud, vulneribus suis ferrum hostile hebetarent tum: ubi omnis spes esset, milites Carthaginienses Afrosque; ut omnibus rebus aliis pares, eo, quòd integri cum fessis ac sauciis pugnarent, superiores essent. Italicos intervallo quoque diremptos, incertos socii an hostes essent, in postremam aciem summotos. Hoc edito velut ultimo virtutis opere, Annibal quum Adrumetum refugisset, accitusque inde Carthaginem (6) sexto ac trigesimo post

Vincunt Romani.

6 *Sexto ac trigesimo post anno, quàm puer*] Vide infrà, c. 37.

anno, quàm puer inde profectus erat, rediſſet; faſſus in curia eſt, non prœlio modò ſe, ſed bello victum, nec ſpem ſalutis alibi, quàm in pace impetranda, eſſe. U.c.550. a.C.202.

XXXVI. Scipio confeſtim a prœlio expugnatis hoſtium caſtris direptiſque, cum ingenti præda ad mare ac naves rediit; nuncio allato, P. Lentulum cum quinquaginta roſtratis, centum onerariis, cum omni genere commeatûs, ad Uticam acceſſiſſe. Admovendum igitur undique terrorem perculſæ Carthagini ratus, (7) miſſo Lælio Romam victoriæ nuncio, Cn. Octavium terreſtri itinere ducere legiones Carthaginem jubet; ipſe ad ſuam veterem novâ Lentuli claſſe adjunctâ, profectus ab Utica portum Carthaginis petit. Haud procul aberat, quum velata infulis ramiſque oleæ Carthaginienſium occurrit navis. Decem legati erant principes civitatis, auctore Annibale miſſi ad petendam pacem: qui quum ad puppim prætoriæ navis acceſſiſſent, velamenta ſupplicum porrigentes, orantes, implorantesque fidem & miſericordiam Scipionis; nullum iis aliud reſponſum datum, quàm ut Tunetem venirent; eò ſe moturum caſtra: ipſe ab contemplato ſitu Carthaginis, non tam noſcendi in præſentia, quàm deprimendi hoſtis causâ, Uticam, eódem & Octavio revocato, rediit. Inde procedentibus ad Tunetem nuncius allatus, Verminam Syphacis filium cum equitibus pluribus, quàm peditibus, venire Carthaginienſibus auxilio: pars exercitûs cum omni equitatu (8) Sacius: quæ locutio multi exemplis probatur.

Carthaginienſes pacem petunt.

7 *Miſſo Lælio Romam victoriæ nuncio*] Hic omnino vocem *cum* delevimus, ut Lælius ipſe intelligatur fuiſſe victoriæ nuntius.

8 *Saturnalibus primis*] Primo die Saturnalium, quæ per triduum celebrabantur.

U.c.550. a.C.202 turnalibus primis agmen aggressa, Numidas levi certamine fudit: exitu quoque fugæ intercluso, (9) a parte omni circumdatis equitibus, quindecim millia hominum cæsa, mille & ducenti vivi capti sunt, & equi Numidici mille & quingenti, signa militaria duo & septuaginta. Regulus ipse inter tumultum cum paucis effugit. Tum ad Tunetem eodem, quo antea, loco castra posita, legatique triginta Carthagine ad Scipionem venerunt. Et illi quidem multo miserabiliùs quàm antè (quò magis cogebat fortuna) egerunt; sed aliquanto minore cum misericordia ab recenti memoria perfidiæ auditi sunt. In consilio, quanquam justa ira omnes ad delendam stimulabat Carthaginem; tamen, quum & quanta res esset, & quàm longi temporis obsidio tam munitæ & tam validæ urbis, reputarent, & ipsum Scipionem exspectatio successoris, venturi ad paratam alterius labore ac periculo finiti belli famam, sollicitaret, ad pacem omnium animi versi sunt.

Conditiones pacis a Scipione dictæ.

XXXVII. Postero die, revocatis legatis, & cum multa castigatione perfidiæ monitis, ut tot cladibus edocti, tandem deos & jusjurandum esse crederent, conditiones pacis dictæ: *Ut liberi legibus suis viverent:* (1) *quas urbes, quosque agros, quibusque finibus ante bellum tenuissent, tenerent, populandique finem eo die Romanus faceret. Perfugas, fugitivosque, & captivos omnes redderent Romanis, & naves rostratas, præter decem triremes, traderent, elephantosque, quos haberent domitos; neque domarent alios.*

9 *A parte omni circumdatis equitibus*] Quum equitatus romanorum sese iis ab omni parte circumfudisset.

1 *Quas urbes, quosque agros*] Intellige, in Africa.

Bellum neve in Africa, neve extra Africam, injussu populi Rom. gererent. Masiniſſæ res redderent, fœduſque cum eo facerent. Frumentum, ſtipendiumque (2) *auxiliis, donec ab Roma legati rediſſent, præſtarent. Decem millia talentûm argenti* (3) *deſcripta penſionibus æquis in annos quinquaginta ſolverent. Obſides centum arbitratu Scipionis darent; ne minores quatuordecim annis, neu triginta majores. Inducias ita ſe daturum, ſi per priores inducias naves onerariæ captæ, quæque fuiſſent in navibus, reſtituerentur. Aliter nec inducias, nec ſpem pacis ullam eſſe.* Has conditiones legati quum domum referre juſſi in concione ederent, & Giſgo ad diſſuadendam pacem proceſſiſſet, audireturque a multitudine, inquieta eadem & imbelli, indignatus Annibal, dici ea in tali tempore audirique, arreptum Giſgonem manu ſuâ ex ſuperiore loco detraxit. Quæ inſueta liberæ civitati ſpecies quum fremitum populi moviſſet, perturbatus militaris vir urbanâ libertate, (4) *Novem*, inquit, *annorum a vobis profectus, poſt ſextum & triceſimum annum* U.c.550. a.C.202.

Giſgonem contra pacem dicere vetat Annibal.

2 *Auxiliis*] Vide. not. 1. ad l. XXVIII. c. 16.

3 *Decem millia talentûm*] Marcas noſtrates argenti 937500.

3 *Deſcripta*] Diſtributa per penſiones æquas in annos quinquaginta. *Obſides centum.... darent*: tamen XXXII, 7. Livius ipſe ſcribit; *Carthaginienſibus centum redditi obſides: de ceteris, ſi in fide permanerent, ſpes facta.* Nimirum hîc auctorem Polybium ſecutus eſt; alios ſcriptores, l. 32.

4 *Novem ... annorum a vobis profectus, poſt ſextum & triceſimum annum redii*] Hoc jam bis ſuprà dixit Livius, & conſentit Polybius, l. XV. Unde ſequitur Annibalem, ex quo novem annos natus patriâ exceſſerat, nunquam Carthaginem ante hoc tempus rediiſſe. Tamen Carthagini profectò erat, quum eum Aſdrubal litteris ad ſe arceſſeret, quod narratum eſt, l. XXI. c. 3. Hæc conciliari ægrè poſſe videntur.

U.c.550 a.C.202 *redii. Militares artes, quas me à puero* (5) *fortuna nunc privata, nunc publica docuit, probè videor scire. Urbis ac fori jura, leges, mores, vos me oportet doceatis.* Excusatâ imprudentiâ, de pace multis verbis disseruit, quàm nec iniqua, & necessaria esset. Id omnium maximè difficile erat, quòd ex navibus per inducias captis nihil præter ipsas comparebat naves; neque inquisitio erat facilis, adversantibus paci, (6) qui arguerentur. Placuit naves reddi, & homines utique inquiri: cetera, quæ abessent, æstimanda Scipioni permitti; atque ita pecuniâ luere Carthaginienses. Sunt qui Annibalem ex acie ad mare perveniisse, inde præparatâ nave ad regem Antiochum extemplo profectum tradant; postulantique ante omnia Scipioni, ut Annibal sibi traderetur, respondisse, Annibalem in Africa non esse.

XXXVIII. Posteaquam redierunt ad Scipionem legati, quæ publica in navibus fuerant, ex publicis descripta rationibus quæstores; quæ privata, profiteri domini jussi: pro ea summa pecuniæ (7) viginti quinque millia pondo argenti præsentia exacta; induciæque Carthaginiensibus datæ in tres menses. Additum, ne per inducias tempus aliò usquam quàm Romam mitterent legatos; &, quicumque legati Carthaginem veniissent, ne antè dimitterent eos, quàm Romanum imperatorem, qui, & quæ petentes veniissent, certiorem facerent. Cum legatis Carthaginiensibus Romam missi L. Ve-

Inducia in tres menses.

5 *Fortuna nunc privata, nunc publica*] Ea vivendi sors, quam mihi nunc privata fortuna mea, nunc publica Carthaginis fortuna dedit.

6 *Qui arguerentur*] Iis qui res in navibus captas possidere arguerentur.

7 *Viginti quinque millia pondo*] Selibræ nostrates 39062. cum quatuor unciis.

turius Philo, & M. Marcius Ralla, & L. Scipio imperatoris frater. Per eos dies, commeatus ex Sicilia Sardiniaque tantam vilitatem annonæ effecerunt, ut pro vectura frumentum mercator nautis relinqueret. Romæ ad nuncium primum rebellionis Carthaginiensium trepidatum fuerat; jussusque erat Ti. Claudius maturè in Siciliam classem ducere, atque inde in Africam trajicere, & alter consul M. Servilius ad urbem morari, donec, quo statu res in Africa essent, sciretur. Segniter omnia in comparanda deducendaque classe ab Ti. Claudio consule facta erant; quòd Patres de pace Scipionis potiùs arbitrium esse, quibus legibus daretur, quàm consulis, censuerant. Prodigia quoque nunciata sub ipsam famam rebellionis, terrorem attulerant. Cumis Solis orbis minui visus, & pluit lapideo imbri: & in Veliterno agro terra ingentibus cavernis consedit, arboresque in profundum hauste. Ariciæ forum, & circa tabernæ, Frusinone murus aliquot locis, & porta, de cœlo tacta: & in Palatio lapidibus pluit. Id prodigium more Patrio novendiali sacro, cetera hostiis majoribus expiata, inter quæ etiam aquarum insolita magnitudo in religionem versa; nam ita abundavit Tiberis, ut ludi Apollinares, Circo inundato, extra portam Collinam ad ædem Erycinæ Veneris parati sint. Ceterum ludorum ipso die, subitâ serenitate ortâ, pompa, duci cœpta ad portam Collinam, revocata deductaque in Circum est, quum decessisse inde aquam nuntiatum esset; lætitiamque populo & ludis celebritatem addidit sedes sua solenni spectaculo reddita. U.c.550. a.C.202. *Prodigia.*

XXXIX. Claudium consulem profectum tandem ab urbe inter portus Cosanum Laure- *Classis Claudii*

U.c.550. a.C.202. *Cos. tempestate vexata.*

tanumque atrox vis tempestatis adorta, in metum ingentem adduxit. Populonios inde quum perveniſſet, ſtetiſſetque ibi dum reliquum tempestatis exſæviret, Ilvam inſulam, & ab Ilva Corſicam, a Corſica in Sardiniam trajecit. Ibi ſuperantem inſanos montes, multo & ſævior & infeſtioribus locis tempeſtas adorta disjecit claſſem. Multæ quaſſatæ armamentiſque ſpoliatæ naves; quædam fractæ. Ita vexata ac lacerata claſſis Carales tenuit: ubi dum ſubductæ reficiuntur naves, hiems oppreſſit; circumactumque anni tempus, &, nullo prorogante imperium, privatus Ti. Claudius claſſem Romam reduxit. M. Servilius, ne comitiorum causâ ad urbem revocaretur, dictatore dicto C. Servilio Gemino, in provinciam eſt profectus. Dictator magiſtrum equitum P. Ælium Pætum dixit. Sæpe comitia indicta perfici tempeſtates prohibuerunt: itaque (8) quum pridie Idus Martias veteres magiſtratu abiſſent, novi ſuffecti non eſſent; reſpub. ſine curulibus magiſtratibus erat. T. Manlius Torquatus pontifex eo anno mortuus: in locum ejus ſuffectus C. Sulpicius Galba. Ab L. Licinio Lucullo, & Q. Fulvio ædilibus curulibus, ludi Rom. ter toti inſtaurati. Pecuniam ex ærario ſcribæ viatoreſque ædilitii clam egeſſiſſe per indicem comperti, damnati ſunt, non ſine infamia Luculli ædilis. P. Ælius Tubero, & L. Lætorius ædiles plebis vitio creati, magiſtratu ſe abdicarunt, quum ludos ludorumque causâ epulum Jovi feciſſent, & ſigna tria ex mulctaticio

8 *Quum pridie Idus Martias veteres magiſtratu abiſſent*] Sic videtur legendum pro vulgato *magiſtratus abiſſent*, præter morem Livii, qui ubique ſcribit *magiſtratu abire*, numquam *magiſtratus abeunt*. Infra pro *L. Manlius Torquatus*, dedimus cum pluribus codici-

argento facta in Capitolio posuissent. (9) Cerealia ludos dictator & magister equitum ex senatusconsulto fecerunt. U.c.550. a.C.202.

XL. Legati ex Africa Romani simul Carthaginienses que quum venissent Romam, senatus ad ædem Bellonæ habitus est, ubi quum L. Veturius Philo, pugnatum cum Annibale esse (1) supremâ Carthaginiensibus pugnâ, finemque tandem lugubri bello impositum, ingenti lætitiâ Patrum exposuisset; adjecit, Verminam etiam, Syphacis filium, quæ parva bene gestæ rei accessio erat, devictum: in concionem inde prodire jussus, gaudiumque id populo impertire. Tum patuere, factâ gratulatione, omnia in urbe templa, supplicationesque in triduum decretæ. Legatis Carthaginiensium & Philippi regis (nam ii quoque venerant) petentibus, ut senatus sibi daretur, responsum jussu Patrum ab dictatore est, consules novos eis senatum daturos esse. Comitia inde habita: creati consules Cn. Cornelius Lentulus, P. Ælius Pætus: prætores, M. Junius Pennus, cui sors urbana evenit, M. Valerius Falto Bruttios, M. Fabius Buteo Sardiniam, P. Ælius Tubero Siciliam est sortitus. De provinciis consulum nihil antè placebat agi, quàm legati Philippi regis & Carthaginiensium auditi essent: belli finem alterius, principium alterius prospiciebant animis. Cn. Lentulus consul cupiditate flagrabat provinciæ Africæ; seu bellum foret, *Legati Carthaginienses Romam veniunt.* U.c.551. a.C.201. Cn. Cornelio, P. Ælio Coss. *Provinciæ.*

bus *T. Manlius Torquatus.*

9 *Cerealia ludos*] Sic & l. 34, c. 54. *Megalesia ludos scenicos*: & l. 39, c. 22. *Ludi Taurilia per biduum facti.* De Cerealibus ludis vide Rosinum, V. 14.

1 *Supremâ Carthaginiensibus pugnâ*] Pugnâ, quæ suprema, postrema fuit Carthaginiensibus, bello jam, non solùm prœlio victis.

U.c.551. a.C.201. facilem victoriam, seu jam finiretur, (2) finiti tanti belli a se consule gloriam petens. Negare itaque priùs quicquam agi passurum, quàm sibi Africa decreta esset; concedente collegâ, moderato viro & prudenti, qui gloriæ ejus certamen cum Scipione præterquam quòd iniquum esset, etiam impar futurum cernebat. Q. Minucius Thermus & Manius Acilius Glabrio, tribuni plebis, *Rem priore anno nequicquam tentatam ab Ti. Claudio consule, Cn. Cornelium tentare* aiebant. *Ex auctoritate patrum latum ad populum esse cujus vellent imperium in Africa esse. Omnes quinque & triginta tribus P. Scipioni id imperium decrevisse.* Multis contentionibus & in senatu, & ad populum acta res, postremò eò deducta est, ut senatui permitterent. Patres igitur jurati (ita enim convenerat) censuerunt: *Uti consules provincias inter se compararent, sortirenturve, uter Italiam, uter classem navium quinquaginta haberet. Cui classis obvenisset, in Siciliam navigaret: si pax cum Carthaginiensibus componi nequisset, in Africam trajiceret. Consul mari, Scipio eodem, quo adhuc, jure imperii, terrâ rem gereret. Si conditiones convenirent pacis, tribuni plebis populum rogarent, utrùm consulem, an P. Scipionem, juberent pacem dare; & quem, si deportandus exercitus victor ex Africa esset, deportare. Si pacem per P. Scipionem dari, atque ab eodem exercitum deportari jussissent, ne consul ex Sicilia in Africam trajiceret. Alter consul, cui Italia evenisset, duas legiones a M. Sextio prætore acciperet.*

2. *Finiti tanti belli a se consule*] Ita legendum est; finitum enim bellum est illo consule, sed cupiebat manum ipse ultimam imponere. Infrà (*ita enim convenerat*) mediam vocem omittunt vulgati, quam servant plerique codices.

XLI.

XLI. P. Scipioni, cum exercitibus quos haberet, in provincia Africa prorogatum imperium. Prætori M. Valerio Faltoni duæ legiones in Bruttiis, quibus C. Livius priore anno præfuerat, decretæ. P. Ælius prætor duas legiones in Sicilia ab Cn. Tremellio acciperet. Legio una M. Fabio in Sardiniam, quam P. Lentulus proprætore habuisset, decernitur. M. Servilio prioris anni consuli, cum suis duabus item legionibus, in Etruria prorogatum imperium est. Quod ad Hispanias attineret, aliquot jam annos ibi L. Cornelium Lentulum, & L. Manlium Acidinum esse: uti consules cum tribunis agerent, si eis videretur, ut plebem rogarent, cui juberent in Hispania imperium esse: is ex duobus exercitibus in unam legionem conscriberet Romanos milites, & in quindecim cohortes socios Latini nominis, quibus provinciam obtineret: veteres milites L. Cornelius & L. Manlius in Italiam deportarent. Cornelio consuli quinquaginta navium classis ex duabus classibus, Cn. Octavii, quæ in Africa esset, P. Villii, quæ Siciliæ oram tuebatur, decreta; ut, quas naves vellet, deligeret. (3) P. Scipio quadraginta longas naves haberet, quas habuisset: quibus si Cn. Octavium, sicut præfuisset, præesse vellet, Octavio proprætore in eum annum imperium esset: si Lælium præficeret, Octavius Romam decederet, reduce- U.c. 551. a.C. 201.

3 *P. Scipio quadraginta, &c.*] Hunc numerum præferunt codices plerique pro vulgato *quinquaginta*. Infrà, *naves quibus consuli usus non esset*: ita codices & veteres editi; recentiores *proconsuli*. Cornelio consuli decernitur classis quinquaginta navium ex duabus classibus Octavii & Villii, quarum altera fuit quadraginta, altera viginti navium. Reliquas decem jubetur Octavius Romam reducere.

U.c.551 a.C.201 retque naves quibus consuli usus non esset. Et M. Fabio in Sardiniam decem longæ naves decretæ. Et consules duas legiones urbanas scribere jussi; ut quatuordecim legionibus eo anno centum navibus longis respub. administraretur.

14 *legiones*, 100 *naves.*

XLII. Tum de legatis Philippi, & Carthaginiensium actum. Priores Macedonas introduci placuit; quorum varia oratio fuit, partim purgantium, quæ questi erant missi ad regem a Roma legati depopulatione sociorum; partim ultro accusantium quidem & socios populi Rom., sed multò infestiùs M. Aurelium (quem ex tribus ad se missis legatis, delectu habito, substitisse, & se bello lacessisse contra fœdus, & sæpe cum præfectis suis signis collatis pugnasse) partim postulantium, ut Macedones, duxque eorum Sopater, qui apud Annibalem mercede militassent, captique in vinculis essent, sibi restituerentur. Adversùs ea M. Furius, missus ad idipsum ab Aurelio ex Macedonia, disseruit, *Aurelium relictum, ne socii populi Rom. fessi populationibus atque injuriâ ad regem deficerent, finibus sociorum non excessisse; dedisse operam, ne impunè in agros eorum transcenderent populatores. Sopatrum* (4) *ex purpuratis & propinquis regis esse: eum cum quatuor millibus Macedonum & pecunia missum nuper in Africam esse, Annibali Carthaginiensibusque auxilio.* De his rebus interrogati Macedones quum perplexè responderent, (5) ipsi antè respon-

Legati Philippi.

4 *Ex purpuratis*] Purpurati in regum Macedonicorum aulis ii erant, qui, quia dignitate ceteros anteibant, purpureâ veste utebantur.

5 *Ipsi ante responsum tulerunt*] Mendum latet in vocula *ante*. Desideratur vox quæ respondeat voci *perplexè*, quale esset *apertè*, *clarè*.

sum tulerunt, *Bellum quærere regem, & si pergat, propediem inventurum. Dupliciter ab eo fœdus violatum; & quòd sociis populi Rom. injurias fecerit, bello armisque lacesserit; & quòd hostes auxiliis & pecuniâ juverit. Et P. Scipionem rectè atque ordine videri feciſſe & facere, quòd eos qui arma contra populum Rom. ferentes (6) capti sunt, hostium numero in vinculis habeat; & M. Aurelium e repub. facere, gratumque id senatui esse, quòd socios populi Rom. quando jure fœderis non posset, armis tueatur.* Cum hoc tam triſti reſponſo dimiſſis Macedonibus, legati Carthaginienſes vocati: quorum ætatibus dignitatibuſque conſpectis (nam longè primi civitatis erant) tum pro ſe quiſque dicere verè de pace agi. Inſignis tamen inter ceteros Aſdrubal erat, (Hædum populares cognomine appellabant) pacis ſemper auctor, adverſuſque factioni Barcinæ: (7) eò tum plus illi auctoritatis fuit, belli culpam in paucorum cupiditatem a repub. transferenti. Qui quum variâ oratione uſus eſset, nunc purgando crimina, nunc quædam fatendo, ne impudenter certa negantibus difficilior venia eſset, nunc monendo etiam Patres Conſcriptos, ut rebus ſecundis modeſtè ac moderatè uterentur; *Si ſe atque Hannonem audiſſent Carthaginienſes, & tempore uti voluiſſent, daturos fuiſſe pacis conditiones, quas tunc peterent. Rarò ſimul hominibus bonam fortunam bonamque mentem dari. Populum Rom. eò invictum eſſe, quòd in ſecundis rebus ſapere & conſulere meminerit. Et hercule mirandum fuiſſe, ſi aliter fa-*

U.c.551. a.C.201.

Cum triſti reſponſo dimiſſi.

Legati Carthaginienſium introducti in ſenatum.

6 *Capti ſunt*] Lege *ſint*, ut in oratione obliqua.

7 *Eò tum plus illi auctoritatis fuit*] Eò tum & decentior gravique viro dignior ejus oratio fuit, & fides illi faciliùs haberi poterat.

U.c.551. a.C.201. cerent. (8) *Ex insolentia, quibus nova bona fortuna sit, impotentes lætitiæ insanire. Populo Rom. usitata, ac prope jam obsoleta ex victoria gaudia esse, ac plus penè parcendo victis, quàm vincendo imperium auxisse.* Ceterorum (9) miserabilior oratio fuit, commemorantium, *Ex quantis opibus quò recidissent Carthaginiensium res: nihil eis, qui modò Orbem prope terrarum obtinuissent armis, superesse, præter Carthaginis mœnia. Iis, inclusos, non terrâ, non mari quicquam sui juris cernere. Urbem quoque ipsam ac penates ita habituros, si non in ea quoque, quo nihil ulterius sit, sævire populus Rom. velit.* Quum flecti misericordiâ Patres appareret, senatorum unum infestum perfidiæ Carthaginiensium succlamasse ferunt, *Per quos deos fœdus icturi essent, quum eos, per quos antè ictum esset, fefellissent? Per eosdem*, inquit Asdrubal, *qui tam infesti sunt fœdera violantibus.*

XLIII. Inclinatis omnium ad pacem animis, Cn. Lentulus consul, cui classis provincia erat, *Plebiscitum de pace.* senatusconsulto intercessit. Tum Man. Acilius, & Q. Minucius tribuni plebis ad populum tulerunt, *Vellent, juberentne senatum decernere, ut cum Carthaginiensibus pax fieret; & quem eam pacem dare, quemque ex Africa exercitus deportare juberent.* De pace, uti rogassent, omnes tribus jusserunt: pacem dare P. Scipionem, eumdem exercitus deportare. Ex hac ro- *S.C. de pace.* gatione senatus decrevit, ut P. Scipio ex decem legatorum sententia pacem cum populo Carthaginiensi, quibus legibus ei videretur,

8 *Ex insolentia*] Eos quibus nova bona fortuna sit, quia id illis præter solitum accidat, non capientes animo immodicam lætitiam, ad insaniam efferri.

9 *Miserabilior*] Magis accommodata ad movendam miserationem.

faceret. Gratias deinde Patribus egere Carthaginienſes, petieruntque, ut ſibi in urbem introire, & colloqui cum civibus ſuis liceret, qui capti in publica cuſtodia eſſent: *Eſſe in iis partim propinquos amicoſque ſuos, nobiles homines; partim, ad quos mandata a propinquis haberent.* Quibus conventis, quum rurſus peterent, ut ſibi quos vellent ex iis redimendi poteſtas fieret; juſſi nomina edere: &, quum ducentos ferme ederent, ſenatuſconſultum factum eſt, *Ut legati Romani ducentos ex captivis, quos Carthaginienſes vellent, ad P. Cornelium Scipionem in Africam deportarent; nunciarentque ei, ut, ſi pax conveniſſet, ſine pretio eos Carthaginienſibus redderet.* Feciales quum in Africam ad fœdus feriendum ire juberentur; ipſis poſtulantibus, ſenatuſconſultum in hæc verba factum eſt: (1) *Ut privos lapides ſilices, privaſque verbenas ſecum ferrent: uti prætor Rom. his imperaret, ut, fœdus ferirent, illi prætorem ſagmina poſcerent.* Herbæ id genus ex arce ſumptum dari fecialibus ſolet. Ita dimiſſi ab Roma Carthaginienſes, quum in Africam veniſſent ad Scipionem, quibus antè dictum eſt legibus, pacem fecerunt. Naves longas, elephantos, perfugas, fugitivos, captivorum quatuor millia tradiderunt; inter quos Q. Terentius Culleo ſenator fuit. Naves provectas in altum incendi juſſit: quingentas fuiſſe omnis generis, quæ remis agerentur, quidam tradunt; quarum conſpectum repentè incendium

U.c.551. a.C.201.

Feciales.

Pax.

Incen-ſæ 500 naves.

1 *Ut privos lapides ſilices*] Id eſt, ſingulos id genus lapides, qui ſilices dicuntur. *Prætor Rom.* antiquè hic dicitur pro ſummo magiſtratu, & intelligitur conſul. Pro vocibus *lapides ſilices*, *verbenas*, *ſagmina*, vide I, 24. Infrà, *ſi tum ipſa Carthago arderet*: voculam *tum* reſtituimus ex ſcriptis & editis prioribus.

U.c.551. a.C.201. tam lugubre fuisse Pœnis, quàm si tum ipsa Carthago arderet. De perfugis graviùs, quàm de fugitivis consultum: nominis Latini qui erant, securi percussi, Romani in crucem sublati.

XLIV. Annis antè quadraginta pax cum Carthaginiensibus postremò facta erat, Q. Lutatio, A. Manlio consulibus. Bellum initum annis post tribus & viginti, P. Cornelio, Ti. Sempronio consulibus. (2) Finitum est septimodecimo anno, Cn. Cornelio, Ælio Pæto consulibus. Sæpe postea ferunt Scipionem dixisse, Ti. Claudii primùm cupiditatem, deinde Cn. Cornelii, fuisse in mora, quominus id bellum exitio Carthaginis finiret. Carthagini quum prima collatio pecuniæ diutino bello exhaustis difficilis videretur, mœstitiaque & fletus in curia esset, ridentem Annibalem ferunt conspectum: cujus quum Asdrubal Hædus risum increparet in publico fletu, quum ipse lacrymarum causa esset; *Si, quemadmodum oris habitus cernitur oculis*, inquit, *sic & animus intus cerni posset, facilè nobis appareret, non læti, sed prope amentis malis cordis hunc, quem increpatis, risum esse; qui tamen nequaquam adeo est intempestivus, quàm vestræ istæ absurdæ atque abhorrentes lacrymæ sunt. Tunc flesse decuit, quum ademptæ nobis arma, incensæ naves, interdictum externis bellis: illo enim vulnere concidimus.* (3) *Nec esse in vos, odio*

Risus Annibalis in publico fletu.

2 *Finitum est septimodecimo anno.*] Intelligendus est septimus decimus annus elapsus, & incipiente decimo octavo finitum bellum.

3 *Nec esse in vos*] Ex his verbis exsurgit sensus Annibalis menti, immo ex iis quæ sequuntur, planè contrarius, quasi dicat Annibal Romanos non paruisse suo in Carthaginienses odio, interdicendo bellis externis, sed bene iis consultum voluisse. Deletâ negatione legendum videtur, *Nam esse in vos odio vestro*,

U.C 551. a.C.201.

vestro, consultum ab romanis credatis. Nulla magna civitas diu quiescere potest: si foris hostem non habet, domi invenit; ut prævalida corpora ab externis causis tuta videntur, sed suis ipsa viribus onerantur. Tantum, nimirum, ex publicis malis sentimus, quantum ad privatas res pertinet: nec in eis quicquam acriùs, quàm pecuniæ damnum stimulat. Itaque, quum spolia victæ Carthagini detrahebantur, quum inermem jam ac nudam destitui inter tot armatas gentes Africæ cernerētis, nemo ingemuit: nunc quia tributum ex privato conferendum est, tanquam in publico funere comploratis. Quàm vereor, ne propediem sentiatis levissimo in malo vos hodie lacrymasse! Hæc Annibal apud Carthaginienses. Scipio, concione advocatâ, Masinissam, ad regnum paternum Cirtâ oppido, & ceteris urbibus agrisque, quæ ex regno Syphacis in populi Rom. potestatem venissent, adjectis donavit. Cn. Octavium classem in Siciliam ductam Cn. Cornelio consuli tradere jussit: legatos Carthaginiensium Romam proficisci, ut quæ ab se ex decem legatorum sententia acta essent, ea Patrum auctoritate populique jussu confirmarentur.

Masinissa rege Syphacis donatus.

XLV. Pace terrâ marique partâ, exercitu in naves impositō, in Siciliam Lilybæum trajecit: inde magnâ parte militum in navibus missâ, ipse per lætam pace non minùs quàm victoriâ Italiam, effusis non urbibus modò ad habendos honores, sed agrestium etiam turbâ obsidente vias, Romam pervenit; triumphoque omnium clarissimo urbem est invectus. (4) Argenti tulit in ærarium pondo centum

Scipio Romam reversus triumphat.

sive *vestrī, consultum ab Romanis credatis.*

4 *Argenti .... pondo centum millia viginti tria*] Se-

U.c.551 a.C.201. millia viginti tria: militibus ex præda quadra-genos æris divisit. Morte subtractus spectaculo magis hominum, quàm triumphantis gloriæ, Syphax est, Tibure haud ita multò antè mortuus, quò ab Alba traductus fuerat: (5) conspecta mors tamen ejus fuit, quia publico funere est elatus. Hunc regem in triumpho ductum (6) Polybius, haudquaquam spernendus auctor, tradit. Secutus Scipionem triumphantem est (7) pileo capiti impositio Q. Terentius Culleo; omnique deinde vitâ, ut dignum erat, libertatis auctorem coluit. Africanum cognomen militaris priùs favor, an popularis aura celebraverit, an, sicuti Felicis Sullæ, Magnique Pompeii, patrum memoriâ, cœptum ab assentatione familiari sit, parum compertum habeo. Primus certè hic imperator nomine victæ ab se gentis est nobilitatus. Exemplo deinde hujus, nequaquam victoriâ pares, insignes imaginum titulos, claraque cognomina familiæ fecere.

libras nostrates 156286, unâ semuncià minùs. *Quadragenos æris:* binos denarios cum semisse, qui æquabant grana argenti 180. Summa tamen non tantùm modica, verùm omnino nimis exigua pro claritate triumphi, & tanti ducis. Itaque videtur esse legendum *quadringenos æris.*

5 *Conspecta*] Vulgo nota & spectata.

6 *Polybius haudquaquam spernendus auctor*] Hic multi Livium reprehendunt, quasi frigidè omnino laudet Polybium: alii defendunt, & figuram agnoscunt orationis, quâ *haudquaquam spernendus* ponitur, pro præstantissimus & maximæ auctoritatis. Eâdem figurâ utitur lib. 33, 10. quo omnem vel invidiæ, vel ingrati adversùs Polybium animi suspicionem a se depellit Livius.

7 *Pileo capiti impositio*] Quia videlicet pileus erat receptæ libertatis insigne. Vide suprà XXIV. 16.

INDEX RERUM

quæ in libris Livii XXVI-XXX. continentur.

A.

Abba urbs, XXX. 7.
Acarnanes dirempti ab Ætolis, XXVI. 24. Philippum adversùs eos arcessunt, 25. Acarnanica conjuratio, *ib.*
Acarnanum portus, XXVII. 7.
Acerræ restituuntur, XXVII. 3.
Achæi auxilium impetrant a Philippo contra Machanidam & Ætolos, XXVII. 29. Philippo ad Dymas occurrunt, 31. cum Ætolis Eleisque ad Messenen prosperè pugnant, 32.
Achæorum concilium Ægii, XXVIII. 7, 8.
Acies Romana, XXVII. 14. XXX. 8, 33.
— Annibalis, XXX. 33, 35.
— Asdrubalis, XXVII. 48.
— Hispanorum, XXIX. 2.
— Punica, XXVIII. 14.
M. Acilius legatus ad Ptolemæum, XXVII. 4.
M. Acilius Glabrio, trib. plebis, XXX. 40.
Adherbalis cum Lælio pugna in Freto Gaditano, XXVIII. 30.
Adriani, ob servatam fidem a Romanis laudantur, XXVII 10.
Adrumetum, XXX. 29.
Ædes Apollinis, XXVII. 39.
— Bellonæ, XXVI. 21. XXVIII. 9. XXX. 22.
— Cereris, XXVIII. 11.
— Concordiæ, XXVI. 23.
— Fortunæ, XXVII. 11.
— Fortis Fortunæ, XXVII. 11.
— Fortunæ Primigeniæ, XXIX. 36.
— Honoris, XXVII. 25.
— Jovis, Cære, XXVII. 25.
— Jovis Capitolini, XXVII. 4.
— Jovis Statoris, XXVII. 37.

— Junonis Laciniæ, XXVIII. 46.
— Junonis Reginæ, XXVII. 36.
— Martis, XXVII. 23.
— Matris Magnæ, XXIX. 37.
— Matris Matutæ, XXVIII. 11.
— Quirini, XXVIII. 11.
— Salutis, XXVIII. 11.
— Saturni, XXVI. 32.
— Veſtæ, XXVI. 27. XXVIII. 11.
— Victoriæ, XXIX. 14.
— Virtutis, XXVII. 25. XXIX. 11.
Ædiles plebeii inſtaurant ludos plebeios, XXVIII. 10. *Vid.* Ludi.
Ædilis pleb. eſſe non poteſt cujus pater, qui curuli ſellâ ſederit, vivit, XXVII. 21. XXX. 19.
Ædiles ex Patribus inſtaurant ludos Rom. XXVII. 6. XXVIII. 10.
Ædilitii ſcribæ & viatores, XXX. 39.
Æditui ædes ſacras omnes totâ urbe aperire jubentur XXX. 17.
Ægates inſulæ, XXX. 32.
Ægimurus inſula, XXIX. 27. ſinum Carthaginienſem claudit, XXX. 24.
Ægina inſula, XXVII. 30, 33.
P. Ælius Pætus augur, XXVII. 36.
P. Ælius Pætus, ædilis plebis, creatur prætor, XXIX. 38. magiſter equit. XXX. 39. coſ. 40.
P. Ælius Tubero ædilis plebis vitio creatus, abdicat ſe mag. XXX. 39. prætor, 40.
L. Æmilius Papus prætor, XXVIII. 38.
M. Æmilius Numida decemvir ſacrorum moritur, XXVI. 23.
M. Æmilius Papus, maximus curio, moritur, XXVII. 6.
M. Æmilius Regillus moritur, XXIX. 11.
Ænianum Sinus, XXVIII. 2.
Ærario ſubveniunt privati, XXVI. 36.
Ærarium ſanctius, XXVII. 10. pecuniam ex ærario clam egerunt ſcribæ viatoreſque ædilitii, XXX. 39.
Ærarii facti a cenſoribus, XXIX. 37.
Æſculapius ab Epidauro Rom. accerſitus, XXIX. 11.

Æſulana arx, XXVI. 9.
Ætna mons, XXVI. 29.
Ætolorum concilium & fœdera cum Rom. XXVI. 24. adversùs Philippum bellum movent, *ibid.* bellum inferunt Acarnaniæ, 25.
depopulantur Achæos, XXVII. 29. vincuntur a Philippo, 30. ſaltum Thermopylarum inſidentes a Philippo funduntur, XXVIII. 7. pacem faciunt cum eo, XXIX. 12.
Africam populatur M. Valerius Meſſala, XXVII. 5. in Africam trajicit Scipio, XXIX. 26, 27.
Afri, gens mobilis atque infida, XXIX. 3.
Africus ventus, XXVI. 41. XXX 24.
Agathocles rex Syracuſanus, XXVIII. 43.
Agathyrna oppidum in Sicilia, colluviei hominum perfugium XXVI. 40. XXVII. 12.
Agrianes, XXVIII. 5.
Agrigentum proditur Romanis, XXVI. 40.
Ala dextra & ſiniſtra peditum ſociorum, XXVII. 2.
Alba in Æquis colonia negat eſſe, unde pecuniam militeſque Rom. dare poſſit, XXVII. 9. multiplicem pecuniæ militumque numerum dare cogitur, XXIX. 15.
Albenſis ager, XXVI. 11.
Albingauni, XXIX 5.
C. Albius Calenus gregarius miles, & princeps ſeditionis in caſtris Scipionis, XXVIII. 24. virgis cæſus ſecuri percutitur, 29.
Algidum, XXVI. 9.
Aliphera, urbs, XXVIII. 8.
Allifanus ager, XXVI. 9.
Allucius princeps Celtiberorum, XXVI. 50. ſponſam pudicè ſervatam a Scipione recipit, *ibid.*
Alpes hyeme clauſæ, XXVII. 36.
Alpinæ gentes recipiunt Aſdrubalem, & ſequuntur ad bellum, XXVII. 39.
Alſienſis pop. ſacroſanctam vacationem habere ſe fruſtra jactat, XXVII. 38.
Amiculum purpureum dono miſſum reginæ Ægypti Cleopatræ, XXVII. 4.
Amiternini pollicentur Scipioni milites, XXVIII. 45.
Amiternum oppidum, XXVI. 11.

Amynander Athamanum rex, XXVII. 30. XXIX. 12.
Anagninum compitum, XXVII. 4.
Anagninus ager, XXVI. 9.
Androgynus Sinuessæ natus, XXVII. 11. vivus in arcam conditus, & in mare projectus, 37.
Anguis specie consuetudinem cum Olympiade, & cum matre Scipionis Africani habere creditus Jupiter, XXVI. 19.
Anio fluvius, XXVI. 10.
Annalium exempla exoleta, XXVII. 8.
Annalium varietas, XXVI. 16, 49. XXVII. 7.
Annibal in Campaniam contendit, XXVI. 5. oppugnandæ Romæ consilium capit, 7. tria millia passuum ab Roma castra locat, 10. irrito incepto, discedit, 11.
Cn. Fulvium procos. cum exercitu fundit, XXVII. 1. ejus de M. Marcello judicium, 16. Metapontum se recipit, *ibid.* Lacinium copias admovet, 25. Marcelli corpus sepelit, 28. ejus annulo uti conatus ad decipiendos Salapitanos, suâmet ipse fraude capitur, *ibid.* viso capite Asdrubalis, se Carthaginis fortunam agnoscere dicit, 51. omnia auxilia in extremum Italiæ angulum Bruttios contrahit, *ibid.*
adversis quàm secundis rebus mirabilior, XXVIII. 12. ad Junonis Laciniæ templum æstatem agit, 46. aram ibi dedicat cum ingenti rerum ab se gestarum titulo, *ibid.*
Locros tendit, XXIX. 7. adverso prœlio perculsus, Crotonem exercitum abducit, 36.
ex Italia revocatur, XXX. 19 frendens ac gemens eam relinquit, 20. ejus cum Scipione colloquium, 29. *& seqq.* suos ad pugnam hortatur & instruit, 32. victus Adrumetum profugit, 35. spem salutis alibi non esse, quàm in pace impetranda fatetur, *ibid.* Gisgonem ad dissuadendam pacem procedentem ex superiore loco detrahit, 37. Pœnos in Curia flentes ridet, & increpat, 44.
Annulo Marcelli potitur Annibal, XXVII. 28.
Anquisitum capitis, XXVI. 3. pecuniæ, *ibid.*
Antesignani legionum, XXVII. 18.
Anticyra oppugnata & capta traditur Ætolis, XXVI. 26, XXVIII. 28.

Antiatis populi vacatio obſervatur, XXVII. 38.
Anxuratis populi vacatio non obſervatur, XXVII. 38.
Apollo Pythius, XXIX. 10. conſulitur, *ibid.*
Apollinis promontorium, XXX. 24.
Apollinares ludi, decernit Senatus ut voveantur in perpetuum, XXVI. 23. voventur, XXVII. 23. quotannis facti a prætoribus urbanis, *ib.* extra portam Collinam ad Ædem Erycinæ Veneris quare parati, XXX. 38.
Apolloniatas aggreditur Philippus, XXVI. 25. XXIX. 12.
Appiæ municipia, XXVI. 8.
P. Aquillius in Etruriam ad coemendum frumentum miſſus, XXVII. 3.
Aquinas ager, XXVI. 9.
Ara in Junonis Laciniæ templo ab Annibale condita & dedicata, XXVIII. 46.
— Neptuni in Circo Flaminio, XXVIII. 11.
Arato Achæorum principi uxorem adimit Philippus, XXVII. 31.
C. & L. Arennii trib. pl. XXVII. 6.
L. Arennius præfectus ſociorum capitur a Numidis, XXVII. 26, 27.
Argentanum oppidum deficit a Pœnis ad Rom. XXX. 19.
Argentum mulctaticium, ex quo ſigna ænea ad Cereris data, XXVII. 6. *Vide &* XXX. 39.
Argentum in ærarium latum, XXVIII. 38. XXX. 45.
Argenti fodinæ in Hiſpania, XXVIII. 3.
Argentariæ in urbe Roma, XXVI. 27.
Arimineenſes ob ſervatam fidem a Rom. laudati, XXVII. 10.
Armes Pœnus, XXVI. 49.
Armiluſtrum, XXVII. 37.
Arnienſis tribus, XXIX. 37.
Arretini meditantur defectionem; ſed metu advenientis Marcelli coſ. quieſcunt, XXVII. 21 coguntur dare obſides, 24, triginta millia ſcutorum & alia pollicentur Scipioni, XXVIII. 45.
Arverni Galliæ pop. recipiunt Aſdrubalem, XXVII. 39.
Aruſpices ex Etruria acciti, XXVII. 37.
Aſdrubal, frater Annibalis, ludit Neronem, XXVI. 17. vincitur a Scipione, XXVII. 18, 19. tranſgreditur in

Galliam, 36. tranſit Alpes, 39. obſidet Placentiam, & abſcedit, 43. mira ejus prudentia & ſolertia, 47. vincitur ad Metaurum, 48, 49. pugnans egregiè cadit, *ib.* ejus caput projectum ante ſtationes Annibalis, 51.

Aſdrubal, Giſgonis filius, ad Oceanum Gadeſque concedit, XXVIII. 1. cum Magone bellum inſtaurat, 12. a Scipione fugatur & cæditur, 15, 16. fugit Gades, *ibid.* in Africam, 17. Aſdrubal & Scipio eodem tecto recipiuntur, unáque cœnant, 18. Aſdrubalis de Scipione judicium, *ib.* ejus filiam ducit Syphax, XXIX. 23. ejuſdem & Syphacis ingentes copiæ adversùs Scipionem, 35. eorum fuga, XXX. 5, 6.

Aſdrubal Hædus pacis auctor Carthaginienſibus, XXX. 42. ejus acutum reſponſum, *ibid.* Annibalis riſum in publico fletu increpat, 44.

Aſtapa urbs, XXVIII. 22.

Aſtapenſes in obſidione urbis ſe ſuoſque interficere ſtatuunt, XXVIII. 22. trucidant ſeſe in urbe, & cum armis injiciunt ſe medio incendio, 23.

Atella in deditionem accipitur a Romanis, XXVI. 16. — de Atellanis judicium ſenatûs, XXVI. 34. Atellani Calatiam migrare jubentur, XXVII. 3.

Athamanes, XXIX. 12.

Athenienſes mittunt legatos ad dirimendum bellum Philippum inter & Ætolos, XXVII. 30. unà navali pugnâ florentem rempublicam ſuam in perpetuum adflixerunt, XXVIII. 41.

L. Atilius trib. pl. XXVI. 33.

M. Atilius, legatus Q. Fulvii in obſidione Capuæ, XXVI. 6, 33. legatus ad Ptolemæum, XXVII. 4.

Atintania, XXVII. 30. XXIX. 12.

Atrium regium, XXVII. 11.

C. Atrius Umber, ſeditionis Sucronenſis princeps, ſecuri percutitur, XXVIII. 24, 29.

Attalus rex Aſiæ, XXVI. 24. Æginam venit, XXVII. 30. ibi hibernat, 33. capit & diripit Opuntiorum urbem, XXVIII. 7. opprimitur fermè a Philippo, *ib.* omiſſis rebus Rom. in Aſiam trajicit, 7. Rom. legatos Peſſinuntem deducit, ſacrumque iis lapidem tradit, XXIX. 11.

Attanes, Turdetanorum regulus, transfugit a Pœnis ad Romanos, XXVIII. 15.

Attica terra, XXVIII. 8.
Aves non addicunt Fabio auſpicanti, XXVII. 16.
Auguſti ductu & auſpicio perdomita eſt Hiſpania, XXVIII. 12.
M. Aulius præfectus ſociûm, XXVII. 26. occiditur, 27.
C. Aurelius Cotta, prætor, XXX. 26.
M. Aurelius Cotta, decemvir ſacris faciendis, XXIX. 38. legatus mittitur ad Philippum, XXX. 26.
Aurinx, urbs Hiſpaniæ, XXIV. 42. *eadem fortaſſe quæ Oringis. Vide* Oringis.
Aurum, argentum, & æs ſignatum, in publicum confertur, XXVI. 36.
— Viceſimarium, ſervatum ad ultimos caſus in ſanctiore ærario, XXVII. 10.
Aurea pelvis ad Junonis poſita, XXVII. 33. quadrigæ aureæ in Capitolio poſitæ, XXIX. 38. coronæ aureæ. *Vide* Corona.
C. Aurunculeius prætor, XXVII. 6.
C. Aurunculeius, trib. mil. tertiæ legionis, XXVII. 41.
Auſetanos populos ad bellum contra Rom. concitat Indibilis, XXIX. 2. vincuntur, 3.

B.

Cn. Bæbius Tamphilus, trib. pl. diem dicit M. Livio & C. Claudio cenſoribus, XXIX. 37.
M. Bæbius, legatus, XXX. 25.
Bæcula urbs, XXVII. 18. XXVIII. 13.
Bætica, XXVIII. 2.
Bætis fluvius, XXVIII. 22. incolæ amnem hunc Certim appellant, *ibid.*
Balbus mons herbidus aquoſuſque, XXIX. 31.
Baleares inſulæ duæ, major & minor, XXVIII. 37.
Baleares peritiſſimi funditores, XXVIII. 37.
Bantia, XXVII. 25.
Barcinorum in bello præſtantia, XXVIII. 12.
Bargulum, XXIX. 12.
Belligeni, per quem ad tranſitionem Mericus Hiſpanus ſollectus erat, quadringenta agri jugera decreta, XXVI. 21.
Bellonæ in æde ſenatus datus, XXVI. 21. XXVIII. 9, 38. XXX. 22, 40.

Beneventani a Romanis laudati, XXVII. 10.
Besidiæ oppidum Bruttiorum a Pœnis deficit ad Romanos, XXX. 19.
Bithynia, XXVII. 30.
Blattius Salapiæ princeps, favet Romanis, Dasiumque Annibali faventem appellat de proditione, XXVI. 38. Salapiam tradit Marcello, *ibid.*
Blosii fratres, apud Campanos conjurantes adversùs Rom. opprimuntur, XXVII. 3.
Bocchar rex Maurorum, XXIX. 30.
Bocchar ex præfectis regiis vir acer & impiger mittitur a Syphace contra Masinissam, XXIX. 32.
Bœbeis, XXVII. 32.
Bœotia, XXVII. 30. XXVIII. 8.
Bœoti, XXIX. 12.
Boves feminæ duæ albæ immolantur Junoni reginæ, XXVIII. 37.
Bobus centum in Hispania vôtis Jovi sacrificat Scipio, XXVIII. 38.
Bobus triginta donatur Lælius, XXVI. 48.
Bottiæa, XXVI. 25.
Brundusini a Rom. laudati, XXVII. 10.
Bruttii, extremus Italiæ angulus, XXVII. 51.
Bruttiorum ager, XXVI. 12. XXVII. 41.
Bulla, XXVI. 36.

C.

CADUCEATOR ab Asdrubale ad Neronem missus, XXVI. 17.
M. Cæcilius Metellus ædilis plebis, XXVII. 36 prætor, XXVIII. 10. ad Attalum legatus, XXIX 11.
Q. Cæcilius Metellus ædilis pleb. XXVII. 21. ædilis curulis, 36 legatus, 51. & XXVIII. 9. mag. equit. 10. cos. *ibid.* procos. 45. dictator, XXIX. 11.
Cærites pop. Scipionem juvant in ornanda classe, XXVIII. 45
Calatiam migrare jubentur Atellani, XXVII. 3.
Calatini dedunt se Romanis, XXVI 16.
Calaviorum fraude incendium Romæ ortum, XXVI. 27.
Cales urbs, XXVI. 9, 15, 16. XXVII. 9. de Calibus,

quòd pecuniam militesque Rom. negarent, senatusconsultum, XXIX. 15.
Calidæ aquæ, locus, XXX. 24.
C. Calpurnius Piso prætor Urbanus, XXVI. 10, 15, 21. Capuæ & exercitui præficitur, XXVII. 6. prætor ad senatum de Etruriæ defectione scribit, 21.
Camertes Umbri, XXVIII. 45.
Campani obsessi a Rom. sunt equestribus prœliis victores, XXVI. 4. deliberant de deditione, 13. Vibio Virio suadente, septem & viginti senatores venenum sumunt, *ib.* & 14. urbe dedità, senatûs Campani supplicium, 15, 16. multitudo venumdatur, *ibid.* Campanorum querelæ de Fulvio, & super ea re senatusconsulta, 33, 34. Campanorum conjuratio indicata, XXVII. 3. agri Campani pars vendi a quæstoribus jubetur, XXVIII. 46.
Campi magni, XXX. 8.
Campus Ægestæus, XXVII. 33.
Cannenses equites notati, XXVII. 11.
Capena porta, XXVI. 10.
in Capitolio quadrigæ aureæ positæ, XXIX. 38.
in Capitolio signa tria ex mulctatitio argento posita, XXX. 39.
Capua a coss. obsessa cingitur operibus, XXVI. 1, 4.
Capusa filius Œsalcis Numidarum regis, accipit paternum imperium, XXIX. 29. dimicat cum Mezetulo de regno, & cadit, *ibid.*
Capitis anquirit in Fulvium tribunus, XXVI. 3.
Carales, XXX. 39.
Caralitanus ager vastatur a Punica classe, XXVII. 6.
Carcer inferior, Tullianum, XXIX. 22.
Carinæ, regio urbis Romæ, XXVI. 10.
Carmen de Idæa matre a Pessinunte advehenda in Sybillinis libris repertum, XXIX. 10.
Carmen ab ter novenis virginibus per urbem cani jussum, XXVII. 39.
Carmina militaribus jocis jactata in coss. triumphantes, XXVIII. 9.
Carseoli colonia negat consulibus milites & pecuniam, XXVII. 9. de ea re senatusconsultum, XXIX. 15.

Carteia in ora Oceani, XXVIII. 30. cum portu, *ibid.*
Carthaginis Novæ ab Asdrubale conditæ situs & portus, XXVI. 42. oppugnatur a P. Corn. Scipione, XXVI. 42 capitur, 46. præda ingens capta & obsides totius Hispaniæ, 47. *Vide* & 49, 50. Carthaginis captæ annus dubius, XXVII. 7.
Carthalo Punici præsidii præfectus, in Tarenti expugnatione obtruncatur, XXVII. 16.
Sp. Carvilius moritur augur, XXVI. 23.
Casinas ager, XXVI. 9.
Cassandrea urbs, XXVIII. 8.
Castra Numidarum descripta, XXX. 3.
Castra Punica, quæ ferme tota lignea, XXX. 3.
Castulo, urbs Hispaniæ valida ac nobilis, redit ad Pœnorum societatem, XXVIII. 19. eam deditione recipit Scipio, 20.
Castulonensis saltus, XXVI. 20. XXVII. 20.
Catana, XXVII. 8.
Catapultæ maximæ & minoris formæ, XXVI. 47.
Q. Catius ædilis plebis, XXVII. 6. legatus Neronis cos. 43. ad donum ex præda Asdrubalis Delphos portandum mittitur, XXVIII. 45.
Caulonia urbs oppugnatur, XXVII. 12. solvitur obsidio, sub adventum Annibalis, 15.
Cella Fortis Fortunæ, XXVII. 11.
Cellam unam pontifices negant amplius quàm uni Deo rite dedicari, XXVII. 25.
Celtiberia, XXVIII. 1.
Celtiberi vincuntur a M. Silano, XXVIII. 2.
Censor alter alterum notat, XXIX. 37.
Censores qui nondum consules fuerant creati, XXVII. 11.
Censores recitant senatum, XXIX. 37.
Censores Equitibus adimunt equos publicos, XXVII. 11.
Census actus, XXVII. 36. XXIX. 37.
Census equitum, XXIX. 37.
Centuria prærogativa, XXVI. 22.
Cerdubellus prodit Romanis Castulonem urbem, XXVIII. 20.
Cerealia ludos dictator & magister equit. ex senatusconsulto faciunt, XXX. 39.
Cereris ædes, XXVIII. 11.

Certis fluvius, idem qui Bætis, XXVIII. 22.
Cetra peltæ haud dissimilis, XXVIII. 5.
Chalcis Euboica, XXVII. 30. XXVIII. 5.
Chalcidis situs, XXVIII. 7.
Cimbis, locus non procul a Gadibus, XXVIII. 37.
L. Cincius Alimentus prætor, XXVI. 23. ei Cannenses milites dati, 28. in annum prorogatur imperium, XXVII. 7. legatus, 29.
M. Cincius Alimentus trib. pl. ad Scipionem mittitur, XXIX. 20.
Circus Flaminius, XXVII. 21. in eo ara Neptuni, XXVIII. 11.
in Circo ludi per quatriduum facti, XXX. 27. Circo inundato, ludi Apollinares extra portam Collinam parati, XXX. 38.
Cirta caput regni Syphacis, XXX. 12. se dedit Masinissæ, *ibid.* eam Masinissæ donat Scipio, 44.
Clamor in prœlio, XXX. 34.
Clampetia, in Bruttiis, capitur a Romanis, XXIX. 38. XXX. 19.
Classis Punica vastat Sardiniam, XXVII. 6. vincitur a Romana, 29. & XXVIII. 4.
Classis die quadragesimo quinto, quam ex Sylvis materia detracta erat in aquam deducitur, XXVIII. 45. proficiscitur duce Scipione in Africam, XXIX. 25, 26.
Claudia Quinta matrona, ab sacerdotibus Idæam Matrem accipit, XXIX. 14. ejus pudicitia, *ibid.*
Ap. Claudius cos. vulneratur, XXVI. 6. moritur sub deditionem Capuæ, 16.
C. Claudius, flamen Dialis, XXVI. 23. quòd exta perperam dederat, abiit flaminio, *ibid.*
C. Claudius Nero mittitur in Hispaniam, XXVI. 17. deluditur ab Asdrubale, *ibid.* legatus, XXVIII. 14. cos. 34. cum Annibale non semel congreditur, 41, 42. relicto Annibale ad Asdrubalem properat, 43. ad milites orationem habet, 45. devicto Asdrubale ad Annibalem revertitur, 50. caput Asdrubalis ante stationes hostium projici jubet, 51. redit ad urbem, XXVIII. 9. equo triumphat sine militibus, *ib.* censor, XXIX. 37. ejus intempestiva severitatis jactatio, *ibid.*
P. Claudius, præfectus socium, XXVII. 41.

Q. Claudius Flamen, prætor creatur, XXVII. 21. pro prætor, 43.
Ti. Claudius Asellus trib. mil. XXVII. 41. prætor creatur, XXVIII. 10.
Ti. Claudius Asellus, ædilis pl. XXIX. 11.
Ti. Claudius Nero creatur prætor, XXIX. 11. cos. XXX. 26. Africam provinciam cupit, 27. privatus classem tempestate vexatam reducit Rom. 39.
Clavibus portarum Arretii amissis, Romani novas omnibus portis imponunt, XXVII. 24.
Clavorum, in scandendo per abrupta, usus, XXVIII. 20.
Cleopatra Ægypti Regina, donatur a Rom. pallâ pictâ cum amiculo purpureo, XXVII. 4.
Clivus Publicius, XXVII. 37. ad solum exuritur, XXX. 26.
Claudius Licinius rerum Rom. scriptor, XXIX. 22.
Clusini abietem in fabricandas naves & frumenti magnum numerum pollicentur Scipioni, XXVIII. 45.
Cluviæ & Oppiæ, Campanis mulieribus, bona & libertas restituuntur, XXVI. 34.
Cœlius scriptor antiquus, XXVI. 11. XXVII. 27. XXIX. 27.
Cohors sexcentorum hominum, XXVIII. 45.
Cohortibus, quæ signa amiserant, hordeum datum, XXVII. 13.
Colcas regulus duodetriginta oppidorum Hispaniæ ulterioris, XXVIII. 13.
Colonia Adria, XXVII. 10.
— Æsernia, XXVII. 10.
— Alba in Æquis, XXVII. 9.
— Antium, XXVII. 38.
— Ariminum, XXVII. 10.
— Beneventum, XXVII. 10.
— Brundusium, XXVII. 10.
— Cales, XXVII. 9.
— Circeii, XXVII. 9.
— Cora, XXVII. 9.
— Cosa, XXVII. 10.
— Firmum, XXVII. 10.
— Interamna, XXVII. 9.
— Luceria, XXVII. 10.
— Narnia, XXVII. 9.

— Nepete, XXVII. 9.
— Norba, XXVII. 10.
— Oſtia, XXVII. 38.
— Placentia, XXVII. 10.
— Pontiæ, *ibid.*
— Saticula, *ibid.*
— Setia, XXVII. 9.
— Signia, XXVII. 10.
— Spoletium, *ibid.*
— Sueſſa, XXVII. 9.
— Sutrium, *ibid.*
— Venuſia, XXVII. 11.
Coloniæ duodecim abnuunt ſe milites dare poſſe Romanis, XXVII. 9. aliæ in obſequio & fide manent, 10. rebellium coloniarum pœna, XXIX. 15.
Coloni maritimi, ſacroſanctam vacationem habentes, coguntur dare milites, præter Antiates & Oſtienſes, XXVII. 38.
Comitiis centuriatis creatus procoſ. XXVI. 18. judicia perduellionis exercita, XXVI. 3.
Comitiis tributis ſenatui poteſtas facta pacem cum Carthaginienſibus faciendi, XXX. 43.
Comitia curioni maximo creando, XXVII. 7.
Comitium tectum, XXVII. 36.
Concilium Achæorum, XXVIII. 7.
Conjuratio Acarnanum, non redituros ſe ex bello, niſi victores, XXVI. 25.
Conſentinum agrum depopulantur Romani, XXVIII. 11.
Cora colonia, negat conſulibus pecuniam & milites, XXVII. 9.
Corbis & Orſua, patrueles fratres, de principatu civitatis ferro certant, XXVIII. 21.
Corcyra inſula, XXVI. 24.
Corinthus in Achaia, XXVII. 31.
Corinthiacus ſinus, XXVI. 26. XXVIII. 7.
Corinthius ager vaſtatur a claſſe Romana, XXVII. 31.
Cn. Cornelius Dolabella rex ſacrorum inauguratur, XXVII. 36.
Cn. Cornelius Lentulus, ædilis curulis, XXIX. 11. creatur prætor, 38. coſ. XXX. 40. ambit Africam

provinciam, *ibid.* eo cos. pax cum Carthaginiensibus facta, 44.
L. Cornelius Caudinus, ædilis curulis, XXVII. 21.
L. Corn. Lentulus, legatus, XXVII. 14.
L. Corn. Lentulus Scipionis in Italia successor, XXVIII. 38. ejus res gestæ, XXIX. 2, 3. ædilis curulis absens creatur, absens gerit honorem, XXIX. 11.
L. Corn. Scipio, frater P. Corn. Scipionis, oppugnat opulentissimam urbem Oringin, XXVIII. 3. eam capit, *ibid.* nuncius receptæ Hispaniæ Romam a fratre mittitur, 4 & 17. *Vide &* XXX. 38.
M. Corn. Cethegus Siciliæ res administrat, XXVI. 21. censor creatur, cùm nondum cos. fuisset, XXVII. 11. lustrum condit, 36. creatur cos. XXIX. 11. ei Etruria provincia obvenit, 13. continet Etruriam in officio, 36. proconsul Magonem vincit, XXX. 18.
P. Corn. Caudinus, XXVI. 48.
P. Corn. Scipio Asina omnes duces exercitusque tota ex Italia ad urbis præsidium revocandos censet, XXVI. 8.
P. Cornelius P. F. Scipio quatuor & viginti annos natus creatur a populo procos. in Hispaniam, XXVI. 18. ejus artes ad paranda sibi multitudinis obsequia, 19. milites adhortatur, 41. uno die Carthaginem novam capit, 42, 46. bene habet obsides Hispanos, 49. sponsam Allucii servat pudicè, sponsoque reddit, 50.
res egregiè gerit in Hispania, XXVII. 17, 18. regium nomen, sibi ab Hispanis delatum, abnuit, 19.
novæ ejus in Hispania victoriæ, XXVIII. 1, 4. & 12, 16. pulsi Hispania Carthaginienses, *ibid.* ad Syphacem cum quinqueremibus duabus trajicit, 17. eodem lecto apud Syphacem cum Asdrubale accumbens cœnat, 18. Asdrubalis de eo judicium, *ibid.* fœdere cum Syphace icto redit in Hispaniam, *ibid.* sumit pœnas de Illiturgitanis, Castulonensibus, Astapensibus, 19-23. dum gravi morbo implicitus decumbit, seditio in castris ad Sucronem oritur, quam sanguine triginta quinque maximè noxiorum expiat & placat, 24-29. Mandonium & Indibilem rebellantes vincit, 32-34. Masinissam secum congressum sibi & populo Rom. conciliat, 35. Romam redit, & tentatâ magis spe triumphi, quàm petitâ pertinaciter, cos.

creatur, 38. Africa ei provincia deſtinatur, *ibid.* ſuper ea re ejus & Fabii contrariæ orationes, 40-44. in Siciliam proficiſcitur, 45.

trecentos juvenes Romanos deligit, quos Siculorum totidem armis & equis ornat, XXIX. 1. res Siciliæ componit, *ibid.* Locros advehitur, atque ibi Q. Pleminium legatum relinquit, 7, 8. hinc crimina in Scipionem, 19. rebus, non verbis, ſe purgat, 22. profectio ejus in Africam, 24-27. ejus res geſtæ, 28, 29. & 33-35.

victoriæ de Syphace & Aſdrubale, XXX. 3-9. oratio ejus ad Maſiniſſam de Sophonisba, 14. cum Annibale in colloquium congreditur, 29-31. vincit Annibalem, 32-35. Carthaginem petit, 36. ad eum legati Carthaginienſes, *ibid.* conditiones pacis a Scipione dictæ, 37. jubetur a populo pacem dare Carthaginienſibus, 43. cur non exitio Carthaginis bellum finierit, 44. Romam redit, triumphat, & Africani nomen adſciſcit, 45.

P. Cornelius Cn. F. Scipio adoleſcens, nondum quæſtorius, Romæ judicatur vir bonorum optimus, XXIX. 14. obviam it matri deûm cum matronis, *ibid.*

Ser. Cornelius trib. mil. XXIX. 2.

Ser. Cornelius Lentulus, ædilis curulis, XXVIII. 10.

Corona laurea, geſtata ſacrificantibus, XXVII. 37.

Corſica inſula, XXX. 39.

Coſani ob ſervatam fidem a Romanis laudati, XXVII. 10.

Coſanus portus, XXX. 39.

M. Coſconius, trib. mil. cadit in prœlio cum Magone Pœno, XXX. 18.

Cremonenſium fides in Romanos, XXVIII. 10. legati queruntur agrum ſuum ab accolis Gallis incurſari, ac vaſtari, XXVIII. 11.

Crepitus æris ad territandos hoſtes, XXVI. 5. in defectu Lunæ, *ibid.*

Crotonienſis ager, XXIX. 36. XXX. 19.

Cruci adfigunt transfugas ſuos Romani, XXX. 43.

Cupreſſea ſimulacra Junonis, XXVII. 37.

Curio maximus, XXVII. 8. primus ex plebe maximus Curio, C. Mamilius Vitulus, *ibid.*

Cutiliæ, XXVI. 11.

Cyllene, XXVII. 32.
Cynus, emporium Opuntiorum, XXVIII. 6.

D.

Dardani, XXVI. 25. populantur Macedoniam; XXVII. 33. iis infert bellum Philippus, XXVIII. 8.
Dasius Salapiæ princeps favet Annibali, XXVI. 38. eum de proditione appellat Blattius, *ibid.*
Dassaretii populi, XXVII. 32.
Dassaretiorum vici, XXVII. 32.
Decemviri coronati laureâ prætextatique sequuntur virgines in sacrificio Junonis, XXVII. 37.
C. Decimius Flavus, trib. mil. XXVII. 14. ejus insigne factum, *ibid.*
Decursio exercitûs, XXVI. 51. XXIX. 22.
Delectus difficulter habitus, XXVI. 35. XXVII. 58.
Demetrias, urbs Thessaliæ, XXVII. 32. XXVIII. 5, 8.
Demetriacus sinus, XXVIII. 5.
Demetrium Phthiotidis, XXVIII. 6.
Democrates, præfectus classis Tarentinæ, XXVI. 39. XXVII. 15.
Dialis flamen, XXVI. 23. jure sacerdotii ingreditur senatum, XXVII. 8.
Dianæ lucus, XXVII. 4.
de Dictatore dicendo magna concertatio, XXVII. 5.
Sex. Digitius, socius navalis, post Carthaginem novam captam, certat de murali corona cum Q. Trebellio, XXVI. 48.
Dimallum expugnat L. Æmilius, XXIX. 12.
Dium, urbs Macedoniæ, XXVI. 25.
Dolabra refringendæ portæ, XXVIII. 3.
Dorimachus princeps Ætolorum, XXVI. 24.
Doris, XXVIII. 7. Doridis oppida Tritonon & Drymas capit Philippus, *ibid.*
Drymæ oppidum Doridis, XXVIII. 7.
Duces ob malè rem gestam rei, XXVI. 2, 3. XXVII. 20, 21.
Dymæ, XXVII. 31.
Dymæus ager, XXVII. 31.
Dyrrhachium, XXIX. 12.

E.

E.

Eclipsis solis, XXX. 2, 38.
Edesco clarus inter Hispanos dux venit ad P. Scipionem, XXVII. 17.
Elatia, urbs Phocidis, XXVIII. 7.
Elei cum Achæis pugnant, XXVII. 31, 32, 33. eos Olympiorum solenne ludicrum parantes aggredi vult Machanidas, XXVIII. 7.
Eleus ager vastatur a Philippo, XXVII. 31, 32.
Elephanti turbant suorum aciem, XXVII. 14.
Elephantos fabrili scalpro necare docuit Asdrubal, XXVII. 49.
Elis civitas, XXVII. 32.
Emporia regio, XXIX. 25, 33.
Emporiæ, urbs Græca, oriunda a Phocæa, XXVI. 19. XXVIII. 42.
Q. Ennii de Q. Fabio Maximo dictum, XXX. 26.
Epanterii montani, cum quibus bellum gerunt Ingauni, XXVIII. 46.
Epicydes trajicit in Africam, XXVI. 40.
Epirotæ de communi pace legatos ad Philippum mittunt, XXIX. 12.
Epirus, XXIX. 12.
Epulum Jovis ludorum causâ, XXVII. 36. XXIX. 38. XXX. 39.
Equitatus post amissam alam quæ Salapiæ erat, nunquam deinde superior, XXVI. 38.
Equitibus, ignominiæ causâ, adempti a censoribus equi publici, XXVII. 11. XXIX. 37.
Equites in equos suos velites singulos accipiunt, XXVI. 4.
Equos phaleratos duos Masinissæ donant Romani, XXX. 17.
Eretum, XXVI. 11, 23.
Eropus capit Lychnidum, XXVII. 32. XXIX. 12.
Erythræ Ætolorum prope Eupalium, XXVIII. 8.
Etruria meditatur defectionem, XXVII. 21. frenatur, 24.
Eubœa insula, XXVII. 30.
Eugenium, XXIX. 12.
Eupalium, XXVIII. 8.

Euripi Chalcidici descriptio, XXVIII. 6.
Europa, XXVII. 29.
Exercitus urbanus, XXVII. 7.
— in oppidis hibernare vetitus, XXVII. 21.
Exta cruda in mare porricit Scipio, XXIX. 26.
— primò trunca & turpia, deinde nimis læta, XXVII. 26.
Exuvias non militum tantùm, sed & imperatorum portat Annibalis exercitus, XXX. 28.

F.

L. Fabius legatus a Scipione ad Carthaginienses, XXX. 25.
M. Fabius Buteo ædilis curulis, XXX. 26. creatur prætor, 40.
Q. Fabius Maximus, Annibale ad Romam oppugnandam veniente, censet abscedendum non esse a Capua, XXVI. 8.
— Consul quintùm, XXVII. 7.
— senatûs princeps, 11. Marcellum per litteras monet, ut quàm acerrimo bello Annibalem detineat, 12. Mandurià vi captâ, obsidet Tarentum & capit, 15. deos iratos Tarentinis jubet relinqui, 16.
— Livium & Neronem coss. sibi mutuò reconciliat, XXVII. 35.
— Scipioni in Africam transcendere cupienti adversatur, XXVIII. 40. ejus oratio, *ibid. & seqq.*
— truci oratione & sententiâ Scipionem impugnat, XXIX. 19.
— moritur, XXX. 26. ejus laudes, *ibid.*
Q. Fabius legatus ab M. Livio cos. Romam ad senatum mittitur, XXVIII. 9.
Fanum Proserpinæ, XXIX. 18. expilatum a Pleminio, XXIX. 8, 18.
Feciales jubentur ire ad fœdus feriendum, XXX. 43.
Feroniæ lucus & templum, XXVI. 11. XXVII. 4.
Firmanorum fides in Romanos laudata, XXVII. 10.
Flamen Martis, XXIX. 11.
Flaminius Circus, XXVII. 21.
C. Flaminius quæstor, XXVI. 47.
Fœdus Rom. cum Ætolis, XXVI. 24.

T. Fonteius legatus, XXVI. 17.
Fori publici, XXIX. 37.
Fortis Fortunæ ædes, XXVII. 11.
Foruli vicus, XXVI. 11.
Forum Boarium, XXVII. 37 XXIX. 37.
Forum piscatorium, XXVI. 27.
Fossa Græca, XXVIII. 46.
Frater fratri, filium etiam habenti, succedit in principatum apud Hispanos, XXVIII. 21. item apud Numidas, XXIX. 29.
Fregellanorum in Romanos fides, XXVII. 10. equitum fortitudo, 26, 27.
Fregellanus ager, XXVI. 9.
Frumentum quaternis æris populo vicatim descriptum, XXX. 26.
Frumentum pro vectura nautis relictum, XXX. 38.
Frusinas ager, XXVI. 9.
Frusino, XXVII. 37.
C. Fulvius legatus, XXVI. 14, 33. XXVII. 8.
Cn. Fulvius Centumalus, XXVI. 1. ei prorogatum imperium, 28. vincitur ab Annibale ad Herdoneam, & cum undecim tribunis cadit, XXVII. 1.
Cn. Fulvius Flaccus, ob exercitum in Apulia amissum ei dies dicta, XXVI. 2. primò pecuniâ, mox capite in eum anquiritur, 3. it Tarquinios in exsilium, *ibid.*
M. Fulvius tribunus militum, occiditur in pugna, XXVII. 12.
Q. Fulvius ædilis curulis, XXX. 39.
Q. Fulvius Flaccus, ei prorogatum imperium, XXVI. 1. Capuam obsidet, 4. Romam euntem Annibalem sequitur, 8, 9. ingreditur Romam cum exercitu, 10. virgis cædi & percuti securi jubet senatores Campanos, 15. accusatur a Campanis, 27, 33. dictator dicitur, XXVII. 5. iis comitiis quæ habebat ipse, creatur cos. quartùm, 6. ejus senescit fama, 20. ei prorogatum in annum imperium, 22. iterum, 35.
Q. Fulvius Gillo, legatus Scipionis, XXX. 21.
Funditores Baleares, eorumque peritia, XXVIII. 37.
Funebres ludi, XXVIII. 21.
Funera Romanorum ducum curata ab Annibale, XXVIII. 28.

L. Furius Purpureo, trib. mil. XXVII. 2.
M. Furius defendit in senatu M. Aurelium, quem accusabant legati Philippi, XXX. 41.

G.

Gabii, XXVI. 9.
Gades profectus Annibal, vota exsolvit Herculi, XXVI. 43. XXVIII. 1.
Gaditana provincia, XXVIII. 2.
Gaditani perfugæ pollicentur se prodituros urbem & præsidium Punicum Romanis, XXVIII. 32. patefactâ proditione, conjurati Carthaginem devehuntur, 30. a Gaditanis Mago exigit pecuniam, 36. Gaditanos magistratus in crucem tollit; 37. Gaditani Romanis deduntur post Magonis ab Oceani ora discessum, 37.
Gala Massyliorum rex moritur, XXIX. 29.
Galatia castellum capitur ab Annibale, XXVI. 5.
Galeria centuria juniorum, XXVII. 6.
Garamantes, XXIX. 33.
Genua urbs, capitur a Magone Amilcaris filio, XXVIII. 46. ab eo diruta, exædificatur a Romanis, XXX. 1.
L. Genucius ad regem Syphacem legatus, XXVII. 4.
Gisgo dissuadens pacem, ab Annibale e superiore loco detrahitur, XXX. 37.
Gladiatoria spectacula, XXVIII. 21.
Gladiis destrictis discincti destituuntur milites, ignominiæ causâ, XXVII. 13.
Græca fossa, XXVIII. 46.
Græcæ fabulæ, XXVIII. 43.
Grando & tonitru prœlium prohibent, XXVI. 11.
Gymnasia Tarentinorum jubet occludi Pyrrhus, XXIX. 19.

H.

Hanno præest præsidio Metaponti, XXVII. 42.
Hanno relictâ Siciliâ trajicit in Africam, XXVI. 40.
Hanno novus imperator in Hispaniam ex Africa, in locum Barcini Asdrubalis, transgreditur, XXVIII. 1. adversùs eum mittitur a Scipione M. Silanus, *ib.* Hanno vivus capitur a Romanis, 2. mittitur Romam, 4.

Hanno præfectus Magonis, funditur a Lucio Marcio, XXVIII. 30.
Hanno equitatui Punico præfectus, in pugna equestri occiditur, XXIX. 29, 35.
Hanno Amilcaris filius, præfectus Punico equitatui, XXIX. 34. elicitur a Mafiniſſa ad pugnam, vincitur & interficitur, *ibid.*
Harpagones, aſſeres ferreo unco præfixi, XXX. 10.
Haſtatus ſecundus, XXVI. 5.
Cn. Helvius, trib. mil. in pugna cadit, XXX. 18.
Heraclea prope Thermopylas, XXVIII. 5, 7.
Heræa Peloponneſi urbs, XXVIII. 7, 8.
Heræorum ludorum curatio ad Philippum defertur, XXVII. 30.
Herculis templum, XXVI. 10.
Herdonia urbs, XXVII. 1. ab Annibale deletur, & oppidani migrare jubentur, *ibid.*
Hetriculum, Bruttiorum oppidum, a Pœnis deficit ad Rom. XXX. 19.
Hexeris navis, XXIX. 9.
Hibernacula Pœnorum & Numidarum combyruntur a Scipione, XXX. 3-6.
Hibernacula Pœnorum in tres partes diviſa, XXVI. 20.
Hippo regius, XXIX. 3, 4, 32.
Hirpini dedunt ſe Romanis, XXVII. 15.
Hiſpania prima Romanis inita provinciarum, quæ quidem continentis ſint; poſtrema perdomita eſt ductu auſpicioque Auguſti Cæſaris, XXVIII. 12.
Hiſpania bello reparando aptiſſima, XXVIII. 12.
Hiſpaniæ loca pleraque crebris ſaltibus incluſa, XXVIII. 1.
Hiſpani allecti prædâ cæduntur, XXVIII. 33. vincuntur a Lentulo & Manlio Acidino, XXIX. 2, 3.
Hiſpanorum acies, XXIX. 3.
Honoris & Virtutis ædes, XXVII. 25.
Hordeum datum pro tritico cohortibus, quæ ſigna amiſerant, XXVII. 13.
Hoſtiis majoribus procurata prodigia, XXVI. 23. XXVII. 4, 11. XXX. 2.
A. & C. Hoſtilii Catones prætores creati, XXVII. 35.
C. Hoſtilius Tubulus prætor, XXVII. 6, 7. ludos vovet facitque Apollinares, 11. adoritur Annibalem, ad

quatuor millia hominum occidit, & novem signa militaria capit, 40. ei in annum prorogatum imperium, XXVIII. 10.
Hybla, XXVI. 21.

J.

Jacula quaternos pedes longa, XXVI. 4.
Jaculatores Numidæ, XXVIII. 11.
Jamphorina urbs, caput Mædicæ, in deditionem accipitur, XXVI. 25.
Idæa mater, XXIX. 10. carmen in libris Sibyllinis inventum a decemviris, si mater Idæa a Pessinunte Romam foret advecta, pelli vincique hostes posse, *ibid.* petitur ex Asia, 11. ab viro bonorum optimo, P. Scipione, Cn. F. matronisque accipitur, & perfertur in ædem Victoriæ, 14.
Idibus Martiis magistratus initus, XXVI. 1. XXVII. 7.
Ilienses, XXIX. 12.
Illiturgis liberatur a Romanis, XXVI. 17. post cæsos Scipiones, defecerat ad Pœnos, ac scelus etiam defectioni addiderat, XXVIII. 19. Illiturgin oppugnat Scipio, *ibid.* acriter resistunt oppidani, *ibid.* urbs capitur, *ibid.* tum etiam arx, 20. oppidani ad internecionem delentur, & urbs incenditur, *ibid.*
Illiturgitani, XXVIII. 25.
Ilva insula, XXX. 39.
Imber ingentibus procellis dirimit pugnam, XXVI. 11.
Imperatores ab exercitibus legi, res mali exempli, XXVI. 2.
Imperator nominatus ob rem bene gestam, XXVII. 19.
Imperium nullum cuiquam, injussu populi, deferendum, XXVI. 2.
Incendium ingens Romæ, XXVI. 27.
Indibilis, ejus filiæ humaniter & verecundè a Scipione habitæ, XXVI. 49. deficit ad Romanos, XXVII. 17. ejus oratio, *ibid.* rebellat, & concitatis popularibus, agros sociorum populi Romani depopulatur, XXVIII. 24. copias contrahit, 31. victus fugit, 33. Mandonium fratrem ad Scipionem supplex mittit, 34. veniam impetrat, *ibid.* post discessum Scipionis, concitat populares & Ausetanos ad bellum, XXIX. 2. pilo terræ affigitur in pugna, 3.

Indicibus libertas data, & æris viginti millia, XXVII. 3.
Infantes etiam cæsi in hostilis urbis expugnatione, XXVIII. 20.
Ingauni, gens Ligurum, bellum gerunt cum Epanteriis montanis, XXVIII. 46. XXX. 19.
Insani montes, XXX. 39.
Interamna colonia negat coss. Romanis milites & pecuniam, XXVII. 9. aliquanto majorem numerum mox dare cogitur, XXIX. 15.
Jubellius Taurea, ejus mors, captâ Capuâ, XXVI. 15.
Judicium insigne Cn. Fulvii, XXVI. 2, 3.
Jugarius vicus Romæ, XXVII. 37.
M. Junius Pennus ædilis plebis, XXIX. 11. creatur prætor, XXX. 40.
M. Junius Silanus, ei in Etruria prorogatum imperium, XXVI. 1. ad res gerendas adjutor P. Scipioni datur, 19. a Scipione mittitur adversùs Magonem & Hannonem, XXVIII. 1. eos vincit, 2. adducit ad Scipionem auxilia, 13.
Juno Lacinia, XXVIII. 46. XXX. 20. de Junone Regina, *Vide* XXVII. 37.
Jovis epulum ludorum causâ, XXVII. 36. XXIX. 38.
— porta, Capuæ, XXVI. 14.
Justitio simile otium, XXVI. 26.

L.

Lacetani depopulantur agros sociorum populi Rom. XXVIII. 24. in eos edicitur expeditio, 26, 33, 34.
Lacinia Juno, in ejus templo multi qui in Africam secuturos Annibalem abnuebant, jussu ejus interfecti, XXX. 20.
Lacumaces stirpis regiæ apud Numidas puer, appellatur a Mezetulo rex, XXIX. 29. victus a Masinissa, fugit in agrum Carthaginiensem, 30. se in Masinissæ fidem permittit, *ibid.*
Lacus Ostiæ, XXVII. 11.
C. Lælius classi a Scipione præfectus, XXVI. 42. ob virtutem coronâ aureâ & triginta bobus donatur, *ibid.* it Romam, & in senatu Carthaginem novam, aliasque urbes captas esse, exponit, XXVII. 7. mittitur a Sci-

pione in Africam prædatum, XXIX. 1. ad eum venit Maſiniſſa, 4. redit ex Africa, 6. claſſis præfectus cum Scipione tranſit in Africam, 25. cum Maſiniſſa mittitur ad perſequendos Syphacem & Aſdrubalem, XXX. 9. vincit Syphacem, 11. improbat Maſiniſſæ cum Sophonisba nuptias, 13. a Scipione donatur coronâ aureâ, 15, cum Syphace aliiſque captivis Romam mittitur, 16. quæ in Africa geſta ſunt, exponit Patribus, 17.

C. Lætorius creatur prætor, XXVI. 23. decemvir ſacris faciendis, XXVII. 8.

L. Lætorius, ædilis plebis, vitio creatus, abdicat ſe magiſtratu, XXX. 39.

Lamia urbs, XXVII. 30.

Laniſtæ, XXVIII. 21.

Lanuvium, XXVI. 8. & XXIX. 14.

Lapis quidam ſacer datur legatis Romanis, quem Peſſinuntii matrem deûm vocabant, XXIX. 11.

Lapides ſilices, XXX. 43.

Lapides Atri, locus inter oppida Illiturgim & Mentiſſam in Auſetanis, XXVI. 17.

Larinas ager, XXVII. 40.

Lariſſam dies exercitui ad conveniendum a Philippo edicitur, XXVIII. 5.

Lariſſæ Theſſalorum concilium, XXVI. 8.

Lariſſus amnis Eleum agrum ab Dymæo dirimit, XXVII. 31.

Lauretanus portus, XXX. 39.

Lautia legatis præbita, XXVIII. 39. XXX. 17.

Lautumiæ, XXVI. 27.

Legati Carthaginienſes ad Aſdrubalem & Syphacem miſſi, XXIX. 34. ad Romanos de pace, XXX. 22, 40.

— Locrenſium obſiti ſqualore & ſordibus, ramos oleæ velamenta ſupplicum porrigentes, queruntur de Pleminio, XXIX. 16.

— Maſiniſſæ a Romanis donantur, XXX. 17.

— Romani violantur a Carthaginienſibus, XXX. 25.

— Saguntini gratias agunt ſenatui, XXVIII. 39. adducunt quoſdam Carthaginienſes cum pecunia, qui ad conducenda auxilia in Hiſpaniam trajecerant, XXX. 21.

— Syphacis donati ab ſenatu Romano, XXVII. 4.

Legatis munera data, XXVII. 4.

Legatis hoſtium in æde Bellonæ ſenatus datus, XXX. 22.
Legio, quot militum, XXVI. 28. XXIX. 24.
— quarta, XXVI. 48.
— undecima, XXX. 18.
— duodecima, magna ex parte cæſa, XXX. 18.
— tertia decima, *ibid.*
— undeviceſima, XXVII. 38.
— viceſima, XXVII. 14, 38.
— tota, millia hominum quatuor, Romæ in foro ſecurâ percuſſa, XXVIII. 28.
Legiones una & viginti, XXVI. 28. XXVIII. 22.
— tres & viginti, XXVII. 36.
— viginti, XXX. 2.
Lemnos inſula, XXVIII. 5.
Leptis, XXX. 25.
Leucas promontorium, XXVI. 26.
Libri Sibyllini, XXIX. 10.
L. Licinius prætor, XXVII. 8.
L. Licinius Pollio, legatus, XXVII. 29.
L. Licinius Lucullus, ædilis curulis, XXX. 39.
M. Licinius, trib. mil. occiditur in prœlio, XXVII. 12.
P. Licinius Craſſus, magiſter equitum, XXVII. 5. cenſor, 6. prætor, 21. coſ. XXVIII. 38. gravi morbo adficitur, uti & ejus exercitus, XXIX. 10. ei prorogatur imperium, 13. copiis conjunctis cum coſ. pugnat cum eo adversùs Annibalem, 36. ejus laudes, XXX. 1.
P. Licinius Varus, ædilis curulis, XXVII. 6. creatur prætor, 21. urbanam juriſdictionem ſortitur, 22.
Ligures, eorum auxilia Aſdrubali parata, XXVII. 39. jungunt ſe Magoni, XXVIII. 46. XXIX. 5.
Ligures Alpini, XXVIII. 46. XXIX. 5.
Lilybæum, XXVII. 5.
Liris, XXVI. 9, 34.
C. Livius, pontifex creatur in M. Pomponii Mathonis locum, XXVI. 23. ædilis curulis, XXIX. 38. prætor cum cognomine Salinatoris, XXX. 26.
M. Livius, octavo poſt damnationem anno reducitur a coſſ. in urbem, XXVII. 34. pro cognato M. Livio Macato dicit in ſenatu, *ibid.* ad ſecundum conſulatum penè invitus protrahitur, *ib.* ægrè ſe reconciliari patitur cum Nerone collega, 35. iræ plenus adhuc in civeſ

proficiſcitur ad bellum, 40. egregia ejus victoria de Aſdrubale, 46-49. triumphat, XXVIII. 9. dictator creatur, 10. ei in annum prorogatum imperium, *ibid.*
Volonum exercitum in Galliam ex Etruria traducit, XXIX. 5. cenſor, 37. Salinatoris quare cognomen ei venerit, *ibid.* pravum ejus certamen cum collega Nerone, *ibid.* præter tribum Mæciam, populum Romanum omnem, quatuor & triginta tribus, ærarios relinquit, *ibid.*
M. Livius, XXVI. 39. de eo certamen in ſenatu, XXVII. 25.
M. Livius Macatus, XXVII. 34.
T. Livius quo tempore ſcripſerit, XXVIII. 12.
Loca & lautia legatis decreta, XXX. 17.
Locrenſes, XXIX. 9.
Locri oppugnantur a Criſpino, XXVII. 25. recipiuntur a Scipione, XXIX. 6, 7. qui eis Pleminium præfectum imponit, 8. in eos impotenter ſævit Pleminius, *ibid.* & 9. eorum querelæ per legatos delatæ ad ſenatum, 16, 17, 18. libertas iis, legeſque ſuæ reſtituuntur a ſenatu, 21.
Locris in Græcia, XXVI. 26. XXVIII. 6.
Locuſtarum vis ingens, ita ut unde adveniſſent parum conſtaret, circa Capuam omnem agrum complevit, XXX. 11.
Lucani dedunt ſe Romanis, XXVII. 15.
Lucerini ob ſervatam fidem a Rom. laudantur, XXVII. 10.
M. Lucretius, trib. pleb. XXVII. 5.
Sp. Lucretius, ædilis plebis, creatur prætor, XXVIII. 38. ei prorogatum imperium, XXIX. 13. rurſumque, ut Genuam oppidum a Magone Pœno dirutum exædificaret, XXX. 1.
Lucus Dianæ, XXVII. 4.
— Feroniæ, XXVI. 11. XXVII. 4.
— Maricæ, XXVII. 37.
Ludi editi a prætoribus urbis, XXVII. 23.
— belli causâ, XXVII. 33. XXX. 27.
— Apollinares, XXVI. 23. XXVII. 11. in perpetuum voti, XXVII. 23.
— Circenſes, XXX. 27.
— funebres editi a Scipione, XXVIII. 21.

Ludi Megalesia, XXIX. 14.
— Nemei, XXVII. 30, 31.
— Olympici, XXVII. 35.
— Plebeii, semel toti instaurati ab ædilibus plebis, XXVIII. 10. ter, XXX. 26. septies instaurati, XXIX. 11. per biduum, XXIX. 38.
— Romani, ter toti instaurati ab ædilibus curulibus, XXVIII. 10. biduum instaurati, XXIX. 38.
Ludorum causâ epulum Jovis, XXVII. 36. XXIX. 38.
Lunæ defectu crepitus æris nocte silente cieri solet, XXVI. 5.
Lupi ferrei in oppugnantes urbem injecti, XXVIII. 3.
Lusitania, XXVII. 20.
Lustra, XXVII. 36. XXIX. 37.
C. Lutatius, post sextumdecimum annum servitute eximitur a Servilio cos. XXX. 19.
Lychnidus oppidum capitur, XXVII. 32.
Lyncus, oppidum, XXVI. 25.

M.

Macella, urbs Siciliæ deficit a Romanis, XXVI. 21.
Macellum Romæ incendio consumptum, reficitur, XXVII. 11.
Machanidas, tyrannus Lacedæmoniorum, bello petit Achæos, XXVII. 30. XXVIII. 5. Eleos Olympiorum solenne ludicrum parantes aggredi statuit, XXVIII. 7. metu Philippi comprimitur, *ibid.*
Mædi populi, XXVI. 25.
Mædica regio, *ibid.*
M. Mænius, trib. mil. in pugna cum Magone Pœno cadit, XXX. 18.
sine Magistratu qui rem gessit, triumphare non potest, XXVIII. 38.
Magistratus & senatores pecuniam sponte conferunt ad classis supplementum, XXVI. 36.
Magni Campi, locus, XXX. 8.
Mago, frater Annibalis, venit ex ulteriore Hispania cum Asdrubale Gisgonis filio ad Asdrubalem fratrem, XXVII. 20. in fugam vertitur, XXVIII. 2. delectum in Hispania cum Asdrubale Gisgonis filio habet, &

cum eo bellum inſtaurat, 12. equeſtri prœlio vincitur, 13. it Gades, diſſipaturque ejus exercitus, 16. jubetur a ſenatu Carthaginienſi claſſem, quam Gadibus haberet, in Italiam trajicere, 36. a Gaditanis intra urbem non admittitur, 37. ex minore Balearium inſula in Italiam trajicit, 46. capit Genuam, *ib.* Gallos & Ligures in concilium vocat, XXIX. 5. vincitur a Romanis, XXX. 18. femore transfixo cadit, *ibid.* profugit in Liguriam, 19. ex vulnere moritur, *ibid.*

Mago, Pœnorum dux, Carthaginem novam tuetur, XXVI. 44. ſe, arcem, & præſidium Scipioni dedit, 46. Romam mittitur cum quindecim captivis ſenatoribus, 51.

C. Mamilius Vitulus, primus ex plebe Curio maximus creatur, XXVII. 8. prætor, 35, 38. legatus ad Philippum, XXX. 26.

Q. Mamilius ædilis plebis, XXVII. 36.

Q. Mamilius Thurinus, prætor creatur, quum ædilis plebis eſſet, XXVIII. 10.

Mandonius, frater Indibilis Illergetum reguli, XXVI. 49. ejus uxor capta flens ad pedes Scipionis procumbit, obteſtaturque ut curam feminarum impenſiùs cuſtodibus commendaret, *ibid.* Mandonius deficit ad Romanos, XXVII. 17. ei conjux & liberi redduntur, *ibid.* deficit, & concitatis popularibus, agros ſociorum populi Romani depopulatur, XXVIII. 24. magnâ pugnâ vincitur, 33. petenti veniam ignoſcit Scipio, 34. deficit a Romanis, ſed comprehenſus traditur ad ſupplicium, XXIX. 3.

Manduria, opp. in Sallentinis, a Q. Fabio coſ. vi capitur, XXVII. 15.

A. Manlius, trib. mil. interficitur, XXVII. 27.

L. Manlius Acidinus prætor, XXVI. 23. urbanus, XXVII. 4. præeſt exercitui ad Narniam, 43, 50. ei Hiſpania provincia traditur a Scipione, XXVIII. 38. ejus in Hiſpania res geſtæ, XXIX. 2, 3. ei prorogatur imperium, 13.

L. Manlius Torquatus, pontifex, moritur, XXX. 39.

P. Manlius Vulſo, prætor, XXVI. 23. XXVII. 6.

T. Manlius Torquatus recuſat conſulatum, XXVI. 22. comitiorum & ludorum faciendorum cauſâ dicitur di-

ſtator, XXVII. 33. ludos facit, & luſtrum vovet, *ib.*
Mannus, ſervus Campanorum Calaviorum, indicat incendium Romæ fraude Campanorum factum, XXVI. 27. ei libertas data & viginti millia æris, *ibid.*
Manus præciſæ ſpeculatoribus deprehenſis, XXVI. 12.
Mapalia Maſſyliorum, XXIX. 31.
M. Claud. Marcellus ex Sicilia redux petit triumphum, XXVI. 21. urbem ovans ingreditur, poſt triumphum in Albano monte, *ibid.* quartùm coſ. 22. Siculi eum accuſant in ſenatu, 30. purgat ſe, 31. de ea re ſenatuſconſultum, 32.
cum Annibale dubio Marte pugnat, XXVII. 2. Annibali ad Canuſium occurrit, 12. æquo Marte pugnat cum Annibale, *ibid.* poſtero die iterum laceſſens Annibalem, vincitur, *ibid.* increpat exercitum, 13. vincit Pœnos, 14. accuſatur a trib. pl. 20. abſolvitur, & quintùm coſ. creatur, 21. ædes Honoris & Virtutis ædificat, 25. inſidiis exceptus, perit, 26, 27. varia de ejus morte fama, *ibid.* ſepelitur ab Annibale, 28. ejus annulo potitus Annibal dolum Salapitanis nectit, *ibid.* augur fuerat Marcellus, 36.
M. Claudius Marcellus, coſ. filius, trib. mil. XXVII. 26. vulneratur, 27. ædem Virtutis, ſeptimo decimo anno poſtquam a patre ejus primo conſulatu vota in Gallia fuerat, ad portam Capenam dedicat, XXIX. 11. trib. pleb. 20.
L. Marcius eques Rom. ſcribens ſenatui ſe proprætorem nuncupat, unde multorum offenduntur animi, XXVI. 2. a Scipione magno in honore habetur, 9. ad oppugnandum Caſtulonem mittitur, XXVIII. 19. capit Aſtapam urbem, 22.
M. Marcius rex ſacrorum moritur, XXVII. 6.
M. Marcius Ralla, creatur prætor, XXIX. 11. cum legatis Carthaginienſibus mittitur a Scipione Romam, XXX. 38.
Mare Tuſcum, XXVI. 19.
Maricæ lucus, XXVII. 37.
Maronea, urbs in Samnio, XXVII. 1.
Marrucini populi multos voluntarios dant Scipioni in claſſem, XXVIII. 45.
Marſi pop. *ibid.*

Martiis Idibus magiſtratus initus, XXVI. 1, 26. XXVII. 7.
Maſæſyli, altera Numidiæ pars, cujus rex fuit Syphax, XXVIII. 17. XXIX. 32.
Maſiniſſa, conciliatur Romanis, XXVIII. 16. Maſiniſſæ & Scipionis colloquium, 35. fide datâ acceptâque diſcedunt, *ibid.*

queritur apud Lælium nimiam Scipionis cunctationem, XXIX. 4. accedit ad Scipionem, 29. variâ fortunâ in amittendo recuperandoque paterno regno eſt uſus, *ibid.* capit Thapſum urbem, 30. in eum ſtimulatur ab Aſdrubale Syphax, 31. vincitur Maſiniſſa a Syphace, *ibid.* profugit in montem Balbum, *ibid.* Bocchar mittitur adversùs Maſiniſſam, 32. qui vincitur, ſed circumventus cum ſolis quatuor equitibus aufugit, *ibid.* inſilit in fluvium, unde cum duobus emergit, *ibid.* in occulta ſpelunca vulnus curat, *ibid.* repetit regnum, *ibid.* Syphax in eum contendit eumque vincit, 33. cum modica manu Maſiniſſa ad Scipionem venit, *ibid.* Hannonem ad pugnam elicit, 34.

Syphacis caſtra incendit, XXX. 5. Maſiniſſa regnum recuperat, 11. Sophonisbam Syphacis uxorem ducit, 12. ob Sophonisbæ nuptias a Scipione reprehenditur, 14 ejus anxietas, 15. venenum in poculo ad Sophonisbam mittit, *ibid.* ampliſſimis donis a P. Scipione donatur, *ibid.* ejus legati in ſenatum Rom. introducti, 17. Maſiniſſam Cirtâ oppido cæteriſque oppidis agriſque ad regnum paternum adjectis donat Scipio, 44.
Maſſiva Numida, puer formâ inſigni & regii generis, capitur in prœlio, XXVII. 19. dimittitur a Scipione ad Maſiniſſam avunculum cum donis, *ib.* XXVIII. 35.
Mater deûm, lapis quidam ſacer in urbe Phrygiæ Peſſinunte, XXIX. 11. quo honore a Romanis accepta, 14. ludi in ejus honorem. *Vid.* Megaleſia.
Matris magnæ ædes in Palatio facienda locatur. XXIX. 37.
Matris Matutæ ædes Satrici, XXVIII. 11. de cœlo tangitur, *ibid.*
P. Matienus, trib. mil. XXIX. 6. a Pleminio virgis cæſus interficitur, 9.
Matronæ dedicant Junoni pelvim auream, XXVII. 37. per omnia delubra vagæ ſuppliciis votiſque fatigant deos, 50.

— cum Scipione obviam eunt deûm Matri, XXIX. 14.
Mauri, XXVIII. 17.
Medixtuticus summus apud Campanos magistratus, XXVI. 6.
Megalesia, ludi in honorem Magnæ Matris deûm, XXIX. 14.
Megara, urbs Græciæ, XXVIII. 7.
Melæ, urbs in Samnio, eademque Meles, XXVII. 1.
Melessum Hispanæ gentis urbs Oringis, XXVIII. 3.
Menippus, dux Philippi, XXVII 32. cum mille peltastis Chalcidem mittitur, XXVIII. 5.
Mentissa, XXVI. 17.
Mercurii promontorium, XXIX. 27.
Mercurii tumulus, XXVI. 44.
Mericus Hispanus cum corona aurea incedit, ovante Marcello, & civitate Romanâ donatur, XXVI. 21.
Messana urbs, XXIX. 7, 9.
Messenii a Messene in Peloponneso, XXIX. 12.
Metapontus, XXVII. 1.
Metapontini deficiunt ad Pœnos post cladem Cannensem, XXVII. 16.
Metaurus fluvius, XXVII. 47.
Mezetulus quidam Numida contendit cum Capusa de regno, XXIX. gens Massyliorum omnis in ejus venit, potestatem, *ibid.* abstinet nomine regio, *ibid.* matrimonio sibi jungit sororis Annibalis filiam, *ibid.* victus a Masinissa, fugit in Carthaginiensem agrum, 30. redit in patriam, *ibid.*
Milites post seditionem Sucronensem, rursum jurant in verba imperatoris, XXVIII. 29.
Militum in armis decursus, XXVI. 50.
— dona in triumphis, XXVIII. 9. XXX. 45.
Minturnensibus negatur vacatio militiæ, XXVII. 38.
Q. Minucius, Ap. Claudii cos. legatus, XXVI. 33.
Q. Mucius Scævola decemvir sacrorum, moritur, XXVII. 8.
Mulierum terror audito Annibalis ad urbem adventu, XXVI. 9.
— cura habita post captam Carthaginem novam, XXVI. 49.
Mulvius pons, XXVII. 51.

Municipia Appiæ, XXVI. 8.
Murgantia, urbs Siciliæ, XXVI. 21.
Mutines urit ægros sociorum populi Rom. in Sicilia, XXVI. 21. ab Hannone Carthaginiensium imperatore præfecturâ Numidarum spoliatur, 40. tradit Agrigentum Romanis, *ibid.* donatur civitate Rom. XXVII. 5.

N.

Nabis Lacedæmoniorum tyrannus, XXIX. 12.
Naraggara, urbs, XXX. 29.
Narnia colonia, negat coss. Romanis milites & pecuniam, XXVII. 9. de hac re senatusconsultum, XXIX. 15.
Narnienses equites, nuncii Asdrubalis & Pœnorum cladis, XXVII. 50.
Narniensis tribus, XXIX. 37.
Navalis pugnæ simulacrum, XXVI. 51. XXIX. 22.
Navis prætoria, XXIX. 25.
— rostrata, XXVIII. 45, 46. XXX. 10.
— speculatoria, XXX. 10.
Navis velata infulis ramisque oleæ, occurrit Scipioni cum classe Carthaginem petenti, XXX. 36.
in Nave prætoria insigne nocturnum tria lumina, XXIX. 25.
Naves ex abiete structæ, XXVIII. 45.
— instructæ armatæque in aquam deducuntur die quadragesimo quinto quàm ex sylvis detracta materia erat, *ib.*
Q. Navius centurio, auctor peditum equiti immiscendorum, XXVI. 4. ejus bellica virtus, 5.
Naupactum, XXVI. 26. XXVII. 30.
Nemea ludi, XXVII. 30, 31. eorum curatio ad Philippum delata, *ibid.*
Nepesinus ager, XXVI. 34.
Nepesini milites pecuniam Romanis negant, XXVII. 9. in eos senatusconsultum, XXIX. 15.
Neptuni ara in circo Flaminio, XXVIII. 11.
Nicæa, urbs in sinu Maliaco, XXVIII. 5.
Nicias prætor Achæorum, XXVIII. 8.
Nico Tarentinus juvenis, ejus cum D. Quintio certamen, XXVI. 39. hastâ transfigit Quintium, *ibid.* occiditur pugnans, quum caperetur Tarentum, XXVII. 16.
Nonæ Quintiles, XXVII. 23.

Norbani a populo Rom. laudantur ob constantem in rempublicam fidem, XXVII. 10.
Notæ censoriæ, XXVII. 11.
Nova Carthago, XXVIII. 17. *Vide* Carthago.
Novendiale sacrum publicè susceptum, XXVI. 23. XXVII. 37. XXIX. 14. XXX. 38.
Nucerini Atellam traducti, XXVII. 3.
Numidæ primum in Africa equit. genus, XXIX. 34.
Numidæ jaculatores, XXVIII. 11.
Numidæ ante omnes barbaros effusi in Venerem, XXIX. 23. XXX. 12. vagas trahunt domos, XXIX. 31. carne ac lacte vescuntur, *ibid.*
Nursini pollicentur Scipioni milites, XXVIII. 45.

O.

OBSECRATIO in unum diem populo indicta, XXVI. 23.
Obsides civitatum Hispaniæ post captam Carthaginem novam reddit suis Scipio, XXVI. 49.
Obsides exacti a Carthaginiensibus, ne minores quatuordecim annis, neu triginta majores, XXX. 31.
Oeniadæ, oppidum, XXVI. 24.
Œsalces, Galæ frater regis Numidarum, fratri succedit, XXIX. 29.
M. Ogulnius ad frumentum in Etruria coemendum missus, XXVII. 3.
Olbiensis ager vastatur a classe Punica, XXVII. 6.
Oleæ rami supplicum insignia, XXIX. 16. XXX. 36.
Olympia urbs, XXVI. 24.
Olympiorum solenne ludicrum, XXVII. 35. parant Elei, XXVIII. 7.
Opifices Carthaginis Novæ captos publicos fore populi Romani edicit Scipio, XXVI. 47. *Vid.* & 51.
Oppiæ & Cluviæ mulieribus Campanis bona & libertas restituuntur, XXVI. 33, 34.
Opus, urbs Locridis, capitur ac diripitur ab Attalo, XXVIII. 7.
Opuntiorum emporium Cynus Locridis, XXVIII. 6.
Ora pro fune nautico, XXVIII. 36.
Oraculum Delphicum, XXIX. 10, 11.

Oratio Annibalis ad Scipionem, XXX. 30. ad ſenatum Carthaginienſem, 34.
— Carthaginienſium legatorum de pace, XXX. 22, 42.
— M. Claudii Marcelli, XXVI. 31. XXVII. 13.
— P. Cornelii Scipionis, *qui Africanus dictus eſt*, ad mil. XXVI. 41, 43. ad Allucium Celtiberorum principem, 50 ad mil. XXVIII 27, 32. in ſenatu, reſpondentis Fabio, 43. ad Maſiniſſam, XXX. 14. ad Annibalem, 31.
— Q. Fabii Max. Cunctatoris in ſenatu, ne Scipioni provincia Africa mandetur, XXVIII. 40.
— Indibilis Hiſpaniæ reguli ad Scipionem, XXVII. 17. XXVIII. 34. ad ſuos, XXIX. 2.
— Locrenſium legatorum deplorantium fortunas ſuas, XXIX. 17.
— Magonis ad Gallos, XXIX. 5.
— Maſiniſſæ ad Scipionem, XXVIII. 35. ejus legatorum, XXX. 17.
— Philippi in concilio Achæorum, XXVIII. 8.
— Saguntinorum legatorum, XXVIII. 39.
— Siculorum, in Marcellum, XXVI. 30.
— Sophonisbæ ad Maſiniſſam, XXX. 12.
— Syphacis ad Scipionem, XXX. 13.
— M. Valerii Lævini ad Ætolos, XXVI. 24. in ſenatu, 36.
— Vibii Virii auctoris Campanorum defectionis, XXVI. 13.
Oreſtis, regio, XXVII. 33.
Oreum, urbs in Eubœa, XXVIII. 5.
Oricum, XXVI. 25. in eorum fines ſubitam expeditionem facit Philippus, *ibid.*
Oringis, urbs Hiſpaniæ, *eadem fortaſſe quæ Aurinx*, oppugnatur & capitur a L Scipione, XXVIII. 3. ejus ager frugifer; argentum incolæ fodiunt, *ibid.*
Oritani, incolæ Orei, XXVIII. 8.
Orſua & Corbis patrueles fratres de principatu civitatis ferro certant, XXVIII. 21.
Oſtia urbs, XXVII. 22. XXIX. 14.
Oſtia Tiberina, XXVI. 19. Oſtiæ lacus, *ſive fortaſſe* lucus de cœlo tactus, XXVII. 11.
Oſtienſis populi vacatio obſervatur, XXVII. 38.

T. Otacilio prorogatur imperium, XXVI. 1. rursum eligitur cos. irrito eventu, 22. nunciatur eum mortuum esse in Sicilia, 23. pontifex fuerat, *ibid.*

P.

Pactius & Vibius fratres, & nobilissimi Bruttiorum, veniunt ad Q. Fabium cos. XXVII. 15.
Pæstani, XXVII. 10.
Palatium, XXIX. 37. ædes Matris Magnæ in Palatio, *ib.*
Palla picta cum amiculo purpureo dono missa reginæ Cleopatræ, XXVII. 4.
Pallium crepidæque Græcorum, XXIX. 19.
Pandosia, urbs, in deditionem venit Romanorum, XXIX. 38.
Parmæ velitum, breviores quàm equestres, XXVI. 4.
Parthini populi, XXIX. 12.
Patera ex quinque pondo auri facta regi Syphaci mittitur dono, XXVII. 4. Pateram auream Masiniſſæ donat Scipio, XXX. 15.
— ducentæ aureæ septuaginta sex, captâ Carthagine novâ, relatæ ad Scipionem, XXVI. 47.
Patre, qui curuli sellâ sederit, vivo, filius neque trib. neque ædilis plebis jure esse potest, XXVII. 21. XXX. 19.
Pacis conditiones cum Pœnis, XXX. 37, 43.
— cum Philippo, XXIX. 12.
Pecora, pecunia sunt Massylis, XXIX. 31.
— hostibus objecta per insidias, XXVIII. 33.
Pecuniæ a privatis ad sublevandam ærarii inopiam collatæ, XXVI. 36.
Pecuniæ in ærarium latæ, XXVIII. 9, & 38. *& passim in triumphis.*
Pecuniam ex ærario scribæ viatoresque ædilitii clam egerunt, XXX. 39. per indicem comperti damnantur, *ib.*
Pelagonia, XXVI. 25.
Pella urbs, XXVI. 25. Pellæ hibernat Philippus, *ibid.*
Pelta haud dissimilis cetræ, XXVIII. 5.
Peltastæ, XXVIII. 5.
Pelvis aurea facta lataque in Aventinum, Junoni Reginæ donum, XXVII. 37.

Penetrale ædis Veſtæ, XXVI. 27.
Peparethus, XXVIII. 5.
Perfugæ Latini ſecuri percutiuntur, XXX. 43.
Pergamus, XXIX. 11.
Perſeus relictus a Philippo cum quatuor millibus armatorum ad fauces Theſſaliæ, XXVI. 25.
Peruſini abietes in fabricandas naves, & frumenti magnum numerum pollicentur Scipioni, XXVIII. 45.
Peſſinus in Phrygia, XXIX. 10. Idæa mater a Peſſinunte Romam advecta, *ibid.* & 11.
Peſtilentia, quæ magis in longos morbos, quàm in perniciales evaſit, XXVII. 23.
Peſtis in exercitibus Romano Punicoque, XXVIII. 46.
Petelia urbs in Bruttiis, XXVII. 26.
Philemenus quum reciperetur Tarentum a Romanis, ita perit, ut corpus ejus nuſquam fuerit inventum, XXVII. 16.
Philippus Macedonum rex ſubitam expeditionem in Oricinorum atque Apolloniatium fines facit, XXVI. 25. in Theſſaliam deſcendit, *ibid.* redit Pellam, *ibid.*
Achæis auxilium fert, XXVII. 30. vincit Ætolos, *ibid.* it in Peloponneſum, *ibid.* repellit Romanos populantes agrum Corinthium, 31. popularem ſe præbet, *ibid.* ejus intoleranda libido, *ibid.* Polycratiam, Arati Achæorum principis uxorem, aſportat in Macedoniam, *ibid.* periculum ejus & inſignis fortitudo in pugna adversùs Romanos, eorumque ſocios, 32. redit in Macedoniam, *ibid.*
hortatur ac tuetur ſocios, XXVIII. 5. Attalus ferme ab eo opprimitur, 7. capit Toronem urbem, *ibid.* ejus metu Machanidas compreſſus, *ibid.* ejus oratio in concilio Achæorum, *ib.* claſſe in Ætoliam contendit, *ib.* in regnum redit, ut Dardanis inferat bellum, *ibid.*
ei ducenta argenti talenta pollicentur Carthaginienſes, ut in Siciliam, aut Italiam trajiciat, XXIX. 4. cum eo pacem Ætoli faciunt, 12. itemque Romani, *ibid.*
per legatos petit ſibi reſtitui Macedonas qui apud Annibalem mercede militaſſent, captique in vinculis eſſent, XXX. 42. *Vid.* & 33. triſte reſponſum legatis a ſenatu redditum, 42.
Philippus Epirotarum prætor, XXIX. 12.

Phlius, XXVIII. 7.
Phocis regio, XXVIII. 5.
Phœnice Epiri urbs, XXIX. 12.
Phragandæ, urbs Thraciæ, XXVI. 25.
Phrygia, XXIX. 11.
Phthiotis, XXVIII. 6.
Piaculare sacrum, XXIX. 19, 21.
Picenum, XXVII. 43.
Pignus fatale imperii Romani, XXVI. 27.
Piscatorium forum, XXVI. 27.
Pityusa, insula, centum millia ferme a continenti distans, XXVIII. 37.
Placentia obsidetur ab Asdrubale, XXVII. 39. qui abscedit ab obsidione, 43.
Placentini laudati a Romanis, XXVII. 10.
Plator præpositus Oreo a Philippo, XXVIII. 6. Oreum tradit Rom. *ibid.*
Plebiscitum de dictatore dicendo, XXVII. 5.
— de Campanis, XXVI. 33.
Q. Pleminius proprætor capit unam ex arcibus Locrorum, XXIX. 6. Locris ad tuendam urbem relinquitur a Scipione, XXIX. 8. ejus crudelitas & avaritia, *ib.* Proserpinæ thesauros spoliat, *ibid.* tribunos crudeliter occidit, 9. de eo queruntur Locrenses apud senatum, 16, 17, 18.
Pleuratus Illyriorum rex, XXVI. 24. XXVII. 30. XXVIII. 5.
P. Pœtelius ad regem Syphacem legatus, XXVII. 4.
Polybius haudquaquam spernendus auctor, XXX. 45. non incertus auctor, quum omnium Romanarum rerum, tum præcipuè in Græcia gestarum, XXX. 10.
Polycratia, uxor Arati Achæorum principis, spe regiarum nuptiarum, a Philippo in Macedoniam asportatur, XXVII. 31.
Polyphantes, dux Philippi, XXVII. 32. in Bœotiam mittitur, XXVIII. 5.
Man. Pomponius Matho pontifex fuerat, XXVI. 23. ædilis plebis, XXVIII. 10.
M. Pomponius Matho, legatus ad donum ex præda Asdrubalis Delphos portandum mittitur, 45. prætor, XXIX. 11. jubetur de querelis adversùs Scipionem

cognoſcere, 20, 21, 22. prorogato imperio præficitur claſſi, XXX. 2.
Pontes ac moles ex humanorum corporum ſtrue facti ab Annibale, XXVI. 9.
Pontes interciſi ad remorandum Annibalem, XXVI. 9.
Pontiani a Rom. laudati, XXVII. 10.
Pontifex max. ne a ſacris abſit ipſe, concedit collegæ provinciam Africam extra ſortem, XXVIII. 38, 44.
Pontificum collegium de religione conſulitur & decernit, XXX. 2.
P. Popilius, legatus ad regem Syphacem, XXVII. 4.
T. Popilius, XXVI. 6.
Populonienſes pollicentur Scipioni ferrum, XXVIII. 45.
Populus proconſulem jubet, qui cum imperio in Hiſpaniam mittatur, XXVI. 18.
L. Porcius Licinus, legatus, in oppugnatione Capuæ pro vallo acriter pugnat, XXVI. 6. ædilis plebis, XXVII. 6. prætor, 35, 39. in prœlio adversùs Aſdrubalem mediam aciem tuetur, 48.
M. Porcius Cato, quæſtor P. Scipionis, XXIX. 25.
Porta Capena, XXVI. 10. ad portam Capenam ædem Virtutis dedicat M. Marcellus, XXIX. 11.
— Carmentalis, XXVII. 37.
— Collina, XXVI. 10. XXX. 38.
— Eſquilina, XXVI. 10.
— Jovis, Capuæ, XXVI. 14.
Portus Acarnanum, XXVIII. 7.
— Carthaginis novæ, XXVI. 42.
— Carteiæ, XXVIII. 30.
— Coſanus, XXX. 39.
— Lauretanus, *ibid.*
— Ruſcino, XXX. 10.
Præda ad quæſtores redacta, XXVI. 47.
— militi conceſſa, XXVII. 1. XXX. 7.
Prætor urbanus fert legem ad populum, XXVII. 23.
— facit ludos Apollinares, *ibid.*
Prætorum quorum juriſdictio eſt, tribunalia, XXVII. 50.
Prætoria navis D. Quintii, capta a Tarentinis, XXVI. 39.
Prætutianus ager, XXVII. 45.
Primigenia Fortuna, XXIX. 36.
Princeps ſenatûs antiquitus is legebatur, qui primus cen-

for ex iis qui viverent fuiſſet, XXVII. 11. is mos immutatus, *ibid.*
Principis primi ſignum, XXVI. 6.
Principum Rom. virtus, XXVI. 22.
Proconſulibus, ſi ingrederentur urbem, minuebatur imperium, XXVI. 9.

Prodigia.

Ædes Fortunæ & Martis, de cœlo tacta, XXVII. 23.
— Junonis Reginæ, XXVII. 37.
— Matris Matutæ, XXVIII. 11.
Agnus cum ubere lactenti natus, XXVII. 4.
Angues in mari Tarracinæ miræ magnitudinis laſcivientium piſcium modo exſultant, XXVII. 4. duo perlapſi in ædem Jovis, XXVIII. 11.
Apum examen Caſini in foro conſedit, XXVII. 23.
Ara Neptuni in circo Flaminio multo ſudore manavit, XXVIII. 11.
Arcus tenui lineâ ſolem amplexus, XXX. 2.
Aves ad compitum Anagninum in luco Dianæ nidos in arboribus relinquunt, XXVII. 4.
Bos femina locuta, XXVII. 11. XXVIII. 11.
Corvi aurum in Capitolio non tantùm laceraſſe roſtris crediti, ſed etiam ediſſe, XXX. 2.
Culmen ædis Junonis fulmine ictum, ac prope omni tecto nudatum, XXVII. 4.
Equuleus cum quinque pedibus natus, XXX. 2.
Fax ab ortu ſolis ad occidentem porrigi viſa, XXIX. 14. XXX. 2.
Forum Ariciæ de cœlo tactum, XXX. 38.
Ignis in æde Veſtæ extinctus, XXVIII. 11.
Ignes ſparſi in cœlo, XXX. 2.
Imber lapideus, XXX. 38.
Infans ambiguo inter marem & feminam ſexu natus, XXVII. 11.
Lacte pluit, XXVII. 11.
Lacus ſanguine manavit, XXVII. 23.
Locuſtarum vis ingens, ita ut unde adveniſſent parum conſtaret, omnem agrum circa Capuam complevit, XXX. 2.
Lucus Maricæ de cœlo tactus, XXVII. 37.

Lupus Capuæ portam nocte ingressus laniat vigilem, XXVII. 37.
Lux orta nocte, XXVIII. 11. XXIX. 14.
Mures in æde Jovis roserunt aurum, XXVII. 23. *Vid.* & XXX. 2.
Murus ac portæ de cœlo tactæ, XXVI. 23. XXVII. 11, 23. XXIX. 14. XXX. 38.
Porcus cum ore humano genitus, XXVII. 4.
— Biceps natus, XXVIII. 11.
Porta de cœlo tacta, XXIX. 10.
Puer cum Elephanti capite natus, XXVII. 11.
Sanguinis rivi per diem totum fluxere in foro Sudertano, XXVI. 23. in porta Minturnis, XXVII. 37.
Signa quatuor in agro Capenate, ad lucum Feroniæ, sanguine multo diem ac noctem sudarunt, XXVII. 4.
Solis orbis minui visus Cumis, XXX. 38.
Soles duo visi, XXVIII. 11. XXIX. 14.
Spicæ metentibus cruentæ visæ, XXVIII. 11.
Strepitus cum horrendo fragore Lanuvii in æde Junonis Sospitæ editus, XXIX. 14.
Tabernæ Frusinone de cœlo tactæ, XXX. 38.
Terra Anagniæ ante portam icta, diem ac noctem sine ullo ignis alimento arsit, XXVII. 4. Arpini, campestri agro in ingentem sinum consedit, XXX. 2. ingentibus cavernis in Veliterno agro consedit, arboresque in profundum haustæ, XXX. 38.
Victoria in æde Concordiæ, quæ in culmine erat, fulmine icta, XXVI. 23.
Vir ex muliere factus, XXIV. 10.
Vulturius Priverni frequenti foro in tabernam devolat, XXVII. 11.
Prodigium a matronis procuratum, XXVII. 37.
Prodigia vix expiata, XXVII. 23. in prodigiis nunciandis prava religio etiam minimis inserit Deos, XXVII. 23.
Promontorium Apollinis, XXX. 24.
— Leucate, XXVI. 26.
— Lilybæum, XXVII. 5.
— Mercurii, XXIX. 27.
— Pulchri, XXIX. 27.
— Pyrenes, XXVI. 19.
Proserpina, ejus thesauri spoliantur a Q. Pleminio, præfecto

præfecto Locris, XXIX. 7. super ea re Locrensium querelæ, XXIX. 18.
Provinciæ extra ordinem datæ, XXVIII. 38.
de Provincia decedere injussu senatûs non licitum, XXIX. 19.
Ptolemæo Philopatori Ægypti regi ad renovandam amicitiam dono missa toga & tunica purpurea cum sella eburnea, XXVII. 4.
C. Publicius Bibulus, trib. pl. inimicus Marcello, XXVII. 20. accusat Marcellum & omnem nobilitatem, 21.
Pugnæ Rom. terrestres & navales, XXVII. 12. XXIX. 2. XXX. 32.
Pulvinaria circa omnia quinque dies supplicatum, XXX. 21.
Pupinia tribus, XXVI. 9.
Puteoli, XXVI. 17.
Pylus, oppidum, XXVII. 30.
Pyrenes, promontorium, XXVI. 19.
Pyrgus, castellum, XXVII. 32.
Pyrrhias dux & prætor Ætolorum, vincitur a Philippo, XXVII. 30.
Pythius Apollo, XXIX. 10.

Q.

QUADRIGÆ aureæ in Capitolio positæ ab ædilibus curulibus, XXIX. 38.
Quadrigis urbem inire jubetur triumphans M. Livius, XXVIII. 9.
Quadriremis, XXX. 25.
Quinquatrus, XXVI. 27.
Quintiles Nonæ, ludis Apollinaribus solennis servatus dies, XXVII. 23.
M. Quintilius, filius prætoris, XXX. 18.
P. Quintilius Varus prætor, XXIX 38. XXX. 1. vincit Magonem in agro Insubrium Gallorum, XXX. 18.
D. Quintius obscuro genere ortus, sed militari gloriâ illustris, dux Romanæ classis, XXVI. 39. ejus cum Tarentina classe prœlium, *ibid.* cadit Quintius, & captâ prætoriâ navi vincuntur Romani, *ibid.*
T. Quintius Crispinus prætor creatur, XXVII. 6. cos.

21. vulneratur, 27. fraudem Annibalis antevertit, 28. moritur ex vulnere, 33.
Quirinus, XXVIII. 11. Quirini ædes, *ibid.*

R.

M. Ræcius legatus in Galliam, XXVII. 36.
Reate, XXVI. 11.
Reatini pollicentur Scipioni milites, XXVIII. 45.
Recuperatores tres in judicio coronæ muralis, XXVI. 48.
M. Retius, legatus in Galliam, XXVII. 36.
Regibus sociis munera data aut missa, XXVII. 4. XXX. 15.
Regum mos habere venenum ad incerta fortunæ, XXX. 15.
Rhegium civitas, XXVI. 12. XXIX. 6. Rhegium tentant Pœni, XXVI. 12.
Rhion, sive Rhium fretum, Naupactum inter & Patras, XXVII. 30. fauces eæ sunt Corinthii sinûs, XXVIII. 7.
Rhodanus, XXVII. 39.
Rhodii legati ad dirimendum bellum inter Philippum & Ætolos, XXVII. 30. XXVIII. 7.
Rogus, XXVIII. 23.
Romanorum amor in patriam, XXVI. 36.
— gratus in bene meritos de sua Rep. animus, XXX. 15.
— modestia in prosperis rebus, XXX. 42.
— religionis cura, XXX. 21.
Rusicino portus Africæ, XXX. 10.
Rusellani abietes in fabricandas naves, & frumenti magnum numerum pollicentur Scipioni, XXVIII. 45.

S.

Sabatini Campaniæ populi, XXVI. 33.
Sacerdotes rarò fiebant juvenes aut adolescentes, XXIX. 38.
Sacrificium Junoni Reginæ a matronis factum, XXVII. 37.
Sacriportus, locus ad quindecim millia ab Tarento, XXVI. 39.
Sagittarii, XXVII. 38.
Sagmina, XXX. 43.
Sagula purpurea duo cum fibulis aureis singulis Masiniſſæ donant Romani, XXX. 17.

Sagulum Hiſpanicum, XXVII. 19.
Saguntum recipitur a Romanis, & cultoribus antiquis reſtituitur, XXVIII. 39.
Saguntini legati in ſenatum introducuntur, XXVIII. 39. eorum oratio, quâ gratias agunt ſenatui, *ibid.* alia Saguntinorum legatio, XXX. 21.
Salapia traditur Marcello cum præſidio Punico, XXVI. 38. XXVII. 1.
Salapitani, XXVII. 28. a Salapitanis deluditur Annibal, *ibid.*
Salaria annona, & ex ea vectigal, XXIX. 37.
Salera, urbs Africæ, XXIX. 34.
Salinator quare Livius cognominatus, XXIX. 37.
Saltus Caſtulonenſis, XXVI. 20.
Sardinia inſula vaſtatur a claſſe Punica, XXVII. 6.
Saticulani a Rom. laudati, XXVII. 10.
Satricum, XXVIII. 11.
Saturnalia prima, XXX. 36.
Scalæ mœnibus admotæ, onere ſubeuntium fractæ, XXVI. 45.
Scalpro fabrili elephantos necare docuit Aſdrubal, ſi quando ſævirent, XXVII. 49.
Scerdilædus Illyriorum rex, XXVI. 24. XXVII. 30. XXVIII. 5.
Scipio eburneus dono datus Maſiniſſæ, XXX. 15.
Scopas, Ætolorum prætor, XXVI. 24. bellum infert Acarnanum genti, 25.
Scorpione ictus qui proximus Annibalem ad Locros ſteterat, XXIX. 7.
Scorpiones majores & minores, XXVI. 47. Scorpionum in Carthagine Nova expugnata repertorum numerus, *ibid.*
Scotuſſa, XXVIII. 5.
Scribæ ædilitii pecuniam ex ærario clam egeſſiſſe comperti damnantur, XXX. 39.
L. Scribonius Libo, prætor, XXIX. 11.

Scriptores a Livio memorati.

Clodius Licinius, XXIX. 22.
Silenus, XXVI. 49.

Scutis denſatis conferti Romani excipiunt tela hoſtium, XXVIII. 2.
Scutati, *ibid.*
Sedetanus ager, XXVIII. 24. eum depopulatur Mandonius, *ibid.* XXIX. 2.
Seditio militum Romanorum, XXVIII. 24. *& ſeqq.*
— nulla ſub Annibale duce, XXVIII. 12.
Seditionis auctores ſecuri percuſſi, XXVIII. 29.
Sella eburnea dono miſſa regi Syphaci, XXVII. 4.
C. Sempronius Blæſus diem dicit Cn. Fulvio ob exercitum in Apulia amiſſum, XXVI. 2.
Cn. Sempronius Blæſus, legatus Q. Fulvii, XXVII. 6.
M. Sempronius Tuditanus, Carthagine novâ captâ coronæ muralis arbiter, XXVI. 48.
P. Sempronius Tuditanus ex ædilitate curuli prætor creatur, XXVI. 1, cenſor, XXVII. 11, 36. creatur coſ. quum provinciam Græciam haberet, XXIX. 11. pacem cum Philippo facit, 12. coſ. tumultuario prœlio conſligit cum Annibale, XXIX. 36. vincitur, *ib.* dein & Annibalem acie vincit, *ibid.* ædem Fortunæ Primigeniæ vovet, *ibid.*
Ti. Sempronius Gracchus admodum adoleſcens augur creatur in locum M. Pomponii Mathonis, XXIX. 38.
Ti. Sempronius, Ti. F. Longus augur factus, XXVII. 6. decemvir, *ibid.*
Sena colonia, XXVII. 46.
Senenſis populus vacationem obtinere non poteſt, XXVII. 38.
Senatores pecuniam ſpontè conferunt ad ſupplementum remigum, XXVI. 36.
Senatus provincias conſulibus decernit, XXVIII. 38, 40. *& ſeqq.*
— de pace facienda conſultus, XXX. 42, 43.
— decernit triumphum, XXVIII. 9.
— legatis populorum regumque dat reſponſa, XXX. 17.
— mittit legatos, XXX. 26.
Senatûs princeps, XXVII. 11.
Senatus habitus in Capitolio, XXVI. 1. XXVIII. 38.
— in æde Bellonæ, XXX. 21.
Senatuſconſultum de Marcello & Siculis, XXVI. 32.
— de Campanis, XXVI. 34.

— de provinciarum ſortitione, XXVIII. 45.
— ut quos ludos inter ſeditionem militarem voviſſet Scipio, ex ea pecunia quam ipſe in ærarium intuliſſet, faceret, 38.
— de coloniis quæ milites dare abnuerant, XXIX. 15.
Seniorum triginta principes, apud Carthaginienſes ſanctius conſilium, XXX. 16.
Seppius Leſius ſummum Capuæ magiſtratum ultimus omnium Campanorum capit, XXVI. 6, 13.
Septemdecim annos nati, qui non militarant, ærarii facti, XXVII. 11.
Sepulcrum dirutum in ora Africæ pro malo omine vitatur ab Annibale, XXX. 25.
C. Servilius, a filio conſ. ſextum decimum poſt annum liberatus Romam revertitur, XXX. 19.
C. Servilius pontifex, XXVII. 6. ædilis pl. 21. mag. equit. & ædilis curulis, 33, 36. prætor, XXVIII. 10. conſ. XXIX. 38. XXX. 1. patrem ex ſervitute liberatum Romam reducit, XXX. 19. dictator, 39.
Cn. Servilius Cæpio, ædilis curulis, XXVIII. 10. creatur prætor, 38. *Vide &* 46. conſ. XXIX. 38. XXX. 1. Annibalem perſequens, in Siciliam tranſit, 24. revocatur a dictatore ad idipſum creato, *ibid.*
M. Servilius augur, XXVI. 23. ædil. cur. XXIX. 38. mag. equit. XXX. 24. conſ. 26, 27. ei prorogatum imperium, 41.
Servus indicat auctores incendii pluribus ſimul locis circa forum orti, XXVI. 27.
Setia colonia, XXVI. 8. XXX. 14. negat conſulibus milites & pecuniam, XXVII. 9. de ea re ſenatuſconſultum, XXIX. 15.
M. Sextilius Fregellanus reſpondet pro duodeviginti coloniis, milites ex formula paratos eſſe, XXVII. 10.
M. Sextius Sabinus, ex ædilitate plebeia prætor, XXX. 26.
Sicilia deferitur a Pœnis, XXVI. 40. Siciliæ res componit Scipio, XXIX. 1.
Siculorum querelæ de Marcello, XXVI. 29. eorum oratio in ſenatu, 30. iis reſpondet Marcellus, 31. de ea re S. C. 32. Siculi legati ad Marcelli genua ſe projiciunt, 33.
Sicyon, urbs, XXVII. 13.

Sidicinus ager, XXVI. 9.
Signini Romanis fidi, XXVII. 10.
Signum ſecundi haſtati ademtum ſignifero a Q. Navio in hoſtes inlatum, XXVI. 5.
Signa bis canunt, ubi duo ſunt conſules, XXVII. 47.
Signa ænea deorum facta ex argento mulctaticio, XXVII. 6.
— tria ad Cereris data, 36.
— duo cupreſſea in ædem Junonis Reginæ inlata, 37.
— tabulæque, quibus abundabant Siracuſæ, XXVI. 30, 31.
— tabulaſque Tarentinis relinquit Fabius, XXVII. 16.
Silenus auctor Græcus, XXVI. 49.
Silpia, urbs, XXVIII. 12.
Simulacrum pugnæ terreſtris & navalis editum a Scipione, XXIX. 22.
Sinueſſæ coloniæ negatur vacatio, XXVII. 38.
Sinus Ænianum, XXVIII. 5.
— Corinthiacus, XXVI. 26. XXVIII. 7.
— Demetriacus, XXVIII. 5.
— Gallicus, XXVI. 19. XXX. 19.
— Maliacus, XXVII. 30.
Sopater dux Philippi Regis, ſecum quatuor millia militum in Africam trajicit, XXX. 26. eum captum a Romanis ſibi reſtitui petunt legati Philippi, 42.
Sophonisba, uxor Syphacis, filia Aſdrubalis, XXX. 12. ejus ad Maſiniſſam oratio, *ibid.* nubit Maſiniſſæ, *ibid.* venenum ſibi a Maſiniſſa miſſum haurit intrepidè, 15.
de Sora, quòd milites pecuniamque Romanis negarat, ſenatuſconſultum, XXIX. 15.
Soſis cum corona aurea præcedit in triumpho Marcelli, & donatur civitate Romanâ, XXVI. 21.
Specula in Tifæo monte, XXVIII. 5.
Speculatores Annibalis excepti a cuſtodibus Romanis, jubentur a Scipione viſere omnia, XXX. 29. dimittuntur a Scipione, *ibid.*
Spoletani a Romanis laudati, XXVII. 10.
Spolia cæſorum hoſtium lecta, XXVII. 42.
Spoliorum ſimulacra, ex mille pondo argenti facta, Delphos mittuntur, XXVIII. 45.
Statorius ex juventute regi Syphaci pedites conſcribit

& ad morem Rom. ordinat & instruit, XXX. 28.
Sucro, oppidum, XXVIII. 24.
Sudertanum forum, XXVI. 23.
Suessa Aurunca negat consulibus milites & pecuniam, XXVII. 9. de hac re senatusconsultum, XXIX. 15.
Suessetanum agrum depopulatur Mandonius, XXVIII. 24.
Suessula urbs, XXVI. 9. XXVIII. 9.
Suffetes, summus apud Pœnos magistratus, XXVIII. 37. XXX. 7.
Sulmo, oppidum, XXVI. 11.
P. Sulpicius Galba magistratum init, XXVI. 1. Apuliam provinciam obtinet, 22. in Macedoniam mittitur, *ib. Vide &* 28, & XXVII. 10. ejus res gestæ, 31, 32 & XXVIII. 5-7. ei succedit P. Sempronius, XXIX. 1, 2. creatur dictator, XXX. 24.
Ser. Sulpicius Galba, ædilis curulis, XXVII. 21. ad Attalum legatus mittitur, XXIX. 11. pontifex, XXX. 26.
Sunium, XXVIII. 8.
Supplicationes ad omnia pulvinaria, XXVII. 4, 11.
— in unum diem, XXVII. 7, 37.
— per compita totâ urbe, XXVII. 23.
— in triduum celebratæ a viris feminisque, XXVII. 51.
— in quatriduum, XXIX. 14. XXX. 1, 17.
— per quinque dies, XXX. 21.
— in triduum ob victum Annibalem, XXX. 40.
Sutrinus ager, XXVI. 34.
Sutrium, opp. negat consulibus milites & pecuniam, XXVII. 9. de hac re senatusconsultum, XXIX. 15.
Syphax rex Numidarum, ejus ad Romanos legati prospera cum Carthaginiensibus prœlia memorantes, XXVII. 4. ad eum vicissim senatus legatos mittit, *ibid.* ad eum Scipio navigat, XXVIII. 17. eodem tecto recipit Scipionem & Asdrubalem, 18. cum eo fœdus icit Scipio, *ibid.* ducit Asdrubalis filiam, XXIX. 23. Scipioni amicitiam renuntiat, *ibid.* ejus adversùs Masinissam bellum, 29-33. in ejus castra ignes conjiciunt Scipio & Masinissa, XXX. 5. Syphax adversùs Masinissam & Lælium copias educit, 11. capitur, *ib.* in castra Rom. adducitur, 13. ejus oratio ad Scipionem, *ib.* a Lælio in Italiam abducitur, 17. Tibure moritur & publico funere effertur, 45.

Sypheum Bruttiorum oppidum deficit a Pœnis ad Rom. XXX. 19.
Syracusani in fidem clientelamque Marcelli urbem suam tradunt, XXVI. 32.
Syrtis minor, XXIX. 33.

T.

TABERNÆ argentariæ fori Rom. venduntur ab Annibale castra ad urbem habente, XXVI. 11.
— septem Romæ incendio hauriuntur, 27.
Tabernacula, militaremque supellectilem, qualem coff. præberi mos est, Masiniſſæ donant Romani, XXX. 17.
Tabulæ publicæ, XXVI. 38.
Tabulatorum quinque turris, XXVIII. 6.
Tagus, fluvius, XXVII. 19.
Talenta argenti ducenta Philippo pollicentur Carthaginienſes, ut in Siciliam aut Italiam cum exercitu trajiciat, XXIX. 4.
Tarentum oppugnatur & capitur a Fabio Maximo, XXVII. 15.
Tarentinorum classis cædit & mergit classem Romanorum, XXVI. 39. cæduntur a C. Perſio, *ibid.*
Tarentinus ager, XXVII. 40.
Tarquinii, urbs Etruriæ, XXVII. 4.
Tarquinienſes pollicentur Scipioni lintea in vela, XXVIII. 45.
Tarracina, XXVII. 4. XXVIII. 11.
Tarraco, XXVI. 17.
Tarraconenſis conventus, XXVI. 19.
Templum Feroniæ, XXVI. 11.
— Herculis, XXVI. 10.
— Honoris & Virtutis, XXVII. 25.
— Junonis Laciniæ, XXVIII. 46. XXX. 20.
Templis insignibus etiam aliqua miracula affinguntur, XXIX. 8, 18.
C. Terentius Varro prætor in Etruriam mittitur, XXVII. 35. legatus mittitur ad Philippum, XXX. 26.
Q. Terentius Culleo senator, apud Carthaginienſes captivus, Romanis redditur, XXX. 43.
Terra Arpini campestri agro in ingentem sinum consedit, XXX. 2.
Tessera vesperi per castra data, XXVII. 46. XXVIII. 14.

Thermopylarum saltus & angustæ fauces, XXVIII. 5, 7.
Torone, urbs, XXVIII. 7. eam incolunt profugi ab Thebis Phthioticis, *ibid.* capitur a Philippo, *ibid.*
Transfugæ nominis Latini qui erant, securi percussi, Romani in crucem sublati, XXX. 43.
— nomen exsecrabile veteribus sociis, novis suspectum, XXVII. 17.
C. Tremellius Flaccus, quæstorius, in Asiam ad Attalum legatum mittitur, XXIX. 11. creatur prætor, XXX. 26.
Tribunus pl. esse non potest, cujus pater, qui sellâ curuli sederit, vivit, XXVII. 21. XXX. 19.
Tribus Arniensis, XXIX. 37.
— Galeria, XXVII. 6.
— Mæcia, XXIX. 37.
— Pollia, *ibid.*
— Pupinia, XXVI. 9.
— Veturia, XXVI. 22.
Tribus pacem jubent, XXX. 43.
Tritonon, Doridis oppidum, XXVIII. 7.
Triumphus Scipionis Africani, XXX. 45.
Triumphare non poterat, qui sine magistratu res gessisset, XXVIII. 38.
Triumviri mensarii facti ob argenti penuriam, XXVI. 36.
Tullianum, XXIX. 22.
Tunes, locus quum operibus, tum suâpte naturâ tutus, XXX. 9. abest a Carthagine quindecim millia ferme passuum, *ibid.* Tuneta occupat Scipio, *ibid.*
Turdetani pop. vectigal ex eorum agro Saguntini capiunt, XXVIII. 39.
Turris quinque tabulatorum, XXVIII. 6.
Tuscum mare, XXVI. 19.
Tuscus vicus Romæ, XXVII. 39.
Tusculum, XXVI. 9.
Tutia, fluvius, XXVI. 11.

V.

Vacatio sacrosancta, XXVII. 38.
Valerius Antias historiæ Rom. scriptor, nullum mentiendi modum tenet, XXVI. 49. citatus, XXIX. 35. XXX. 19, 29.

C. Valerius Flaccus, flamen Dialis inauguratur invitus, XXVII. 8. jure sacerdotii senatum ingreditur, *ibid.*
M. Valerius Falto, quæstorius, in Asiam ad Attalum legatus mittitur, XXIX. 11. ædilis curulis, XXX. 26. creatur prætor, 40.
M. Valerius Lævinus, ejus res gestæ in Græcia adversùs Philippum, XXVI. 24-26. cos. absens creatur, 22. venit Romam, 27. Italiam sortitus, provinciam permutat cum Marcello collega, 29. suadet Patribus, ut omne aurum, argentum, æs signatum in publicum conferant, 36. Sicilià omni Pœnos expellit, 40. Romam redit, & res in Sicilia gestas narrat, XXVII. 5. ejus concertatio cum Patribus de dictatore dicendo, *ibid.* ei prorogatum imperium, 22. procos. ex Sicilia in Africam proficiscitur, XXVIII. 4. legatus ad Attalum mittitur, XXIX. 11. refert de reddendis pecuniis quæ a privatis collatæ erant, 16.
M. Valerius Messala, præfectus classis, cum parte navium mittitur in Africam, XXVII. 5. populatur Africam, *ibid.* eum dictatorem dicere cupiens cos. Lævinus prohibetur a senatu, *ibid.*
P. Valerius Flaccus, XXVI. 8.
Vectigal novum statutum ex salaria annona, XXIX. 37.
Velabrum, XXVII. 37.
Velamenta supplicum, XXIX. 16.
Velia, urbs Lucaniæ, XXVI. 39.
Velites ut in legionibus essent, institutum, XXVI. 4.
Veliternus ager, XXX. 38.
Venenum habent reges ad incerta Fortunæ, XXX. 15.
Venus Erycina, ejus ædes extra portam Collinam, XXX. 38.
Venusini Romanis fidi, dum aliæ coloniæ detrectarent imperium, XXVII. 10.
Vergæ, opp. a Pœnis deficit ad Romanos, XXX. 19.
Vermina, filius Syphacis, mittitur adversùs Masinissam, eumque in fugam vertit, XXIX. 33. Carthaginiensibus venit auxilio, XXX. 36.
Vestæ ædes ab incendio servata operâ servorum, XXVI. 27. in ædis penetrali conditum fatale pignus imperii Romani, XXVI. 27. penetralis ignis exstinctus, XXVIII. 11. supplicatio ad Vestæ, *ibid.*

Veſtia Oppia, Atellana mulier, quæ quotidie ſacrificarat pro ſalute & victoria pop. Rom. in poſſeſſionem bonorum libertatemque reſtituitur, XXVI. 33, 34.
Veturia, centuria juniorum, XXVI. 22.
— ſeniorum, *ibid.*
L. Veturius Philo, cenſor, XXVII. 6. moritur, *ibid.* *Vide* & 34.
L. Veturius Philo, ædilis curulis, XXVII. 6. prætor, *ibid.* & 7. proprætor Galliæ, 22. legatus, XXVIII. 9. a M. Livio dictatore coſ. creatur, 10. habet comitia conſularia, 38. magiſter equit. XXIX. 11. a Scipione ex Africa mittitur Romam, XXX. 38. exponit victoriam Scipionis, 40.
T. Veturius Philo creatur flamen Martialis in locum M. Æmilii Regilli, XXIX. 38.
Uffugum, opp. deficit a Pœnis ad Romanos, XXX. 19.
Viatores ædilitii, XXX. 39.
Vibius Virius, deſperatis Capuæ rebus, ſenatores Campanos ad mortem ſibi conſciſcendam adhortatur, XXVI. 13. cum ſeptem & viginti ſenatoribus Campanis venenum bibit, 14.
Victimæ majores cæſæ, XXX. 21.
Victoria aurea in culmine ædis Concordiæ fulmine icta, XXVI. 23.
Victoriæ ædes in Palatio, XXIX. 14.
Vicus Jugarius, XXVII. 37.
— Tuſcus, *ibid.*
Vigilia prima, XXVII. 15. XXX. 6.
— tertia, XXVII. 42. XXVIII. 7.
P. Vigilius Tappulus ex ædilitate plebeia prætor, XXIX. 38.
Virgines ter novenæ per urbem euntes carmen canunt in Junonem Reginam, XXVII. 32.
Virginem captivam parentibus reddit Scipio, XXVI. 50.
Virilis toga, XXVI. 19.
Virtutis & Honoris ædes votæ a M. Marcello & exſtructæ, XXVII. 25. a filio ejus dedicata Virtutis ædes, XXIX. 11.
Umbo, XXX. 34.
Umbria, XXVII. 43.

Volaterrani interamenta navium & frumentum pollicentur Scipioni, XXVIII. 45.
Volones, in undeviceſimam & viceſimam legiones ſcripti, XXVII. 38. *Vide* & XXVIII. 46.
Volſcentes deſerunt Annibalem, ſeque dedunt Rom. XXVII. 15.
Volucres ſupervolantes ad terram delapſas clamore ſilitum Cœlius ait, XXIX. 25.
Voluntaria collatio ſenatorum ad levandam ærarii inopiam, XXVI. 36.
Voluntarii milites, XXVII. 46. XXVIII. 45. XXIX. 1.
Vota quinquennalia, XXVII. 33. XXX. 27.
Vox noctu audita ex delubro Proſerpinæ Locris, XXIX. 18.
Utica, in ejus agrum exſcenſio, XXVII. 5. circa ipſa mœnia Uticæ prædas agunt Rom. XXVIII. 4. Uticam mittit claſſem Scipio, XXIX. 28. Uticam fruſtra oppugnat, 35. rurſus obſidet, XXX. 3, 5, 8. claſſem Scipionis ad Utinam invadunt Carthaginienſes, 9, 10.
Uxores ſuas liberoſque cædunt viri, ne veniant in manus hoſtium, XXVIII. 23.

Z.

ZACYNTHUS inſula propinqua Ætoliæ, XXVI. 24. eam capit Lævinus, *ibid.*
Zama urbs quinque dierum iter abeſt a Carthagine, XXX. 29.

SENTENTIÆ

Ad mores, ad civilem militaremque prudentiam pertinentes, e Livio excerptæ.

A.

Aggredi.

Multum interest alienos populere fines, an tuos uri, exscindi videas. Plus animi est inferenti periculum, quàm propulsanti, XXVIII. 44.

B.

Barbari.

Barbaris ex fortuna pendet fides, XXVIII. 12.

Bellum.

Non pro difficili id bellum habendum, in quo, si modò congressus cum hostibus sis, viceris, XXVIII. 8.

Reges imperatoresque, temere in hostium terras transgressos cum maximis cladibus suis exercituumque suorum, numerare vix possis, XXVIII. 41.

Nusquam minùs quàm in bello eventus respondent, XXX. 30.

Belli jura.

Et suscipienda justè bella, & finienda sunt, XXX. 16.

Beneficium.

Beneficio quàm metu obligari homines præstat, XXVI. 49.

Benignitas.

Diis simillimus est, qui vincit omnia, quum armis, tum benignitate ac beneficiis, XXVI. 50.

C.

Celeritas.

Sæpe consilium, quod tutum celeritas facit, temerarium morando efficitur, XXVII. 46.

Civitas.

Nulla magna civitas diu quiescere potest: si foris hostem non habet, domi invenit: ut prævalida corpora ab externis causis tuta videntur, sed suis ipsa viribus onerantur, XXX. 44.

Colonia.

Quæ liberi parentibus, ea coloni antiquæ patriæ debent, XXVII. 9.

Continentia libidinum.

Nulla virtus eſt, quâ quiſquam æquè ac temperantiâ & continentiâ libidinum gloriari debeat, XXX. 14.

Culpa.

Ingenia humana ſunt ad ſuam cuique levandam culpam nimio plus facunda, XXVII. 46.

D.

Defendere ſua.

Hoc naturâ prius eſt, tua quum defenderis, aliena ire oppugnatum. Nobis priùs decedat timor, quàm ultro aliis inferatur, XXVIII. 41.

Dii.

Ad deos confugiunt ſupplices, qui nequeunt hominum vim atque injurias pati, XXVII. 17.

Dux.

Eſt viri & ducis, non deeſſe fortunæ præbenti ſe, & oblata caſu flectere ad conſilium, XXVIII. 44.

E.

Eventus.

Conſilium ex eventu famam habere iniquum eſt, XXVII. 44.

Exemplum.

Non indigna patientium modò alienantur animi, ſed ceterorum etiam. Quippe ad plures exemplum, quàm calamitas pertinet, XXVI. 38.

Exercitus.

Res mali exempli eſt, imperatores legi ab exercitibus, XXVI. 2.

F.

Fama.

Fama bellum conficit, & parva momenta in ſpem motumque impellunt animos, XXVII. 45.

Nunquam pluris famam hominum, quàm rempublicam feceris, XXVIII. 41.

Felicitas.

Ne multorum annorum felicitatem in unius horæ dederis diſcrimen, XXX. 30.

Non tantum ad id quod datâ pace jam habere potes, ſi

prœlio vinces, gloriæ adjeceris, quantum ademeris, si quid adversi eveniat, *ibid.*

Ferocia.

Ferociora sunt, quàm quietis opus est consiliis, adolescentia & perpetua felicitas, XXX. 30.

Fides.

Omnium primum sit tueri publicam fidem, XXIX. 1.

Fortuna.

Maximæ cuique fortunæ minimè credendum est, XXX. 30.

Fraus.

Fraus fidem in parvis sibi præstruit, ut, quum operæ pretium sit, cum mercede magna fallat, XXVIII. 42.

G.

Gloria.

Longiùs quàm quantum humanæ vitæ spatium est, gloriæ cupiditas extenditur: maximaque pars ejus in memoriam ac posteritatem prominet, XXVIII. 43.

Maximo cuique animo id accidit, ut se non cum præsentibus modò, sed cum omnis ævi claris viris comparet, *ibid.*

I.

Ignota.

Major ignotarum rerum est terror: bona malaque hostium ex propinquo, ingressus fines, adspicias, XXVIII. 44.

Imperator.

Impudens & gubernator & imperator est, qui, quum alienis oculis ei omnia agenda sint, postulet sibi aliorum capita & fortunas committi, XXVI. 22.

Imperii cupiditas.

Magnum cupiditas imperii inter mortales malum est, XXVIII. 21.

Impudentia.

Impudenter certa negantibus difficilior venia est, XXX. 42.

Ingratus animus.

Plerumque ne advenientem quidem gratiam homines benignè accipiunt, nedum ut præteritæ satis memores sint, XXX. 21.

Inimicitiæ.

Acerbiores inimicitias indignioresque misero sua calamitas facit, quia spretum se credit, XXVII. 35.

Insolentia.

Ex insolentia, quibus nova bona fortuna est impotentes lætitiæ insaniunt, XXX. 42.

Invidia.

Si hoc nobis animi in ceteros erit, ut nolimus quemquam nostri similem evadere civem, id non eorum modo quibus inviderimus, sed reipublicæ & pene omnis generis humani detrimentum fit, XXVIII. 43.

Ira.

Senescente invidiâ, molliuntur iræ, XXIX. 18.

L.

Lætitia.

Major est quàm pro re lætitia, quum inter assiduas clades ac lacrymas unum quantumcumque ex insperato gaudium affulsit, XXX. 10.

Legatus.

Legatus improbus infamiæ & invidiæ, non sibi modò, sed etiam imperatori est, XXIX. 9.

Lenitas.

Naturâ insitum quibusdam est, ut magis peccari nolint, quàm satis animi ad vindicanda peccata habeant, XXIX. 21.

Libertas.

Libertas virorum fortium pectora acuit, XXVIII. 19.

Locus.

Plerumque evenit in ubere agro ut cultores imbelles sint, XXIX. 25.

M.

Magistratus.

Magistratus senatui & senatus populo sicut honore præstant, ita ad omnia quæ dura atque aspera sint subeunda duces debent esse. Si quid injungere inferiori velis id priùs in te ac tuos si ipse juris statueris, faciliùs omnes obedientes habeas: nec impensa gravis est, quum ex ea plus quàm pro virili parte sibi capere quemque principum vident, XXVI. 36.

Malum.

Segniùs homines bona quam mala sentiunt, XXX. 21.

Mars communis.

Mars communis & victum sæpe erigit, & affligit victorem, XXVIII. 19.

Quum tuas vires, tum vim Fortunæ Martemque belli communem propone animo. Utrimque ferrum & corpora humana sunt, XXX. 30.

Media.

Ubi variant auctores, si aliquibus assentiri necesse est, media simillima veris sunt, XXVI. 49.

Metus.

Metus, in deteriora semper inclinatus interpres est, XXVII. 44.

Multitudo.

Multitudo omnis, sicut natura maris per se immobilis est, venti & auræ cient: ita aut tranquillum, aut procellæ in populis, in exercitibus, sunt: & causa atque origo omnis furoris penes auctores est; vulgus contagione insanit, XXVIII. 27.

N.

Nox.

Quantum nox providentiæ adimit, tantum diligentiâ explendum est curâque, XXX. 5.

O.

Oculi.

Subjecta res oculis certius dat consilium, XXVII. 26.

non Omnia.

Non omnia eidem Dii dedere, XXVII. 26.

Otium.

Ex diuturno otio licentia colligitur, XXVIII. 24.

P.

Parva.

Ex parvis sæpe magnarum momenta rerum pendent, XXVII. 9.

Patria.

Ut parentum sævitia, sic patriæ, patiendo ac ferendo lenienda est, XXVII. 34.

Pax.

Melior tutiorque est certa pax, quàm sperata victoria Hæc in tua, illa in deorum manu est, XXX. 30.

Multùm per quos petita sit, ad fidem tuendæ pacis pertinet, *ibid.*

Postrema.

Semper quod postremum adjectum est, id rem totam videtur traxisse, XXVII. 45.

Præterita.

Præterita magis reprehendi possunt, quàm corrigi, XXX. 30.

Privata. Publica.

Respublica incolumis & privatas res facilè salvas præstat. Publica prodendo, tua nequicquam serves, XXVI. 36.

Tantum ex publicis malis sentimus, quantum ad privatas res pertinet: nec in iis quidquam acriùs quàm pecuniæ damnum, stimulat, XXX. 44.

Probitas.

Veram certè victoriam ejus rei (*qui vir optimus in civitate sit*) sibi quisque mallet, quàm ulla imperia honoresve suffragio seu Patrum, seu plebis, delatos, XXIX. 14.

Prospera.

Tam secundis quàm adversis rebus non datur spatium ad cessandum, XXX. 12.

Non temerè incerta casuum reputat, quem fortuna nunquam decepit, XXX. 30.

Si in secundis rebus bonam quoque mentem darent dii, non ea solùm quæ eveniissent, sed etiam ea quæ evenire possent reputaremus, *ibid.*

Rarò simul hominibus bona fortuna bonaque mens datur. Ii invicti sunt qui in secundis rebus sapere & consulere meminerunt, XXX. 42.

R.

Rumor.

Insita hominibus libido est alendi de industria rumores, XXVIII. 24.

S.

Scelus.

Nullum scelus rationem habet, XXVIII. 28.

Societas.

Societas rata non est, ubi nec divini quicquam nec humani sanctum est, XXVII. 17.

T.

Temeritas.

Non semper temeritas est felix, XXVIII. 42.

Transfuga.

Transfugæ nomen execrabile veteribus sociis, novis suspectum est, XXVII. 17.

Tyrannus.

Vix ratio iniri potest, uter casus civitatis sit detestabilior, quum hostes bello urbem cepere, an quum exitiabilis tyrannus vi atque armis oppressit, XXIX. 17.

V.

Victi.

Imperium ex victis hostibus, non pernicies petatur, XXX. 16.

Ultio.

Vectigal ex hostium agro non fructu jucundius est, quàm ultione, XXVIII. 39.

Voluptas.

Non est tantum ab hostibus armatis juvenili ætati periculum, quantum ab circumfusis undique voluptatibus: qui eas suâ temperantiâ frenavit ac domuit, multo magis decus majoremque victoriam peperit, quàm devictis hostibus armatis habere potuisset, XXX. 14.

Vulnera.

Vulnera nisi tacta tractataque, sanari non possunt XXVIII. 27.

FINIS.

APPROBATION.

J'AI lu, par ordre de Monſeigneur le Garde des Sceaux, *Titus-Livius cum notis Crevier*, je n'y ai rien trouvé qui puiſſe en empêcher l'impreſſion. A Paris, ce 29 Mai 1777.

PIDANSAT DE MAIROBERT.

PRIVILEGE DU ROI.

LOUIS, par la grace de Dieu, Roi de France & de Navarre : A nos amés & féaux Conſeillers, les Gens tenans nos Cours de Parlement, Maîtres des Requêtes ordinaires de notre Hôtel, Grand Conſeil, Prévôt de Paris, Baillifs, Sénéchaux, leurs Lieutenants Civils, & autres nos Juſticiers qu'il appartiendra : SALUT. Notre amé le Sieur BARBOU, Imprimeur-Libraire à Paris, Nous a fait expoſer qu'il déſireroit faire réimprimer & donner au Public les ouvrages ſuivans : *Schrevelii Lexicon græco-latinum ; Métamorphoſes d'Ovide latin & françois ; Lettres de Cicéron à Atticus, traduites par Mongault ; Harangues choiſies des Hiſtoriens Latins, avec la traduction ; Titus-Livius cum notis Crevier ; Plinii Hiſtoria Naturalis cum notis Brotier :* S'il Nous plaiſoit lui accorder nos Lettres de Privilège pour ce néceſſaires. A CES CAUSES, voulant favorablement traiter l'Expoſant, Nous lui avons permis & permettons par ces Préſentes, de faire imprimer leſdits ouvrages autant de fois que bon lui ſemblera, & de les vendre, faire vendre & débiter par tout notre Royaume, pendant le temps de douze années

consécutives, à compter du jour de la date des Présentes. Faisons défenses à tous Imprimeurs, Libraires, & autres personnes, de quelque qualité & condition qu'elles soient, d'en introduire d'impression étrangère dans aucun lieu de notre obéissance ; comme aussi d'imprimer, ou faire imprimer, vendre, faire vendre, débiter, ni contrefaire lesdits ouvrages, ni d'en faire aucun Extrait, sous quelque prétexte que ce puisse être, sans la permission expresse & par écrit dudit Exposant, ou de ceux qui auront droit de lui, à peine de confiscation des exemplaires contrefaits, de trois mille livres d'amende contre chacun des contrevenants, dont un tiers à Nous, un tiers à l'Hôtel-Dieu de Paris, & l'autre tiers audit Exposant, ou à celui qui aura droit de lui, & de tous dépens, dommages & intérêts : A la charge que ces Présentes seront enrégistrées tout au long sur le Registre de la Communauté des Imprimeurs & Libraires de Paris, dans trois mois de la date d'icelles ; que l'impression desdits ouvrages sera faite dans notre Royaume & non ailleurs, en bon papier & beaux caractères, conformément aux Règlements de la Librairie, & notamment à celui du 10 Avril 1725, à peine de déchéance du présent Privilège ; qu'avant de les exposer en vente, les manuscrits qui auront servi de copie à l'impression desdits ouvrages, seront remis dans le même état où l'Approbation y aura été donnée, ès mains de notre très-cher & féal Chevalier, Garde des Sceaux de France, le Sieur Hue de Miromenil, & qu'il en sera ensuite remis deux Exemplaires dans notre Bibliothèque publique, un dans celle de notre Château du Louvre, un dans celle de notre très-cher

& féal Chevalier, Chancelier de France, le Sieur DE MAUPEOU, & un dans celle dudit Sieur HUE DE MIROMENIL : le tout à peine de nullité des Préſentes : DU CONTENU deſquelles vous MANDONS & enjoignons de faire jouir ledit Expoſant & ſes ayant-cauſes, pleinement & paiſiblement, ſans ſouffrir qu'il leur ſoit fait aucun trouble ou empêchement. VOULONS que la copie des Préſentes qui ſera imprimée tout au long, au commencement ou à la fin deſdits ouvrages, ſoit tenue pour duement ſignifiée, & qu'aux copies collationnées par l'un de nos amés & féaux Conſeillers, Secrétaires, foi ſoit ajoûtée comme à l'original. COMMANDONS au premier notre Huiſſier ou Sergent ſur ce requis, de faire pour l'exécution d'icelles, tous actes requis & néceſſaires, ſans demander autre permiſſion, & nonobſtant clameur de Haro, Charte Normande, & lettres à ce contraires : Car tel eſt notre plaiſir. DONNÉ à Paris, le vingt-troiſième jour du mois d'Avril, l'an de grace mil ſept cent ſoixante-dix-ſept, & de notre Règne le troiſième.

Par le Roi en ſon Conſeil.

LE BEGUE.

Regiſtré ſur le Regiſtre XX de la Chambre Royale & Syndicale des Libraires & Imprimeurs de Paris, N°. 1024, fol. 343. conformément au Règlement de 1723.

A Paris, ce 2, Mai 1777.

LAMBERT, Adjoint.

CATALOGUE.

Ciceronis Opera, recensuit D. Lallemand, 14 vol. in-12. 1768.

Orationes quæ in Universitate Parisiensi vulgò explicantur cum notis selectis, juxta accuratissimam Lallemand editionem, 3 v. in-12. 1768.

Opera Philosophica, cum notis, in-12.

Præceptiones Rhetoricæ ex præstantissimis dicendi magistris excerptæ, nova editio, aucta & emendata.

Eclogæ, quas in usum puerorum selegit, & Gallicas ex Latinis fecit Jos. Olivetus, in-12.

Oraisons choisies de Cicéron, traduction revue par M. de Wailly, avec le Latin à côté, sur l'édition de M. l'Abbé Lallemand, & avec des Notes, 3 *v. in*-12. 1778.

Les Livres de l'Amitié, de la Vieillesse, les Paradoxes, le Songe de Scipion, Lettre politique à Quintus, lat. & franç. par M. de Barett, *in*-12. 1776.

Les Offices, par le même, *in*-12. 1776.

Cæsaris commentarii, in-24. *cum notis gall.* 1776.

Les mêmes, Latin & Franç. retouchés par M. de Wailly, 2 *vol. in*-12. 1775.

Cornelius Nepos, traduction nouvelle avec des Notes par M. l'Abbé Paul, *in*-12. 1781.

Danetii Dictionarium lat. gall. in-4°.

Dictionarium lat. gall. Duci Burg. dicatum, in-4°.

Dictionnaire Universel du P. le Brun, fr. & lat. *in*-4°. 3. édit. 1770.

Le même en abrégé, franç. & latin, dédié à Monseigneur le Dauphin, ouvrage composé sur le modèle du Boudot, *in*-8°.

Du P. Gaudin fr. & lat. *in*-4°.

Du P. Pomey, fr. & lat. *in*-4°.

Le Petit Apparat Royal, nouvelle édition, corri-

gée & considérablement augmentée, d'après les Dictionnaires du P. Joubert & du P. le Brun *in*-8°. 1780.

Dictionarium Universale, seu Boudot, in-8°.

Gradus ad Parnassum, in-8°.

Schrevelii Lexicon, græco-latinum; novissima editio, in-8°. 1779.

Eutropius, cum notis gallicis, in-24.

Grammaire Franç. par M. de Wailly, *in*-12, neuvième édition, augmentée de la Prosodie & dédiée à l'Université de Paris, 1780.

Abrégé de la même, neuvième édition, augmentée, *in*-12. 1780.

Horatius, cum interpretatione & notis Juvencii, 2 vol. in-12.

Idem, cum notis, in-12.

Le même traduit par le P. Sanadon, 3 *v. in*-12.

Juvenalis cum interpretatione ac notis Juvencii, in-12, *nova editio*, 1771.

Novum Testamentum, in-24.

Pensées de Sénéque, trad. en franç. pour servir à l'Education de la Jeunesse, par M. de la Beaumelle, nouvelle édition, *in*-12. 1779.

Coutumes & Cérémonies observées chez les Romains pour faciliter l'intelligence des anciens Auteurs, trad. par Desfontaines, *in*-12.

Orationes ex Sallustii, T. Livii, Q. Curtii, & Taciti historiis collectæ, in-12.

Le même trad. en françois, in-12. 2 vol. 1778.

Ovidii Metamorphoses, cum notis gallicis & Appendice gallico de Diis & Heroibus Poeticis, ad usum scholarum, in-12. 1782.

Les mêmes, traduct. nouv. 2 *vol. in*-12. 1777.

Q. Curtius cum notis ex recen. Valart, in-24. 1782.

Le même trad. par M. Beauzée, 2 vol. *in*-12. 1782.